Vasile Harea

BASARABIA PE DRUMUL UNIRII

document

Vasile Harea

BASARABIA PE DRUMUL UNIRII

Amintiri și comentarii

Ediție îngrijită și „Cuvânt înainte" de
dr. VLAD BEJAN — IAȘI

Editura Eminescu
1995

Vasile Harea

BASARABIA PE DRUMUL UNIRII

Amintiri şi comentarii

Carte finanțată de Ministerul Culturii.

ISBN 973-22-0423-0

CUVÂNT ÎNAINTE

Lucrarea de față este o prezentare a îndelungatului proces social, economic și ideologic parcurs de românii de peste Prut, proces ce a alimentat cauza națională și a dus la victoria din anul 1918 prin unirea Basarabiei cu România.

Pregătită în condiții vitrege de documentare și redactare de-a lungul perioadei cuprinse între anii 1975—1985, rămânând multă vreme „literatură de sertar", lucrarea a putut fi realizată prin convingerea sfântă că va veni o zi când va putea fi scoasă la lumină, că va fi necesară. că se va pune deschis chestiunea Unirii și că acea zi a Unirii nu este așa de departe.

Primele capitole au văzut lumina tiparului la scurt timp după revoluția din decembrie 1989 în paginile revistei *Nistru*, grație înțelegerii arătate de domnul Nicolae Negru, redactor la revista *Literatura și Arta* din Chișinău.

Cartea nu s-a dorit un studiu de istoriografie, deși evenimentele, faptele, eroii și detractorii din cercurile locale conexate cu cele de la Petersburg, Odessa, Moscova sau Kiev, vizibile sau oculte, sunt prezentate de un martor ocular, participant la lucrările Sfatului Țării sau redate după documente originale.

Nu s-a dorit o cercetare sociologică, deși autorul avea pregătirea de specialitate și a analizat fenomenele și faptele din interiorul lor, ca martor ocular.

Nu este o operă politică, deşi aduce în scenă, chiar în prim-plan, platforme politice, formaţiuni militante şi partide care în perindarea lor au lăsat multă suferinţă în limitatul interfluviu basarabean.

Ca să se înţeleagă mai bine ce a vrut să se scrie despre unirea Basarabiei să evocăm circumstanţele în care această lucrare a fost proiectată şi apoi realizată.

Ne aflam în perioada când la Moscova stăpânea L. I. Brejnev, omul care fiind mult timp la cârma Republicii Sovietice Socialiste Moldova şi-a exersat aici cu mult zel doctrina suveranităţii limitate şi a sugerat crearea naţiunii sovietice ca rezultat al coexistenţei, amestecului şi conlucrării multor neamuri aflate în necuprinsa ţară a Sovietelor. În Basarabia şi Bucovina de Nord se reuşise deja stabilirea unui raport demografic convenabil pentru sovietici, ca urmare a refugiului, a intenselor deportări, a sângeroaselor execuţii şi marginalizării populaţiei autohtone. Brejnevismul a însemnat adâncirea deznaţionalizării moldovenilor prin încurajarea migraţiei în zone îndepărtate ale U.R.S.S. şi colonizarea masivă cu populaţie rusofonă a oraşelor basarabene, în primul rând pe calea industrializării, deci a cererii de mână calificată. Concomitent se desfăşoară o operaţie complexă, abilă şi tenace de deznaţionalizare prin reducerea drastică a numărului de biserici şi şcoli moldoveneşti, reprimarea intelectualilor autohtoni, falsificarea istoriei, poluarea lingvistică a literaturii naţionale şi a tuturor sectoarelor mass-media. În sfârşit cea mai puternică lovitură care urmărea îndepărtarea definitivă a moldovenilor de fraţii lor din România a constituit-o masiva *Istorie a Moldovei* apărută sub redacţia acad. A. M. Lazarev, care ne-a parvenit în anul 1975. Această gravă mistificare antinaţională elaborată minuţios de colective largi de cercetători, adăugită, adaptată şi copios comentată de conclavuri de partid şi activişti zeloşi, a trezit multă îngrijorare în ţară şi în special în rândul basarabenilor. În ţară, ca reacţie se intensifică contactele între basarabenii reprezentativi aflaţi în Bucureşti, Iaşi, Craiova, Cluj, Suceava. Au loc întruniri şi se iniţiază acţiuni la care se adună grupuri de soroceni, orheeni, bălţeni,

tighiceni, promoții de seminariști și eparhialiste de la Chișinău. Ani în șir întâlnirile foștilor elevi ai liceului B. P. Hasdeu au polarizat elevi din majoritatea liceelor basarabene.

În Basarabia, după 1970 se declanșase un asalt imens împotriva a tot ce era românesc. Inventarea istoriei, aberația celor două limbi și popoare, legitimitatea ocupării Basarabiei au depășit cadrul academiei și institutelor de cercetare, devenind propagandă în școli prin manifestări culturale, reuniuni politice, publicistică, radio, televiziune, administrație.

În vara anului 1975 prof. Vasile Harea, fiind suferind, s-a aflat mai multă vreme în stațiunea balneară Strunga — Iași unde funcționam ca medic. Pentru definitivarea proiectului *Istoriei Basarabiei din perioada Unirii* am avut două întâlniri la București cu patriarhul luptei naționale a basarabenilor — Pan Halippa. Părerea sa a fost aceeași, că problema Basarabiei se va redeschide cât de curând și este necesară rememorarea DRUMULUI UNIRII așa cum a fost prefigurat de către SFATUL ȚĂRII în principalele sale etape: trezirea conștiinței naționale pe baza dreptului istoric și de neam, independența Moldovei pe temeiul dreptului popoarelor la autodeterminare, Republica Democrată Moldovenească declarată în ziua de 2 decembrie 1917 în cadrul Republicilor Federative, declararea după 52 zile a Republicei Democrate Moldovenești (24 ianuarie 1918) și, în sfârșit, Unirea Basarabiei cu România (27 martie 1918). Era necesar să fie reamintite experiențele anterioare economice, sociale, politice și subiective ce au impus unirea ca unică soluție de supraviețuire și progres a românilor de peste Prut.

Trebuie remarcat că unii termeni folosiți frecvent ca „revoluție, cooperativizare", raportați la epocă și transpuși în plan basarabean, nu au accepțiunea actuală. Revoluția trebuia să aducă în Basarabia exproprierea fără plată a moșiilor; etatizarea altor mijloace de producție era fără obiect în Basarabia de aceea nici una din formațiunile politice nici măcar nu o postulează. Cooperativizarea în agricultură înseamnă, de asemenea, altceva

decât colectivizare. O altă realitate politică proprie timpului și locului o reprezintă aderarea moldovenilor la partidele de stânga. Această opțiune trebuie înțeleasă ca o concesie față de Centru, pentru a se reuși extinderea, adâncirea și afirmarea principalului obiectiv : naționalizarea vieții în Basarabia. Este impresionant și înălțător consensul care a existat între românii din diferitele grupări politice când era vorba de problema națională ; de la socialiștii radicali până la naționaliștii militanți idealul Unirii nu a cunoscut adversari notabili în rândul moldovenilor. Scrutinul din 27 martie 1918 în favoarea unirii este convingător. Tot raportat la epocă și la aspirațiile popoarelor neruse să adăugăm că socialismul moldovenilor nu exprima atât o ideologie cât modalitatea unei disidențe față de autarhia țaristă, unica formă de protest a intelectualilor din republicile federației.

În lucrare episoadele sunt redate întotdeauna în succesiunea lor cronologică. Aceasta s-a datorat în mare măsură faptului, că obținerea datelor necesare redactării unui anumit capitol și în special la completarea numeroaselor biografii incluse în text se realiza după săptămâni și chiar luni de la primirea din partea prof. V. Harea a listei cu titluri, când autorul lucra deja la un alt capitol. Astfel expunerea firească era mult îngreunată de întârzierile în procurarea mențiunilor solicitate, sursele de informare nu erau întotdeauna ușor și în timp accesibile. Amintindu-le îmi fac datoria să mărturisesc abnegația și profundul lor atașament : Pan Halippa, El Sinicliu (fost deputat), Nina Mateevici (sora poetului Al. Mateevici) (București), fam. Lăpușanu (Timișoara), prof. L. T. Boga, I. Aniței (Vaslui), prof. Gh. Năstase, Gh. Lupașcu, S. Harbore, pr. Paul Mihail (Iași) și mulți alții. Față de evocările și scrierile închinate Basarabiei apărute în perioada interbelică datorate dr. P. Cazacu, prof. I. Nistor, prof. Ștefan Ciobanu ș.a., memoriile prof. V. Harea aduceau argumente împotriva tezelor elaborate de colectivele de istorici sovietici, cu referire specială la studiul lui A. M. Lazarev.

Cititorul trebuie să știe că multe pagini redactate azi, nu mai erau întrutotul valabile a doua zi, dar împreună am sperat că ansamblul lucrării va putea fi dat publicității într-o bună zi și în circumstanțe de liberă exprimare. Din păcate în ziua când acest lucru ar fi fost posibil, după decembrie 1989, se împlineau trei ani de la moartea profesorului.

Această zi, după mutațiile survenite în viața socială și de stat a marelui vecin și în țara noastră, abordarea destinului Basarabiei a devenit posibilă. Evenimentele petrecute în urmă cu trei sferturi de secol sunt relevante în multe episoade ce se reeditează acum în Basarabia. Opera prof. Harea apare ca un mesaj patriotic de trezire a conștiinței naționale și ca un îndreptar ce luminează calea către Unire prin numeroasele similitudini de situații :

— După Pacea de la Brest-Litovsk, Rusia se constituie ca stat independent, despărțit de Moldova prin Ucraina. republică suverană, agitând ideea unei Federații de state independente, năzuind în realitate la menținerea imperiului de odinioară ;

— Înglobarea Moldovei într-o comunitate de state independente îi garanta materii prime, monedă asigurată și o cultură superioară — sunt argumente ce se regăsesc în tezele din 1918 la fel ca și în cele din 1992 ;

— Incongruența formelor agrare din Republica Moldova și România, spectrul moșierilor români, lipsa pieții de desfacere în țară și generoasa piață din vasta Rusie sunt argumente de o izbitoare similitudine ;

— În concepția rusofonilor, astăzi, ca și odinioară, basarabenii nu se pot uni cu România fiind două popoare diferite ca origine, limbă, cultură. Arsenalul propagandistic confecționat în atelierele xenofobe din capitala imperiului rus și sovietic avea același lexic denigrator antiromânesc ;

— Sfatul Țării a întreprins demersuri pentru patria unică, România Mare, în baza dreptului istoric și a conștiinței de neam, factori hotărâtori fiind ogorul, cartea și adevărul.

Dacă multe aspecte sociale, economice, naționale ori subiective se reeditează după prăbușirea imperiului sovie-

tic, consecințele Pactului Ribbentrop-Molotov au deviat și mai mult cărările ce duc spre limanul firesc. Sfârtecarea Basarabiei prin ocuparea părții de nord și de sud de către Ucraina, inventarea unor republicii — pirat la răsăritul și sudul Moldovei au deschis noi răni în trupul acestei mult pătimite provincii.

De luat în considerație că, dezvăluind adevărata față a țarismului, expunerile ce urmează nu au niciunde accente xenofobe. Sunt evocate deopotrivă și împrejurările în care rușii aflați în Basarabia s-au manifestat în favoarea intereselor majore și drepturilor populației autohtone. Nici polemica cu istoricii sovietici — ca răspuns la susținerile lor aberante și jignitoare — nu s-a apropiat de limita etichetărilor și altercației pe care ei le foloseau atunci când le lipseau argumentele.

Marea tăcere care s-a așternut în problema Basarabiei în decenii de vigilență, teamă, amenințare, opresiune, copleșind învățământul, cercetarea, cultura, până și viața particulară a cunoscut prin Vasile Harea un protest temerar. În redactarea acestui protest, autorul a adoptat stilul memorialistic asumându-și astfel întreaga responsabilitate și neimplicând pe nimeni. Ca urmare, la corectarea unor texte au fost îndepărtate mărturiile unor persoane și nume de persoane care ar fi avut de suferit consecințele cunoscute. În acest mod, capitolul consacrat reuniunilor basarabenilor din perioada 1975-1983, fiind păstrat în condiții nesigure s-a pierdut parțial.

Menționez totodată cu recunoștință că am cunoscut persoane de onoare chiar din rândul aparatului de ordine care nu au dezvăluit nici într-un fel natura preocupărilor noastre. În aceeași ordine trebuie să amintesc îngăduința arătată de unele organe de anchetă în timpul interogărilor și percheziților, ceea ce a și făcut posibilă salvarea unui exemplar din cele patru și care vede acum lumina tiparului. La reconstituirea unor cuvinte indescifrabile și la traducerea textelor în limba rusă am primit sprijinul d-lui prof. Al. Andronic, de la Institutul de Arheologie din Iași.

Prin tot ceea ce am reușit să adunăm în contenciosul basarabean am dorit să completăm patrimoniul cauzei românești, iar prof. Vasile Harea, dotat cu o remarcabilă memorie și previziune, a dat la iveală un capitol al istoriei naționale în care s-au îmbinat valențele sale de pedagog, filosof și literat.

Dr. VLAD BEJAN — IAȘI

Partea I

MIŞCAREA UNIONISTĂ DIN BASARABIA ÎN ANII 1917-1918

CAPITOLUL I

PRIMĂVARA REVOLUȚIEI RUSEȘTI

„Revoluția creează valori noi."
P. ANDREI

1 martie 1917, seara, ora 10. Colectivul redacției ziarului *Cuvântul Moldovenesc*, — singurul ziar al românilor din Basarabia, Transnistria și din insule și insulițe de români inserați printre celelalte populații de pe întinsul Rusiei țariste, în total un popor de peste 3 milioane de oameni, — își încheiase lucrările zilei, pusese la punct materialul pentru numărul curent al periodicului și se pregătea de despărțire.

Deodată o bătaie nervoasă în geam. Pan Halippa, redactor principal și, de fapt, director al ziarului, deschide obloanele geamului și se aude o voce emoționantă, spunând în limba rusă : „Domnule Halippa, la Petrograd e revoluție !"

Era d-l. Ianovski, un moșier din Vadul lui Vodă de pe malul Nistrului, lider al partidului cadeților (Partidul democrat-constituțional) din Chișinău. A fost invitat imediat înăuntru și asaltat cu întrebări : în ce împrejurări s-a declanșat revoluția, cum se desfășoară evenimentele, cine sunt conducătorii mișcării revoluționare etc.

Dar oaspetele nu cunoștea prea multe amănunte. A putut comunica numai că funcționarii de la poștă și te-

legraf au primit o telegramă — al cărei text ni l-a dat să-l citim. Era un ordin circular al noului comisar pentru căile ferate, A. Bubnov — retransmis apoi în toată Rusia, — de a bloca trenul imperial și de a nu-i permite lui Nicolae al II-lea să ajungă în capitală. Altceva nu se știa nimic. Ordinul, — aveam să aflăm mai târziu din ziare — ar fi fost dat lui Bubnov de către noul ministru al Transporturilor și Căilor de Comunicație, Poștă și Telegraf — Nekrasov [1].

Revoluția n-a venit cu totul pe neașteptate. Într-adevăr, situația din cele două capitale și din alte orașe mari ale imperiului rusesc devenise, în ultimele luni, dezastruoasă. Lipsa de alimente revolta lumea, din ce în ce mai tare. Autoritățile țariste erau învinovățite de incapacitate. De bună seamă, mecanismul administrativ rudimentar al Rusiei țariste și mijloacele de transporturi nu mai puteau face față deodată celor două sarcini de importanță vitală : războiul și organizarea temeinică a spatelui frontului. De aceea se ajunsese la o situație de-a dreptul revoluționară. La aceasta se adăugase și atmosfera creată de critica deputaților din opoziție a Dumei imperiale, care destăinuiau intrigile de la curtea țarului și rolul nefast jucat de Rasputin în răsturnarea și instalarea guvernelor țariste, incorectitudinea miniștrilor țariști, delăsarea și dezorganizarea care se instalase în toată viața Rusiei, în loc de a se mobiliza toate forțele active pentru război și asigurarea victoriei.

De fapt, încă înainte de anul nou 1917 se făcea tot mai mult simțită starea prerevoluționară care era constatată de toată lumea, până și în Chișinăul veșnic liniștit și veșnic adormit.

E caracteristică din acest punct de vedere o discuție a mea cu „ureadnicul" (un fel de subcomisar de poliție rurală) din satul meu natal, în vacanța Crăciunului. În-

[1] Menționăm însă că A. Bubnov făcea parte din Comitetul central al Partidului social-democrat bolșevic. Probabil că el a avut inițiativa de a da ordinul respectiv, iar Nekrasov numai l-a confirmat. Ziarele burgheze — singurele care apăreau în mod legal, au prezentat însă altfel lucrurile, pentru a atribui meritul unui ministru cadet.

trebat de el ce mai nou se aude la oraș, — i-am spus că lumea e foarte nemulțumită și se așteaptă la izbucnirea revoluției. — „Nu se poate, — a replicat el. Suntem 3 000 000 de polițiști și de jandarmi și ținem bine în frâu poporul". — „Dar, — i-am răspuns eu, — poporul e de 150 000 000 oameni, din care o bună parte — și tocmai bărbați valizi, sunt sub arme ! În orice caz, vom trăi și vom vedea !".

Totuși, deși cei din jurul ziarului *Cuvântul Moldovenesc* vorbeau mereu de iminența revoluției, în provincie nu se știa aproape nimic din ceea ce se produsese ca manifestări revoluționare, în primele luni ale anului 1917. Ori, revolte de asemenea însemnătate avuseseră loc și la Petrograd și la Moscova, dar ele au fost înăbușite în sânge.

Cei din redacția ziarului *Cuvântul Moldovenesc* știau din relatările unui tânăr soldat mitralior — Ștefan Stihi, — fugit, deci dezertat, din Moscova — că unitatea sa participase la un început de răscoală pe străzile vechii capitale rusești, ale unităților de mitraliori, cu mitralierele instalate pe camioane, dar că încercarea a dat greș, cea mai mare parte dintre cei răsculați căzuseră în luptele de stradă sau au fost arestați, iar unii, printre care și tânărul basarabean, au reușit să dispară.

Și după ce trecuse pe la redacția ziarului moldovenesc, unde s-a întâlnit cu fratele său, redactorul, Stihi Petre, tânărul dezertor se ascundea mereu, fie la țară, fie la Chișinău. Numai după izbucnirea revoluției a plecat la unitatea sa, dar nu s-a mai întors acasă ; trimisese scrisori până în toamna lui 1917, iar după aceea s-a aflat că a căzut în luptele din timpul războiului civil. Firește, noi, cei de la redacție, nu puteam destăinui nimic din povestirile tânărului mitralior, pentru a nu divulga sursa știrilor.

Mai înainte, aflasem despre răzvrătirea unui întreg regiment la Cetatea Albă, în luna decembrie 1916, care nu acceptase să fie trimis pe front, pusese stăpânire pe tot orașul și a produs dezordini, omoruri și tulburări *à la russe !* A trebuit să se trimită o divizie specială ca să-l dezarmeze și să restabilească ordinea.

Un alt fapt semnificativ prevestea însă furtuna ce va veni. În ultimele săptămâni ziarele din Petrograd şi Moscova veneau cu mare neregularitate, iar cele care ajungeau la Chişinău în chioşcurile presei erau pline cu coloane albe în urma intervenţiei cenzurii. Singurul indiciu că se petrecea ceva în străfundurile clasei muncitoare din Petrograd fusese un comunicat ameninţător al ministrului de Interne, Protopopov, — o creatură a lui Rasputin, om nu prea perspicace, dovadă însuşi faptul publicării comunicatului — prin care se interzicea muncitorilor să constituie comitete în fabrici !

În depărtata provincie din sudul Rusiei domnea însă o linişte somnolentă, întreruptă doar, la ţară, de plânsetul vreunei văduve la primirea plicului îndoliat, cu ştirea că soţul ei a căzut pe front. În noaptea când am aflat despre revoluţia din Petrograd, Chişinăul era scufundat în somnul profund de copil nevinovat !

Discuţiile înfrigurate la redacţie n-au dus la nici un rezultat pozitiv, afară de singura propunere a lui Ianovski, la care probabil se gândise în timp ce era încă pe drum spre „moldoveni", şi anume, că a doua zi, în localul redacţiei *Cuvântul Moldovenesc* să se întrunească o seamă de intelectuali din Chişinău pentru a examina situaţia şi eventualele acţiuni ce trebuiau întreprinse.

La 2 martie (stil vechi), tot seara, s-au întrunit în cabinetul d-lui Pan Halippa (care era şi dormitorul său, — o cameră de vreo 20-25 m^2), vreo câteva persoane din partea redacţiei şi colaboratorilor ziarului — Pan Halippa, bătrânul N. Alexandri, director titular al periodicului, Pavel Grosu, medic veterinar, Daniil Ciugureanu, medic, director al spitalului din târgul Hânceşti, chemat telefonic, V. Ghenzul, cooperator, precum şi cei doi tineri redactori ai ziarului. Intelectualii ruşi au fost reprezentaţi de Ianovski, taciturnul primar al Chişinăului — I. Levinski, magistrul Stankevici, procurorul Lujanski şi alte 2-3 persoane, al căror nume nu le-am reţinut.

Discuţiile iniţiate de dl. Ianovski au pus pe primul plan problema stăpânirii şi dirijării evenimentelor în Basarabia, pentru ca rolul revoluţiei ce ar ajunge în

această provincie mărginașă să nu se transforme într-un cataclism anarhic.

Cei din redacție au avut însă o atitudine de rezervă. După ce oaspeții în afară de Ianovski, Stanchevici — cu un tic asemănător celui al lui Petru I —, și procurorul Lujanski, și-au deșertat sacul de vorbărie fără obiective precise, fiindcă nu se desemna încă nimic la orizontul liniștitei provincii — a luat cuvântul Pan Halippa, care a spus în esență că, desigur, revoluția va fi o descătușare a tuturor popoarelor din Rusia. Dar în fața poporului moldovenesc din Basarabia se vor pune, evident, probleme speciale. De aceea intelectualii moldoveni vor trebui să se gândească la crearea unor forțe active care să răspundă tuturor nevoilor ce se vor ivi. Așa că intelectualii ruși să nu se supere dacă moldovenii nu se vor încadra în organizațiile politice și revoluționare ce se vor crea. Se vor pune probleme și vor apărea revendicări în care moldovenii vor avea același drum cu rușii și cu celelalte naționalități din Basarabia și din Rusia, și în acest caz, de la sine se va ajunge la o colaborare. Dar vor apărea probleme și revendicări specifice ale moldovenilor, care, poate, nu vor coincide cu cele ale rușilor și ale celorlalte naționalități conlocuitoare și pe care vor trebui să le rezolve ei înșiși.

Cuvântarea lui Pan Halippa, susținută prin considerații suplimentare de dr. D. Ciugureanu și de ceilalți participanți mai vârstnici dintre moldoveni, i-a dezamăgit oarecum pe oaspeți.

În felul acesta s-a terminat prima și cea din urmă consfătuire comună a intelectualilor ruși cu intelectualii moldoveni. Burghezia rusească din Basarabia — căci pe aceasta o reprezenta partidul prezidat de Ianovski, — n-a reușit să atașeze la carul ei politic pe moldovenii basarabeni prin intelectualii lor. Aceștia le-au dat a înțelege că nu sunt dispuși să se resemneze la rolul de zestre politică și, eventual, electorală, a liberalilor ruși. Dar acest efect nul al consfătuirii a avut un ecou în cele două capitale rusești despre care vom vorbi mai departe.

În zilele de după consfătuirea de la redacția ziarului *Cuvântul moldovenesc* nu veniseră deloc periodicele din

Petrograd și Moscova. În oraș începuse totuși să se răspândească fel de fel de zvonuri. Telegrama lui Bubnov circula din mână în mână. Un singur lucru se știa precis la Chișinău, de la tâmplarii chemați în casa guvernatorului Basarabiei, Voronovici, care lucrau de zor la împachetarea lucrurilor sale : s-a isprăvit cu administrația țaristă a provinciei moldovenești.

Abia la 5 martie au apărut în oraș ediții speciale ale ziarelor locale, printre care și cea a ziarului *Cuvântul Moldovenesc*, cu primele știri sumare despre „cea mai puțin sângeroasă revoluție" (care totuși a avut peste 1 000 de căzuți în luptele din Petrograd), despre abdicarea țarului Nicolae al II-lea în favoarea fratelui său Mihail, despre abdicarea și a acestuia, despre constituirea Guvernului provizoriu și a Sovietului deputaților soldați și muncitori din Petrograd. Se și pusese în aplicare, comunicau ziarele, înlocuirea telegrafică a tuturor guvernatorilor țariști cu comisari guberniali, posturi în care au trecut, de drept, președinții Zemstvelor guberniale, în timp ce președinții Zemstvelor județene au devenit în mod automat comisari ai județelor.

*

Eșecul intelectualilor ruși din Chișinău, mai exact al partidului cadeților, de a remarca mișcarea națională moldovenească din Basarabia a avut însă un rezultat surprinzător pentru moldovenii basarabeni.

În a doua jumătate a lunii martie s-a declanșat o campanie de presă pe motivul că ei ar fi reacționari și că Basarabia este pe cale de a deveni o „Vandee" rusească. În Basarabia, chipurile, se pregătește o răscoală armată, de aceea ea tace !... Liniștea ei este numai o pauză înainte de dezlănțuirea furtunii.

Campania de presă au inaugurat-o aproape simultan ziarele liberale din centru, ca *Birjevîje Vedomosti (Buletinul Bursei), Reci (Cuvântul,* ziarul lui P. Miliukov, președintele partidului cadeților), iar la Moscova ziarul *Russkoje Slovo (Cuvântul rusesc).* Și fiindcă această campanie de presă a avut motivația amintită deja — refuzul

moldovenilor basarabeni de a merge ca oile după politicienii ruşi — ea a constituit în acelaşi timp un răspuns la acest refuz, urmărind şi o serie de alte obiective : 1) neîncrederea ruşilor faţă de moldoveni ; 2) învinovăţirea acestora că sunt „reacţionari" şi „separatişti", care vor să aducă Basarabia sub jugul „boierilor români" ; 3) ea a folosit această sperietoare ca să despartă ţărănimea basarabeană, în majoritate covârşitoare moldovenească, de conducătorii ei fireşti, intelectualii moldoveni, ieşiţi aproape în totalitatea lor din sânul acestei ţărănimi.

Ecourile acestei ostilităţi contra intelectualilor moldoveni au pătruns şi în presa bolşevică. *Pravda,* în nr. 16 din 23 martie (5 aprilie) 1917, vorbeşte despre „agitaţia sutelor negre" în Basarabia (aşa se numea „Liga adevăraţilor ruşi" întemeiată în 1905—1906 de către doi reacţionari basarabeni : Vl. Purişkevici şi P. Cruşevan, cu care cei de la *Cuvântul Moldovenesc* nu aveau nici în clin nici în mânecă, dimpotrivă, ei fiind mereu denunţaţi de către „adevăraţii ruşi" autorităţilor ţariste ca separatişti cu ochii aţintiţi spre România). Propaganda, — comunica ziarul *Pravda* — se duce mai ales în judeţul Cetatea Albă şi în târguşoarele Călăraşi şi Rezina din judeţul Orhei.

A doua notă, din 28 martie (10 aprilie), apărută în acelaşi ziar, vorbeşte despre agitaţia antiguvernamentală a elementelor care vor să provoace pogromuri în diferite târguşoare şi sate din judeţul Orhei.

Cât de fantastice erau aceste informaţii se poate constata din faptul că târguşoarele Călăraşi şi Rezina, menţionate în notă, erau populate în exclusivitate de evrei. Putea printre ei să se facă propagandă „pogromistă" ? Iar judeţul Cetatea Albă era locuit de o populaţie amestecată, — moldoveni, ucrainieni, ruşi, germani, francezi, armeni, greci, tătari, găgăuţi, — o populaţie levantină, care în ce priveşte starea spiritului era foarte mobilă şi pronunţat receptivă la idei noi, predominând simpatiile pentru ideologia revoluţionară rusească.

Campania de presă pe tema „Vandeei basarabene" s-a menţinut în tot timpul primăverii, în lunile aprilie şi mai, ba chiar şi iunie 1917. E interesant de relevat că

după ce în ziarul *Cuvântul Moldovenesc* a apărut la 9 aprilie Programul Partidului Național-Moldovenesc, în care la punctul 8 se prevedea interzicerea colonizării Basarabiei cu elemente străine, campania aceasta a fost preluată și de ziarele nou înființate ale democrației ruseşti revoluționare.

Căci această demonstrație „socialistă" și „internaționalistă", lansând cele mai radicale lozinci, printre care și pe aceea a dreptului popoarelor din Rusia de a dispune liber, ele însele, de soarta lor, până la separarea de Rusia, nu-și închipuia că aceste popoare vor interpreta în sensul cel mai strict principiul autodeterminării naționale, că-l vor lua în mod serios în considerare și vor căuta să-l și pună în aplicare. Iar trăinicia imperialismului rusesc îi făcea să reacționeze imediat, în chipul cel mai violent împotriva oricăror încercări reale de autodeterminare, strigând că Rusia trebuie păstrată „una și nedespărțită", cel puțin până la terminarea victorioasă a războiului, și în orice caz nici o separare de Rusia nu va avea „nici o valoare fără acceptarea generoasă a Rusiei".

Democrații ruși nici nu-și dădeau seama cât de contradictorie și chiar ridicolă apărea pălăvrăgeala lor. „Îți dau libertatea de a te separa de Rusia", dar în același timp — „stai pe loc, Rusia trebuie să fie una și nedespărțită". Și nici astăzi Uniunea Sovietică nu vrea să înțeleagă contradicția flagrantă între prevederea Constituției sovietice, că popoarele care constituie federația Uniunii Sovietice — mai ales cele mărginașe, au dreptul de separare, și între acuzația de „separatism" și de „trădare" față de oricine încearcă să lupte pentru a se dispensa de dragostea excesivă a rușilor pentru popoarele pe care le-au cucerit prin forță, le-au menținut și le mențin în cadrul Rusiei sovietice, — tot cu forța ! Și asta cu toate că rușii constituie numai 43% din populația țării lor imense, pe când celelalte naționalități întrunesc 57% !

*

Dar în primăvara și vara din 1917, lucrurile nu avansaseră până acolo. Toată lumea savura aerul de libertate

ce se instalase, se simţea într-adevăr liberă, discuta şi lua hotărâri dintre cele mai cutezătoare.

Însă cu toată seninătatea şi cinstea relativă din Basarabia, bănuielile permanente ale ruşilor exprimate în presa lor, că moldovenii din Basarabia vor începe o răscoală armată, au determinat autorităţile locale să ia unele măsuri de pază şi vigilenţă.

Şi ca să se vadă lipsa de experienţă a noilor autorităţi e de-ajuns să citäm o singură măsură. La Chişinău, s-a decis ca elevii ultimelor două clase secundare să stea câte o jumătate de zi, câte doi, la intersecţia străzilor principale şi să observe dacă nu cumva elementele reacţionare încearcă vreo manifestaţie sau vreo tulburare a ordinii publice. Iar dacă vor constata ceva suspect, respectivii elevi trebuia să alerge şi să anunţe imediat Sovietul soldaţilor sau prima secţie de miliţie (care înlocuise poliţia ţaristă), sau direcţia şcolii secundare proxime.

Semnatarul acestor rânduri a stat împreună cu colegul său de clasă, George Fotescu, la încrucişarea străzilor Jukovski şi Feodorov (Podolskaja). Este inutil să insistäm că nici una dintre perechile de elevi-sentinele n-a observat nici măcar un singur tentacul al „hidrei contrarevoluţionare".

Dacă erau atunci oameni nemulţumiţi şi chiar duşmani ai revoluţiei, aceştia constituiau o minoritate atât de infimă, încât nu îndrăzneau să ridice capul. Se poate spune că revoluţia a fost acceptată de cvasi-unanimitatea populaţiei basarabene.

Printre intelectualii basarabeni era cu atât mai nefiresc să se găsească adversari ai noului regim, cu cât ei, pentru prima oară după 105 ani, respirau aerul libertăţii şi puteau să vorbească cu mândrie „moldoveneasca" lor, fără să fie luaţi în râs sau să fie disprețuiţi de către ruşi sau supuşi rusificării forţate. Deşi, excepţii au fost şi despre ele vom vorbi mai departe, arătând şi care a fost reacţia moldovenilor.

Ţăranii moldoveni aşteptau de la revoluţie îmbunătăţiri imediate şi anume : 1) încetarea războiului care a adus atâta jale în numeroase familii moldoveneşti ; 2) exproprierea pământurilor de la moşieri şi a celor în-

chinate mănăstirilor străine din Orientul Apropiat etc. și împărțirea lor între cei ce le muncesc cu brațele ; 3) lumină, cât mai multă lumină propagată prin școală și biserică națională moldovenească, prin alte mijloace culturale.

Acestea au fost reacțiile imediate ale țăranilor moldoveni prin numeroasele scrisori primite la redacția ziarului *Cuvântul Moldovenesc* în prima lună după triumful revoluției.

La 19 martie, în ziarul rusesc local a fost publicat un articol care viza pe arhiepiscopul rus Anastasie, rusificator, cerându-se un titular moldovean al mitropoliei Basarabiei. Articolul era semnat : „Un moldovean". Articolul fusese scris de mine, fiind pe atunci seminarist.

Căderea țarului nu a impresionat prea mult pe moldovenii basarabeni. Mulți autori vorbeau despre un cult al moldovenilor pentru țar. Ei se înșelau, fiindcă vedeau imaginea țarului în multe case țărănești. Dar nimeni nu lua seama că această imagine nu era un portret încadrat în ramă sau măcar izolat, ci era tipărit în foile mari de calendar de perete care se vindeau prin sate de către „coropcarii" ruși. În aceste calendare țarul ocupa locul central. Chiar calendarele bisericești, tipărite la tiparnițele episcopale, nu erau lipsite de acest portret. Doar țarul era capul bisericii rusești ! Asupra lui trecuseră funcțiile împăraților bizantini, împărații celei de-a doua Rome, Rusia fiind considerată de ruși ca a treia Romă ! În general, cultul țarului în Basarabia era mult mai redus decât, de exemplu, cultul „împăratului" la țăranii ardeleni, dar care totuși, în timpul războiului s-au predat prizonieri cu zecile de mii, de la primele contacte cu trupele rusești.

Aceste lucruri nu interesau îndeaproape populația moldovenească din Basarabia, al cărei orizont ideologic se limita doar la o permanentă bănuială față de ruși, care sistematic îi încălcau drepturile și o tratau cu dispreț. Această atitudine se transforma deseori în adversitate, dar cu caracter mai mult pasiv.

Știindu-se, din experiență, neputincioasă, ea se plângea în cântece de jale :

„Foaie verde fir sucit,
Fire-ar rusu-afurisit.
Că de când el a venit
Peste noi și ne-a robit
Casa parcă nu ni-i casă,
Masa parcă nu ni-i masă,
Vremea parcă-i tot pe dos
Și pământu-i mânios!

Foaie verde lozioară,
Prutul plânge de s-omoară
Și cu noi toți grămăgioară!
De-acuma cine mai știe
Slobod când are să fie!
Foileană de prin vie,
Păsărică vișinie,
Tu de jale să tot cânți
Și să mi te duci la nunți.
C-am picat robi rusului,
Rusului, muscalului!...“

Sau în alt cântec popular, cântărețul se adresează râului despărțitor al moldovenilor :

„Prutule, râu blestemat,
Că de când ne-ai înstreinat
Lumea s-a întors pe dos
Și pământu-i mânios!“

Și numai în caz de extremă enervare, câte un moldovean basarabean îi spunea rusului în față :

„Rus, babarus
De unde dracu te-a adus,
De la apă rece,
Acolo dracul să te înece!...“

Singura tradiție orală puternică, „trainică“, singurul cult în Basarabia moldovenească era acela al lui Ștefan cel Mare, voievodul mazililor, răzeșilor și al țăranilor. Era un cult transmis din tată în fiu în toate familiile moldovenești de la sate. Când lumea era înșirată pe deal la prășitul porumbului, dacă cineva intona balada lui

D. Bolintineanu *Pe o stâncă neagră,* — care se răspândise în Basarabia prin lăutari și prin psalți — cântăreți vocali la petrecerile boierești — cântecul era reluat din om în om și răsuna cu accentele lui grave și maiestuoase, generând și o redresare fizică în urma trudei pe ogoare, dar și o ușurare a durerii sufletești de a se ști apăsați și desconsiderați. Pentru moment în sufletul oamenilor se instala mândria trecutului glorios al Moldovei.

Dar pentru inspiratorii campaniei de presă împotriva moldovenilor pe tema „Vandeei" basarabene, adică pentru intelectualii ruși din Chișinău, tocmai această izolare a moldovenilor li se părea suspectă. Iar când a mai apărut și o nouă grupare politică, Partidul Național-Moldovenesc, care-și propusese apărarea intereselor populației moldovenești, scopul denigratorilor a devenit acela al compromiterii din capul locului a mișcării naționale moldovenești. Trebuia s-o facă bănuită de toată lumea rusească, să se vorbească mereu despre tendințele „separatiste" ale acestei mișcări, trebuia să-i atâțe pe ruși și pe cei rusificați contra moldovenilor. Țarismul căzuse, dar nu dispăruse imperialismul rusesc ca stare de spirit, chiar al democraților ruși, mândri că „Rusia-mamă" („Matușca-Rusi") stăpânește atâtea popoare și le stoarce de vlagă pentru gloria marelui popor rus !...

Revoluția rusească a fost, într-adevăr, un eveniment istoric de o importanță mondială covârșitoare. Consecințele ei, cum spunea adeseori C. Stere, sunt incalculabile pentru viitorul omenirii. Dar în același timp, revoluția rusească a constituit o desfășurare de evenimente atât de complexe și totodată contradictorii, încât și-au putut arăta trăinicia multe dintre prejudecățile, îngustimile de spirit, sentimentele de orgoliu rusesc, de mândrie de a fi un popor cuceritor de atâtea alte popoare...

E de relevat că A. I. Gucikov, ministru de Război în Guvernul provizoriu al Rusiei după 26 februarie 1917, în drum spre frontul românesc, fiind întâmpinat în gara Chișinău de autorități și ziariști, în convorbirea cu aceștia din urmă și-a exprimat mirarea că atacurile de presă împotriva Basarabiei continuau, în timp ce el s-a convins

că în provincie e liniște și că lumea nu se gândește câtuși de puțin la manifestări contrarevoluționare.

Aceste declarații au fost făcute pe data de 12 aprilie. Dar tema „Vandeei sudice" a continuat să ocupe paginile ziarelor din cele două capitale rusești și în lunile următoare. Ea avea, de fapt, o nouă menire : să determine Guvernul provizoriu și Sovietul din Petrograd să ignore revendicările moldovenilor pentru autonomia Basarabiei.

Într-adevăr, ziarul *Cuvântul Moldovenesc* în nr. 36 din 7 mai 1917 comentează un comunicat al Guvernului provizoriu, care enumera revendicările de autonomie ale tuturor popoarelor neruse, le recunoaște dreptatea și promite măsuri în acest sens. Dar comunicatul respectiv nu amintește nimic despre revendicarea autonomiei de către moldovenii din Basarabia, ca și cum mișcarea respectivă n-ar exista. Ori, întrunirile a zeci de mii de ostași și civili moldoveni la Chișinău, Odessa, Bălți, Soroca, Bender, Bolgrad, Cahul, Sevastopol, Balta, s-au pronunțat pentru autonomie și au trimis Guvernului provizoriu și Sovietului din Petrograd telegrame în acest sens ! Și ziarul întreabă : „De ce această tăcere ? Cine ar putea să ne răspundă la această întrebare ?"

*

Pentru a contracara bănuita „reacțiune basarabeană" s-au trimis prin satele basarabene propagandiști, în special dintre marinarii ruși ai flotei din Marea Neagră și dintre soldații ruși. Aceștia vorbeau moldovenilor într-o limbă pe care ascultătorii nu o înțelegeau, de aceea nici nu-i aprobau, nici nu-i dezaprobau, ci tăceau. Și atunci, ca să convingă poporul de deplinele lor puteri, deși nu le aveau, marinarii ruși se apucau să izgonească imediat pe funcționarii administrației locale, în special pe notari, dezorganizând serviciile publice. Dar când aceștia răspundeau în rusește, cu hotărâre, răspicat, că ei nu vor pleca fără ordin scris de la superiori și fără ca să li se trimită înlocuitori, cărora să le predea cancelaria cu toate actele și gestiunea, cu proces-verbal în regulă și când, din tonul răspunsului ferm al slujbașului și din mutra prostească,

zăpăcită a marinarului, oamenii pricepeau că „nacealnicul“ improvizat a fost pus la locul lui adevărat, atunci ei începeau să râdă și să-și bată joc de acești propagandiști neîndemânatici, lipsiți de abilitatea de-a face față împrejurărilor.

Numai când au reînceput să apară în satele moldovenești soldații și marinarii moldoveni, care vorbeau pe înțelesul oamenilor, și când ei explicau ce înseamnă autonomie, atunci imediat adunarea obștească se asocia într-un singur glas la această revendicare națională și trimitea telegrame în acest sens la Petrograd și la Chișinău.

Într-un târziu, atât Guvernul provizoriu, cât și Sovietul deputaților soldați și muncitori din Petrograd s-au convins că propagandiștii, trimiși soldați și marinari ruși, produc printre moldoveni numai reacții negative, transformate uneori în manifestări zgomotoase în timpul întrunirilor, urmate de refuzul lor de a aproviziona orașele cu alimente, — abia atunci s-au decis să recurgă la propagandiști moldoveni.

Astfel s-a născut ideea de a trimite în Basarabia un grup de peste 50 propagandiști moldoveni sau care știau limba țăranilor moldoveni, în frunte cu I. Inculeț și P. Erhan, delegați de către Sovietul deputaților soldați și muncitori din Petrograd, ca să „adâncească“ revoluția, adică să facă cunoscute maselor moldovenești noile libertăți și scopurile revoluției. E de notat că propagandiștii aceștia, odată ajunși în Basarabia, cu excepția a doi-trei dintre ei, în cele din urmă s-au alăturat mișcării naționale moldovenești.

CAPITOLUL II

TREZIREA „VITEAZULUI DIN POVESTE"

(Elaborarea Programului Partidului Național-Moldovenesc)

„Limba noastră-i foc ce arde
Într-un neam ce făr' de veste
S-a trezit din somn de moarte
Ca viteazul din poveste."

ALECU MATEEVICI

La 5 martie, când lumea a aflat din ziare despre căderea vechiului regim opresor și instaurarea unei guvernări de libertate, era o zi călduroasă de primăvară. Zăpada se topise de vreo săptămână, străzile erau uscate, lumea era îmbrăcată mai lejer, fără căciuli, paltoane de iarnă și galoși ; se simțea deci mai liberă și în mișcări, pe lângă starea de euforie sufletească generală care îi cuprinsese pe toți. Căci toți simțeau că o dată cu primăvara Rusia renaște spre o viață nouă, frumoasă, de libertate, de manifestare a forțelor creatoare, toți erau stăpâniți de speranțe asupra viitorului.

Oamenii de rând nu se gândeau la faptul că revoluția înseamnă apariția la suprafață a tuturor contradicțiilor sociale și naționale, că desfășurarea revoluției abia a început, că ea înseamnă lupte grele, că victime ale revoluției nu vor fi numai cei peste o mie de morți, căzuți în luptele de stradă din Petrograd, că vor fi pretutindeni numeroase, foarte numeroase victime, printre altele și în Basarabia, chiar și în Chișinău.

Atmosfera era peste tot în Chișinău sărbătorească. Cu atât mai mult trăiau într-o permanentă elevație festivă

tinerii moldoveni grupaţi în jurul ziarului *Cuvântul Moldovenesc*, desemnând prin termenul „grupaţi“ nu numai pe cei ce lucrau în redacţie, ci şi pe aceia care împărtăşeau vederile ziarului, frecventau redacţia, iar uneori, incidental, deveneau şi colaboratori.

Redacţia a început să fie vizitată încontinuu de tineri basarabeni — generaţie a cărei vârstă varia între 18-25 ani, dar şi bărbaţi între 24-40 de ani ; veneau mereu să afle noutăţi, să discute, să facă planuri, să manifeste dorinţa de a acţiona. Proaspeţii absolvenţi ai şcolilor secundare din Chişinău, ale căror cursuri s-au închis la 1 aprilie, studenţii veniţi în vacanţă, militarii mobilizaţi veniţi în concediu, slujbaşii moldoveni din Chişinău şi din regiunile apropiate — constituiau un flux continuu de oameni. Deseori se adunau în încăperile redacţiei peste 100 de oameni, cu care redactorii se întreţineau cu toată bunăvoinţa. *Cuvântul Moldovenesc* considera aceste întruniri spontane ca „adevărate sărbători naţionale“.

În mod spontan se formau grupuri şi grupuleţe în diferite localităţi, — nucleele viitoarelor organizaţii moldoveneşti : la Odessa — din studenţi, militari, funcţionari moldoveni şi din locuitorii moldoveni ai frumosului oraş sudic, — o suburbie, „Moldovanca“, era locuită în exclusivitate de moldoveni ; — iniţiatorii fiind căpitanul de stat-major E. Catelli şi studentul A. Crihan, la Bălţi, la Soroca, la Orhei, la Bolgrad (iniţiatori I. Pelivan şi preotul I. Andronic) şi în alte localităţi basarabene.

Generaţia mai vârstnică a cercului de la *Cuvântul Moldovenesc* îşi dădea seama însă că moldovenii vor trebui să iniţieze o luptă grea pentru recunoaşterea drepturilor lor naţionale. Cel dintâi a fost Pan Halippa, cu 11-12 ani mai în vârstă decât media anilor tineretului (între 22-23 de ani). Din primele momente, fără a părăsi ocupaţiile redacţionale, el a intrat în contact cu intelectualii care colaborau la *Cuvântul Moldovenesc* : I. Pelivan, care făcuse un drum până la redacţia de la Bolgrad, unde lucra în cadrul „Crucii Roşii“ , D. Ciugureanu, medic şi director al spitalului Zemstvei din târguşorul Hâncești, P. Grosu, medic veterinar în Chişinău, poetul A. Mateevici, care-şi luase un concediu de la divizia de pe front,

în care funcţiona ca preot militar, o serie de cooperatori moldoveni ca V. Ghenzul, Vl. Chiorăscu, Gh. Buruiană, A. Groapă, P. Coropceanu, apoi S. Murafa, care, de asemenea, se repezea pe o zi-două la Chişinău, luându-şi permisii de la unitatea sa sanitară de pe frontul românesc, şi alţii.

Dreptul de întruniri fiind declarat liber din primele zile ale revoluţiei, nefiind nevoie de nici o formă legală, pentru convocarea şi ţinerea lor, în redacţia ziarului *Cuvântul Moldovenesc* ele se ţineau lanţ.

La atmosfera sărbătorească ce se instalase în cercul ziarului moldovenesc a contribuit într-o măsură simţitoare şi faptul că au început vizitele românilor din Ardeal şi Bucovina, refugiaţi la Chişinău din cauza războiului. Unul dintre primii a fost O. Ghibu, fost inspector general al şcolilor româneşti din Ardeal, după 1920, profesor de pedagogie la Universitatea din Cluj.

Pe la mijlocul lunii martie a venit din Petrograd la Chişinău, profesorul şi scriitorul Romulus Cioflec, martor ocular al evenimentelor revoluţionare din 26 februarie — 3 martie 1917. Evident, povestirile lui despre luptele revoluţionare erau interesante, ca ale unui om care vedea lucrurile „din afară", nu totdeauna pricepând sensul lor, dar, în general, le accepta ca pe ceva firesc. Amintirile sale despre răsturnarea vechiului regim au fost publicate în două foiletoane ale ziarului *Cuvântul Moldovenesc*.

Dar evenimentul cel mai important, mai ales pentru noi, tinerii, a fost venirea la Chişinău a cântăreţului „pătimirii noastre", O. Goga, împreună cu sora sa, soţia generalului Râşcanu, ei fiind găzduiţi la familia Râşcanu, cu care erau înrudiţi şi care aveau o casă impunătoare cu etaj pe strada Sinadino, colţ cu strada Fedorov (Podolskaja).

Pentru tineretul din cercul ziarului moldovenesc, O. Goga apărea drept cel mai autentic reprezentant al Ardealului şi totodată cel mai mare poet în viaţă al românilor.

Ne-a produs o mare mulţumire faptul că era un om simplu — deşi conştient de valoarea sa, — că stătea de vorbă cu noi, tineretul, nu numai în grup, ci şi indi-

vidual, fără să-şi dea aere de superioritate. A citit câteva poezii ale lui *Rouă* (P. Stihi) şi i-a recunoscut un real talent poetic, spunându-i că va deveni un poet de seamă dacă va persista pe acest drum, ceea ce însă din păcate, nu s-a întâmplat.

O. Goga a avut o intuiţie justă a evenimentelor din Rusia şi a fost de părere că în ce priveşte revendicările sociale ale mulţimii şi mai ales ale ţărănimii moldoveneşti, intelectualii moldoveni să meargă pas în pas cu celelalte naţionalităţi din Rusia. O. Ghibu, într-o lucrare a sa, se miră cum de a putut avea O. Goga o asemenea idee năstruşnică !...

Îmi permit să redau o discuţie a mea cu O. Goga, fiindcă în timpul ei au fost abordate problemele majore ale viitorului României şi din ea se vede ce atitudine avea atunci poetul şi luptătorul ardelean.

Odată, după ce fusesem la poştă şi achitasem taxa pentru expediţia ziarului pe luna curentă, la întoarcere l-am văzut de departe pe O. Goga plimbându-se în grădina publică, pe aleea principală, împreună cu sora sa.

Peste 2-3 minute, d-na Râşcanu s-a despărţit de fratele său şi atunci când am ajuns la el l-am salutat. M-a întrebat cu multă bunăvoinţă de unde vin şi ce mai fac. I-am răspuns ce am făcut şi i-am spus că pe lângă sarcini redacţionale, ca secretar de redacţie, mai am şi obligaţii administrative, contabile şi de casier. Apoi ne-am aşezat pe o bancă şi am stat de vorbă, aproximativ o oră şi jumătate, despre starea lucrurilor din Basarabia, despre aspiraţiile ţărănimii, despre atitudinea ruşilor faţă de mişcarea naţională din Basarabia. I-am dat lămuririle necesare şi, printre altele, i-am spus că de la ruşi, cu toate libertăţile proclamate, nu exclud să încasez ani de închisoare, fiindcă de fapt sunt intoleranţi faţă de „alogeni", apoi mi-am exprimat dorinţa ca ruşii să fie definitiv zdrobiţi de germani, pentru că numai aşa, noi, moldovenii din Basarabia, ne vom putea rupe de la „sânul maicii Rusia", la care ne înăbuşim, — reunindu-ne cu ceilalţi români.

Mai mult, mi-am exprimat speranţa că acest lucru se va întâmpla, deoarece prin declanşarea revoluţiei Rusia,

virtual, a încetat de a fi combatantă în război. I-am spus despre Ordinul nr. 1 al Sovietului deputaților soldați și muncitori din Petrograd, care a avut ca efect o zdruncinare totală a disciplinei militare în armata rusă.

I-am povestit cele văzute de mine cu două săptămâni înainte, în Piața Nemțească, denumită după revoluție, Piața Libertății. Un batalion de infanteriști fusese adus și așezat în careu, pentru ca după Te-Deum, cum se făcea și înainte, — să plece mai departe, la gară, pentru a fi trimis spre front. După slujbă, locotenent-colonelul comandant al batalionului a ținut o scurtă cuvântare în care a evocat curajul cunoscut al soldatului rus și a încheiat cu afirmarea că Rusia va continua războiul până la victoria finală.

În piață veniseră însă și reprezentanții „democrației sovietice" de curând constituite. După comandant, un muncitor, Krâlov, pe care-l cunoșteam fiindcă fusesem coleg cu fratele său mai mic, a cerut cuvântul. În climatul de libertate nu putea fi refuzat. Și vorbitorul le-a comunicat soldaților că după Ordinul nr. 1 ei nu mai sunt obligați să asculte de ofițeri, nu trebuie să le spună „Vașeblagorodie" („nobleța-voastră"), că nu au îndatorirea de a-i saluta etc. Cât a vorbit tov. Krâlov, l-am auzit și pe lt.-colonelul rus spunând tare ofițerilor : „Ne-a stricat totul" („vseo propalo"). Într-adevăr, masa ascultătorilor de până atunci, a soldaților, pornind încolonată împreună cu manifestanții civili, a rupt rândurile și s-a împrăștiat, refuzând să plece pe front.

Or, — continuam să-i vorbesc d-lui O. Goga — asemenea fapte de indisciplină au fost semnalate pretutindeni de către presa rusă și ele se generalizează tot mai mult, așa că armata rusă poate fi considerată ca și învinsă definitiv în războiul acesta, dacă rușii nu vor încheia pace. Și cum Guvernul provizoriu nu o face, probabil că nemții vor distruge armata rusă și vor înainta spre capitalele rusești.

O. Goga a ascultat cu atenție cele povestite, punându-mi din când în când câte o întrebare, iar după ce am terminat, a început să vorbească cu multă însuflețire, convingere și căldură, demonstrând că eșecul pe Frontul

de Răsărit nu va avea nici o influență asupra rezultatului final al războiului și e bine că se va produce acest eșec. Căci războiul va fi câștigat pe Frontul de Apus, și mai ales că din momentul intrării în război a Statelor Unite ale Americii (cu câteva zile înainte de această întâlnire), cu imensul lor potențial economic, deci și militar, forțele coaliției antigermane au devenit virtual covârsitoare si nu va trece mult timp ca ele să se manifeste pe Frontul de Apus.

Această expunere a lui O. Goga, care a durat vreo 20 de minute, îmi dădeam seama, era însăși durerea și speranța Ardealului, care aștepta ca războiul să se termine cu înfrângerea Germaniei și a Austro-Ungariei pentru a se integra în noul stat român unificat.

De aceea i-am răspuns că, desigur, e preferabil ca să fie create, în urma războiului, condiții cât mai largi pentru realizarea unui stat român care să cuprindă întreg teritoriul locuit de români, și i-am povestit atunci cum. încă la 12 ianuarie 1917, aflându-mă de ziua Tatianei la o onomastică sărbătorită în familia Ivanov, pe strada Moscovscaia nr. 16, atunci când s-a pus problema sfârșitului războiului, firește victorios pentru ruși, eu, care de obicei nu prea vorbeam, am spus că nu știu dacă așa va fi, dar în orice caz e posibil ca să se realizeze o serie de state naționale.

Și cum pe peretele sudic din camera domnișoarei sărbătorite era o mare hartă a Europei (ea și cu sora sa mai în vârstă erau studente la Institutul de învățământ superior „Rumianțev", care pregătea profesoare pentru învățământul liceal), am trasat pe ea aproximativele hotare a două state naționale : România, între Tisa, Nistru, Marea Neagră și Dunărea și Serbia (denumirea de Jugoslavia a apărut abia după război), cuprinzând Bosnia. Herțegovina și Croația până la Triest, adăugând că și Cehia va fi independentă și Polonia își va recăpăta suveranitatea în granițele ei istorice, reunind cele trei părți — rusească, austro-ungară și germană.

Ieșirea mea nu tocmai politicoasă față de gazde, care se considerau ruși (după tată, după mamă erau români !) a revoltat mai ales pe fiul gazdei, profesorul de mate-

matici Nicolae Ivanov. El m-a acuzat de „șovinism", de „naționalism zoologic", de „îngustime de vederi" etc. I-am răspuns cu o simplă întrebare : „Cum să taxăm atunci politica de rusificare dusă de Rusia și tendința ei de a ajunge stăpână peste toate popoarele balcanice, cu dorința de a se instala la Constantinopol ?" Firește, peste câtva timp, în care a domnit o atmosferă jenantă, ne-am despărțit destul de rece.

„Ai avut mata o bună intuiție atunci și mult curaj", — m-a felicitat O. Goga. Cu aceasta s-a încheiat convorbirea noastră.

La redacția ziarului *Cuvântul Moldovenesc*, O. Goga — care a rămas atunci la Chișinău mai bine de o lună de zile — n-a fost doar un oaspete scump și drag, ci și un colaborator foarte prețios. I s-au arătat mai multe poezii primite prin poștă de la prizonierii ardeleni din Rusia, care își exprimau în ele dorul de patrie și speranța revenirii acasă, unii formulând și idealul unirii. Și poetul ardelean le-a făcut retușările necesare pentru a le putea publica în ziarul nostru.

De asemenea, a fost rugat să vadă o poezie a lui *I. Buzdugan* (Nică Romanaș), scrisă pentru numărul de Paște al ziarului (2 aprilie) și care se termina cu o aluzie străvezie la unire. Dar poezia scrisă în grabă, între o sosire și o plecare chiar a doua zi pe front, avea un început nefinisat ; în primele 4 sau 5 strofe se repeta de câteva ori sintagma „cântecul cocoșilor" sau „au cântat cocoșii". O. Goga a comprimat strofele de început ale poeziei lui I. Buzdugan în două :

„Azi au cântat cocoșii
De zori de zi în țară
Din zori de sânge roșii,
O rază se coboară.

Ne-aduce buna veste
Că ziua libertății
Ne bate la ferestre
Cu zvonul dimineții."

Și mai departe au continuat celelalte strofe așa cum le-a scris I. Buzdugan, pe care le reproducem fiindcă în final există trimiterea directă la unire :

Fiți binecuvântate
Voi, zori de primăvară,
Cu larguri depărtate
Și cânturi de izvoare.

Ce suflet nu zâmbește
Cu dulcea-nduioșare,
Văzând cum înflorește
Pe câmp întâia floare!

Ce ochi nu râd în zare,
Ce suflet nu suspină,
Văzând cum vin cocoare
În țara lor bătrână!

O, scumpă Maică Țară,
Ah, dă-ne-aripi măiastre
Să ne întoarcem iară
La cuiburile noastre!

La sfârșitul lui aprilie sau începutul lunii mai, O. Goga a plecat cu o delegație compusă din reprezentanți ardeleni și regățeni înspre Petrograd. În cursul lunii mai, delegația a fost primită de membrii desemnați ai Guvernului provizoriu rusesc și a obținut aprobarea de a se forma detașamente speciale de voluntari dintre prizonierii ardeleni, care, ca și cehii, să ia parte la eliberarea teritoriului național de sub jugul austro-ungar. În vara anului 1917, la Darnița, lângă Kiev, a început constituirea batalioanelor ardelenești.

O. Goga a mai trecut peste un an prin Chișinău, dar după Pacea de la Buftea, cu un nume schimbat, călătorind apoi prin Rusia în plin război civil, până la Petrograd, de unde, prin Finlanda, a plecat spre Apus. Acolo a activat apoi în calitate de membru al Comitetului Național Român, constituit la Paris, dar cu filiale la Londra, în America și în Italia, ducând o veritabilă propagandă pentru recunoașterea unirii provinciilor românești din afara vechilor granițe ale României, la țara patrie.

*

Atmosfera de primăvară, de reînnoire, nu numai în natură, ci și în trăirile noastre sufletești, ne-a dat impulsuri puternice de lucru.

Ziarul *Cuvântul Moldovenesc* a fost înscris la tribunalul din Chișinău pe numele lui Pan Halippa, adevăratul său conducător și director. S-a decis ca ziarul să apară de trei ori pe săptămână, iar mai târziu a apărut câtva timp și de 4 ori. Se strânseseră destui bani, atât prin economisire, cât și prin donații, care curgeau din toate părțile după starea fiecăruia, de la 1 000 de ruble până la o rublă și chiar mai puțin. Redacția a avut grijă să-și procure hârtia necesară tipăririi ziarului pentru mai multă vreme, iar cu donația unui vagon de hârtie primită de la V. Stroiescu, — toată hârtia fiind depozitată în magazia din curtea redacției, s-a asigurat imprimarea pe cel puțin un an de zile. A fost angajat încă un redactor tânăr (Alexandru Lungu). Se lucra cu mult curaj, cu mult entuziasm și cu multă perseverență.

La început fluxul de vizitatori la redacție s-a transformat în întruniri oarecum neorganizate. Veneau câțiva prieteni și cunoscuți și se înfiripa o discuție asupra necesității de a făuri niște organe care să reprezinte interesele poporului moldovenesc din Basarabia. Dar asupra naturii acestor organizațiuni, în primele zile convorbitorii nu erau decișii.

În curând s-au cristalizat însă două tendințe. Întâi a apărut ideea de a reînvia vechea *Societate culturală moldovenească*, înființată în primii ani după 1900 sub președinția lui C. Dicescu, care însă își încetase existența datorită reacțiunii după revoluția din 1905. Ideea era susținută în special de P. Gore, și privită cu simpatie de O. Ghibu, care-și aducea aminte și ne povestea despre rolul societății culturale „Astra" din Ardeal. A doua concepție a avut paternitatea lui Pan Halippa, care susținea necesitatea de a organiza un partid politic al moldovenilor. La această idee s-au raliat de altfel, peste câteva zile, și O. Ghibu și R. Cioflec. Erau, probabil, și reminiscențe ale acelei organizațiuni politice efemere, denumită Partidul Național-Democratic Moldovenesc, ce lua-

se fiinţă în 1906, având ca nucleu cercul redacţiei primului ziar naţional-moldovenesc, *Basarabia*, iar ca preşedinte pe directorul ziarului, Em. Gavriliţă, partid care îşi încetase existenţa o dată cu interzicerea ziarului de către autorităţile ţariste şi cu întemniţarea directorului şi a redactorilor I. Pelivan şi Pan Halippa.

În cele din urmă a prevalat concepţia lui Pan Halippa, pentru că evenimentele din Rusia revoluţionară se succedau în mod vertiginos şi apăreau, chiar în Chişinău, una după alta, organizaţiile diverselor partide politice ruseşti, toate „revoluţionare". Însemna ca moldovenii să dea posibilitatea ruşilor să acapareze conştiinţele puţinilor moldoveni culţi din Chişinău şi din alte oraşe ale Basarabiei, ca şi ale intelectualilor moldoveni de la ţară.

Ideii lui Halippa i s-au alăturat Pavel Grosu, cooperatorii V. Ghenzul, Vl. Chiorăscu, A. Groapă, Gh. Buruiană şi P. Coropceanu, iar dintre ardeleni, întâi R. Cioflec, pentru ca la sfârşit şi O. Ghibu să accepte această propunere.

În aceste prime luni ale revoluţiei, persoana care s-a remarcat prin acţiuni şi iniţiative a fost Pan Halippa — păstrătorul tradiţiilor de la ziarul *Basarabia* — dar care era prin firea lui un om prea modest şi prea devotat cauzei naţionale ca să aibă ambiţii personale, mai ales pe aceea de a avea rolul de conducător politic. Numai treptat, în timpul acţiunii, domnia-sa s-a convins că ar putea conduce mişcarea, dar tot mai ceda, adeseori, locul altora.

Aşa de exemplu, el l-a convins pe I. Inculeţ, în câteva convorbiri ce au avut loc la redacţie (la unele fiind prezent şi eu) —, ca să nu se limiteze în Basarabia la rolul de propagandist al revoluţiei, — calitate în care venise trimis de Sovietul din Petrograd, ci să se înhame la muncă serioasă pentru organizarea politică a basarabenilor, ceea ce a fost destul de dificil s-o facă, deoarece Inculeţ îşi făcuse o situaţie de docent, corespunzător situaţiei de conferenţiar la Universitatea din Petrograd, cu perspectiva de a deveni profesor, având în acelaşi timp şi un post de cercetător la Observatorul Pulkovo.

Tot aşa, la rugămintea sa, I. Pelivan, cel mai în vârstă dintre naţionaliştii moldoveni, a părăsit serviciul său la

„Crucea Roșie" rusă din Bolgrad și s-a stabilit la Chișinău. În sfârșit, tot el l-a adus pe D. Ciugureanu, un talentat orator, de la Hânceștii lui, în postul de președinte al Zemstvei jud. Chișinău, deci și comisar județean și apoi, în 1918, l-a propus ca prim-ministru al Republicii Democrate Moldovenești.

Fapt e că Pan Halippa, până la înființarea Sfatului Țării, a fost inițiator și, în mare parte, înfăptuitor al tuturor obiectivelor urmărite de mișcarea națională moldovenească. Dar și atunci, el a indicat candidatura lui I. Inculeț (pe aceea a lui I. Pelivan nu o acceptau gruparea țărănească și minoritățile parlamentului basarabean) și, tot el a propus în ianuarie 1918, candidatura lui D. Ciugureanu, la postul de prim-ministru.

E adevărat că Pan Halippa a cedat primele locuri de conducere altora, poate și pentru motivul că la Chișinău se cunoștea de toată lumea că el își făcuse studiile la Universitatea din Iași și pe această temă era ținta atacurilor, că urmărește separarea Basarabiei de Rusia și alipirea ei la România, atacuri începute de avocatul M. Stepanov, (care, totuși, în România își găsise azil politic ca să nu fie întemnițat în Rusia pentru ideile sale de socialist-revoluționar !) și continuate de oricine urmărea un succes ieftin și sigur în fața minorităților, a intelectualilor rusificați.

Dar să trasăm un scurt istoric al creării Partidului Național Moldovenesc :

Prima ședință la care au participat vreo 15 persoane, s-a ținut pe data de duminică, 12 martie. Cu acest prilej s-a pus problema organizării unui Partid Național al moldovenilor, a eventualului prezidiu ; s-au fixat câteva puncte programatice și s-a decis ca la o ședință viitoare să se discute pe larg aceste probleme. Tot atunci, pentru a grăbi organizarea, cum am arătat mai sus, la propunerea lui O. Ghibu, s-a decis, în unanimitate, ca președinția partidului să fie oferită lui Vasile Stroiescu, care locuia la Odessa, iar pentru alte două locuri de vicepreședinți, au fost indicate candidaturile lui P. Gore și Vl. Herța. Ca secretar general al partidului a fost ales, tot în unanimitate, Pan Halippa.

Pe data de duminică, 19 martie, în localul redacţiei *Cuvântul Moldovenesc* s-au întrunit peste 20 de persoane, dintre care îmi amintesc de următorii : P. Gore, Vl. Herţa, Pan Halippa, N. Alexandri, D. Ciugureanu venit anume de la Hânceşti, P. Grosu, medic veterinar, cooperatorii V. Ghenzul, A. Groapă, Gh. Buruiană, P. Coropceanu, generalul Matei Donici, P. Anghel, comisarul şi preşedintele Zemstvei jud. Orhei, d-na dr. E. Alistar, R. Cioflec, O. Ghibu, dr. N. Siminel cu soţia sa, născută Dicescu, tinerii redactori de la *Cuvântul Moldovenesc*, P. Stihi şi V. Harea, precum şi alţii. A prezidat şedinţa M. Donici.

S-a discutat mai pe larg programul viitorului partid, stabilindu-se că el trebuie să fie cât mai concis şi accesibil înţelegerii maselor ţărăneşti, cuprinzând câteva puncte: autonomia Basarabiei, şcoli, biserici, justiţie şi administraţie în limba moldovenească, interzicerea colonizărilor în Basarabia cu elemente străine de provincie, pământ pentru sătenii săraci etc. Bineînţeles, preambulul programului afirma lupta partidului pentru menţinerea şi exercitarea reală a libertăţilor politice proclamate de revoluţie. De asemenea, s-a ales o comisie compusă din P. Gore, Pan Halippa, A. Groapă, P. Coropceanu şi O. Ghibu pentru redactarea programului care va fi apoi discutat şi votat la şedinţa următoare. În sfârşit, s-a mai decis să se trimită o delegaţie la Odessa ca să ofere lui Vasile Stroiescu preşedinţia partidului. Şedinţa de constituire oficială a partidului a fost fixată pentru data de 5 aprilie.

La această şedinţă de constituire a partidului, au participat peste 40 de persoane, care abia au încăput în camera cea mare a redacţiei, aducându-se scaune şi de la o instituţie din apropiere. Pe lângă cei amintiţi la şedinţa precedentă, au luat parte la această nouă întrunire următoarele persoane : Simeon Murafa, redactor la ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, mobilizat pe frontul românesc şi venit anume pentru această ocazie ; Vasile Dicescu, fiul preşedintelui primei societăţi culturale a moldovenilor, cele două surori ale sale, dintre care una era cântăreaţă şi mai târziu a fost angajată la Opera din Cluj, iar cealaltă s-a căsătorit cu doctorul N. Siminel ; d-ra Adăscăliţei, cântăreaţă la Opera din Kiev, venită în vacanţă,

iar din toamna 1917 stabilită la Chișinău, apoi căsătorită cu A. Groapă ; învățătorul C. Popescu, editorul primului volum literar tipărit la Chișinău în limba moldovenească cu litere chirilice, sub titlul *Carte moldovenească* ; învățătorul și poetul Gh. Tudor, cu soția sa, Nadejda Tudor, soră de caritate la un spital militar din Chișinău, moșierița Nadina Rusu, soră de caritate la un spital de răniți din Chișinău, ulterior căsătorită cu Chirițescu-Arva ; doctorul Gh. Racoviță de la Facultatea de medicină din Iași, practicant la spitalul de izolare din Chișinău ; Antonina Gavriliță, profesoară și pictoriță, fiica lui Emil Gavriliță, director al primului ziar românesc *Basarabia* din Chișinău, în 1906-1907, A. Stârcea, fost administrator al revistei și ziarului *Cuvântul Moldovenesc*, Teodor Neaga, profesorii secundari P. Arvinte, A. Ciubuc, T. Macovei, N. Gamer ; A. Bocănescu, directoarea unei grădinițe de copii într-un cadru pitoresc din parcul de lângă gară, denumit „Debarcader", care, în mai 1917 a înființat prima grădiniță pentru copiii moldoveni în limba maternă ; preotul Andrei Murafa, văr cu Simeon Murafa ; Sergiu Cujbă, cooperator în România, dar basarabean de origine (fiul scriitorului Crăsescu), venit la Chișinău pentru procurare de produse alimentare de care ducea mare lipsă populația din Moldova, mărită cu o mulțime de refugiați din teritoriul ocupat de trupele germane și austro-ungare. Inginerul hotarnic A. Botezat, șeful unui birou de măsurători terestre și ing. A. Hodorogea, ajutorul său, cooperatorul Pavel Harea, mobilizat, în uniformă de soldat. Au mai fost și alte persoane, al căror nume nu mi-l mai amintesc.

Ședința a deschis-o Pan Halippa, printr-o cuvântare emoționantă, arătând că noile condiții politice și sociale din Rusia dau posibilitate poporului românesc să-și precizeze revendicările atât de numeroase în urma oprimării de un veac și ceva de către politica țaristă. Principalele revendicări specific moldovenești sunt autonomia Basarabiei, introducerea limbii moldovenești în școală și biserică, în administrație, justiție ; alegerea fruntașilor moldoveni în posturile de conducere a provinciei,

o nouă împroprietărire a țăranilor, interzicerea colonizării cu elemente aduse din Rusia etc.

Pentru traducerea în viață a acestor puncte programatice e necesară o forță politică, și moldovenii au pornit pe calea organizării ei în ființa Partidului Național-Moldovenesc. S-au făcut unele pregătiri pentru această ședință convocată în vederea constituirii partidului.

S-a redactat un proiect de program, s-au indicat persoanele ce vor fi propuse pentru conducerea partidului ; domnia sa, împreună cu N. Alexandri și A. Groapă au fost delegați să meargă la Odessa ca să obțină consimțământul marelui filantrop basarabean, cu vederi largi, democratice și minte luminată, de a fi propus în calitate de președinte al partidului. Dl. Stroiescu a acceptat această propunere, pe care a consemnat-o într-o scrisoare adresată d-lui Halippa și căreia vorbitorul i-a dat citire. La sfârșitul scrisorii, V. Stroiescu declară că el „stă la dispoziția poporului moldovenesc din Basarabia, cu toată mintea și inima sa și cu toată averea sa". Apoi oratorul a făcut cunoscut asistenței că V. Stroiescu a adus o contribuție substanțială la adunarea mijloacelor bănești, donând noului partid 10 000 de ruble și expediind la Chișinău un vagon de hârtie pentru ziarul partidului, *Cuvântul Moldovenesc.*

Adunarea a răsplătit prin aplauze entuziaste aceste gesturi de bunăvoință și devotament ale bătrânului V. Stroiescu pentru cauza națională.

A urmat o cuvântare potolită și plină de înțelepciune a lui P. Jora, care a insistat asupra problemelor culturale în legătură cu programul partidului ; o cuvântare plină de miez a lui D. Ciugureanu, care a pus problema raportului *poporul și partidul,* socotind partidul ca un instrument în serviciul poporului, apoi o cuvântare înflăcărată a lui Vl. Herța, care a cerut trecerea imediată la acțiune ; o cuvântare melodioasă și poetică a avocatului Simeon Murafa, evocând durerile din trecut ale poporului basarabean, starea lui mizerabilă de astăzi, cu toate că este urmașul glorioșilor daci și romani, cu toate că în istoria lui a avut pagini de eroism neîntre-

cut, ca sub Ștefan cel Mare, Petru Rareș și Ion Vodă cel Cumplit.

Într-o atmosferă de adevărată înălțare sufletească, și-au expus opiniile și alte persoane ca, de exemplu, Gh. Buruiană, într-o frumoasă limbă moldovenească ce amintea parfumul poveștilor lui I. Creangă, apoi a urmat cuvântarea lui S. Cujbă, plină de lirism, și altele.

În continuare, s-a citit pe puncte și s-a votat proiectul de program al Partidului Național-Moldovenesc, care astfel a devenit program omologat prin Adunarea generală a întemeietorilor partidului, fiind apoi publicat în numărul 28/228 al ziarului *Cuvântul Moldovenesc* din 9.IV.1917.

La sfârșit s-a pus la vot alegerea președintelui partidului și în unanimitate a fost desemnat V. Stroiescu, iar ca vicepreședinți au fost aleși P. Gore și Vl. Herța. Pan Halippa a fost desemnat ca secretar general al partidului, ca unul ce poate impulsiona acțiunile partidului, atât în această calitate, cât și în aceea de director al ziarului *Cuvântul Moldovenesc.*

Iată Programul Partidului Național-Moldovenesc „redat rezumativ" :

În preambulul programului se spune că Partidul Național-Moldovenesc „nou constituit, se simte dator a păși și el pe calea dobândirii drepturilor cetățenești și naționale pentru moldovenii din Basarabia și de dincolo de Nistru". Partidul va ajuta pe toți aceia „care luptă pentru așezarea temeinică a slobozeniilor (libertăților, *n.n.)* cetățenești și naționale dobândite prin revoluția rusească".

Punctul 1. — Partidul va lupta „pentru slobozeniile naționale ale tuturor, pentru înfăptuirea votului (glăsuirii) obștesc, deopotrivă, de-a dreptul și tăinuit (votul universal, egal, direct și secret *n.n.),* pentru slobozenia cuvântului, a tiparului, a adunărilor și a credinței și pentru așezarea unui chip (formă, *n.n.)* nou de ocârmuire a țării, care să înfăptuiască în măsura cea mai dreaptă întruparea acestor lucruri".

Punctul 2. — P.N.M. „va lupta pentru dobândirea celei mai largi autonomii administrative, judecătorești, bisericești, școlare și economice a Basarabiei, rămânând legată și de aici încolo de Rusia prin legile ei de interes de obște, Basarabia va avea să-și ocârmuiască singură viața ei din lăuntru, ținând seama de drepturile naționale ale tuturor locuitorilor ei."

Drept urmare :

Punctul 3. — „Toate legile care privesc viața din lăuntru a Basarabiei să le întocmească *Dieta provincială* (Sfatul Țării) potrivit obiceiurilor vechi și nevoilor de acum ale țării."

Apoi se arată că în Parlamentul Rusiei, Basarabia va fi reprezentată, după cum se va hotărî mai târziu, iar pentru legăturile cu Guvernul Rusiei va fi numit un însărcinat anume al Basarabiei.

Punctul 4. — „Administrația (ocârmuirea locală) și judecățile să se îndeplinească de sus până jos de către slujbași ieșiți din sânul poporului și în limba poporului." „Limba rusească să fie numai pentru legăturile cu stăpânirea de sus."

Punctul 5. — „În școlile de toate treptele, limba de predare să fie limba națională a poporului. Limba rusească se va învăța în școli ca obiect de învățământ (ca învățătură deosebită). În toate satele și orașele să se facă școli bune, cu mai mulți ani de învățătură și toți copiii să fie îndatoriți a învăța în acele școli."

Punctul 6. — „Biserica să-și aibă autonomia ei, adică să se ocârmuiască singură ; ea să alcătuiască o mitropolie deosebită cu arhiereul moldovean în frunte. Preoții să fie crescuți în limba moldovenească și toate slujbele bisericești să le facă în această limbă."

Punctul 7. — „Moldovenii să nu mai fie duși la oaste afară din Basarabia și să învețe aici pe loc slujba ostășească în limba moldovenească. Limba rusească să rămână numai pentru comanda mai înaltă."

Punctul 8. — „Colonizarea, adică aducerea și așezarea străinilor pe pământul Basarabiei să se oprească și să se dea pământ sătenilor plugari, care n-au pământ, ori n-au de-ajuns."

Punctul 9. — „Să se întocmească cât mai bine viața economică a Basarabiei și veniturile țării să se întrebuințeze pentru nevoile acesteia. Veniturile moșiilor închinate, dăruite de domnii și boierii moldoveni din vechime, să fie întrebuințate pentru așezămintele de cultură și de binefacere moldovenești."

Punctul 10. — „Moldovenilor de dincolo de Nistru să li se chezășuiască aceleași drepturi pe tărâm cultural, bisericesc, politic și economic, pe care le vor avea în Basarabia locuitorii de alt neam."

Și programul se încheia astfel: „Pe aceste temeiuri se așază Partidul Național-Moldovenesc și el nădăjduiește tare, că sub steagul desfășurat aici va izbuti să adune toată suflarea moldovenească și s-o ducă la izbândirea sfintelor noastre drepturi, de care au fost lipsiți până acuma".

Programul Partidului Național-Moldovenesc din 1917 se deosebește mult de programul *Partidului Național Democratic din Basarabia,* elaborat și publicat în ziarul *Basarabia* nr. 12, din 5 iulie 1906, de grupul moldovenilor din jurul acestui ziar.

Deosebirile constau, în principal, în modul în care este abordată mișcarea națională a moldovenilor basarabeni, atât sub raportul revendicărilor naționale, mai largi și mai radicale, cât și sub raportul revendicărilor sociale mai apropiate de năzuințele țăranilor moldoveni.

În Programul din 1906, după ce se dă o destul de largă motivare a necesității de a lupta pentru *autonomia Basarabiei*, se argumentează necesitatea introducerii limbii naționale în dregătorii locale și în școli, cu precizarea că „limba rusă, ca limbă de stat să se impună numai în organele centrale, în armată și în marină", fără a se consemna dacă e vorba de organele centrale ale Basarabiei sau cele ale Rusiei întregi.

În Programul din 1917 se cere însă ca limba rusă să fie folosită: 1) Numai în Rusia propriu-zisă, adică în teritoriile locuite cu predominanță de către ruși, cu alte cuvinte, numai în Rusia Centrală și Nordică; 2) În relațiile dintre autoritățile superioare din Basarabia și cele din Petersburg; 3) Limba armatei din Basarabia,

care va fi constituită numai din soldaţi şi ofiţeri originari din Basarabia, va fi cea moldovenească, iar limba rusă se va utiliza numai la nivelul Comandamentelor superioare, comune, ale armatelor naţionale ce vor constitui, în ansamblul lor, armata federală.

Autonomia nu e numai locală, administrativă, ci şi teritorială, politică, statul rus fiind conceput ca o republică federativă, compusă din totalitatea statelor naţionale de pe teritoriile Rusiei federative. Între puterea centrală de stat şi puterea republicilor federative naţionale vor fi relaţii ca de la stat la stat, prin reprezentanţii diplomatici ai statelor naţionale pe lângă guvernul central. Mulţi fruntaşi moldoveni cunoşteau raporturile din trecut între Moldova şi Poarta Otomană. Ştiau că Moldova avea la Poartă un diplomat acreditat, capuchehaie. Aceleaşi raporturi şi le imaginaseră şi moldovenii din 1917, numai că luate în sensurile noi, moderne, nu feudale, şi anume ca de la stat federal particular la statul federal în totalitatea lui. Această situaţie presupune două prerogative ale statelor naţionale :

a) Asumarea în parte a suveranităţii naţionale ;

b) Dreptul ca prin autodeterminare, eventual să se despartă de federaţia rusească, fie ca stat separat, independent, fie ca o provincie a unui stat vecin, de aceeaşi naţionalitate (în primul caz — Finlanda, în al doilea — părţile poloneze ale teritoriilor, locuite de polonezi şi cucerite de Rusia ţaristă, sau Basarabia, ruptă din trupul Moldovei, — componentă a României, printr-un tratat în urma Păcii ruso-turce din 1812, cu violarea dreptului internaţional de atunci).

Programul din 1906 nu avea revendicări politice prea radicale. Statul rus viitor, în concepţia autorilor programului, era conceput ca o monarhie constituţională democratică, de tip burghez. Sub acest aspect, Partidul Naţional-Democratic din 1906 nu se deosebea de partidul burgheziei ruseşti, acela al cadeţilor.

Pe când în 1917, de fapt, fără să se fi ajuns la o sancţiune constituţională, rezultată din voinţa poporului exprimată în Adunarea Constituantă, statul rus era ima-

ginat totuşi ca o republică populară democrată şi federativă, iar baza electorală era admisă într-o măsură foarte largă, atât prin coborârea vârstei alegătorilor (18 ani), cât şi prin participarea la vot a femeilor. Şi Partidul Naţional-Moldovenesc a acceptat această realitate.

Referitor la revendicările de ordin social, ambele partide, şi cel din 1906, cât şi cel din 1917, se ocupau cu predilecţie de interesele clasei ţărăneşti, pentru care esenţial era programul agrar.

Dar programul agrar din 1906 era cu mult mai modest decât cel din 1917.

În 1906 nu se prevedea exproprierea masivă a pământurilor aparţinând moşierilor, mânăstirilor, cele de mână moartă etc. şi împărţirea lor între ţărani, ci se vorbea de formarea unui fond funciar, prin cumpărarea moşiilor de către Banca Ţărănească, urmând ca din acest fond să se arendeze pământ ţăranilor săraci, celor lipsiţi cu totul de pământ sau celor ce nu aveau pământ suficient pentru subzistenţa unei familii.

În 1917, însă, prin completările aduse programului agrar în luna mai, se cerea trecerea tuturor moşiilor particulare, mânăstireşti, bisericeşti, ale statului şi de mână moartă, în mâinile plugarilor care-şi cultivă ei înşişi loturile lor.

În 1906, — deoarece se vorbea de arendări de moşii către ţărani, în program se recomanda înfiinţarea obştiilor de săteni în acest scop. Pe când în programul publicat în aprilie, termenul de arendă lipseşte. Excepţie trebuiau să facă numai moşiile închinate mânăstirilor străine, care, sau rămâneau mai departe în arendă permanentă, transmisibilă prin moştenire de la părinţi la descendenţii lor, sau, acolo unde această formă de arendă lipsea, se puteau arenda pe cale obişnuită. Dar prin completările programului agrar din luna mai 1917, şi această excepţie dispare.

O grijă specială şi o măsură contra rusificării provinciei o constituie prevederea programului din 1917, ca să se interzică colonizarea Basarabiei cu elemente străine de provincie, adică cu ţărani ruşi şi ucraineni, care s-a practicat chiar de la data anexiunii provinciei.

în 1812, dar mai intens începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea. Această prevedere lipsea cu desăvârșire în programul elaborat în 1906.

Cu totul neavenită era pentru programul din 1917 prevederea din 1906, a tocmelilor de muncă între boieri și țărani. Căci, după programul din 1917, cu completările aduse în luna mai 1917, clasa „boierilor" era pur și simplu desființată.

În rezumat, programul din 1917 exprima aspirațiile naționale și sociale, mai ales ale țăranilor moldoveni din Basarabia, singura clasă socială moldovenească, reprezentând atunci categoria muncii, deci era un program mult mai radical față de cel din 1906, care nu depășea concepțiile burgheziei liberale din Rusia.

Și încă ceva merită să fie subliniat, ca semnificație generală. Atât în programul din 1906, cât și în cel din 1917, în revendicarea autonomiei Basarabiei se pleca de la considerații istorice de două feluri :

1) Provincia Basarabiei a avut o istorie deosebită a sa, până la anexiunea din 1812, comună cu restul Moldovei, încorporată ulterior, prin unire benevolă în statul român, și aceste deosebiri istorice trebuie respectate.

2) Drept recunoaștere a acestui fapt, din 1818 până în 1828, Basarabia a avut un statut de autonomie. De fapt, ambele considerații implicau și concepția că evoluția istorică a Basarabiei cu restul populației românești răspândite în teritoriul Daciei antice e normal să fi fost identică și se cere restabilirea statutului ignorat în 1812.

Dar în programul din 1906, când țarismul era zdruncinat în urma Războiului ruso-japonez, dar nu doborât, și când el a fost sprijinit în mod eficace de finanța internațională, posibilitatea separației de Rusia apărea ca un vis nerealizabil. De aceea, programul Partidului Național-Democratic subliniază — contrar realității istorice — că moldovenii basarabeni niciodată n-au avut „nici dorință de separatism, nici de răscoală împotriva ocârmuirii legiuite", pe când programul din 1917, pur și simplu constată că Basarabia face parte din Rusia federativă, fără a nega existența separatismului, ceea ce

înseamnă că de fapt ideea de separatism făcuse mari progrese şi era o potenţă mult mai apropiată de actualizare decât în 1906, intensificată şi prin declaraţia organelor revoluţionare din Rusia că ele recunosc dreptul de autodeterminare a popoarelor neruse, inclusiv până la separare.

În genere, în acest punct, programul din 1917 manifestă o prudenţă explicabilă din cauza conjuncturii politice şi militare, dar simpla constatare a unui fapt nu înseamnă şi recunoaşterea legitimităţii lui, aşa cum reiese din programul Partidului Naţional-Democratic din 1906.

Aşa că şi în acest punct ajungem la concluzia că sub raportul aspiraţiei către unitate a poporului românesc de pretutindeni, a dorinţei lui de a se întemeia un stat naţional unitar al tuturor românilor, programul Partidului Naţional-Moldovenesc din 1917 făcuse evidente progrese faţă de programul din 1906. El oferea moldovenilor basarabeni o largă posibilitate de a se folosi de împrejurări şi de a se separa de Rusia, pentru ca apoi, în continuarea unui proces istoric firesc şi logic, să se ajungă la unire, împreună cu celelalte teritorii româneşti, într-un singur stat naţional al românilor.

Şi totuşi, programul din aprilie 1917 exprima starea nediferenţiată în sânul poporului moldovenesc şi a reprezentanţilor săi, a curentelor sociale şi politice. Ca popor mărginaş, la început problema luptei de clasă pe terenul libertăţii de manifestare politică nici nu se pusese în Basarabia. Lumea era arhimulţumită că nu o pândeşte în orice moment, pentru o vorbă scăpată, Siberia sau Nordul de dincolo de Cercul polar, ori, în orice caz, închisoarea grea. Situaţia grea a ţăranilor o recunoşteau şi moşierii, în special cei care păstraseră conştiinţa de neam şi cunoşteau în ce mizerie trăiesc ţăranii moldoveni. Moşierii aceştia se aşteptau la o amputaţie a averilor lor, dar sperau totuşi că ea nu va fi totală. Primul program al Partidului Naţional-Moldovenesc era un compromis între ei şi intelectualii moldoveni proveniţi din pătura ţărănească datorat experienţei politice a acestor intelectuali şi stării nediferenţiate a ideologiilor diverselor categorii sociale la înce-

putul revoluției. Programul era susceptibil de atacuri pentru lipsa unei poziții precise.

În timpul când la Chișinău se elabora acest program la Petrograd se discutau „Tezele din aprilie" ale lui Lenin, dar intelectualii moldoveni au aflat despre conducătorul aripei radicale a P.S.D. rus abia prin iunie, cel mai devreme pe la sfârșitul lunii mai, când presa liberală a socialiștilor revoluționari și a social-democraților de dreapta (menșevici) au început atacuri furibunde împotriva combatantului avizat pentru transformarea revoluției politice în revoluție socială.

Așadar, deficiențele programului — lipsa unei precizări relativ la trecerea tuturor pământurilor cultivabile în mâna celor ce le lucrează și noi prevederi pentru clasa muncitoare, de exemplu, ziua de muncă de 8 ore, și altele — ofereau posibilitatea unor atacuri ale adversarilor mișcării naționale moldovenești, cu toate că ei înșiși nu erau mai democrați decât moldovenii. Începuse în timpul revoluției o supralicitare a radicalismului și printre cei ce-l afișau mulți mimau atitudinile fără o adâncă convingere. În special, unii moșieri ca A. Schmidt sau Țiganko, care peste noapte s-au transformat în socialiști norodnici sau socialiști revoluționari, numai pentru că fuseseră într-atâta rusificați încât nu mai concepeau existența Basarabiei altfel decât în cadrul Rusiei.

Intelectualii moldoveni și-au dat seama de slăbiciunea atitudinii lor teoretice abia după ce au fost aspru criticați. Atunci a trebuit să precizeze, în articole speciale, care este atitudinea lor în problema agrară — principala problemă politico-socială din Basarabia. S-au produs deci cristalizări de atitudini, care au făcut ca moșierii din partid să renunțe la activitate în cadrul lui, mărginindu-se numai la munca pe teren cultural. Așa au făcut P. Gore și Vl. Herța. V. Stroiescu însă, mai radical decât cei doi, nu mai intervenea în treburile partidului, fiindcă se îmbolnăvise grav și în toată perioada 1917—1918 a trebuit să-și îngrijească sănătatea la Odessa.

Și acum să lămurim și problema aceasta. Autorii sovietici critică în mod aspru faptul că în fruntea Parti-

dului Național-Moldovenesc s-ar afla moșierii. Dar critica lor sare dincolo de obiect. Ei vorbesc ca și cum acești moșieri ar fi rămas tot timpul în fruntea partidului sau cel puțin l-ar fi condus din umbră, ceea ce e cu totul lipsit de orice temei veridic.

Într-adevăr, prezența celor trei moșieri în partid, în primele două luni după constituirea lui, l-au expus unor critici aspre. Dar să ne ocupăm de acești moșieri, să vedem cine erau ei.

Am caracterizat pe V. Stroiescu ceva mai sus, ca mare filantrop, democrat și minte luminată.

Într-adevăr, era un om foarte cult și instruit nu numai fiindcă era titrat universitar, ci și pentru că-i plăceau lectura și călătoriile, pe care nu le considera numai ca mijloc de distracție, ci și ca posibilitate de instruire. A călătorit prin toate continentele Terrei. Democratismul său provenea din marea lui dragoste de neam, pe care nu-l concepea compus numai de clasele suprapuse, ci de mulțimea oamenilor muncii.

Deși a călătorit mult, el nu-și uita niciodată Brânzenii lui din județul Bălți, unde își avea reședința principală (avea moșii și în jud. Lăpușna). Moșia sa din Brânzeni a arendat-o sătenilor, dar ca ea să le dea un randament mai mare a luat unele măsuri educative și organizatorice. A înființat în satul Brânzeni o școală agricolă care să formeze cadre agronomice. Și, în al doilea rând, i-a organizat pe oameni într-o obște agricolă ca să lucreze moșia în comun, folosind mașinile și tehnica agricolă respectivă.

Voind să dea un ajutor cât de modest acestui popor moldovenesc lipsit de conducători devotați, V. Stroiescu a făcut o propunere guvernatorului Basarabiei de a deschide la Chișinău un liceu al cărui local și întreținerea completă să cadă în seama lui personală, dar cu condiția ca învățământul să se facă în limba moldovenească. Propunerea i-a fost refuzată.

Atunci, V. Stroiescu și-a îndreptat privirile spre o altă provincie în care elementul românesc era prigonit — Ardealul. Oricât de subjugați se simțeau ardelenii, ei totuși puteau să-și deschidă școli în limba maternă, chiar

licee și academii teologice, în timp ce românii din Basarabia fuseseră lipsiți de acest drept elementar. Așadar, V. Stroiescu începe să susțină școlile, biserica și instituțiile de cultură din Ardeal.

Prima lui donație de 300 mii de florini a produs atâta uimire, încât unii au considerat ca simplă ficțiune numele de V. Stroiescu, în dosul căruia ar patrona donația statului român. Curând însă au urmat o serie de alte donații din ce în ce mai mari. Suma totală donată ajunsese la izbucnirea războiului din 1914 să depășească trei milioane de florini.

La acestea trebuie să adăugăm democratismul lui V. Stroiescu. Nicăieri el nu se simțea atât de bine ca în Brânzenii lui, în mijlocul sătenilor, agricultori-cooperatori. Iar unul dintre absolvenții școlii agricole din Brânzeni, Ion Buzdugan, devenit apoi învățător, a ajuns fruntaș al mișcării naționale din Basarabia. Învățător, poet și om de drept (a terminat facultatea juridică și a activat în cadrul baroului din București, iar în 1939 și-a trecut doctoratul în științe juridice la Universitatea din Cernăuți), I. Buzdugan a fost secretar al Sfatului Țării din Chișinău, între anii 1917—1918, și în această calitate a semnat actul Unirii Basarabiei alături de I. Inculeț — președintele acestui for, ce-și asumase atunci dreptul suveran al Basarabiei de a-și decide soarta. În perioada următoare, I. Buzdugan a fost de mai multe ori deputat al Adunării Naționale.

Revenind la V. Stroiescu, trebuie să mai menționăm că singurul său copil, o fiică, s-a căsătorit cu un fiu de țăran din jud. Hotin, Anatolie Moraru, și el fost deputat în Sfatul Țării.

Cât privește principiile sale etico-politice, concepția cu privire la însușirea principală a unui activist politic, se cunoaște aforismul său pronunțat cu multă convingere în cuvântarea sa, când în calitate de cel mai în vârstă deputat, a deschis prima ședință a Parlamentului României întregite, în noiembrie 1919 :

„În această incintă să nu intre nimeni dacă n-are mâinile curate", — cuvinte ce au constituit culmea discursului său și care au fost citate și de presa românească

și de cea străină. Așa că nu calitățile sale personale puteau constitui un impediment în activitatea Partidului Național-Moldovenesc. Însă în Basarabia, foarte puțini oameni îi cunoșteau democratismul și marea lui dragoste față de neamul românesc, încât apartenența la clasa moșierilor putea fi speculată cu foarte mult succes. (Și ne gândim că tatăl lui V. I. Lenin cumpărase o mică moșie în guvernământul Samara, unde tânărului Lenin — student, i se stabilise domiciliul forțat, dar nimeni în Rusia n-a speculat acest fapt !).

Alt moșier, Pavel Gore, de asemenea, avea însușiri personale care impuneau respectul. În calitate de membru al comitetului de conducere a Zemstvei guberniale, unde era pus în fruntea secției culturale, P. Gore s-a dovedit un gospodar chibzuit, cheltuind cu maximum de eficiență mijloacele bănești pentru activitatea culturală, fiind dublat și de un pedagog inteligent.

Pe lângă aceasta, Pavel Gore era un erudit jurist și mai avea cunoștințe extraordinar de întinse într-un domeniu al istoriei — heraldica. În România întregită el era considerat drept cel mai mare cunoscător al acestei ramuri a științei istorice și pentru acest merit a fost ales membru onorific al Academiei Române. Vasta sa bibliotecă a donat-o bibliotecii „Fundația Ferdinand I" din Iași, iar după 1948, când fondul de cărți al Fundației a fost repartizat Bibliotecii Centrale a Universității din Iași, „M. Eminescu", fosta bibliotecă a lui Pavel Gore este încorporată în această bibliotecă.

Pavel Gore era un orator care vorbea cu căldură și cu dicție desăvârșită. Avea deci calitatea principală care se cere unui bărbat politic. Dar el, în schimb, nu avea temperament politic. Prin firea sa el era un om prea potolit, era înclinat spre munca de cabinet, spre cercetarea științifică desfășurată în liniște.

În calitate de vicepreședinte al Partidului Național-Moldovenesc, dar și în calitate de membru al Zemstvei, Pavel Gore n-a apărut la tribună decât în două rânduri : la Congresul general al învățătorilor din Basarabia din 10—13 aprilie 1917 și la Congresul învățătorilor moldo-

veni din 25—28 mai 1917. În amândouă cazurile cuvintele lui au produs cea mai bună impresie.

Evident, în calitate de membru în Comitetul Zemstvei guberniale el şi-a dat tot concursul pentru măsurile de naţionalizare a şcolilor din Basarabia. Faptul că i s-au expropriat terenurile şi au fost împărţite ţăranilor l-a privit ca pe ceva normal, încât nu a fost descumpănit de această măsură.

Altul era însă portretul moral al lui Vl. Herţa. Nu i se pot reproşa incorectitudini în ce priveşte averea obştească sau comportarea faţă de oameni ; Vl. Herţa era un om deschis, ospitalier, poate mai mult, îi plăceau şi petrecerile mondene. Fiu de răzeş îmbogăţit, care acumulase multe moşii, livezi, vii, păduri, Vl. Herţa era obsedat de inventarea unei genealogii nobile. De aceea îşi adăugase particula *de*, semnând Vladimir de Herţa. Era o fire uşor influenţabilă şi aventuroasă. Până la moartea tatălui, a fost, împreună cu soţia sa, cântăreţ de operă (avea o voce frumoasă de bariton). După moartea tatălui a devenit stăpân al moşiilor acestuia. O vreme, înainte de 1905—1906, se stabilise la Bucureşti, unde înfiinţase o fabrică de porţelanuri, pe care a trebuit însă în curând s-o lichideze cu mari pierderi băneşti. A trecut apoi la Iaşi, unde şi-a cumpărat o casă în strada Lascăr Catargi (fosta Romană), în care ulterior a stat D. Gusti. În apropiere de strada Gh. Asachi, casa avea o grădină destul de mare. Au urmat o serie de recepţii fastuoase, care însă curând au încetat, ca focul bengal.

După aceea s-a întors la Chişinău, unde-şi construise o casă frumoasă, în care, în sala de recepţie, puteau dansa câteva zeci de persoane. Şi casa aceea a pierdut-o, deşi i-a rămas până târziu denumirea de „Casa Herţa", trebuind s-o ipotecheze şi trecând în alta mult mai modestă, deşi destul de spaţioasă, de pe strada Fontanului (după 1919 — V. Alecsandri). În 1917, din toate moşiile lui rămăsese numai cu viile (peste 150 ha), bine organizate încă de tatăl său. În general, Vl. Herţa ducea o viaţă prea largă pentru mijloacele lui şi în cele din urmă, când a murit, copiii săi au rămas cu totul fără avere.

Vl. Herța vorbea înflăcărat, se entuziasma repede de o idee, dar nu avea stăruință, perseverență în realizarea ei. Fiu de moșier crescut deci fără grija de a-și procura mijloacele de trai, el nu se deprinsese cu munca. Numit în 1918 primar interimar al orașului Chișinău, el venea la primărie foarte târziu și nu-și exercita cum trebuie atribuțiile de primar. În partid n-a desfășurat nici o activitate, afară de o cuvântare la Congresul învățătorilor din 10—13 aprilie 1917. Singurul loc unde prezida o dată pe săptămână ședințele era comisia școlară moldovenească a Zemstvei guberniale.

Dar callitatea de clasă a celor trei moșieri era călcâiul lui Achile pentru partid, așa că în curând el a trebuit să se debaraseze de ei și să-și refacă rândurile numai cu intelectualii proveniți dintre țărani sau dintre intelectualii satelor. S-a procedat, de fapt, fără multe forme, la regruparea lui și la o altă conducere.

Până la stabilirea lui I. Pelivan în Chișinău, în mod tacit funcțiile de președinte al partidului le-a exercitat Pan Halippa. După aceea ei au conlucrat, iar după deschiderea Sfatului Țării, Pan Halippa a trecut ca deputat din partea Sfatului Țărănesc gubernial al țăranilor, în timp ce I. Pelivan era delegat al Congresului militarilor moldoveni, devenind curând liderul „Blocului moldovenesc" ; Pan Halippa, fiind ales vicepreședinte al Sfatului Țării, s-a raliat apoi, de asemenea, „Blocului moldovenesc". Câtva timp funcția de președinte al Partidului Național-Moldovenesc a exercitat-o Teofil Ioncu.

Și ca să încheiem considerațiile noastre critice cu privire la programul Partidului Național-Moldovenesc, notăm că punctul cel mai apreciat de către țărănimea basarabeană a fost interzicerea colonizării cu elemente aduse din interiorul Rusiei, deci cu elemente rusești și ucrainene.

În Basarabia, în afară de colonizări cu germani, francezi, bulgari și găgăuzi, au fost trei faze de colonizări cu ruși și ucraineni.

Prima fază s-a întins pe o perioadă de aproape o jumătate de secol, începând imediat după anexiunea provinciei de către ruși (1812). Statul rus a declarat tere-

nurile neocupate, foarte întinse — mai ales în sudul Basarabiei, dar și în nordul ei erau multe moșii părăsite de către moșierii moldoveni care n-au rămas în Basarabia, dar nici n-au venit să le vândă altora, — ca fiind terenuri ale statului. Pe aceste terenuri au fost aduși țărani din Rusia și Ucraina, în timp ce țăranilor, răzeșilor și mazililor moldoveni li s-a interzis să se stabilească pe aceste pământuri. Datorită acestui fapt, în județul Hotin, care în momentul anexiunii, după cum arătau statisticile vremii, era locuit aproape exclusiv — cu extrem de rare excepții — de către moldoveni, în urma acestei acțiuni de colonizare, ucrainenii au dobândit o pondere numerică tot atât de importantă ca și moldovenii, dacă nu chiar majoritară [1].

Țăranii aceștia colonizați erau considerați ca fiind ai statului, dar ei aveau o situație materială mult mai îmbelșugată nu numai față de țăranii moldoveni, împovărați cu foarte multe obligații față de moșierii pe terenurile cărora erau așezați, dar chiar și față de răzeșii și mazilii moldoveni. După reforma agrară din 1868—1875, ei au devenit proprietari ai pământurilor pe care le lucrau.

A doua fază a colonizării a început cam către ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea și primul deceniu al secolului al XX-lea. Prin cumpărarea de moșii de la moșierii ce și le ipotecau la Banca Țărănească și prin repartizarea terenurilor devenite disponibile țăranilor care le cumpărau, de asemenea, au fost aduși aproape 100 000 țărani ruși și ucraineni. Metoda era aceea că țăranilor veniți de dincolo de Nistru li se cerea vărsarea unui aconto minim, restul prețului pe care-l valora pământul fiind repartizat în rate până la 15 ani, cu 1—2% dobândă. Iar țăranilor moldoveni li se cerea vărsarea unei jumătăți din suma cât valora tot terenul repartizat, sau cumpărat, iar restul trebuia să-l verse în 3 rate anuale cu 5—6% dobândă. Această informație

[1] În privința aceasta se pot consulta datele citate în lucrarea lui I. Fratiman, *Studiul contributiv la istoricul Mitropoliei Prailavei (Brăila)*, Chișinău, 1923, în partea lucrării care se ocupă de Episcopia Hotinului.

o știu atât de la un văr de-al meu, Gavriil Josanu, care a cumpărat un teren la nord de Orhei pe moșia Salcia, cât și dintr-un articol publicat în *România Nouă* în anul 1917.

În sfârșit, în a treia fază colonizările s-au efectuat conform prevederilor legii lui Stolipin, care preciza separarea loturilor țărănești rezultate din comasarea diferitelor petice de pământ de pe moșia satului în care era dispersată proprietatea săteanului, și construirea gospodăriei țăranului pe acest teren comasat. Deci, trecerea la sistemul fermelor americane, dar mai mici ca întindere. Dar prevederea cea mai năstrușnică a acestei legi era că atunci când nimeni din sat nu vrea să-l părăsească, se aduceau pe terenurile comasate forțat țărani din altă parte, firește ruși sau ucraineni, nu moldoveni. În felul acesta au fost aduși în Basarabia alte multe mii de țărani străini.

În schimb, țăranii, răzeșii și mazilii moldoveni erau ademeniți prin promisiuni mincinoase de împroprietărire, pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, în Crimeea, la începutul secolului al XX-lea în Caucaz, — unde deveneau, după ce își lichidau pământul și gospodăria din Basarabia, — simpli lucrători agricoli. Iar după Revoluția din 1905 a început momeala moldovenilor în regiunea Amurului, în Siberia Orientală. Aceeași poveste cu lichidarea gospodăriilor în Basarabia, cu lipsa de credite, de unelte și de vite în noile locuri, cu îmbrăcămintea improprie climei aspre și în cele din urmă, oamenii se întorceau în Basarabia lor, cu mâinile și picioarele degerate, deveniți invalizi și cerșetori.

Țăranii moldoveni cunoșteau aceste lucruri și erau foarte revoltați că li se ia pâinea de la gură și sunt lăsați muritori de foame. Când spuneai aceste lucruri unui rus, indiferent că era om cult sau un simplu țăran, răspunsul lui era : „Aceste pământuri le-am cucerit cu sângele rusesc ! Ce pretenții puteți avea voi, niște moldoveni bicisnici !“

Deci, după concepția rușilor, toate teritoriile cucerite de ei cu forța, le aparțineau în primul rând lor, nu autorităților. Iată de ce îi dădeam dreptate lui C. Stere, care

afirmase în *Viața Românească* că *setea de pământ a țăranului rus este izvorul primordial al imperialismului rusesc.*

Dar pe ruși acest stigmat al imperialismului nu-i împiedica să-i critice pe americani, care în același fel deposedau de terenurile lor pe indienii din noul continent. Americanii erau vinovați de exterminarea unei populații, care era până la ei liberă, dar vedeți, rușii nu cuceream și nu exterminau pe alogeni, ci-i „eliberau". Numai dintr-o mică neatenție, eliberându-i de alți stăpâni și substituindu-se acestora, rușii mai eliberau populațiile cucerite și de pământurile lor și de drepturile lor, lăsându-le în voia lui Dumnezeu și a soartei...

Iar după revoluție ? — Ce să facem, așa e situația creată de revoluția istorică, mergem înainte pe baza situației statornicite din trecut ! E o „tradiție" care trebuie păstrată...

Iată, așadar, motivul pentru care moldovenii din Basarabia au apreciat în mod deosebit articolul 8 al Programului Partidului Național-Moldovenesc, care interzicea colonizările. Și dacă astăzi s-ar pune în Basarabia aceeași problemă, cred că ea ar avea și mai mult succes decât în 1917 !

CAPITOLUL III

CRISTALIZĂRI

PARTIDUL NAȚIONAL-MOLDOVENESC FORȚA MOBILIZATOARE A MIȘCĂRII NAȚIONALE MOLDOVENEȘTI

„Noi vrem pământ!"
G. COȘBUC

Programul publicat de Partidul Național-Moldovenesc a avut și efecte pozitive, dar și urmări negative.

Efectele pozitive s-au manifestat prin faptul că programul a dat un impuls viguros mișcării naționale moldovenești. Numeroase întruniri ale moldovenilor din diferite localități urbane și rurale din Basarabia, precum și din localitățile de aglomerare a militarilor moldoveni sau de pe front, au acceptat programul și s-au constituit în organizațiuni locale sau secții ; sau organizațiuni de front ale Partidului Național-Moldovenesc.

Deci mișcarea națională a moldovenilor basarabeni a câștigat enorm în extensiune, după cum un bulgăre de zăpadă rostogolit în stratul de omăt moale își mărește volumul de câteva ori.

Telegrame sau scrisori de acceptare a programului și de înființare a unor organizațiuni noi ale Partidului Național-Moldovenesc soseau la ziarul *Cuvântul Moldovenesc* din toate părțile Basarabiei, de pe Fronturile de război Nord-Vest, Sud-Vest și mai ales cel românesc și din lo-

calitățile de peste Nistru unde se aflau numeroși țărani moldoveni sau militari moldoveni mobilizați, ca Odessa, Sevastopol, Cherson, Nicolaev, Balta, Novo-Gheorghievski etc.

În acest sens, ziarul *Cuvântul Moldovenesc* a avut un rol extrem de important, intensificând mișcarea națională și dându-i o unitate de concepție și de acțiune. În mic, se poate asemui acest rol cu acela al ziarului leninist „Iskra" în opera de activizare a mișcării muncitorești și de organizare a social-democrației rusești cu tendințe din ce în ce mai accentuate spre aripa bolșevică a partidului.

Dar curând s-au văzut și efectele negative, care au constat în criticile din ce în ce mai violente aduse programului, pentru lipsurile și imprecizia formulărilor în ce privește revendicările atât sociale, cât și cele naționale.

Relevăm unele din aceste manifestări, dintre care au fost și critici de bună-credință dar și atacuri de rea-credință, izvorâte din opacitatea minților rusești, care îi făceau pe ruși incapabili să înțeleagă că un popor de alt sânge și de altă limbă vrea să fie lăsat în pace, vrea să-și determine el însuși soarta. Tendințele imperialiste ale rușilor îi împiedicau să admită o asemenea eventualitate. Pentru ei Rusia de după revoluție devenise țara cea mai umană, cea mai liberă, cea mai larg democrată și atunci de ce niște moldoveni nu se bucură și ei de aceste „bunuri" ale „Maicii-Rusia" *(Matușca-Rusi !)*.

Așadar, vom începe cu o critică binevoitoare și de bună-credință.

La 13 sau 14 aprilie 1917, a apărut la Chișinău ziarul în limba rusă *Svobodnaja Bassarabija (Basarabia liberă)*, având ca directori titulari pe A. Schmidt și Vl. Cristi [1].

[1] A. Schmidt și Vl. Cristi erau frați de la aceeași mamă, de origine moldoveană. Căsătorită întâi cu Schmidt senior, care a fost un merituos primar al Chișinăului în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, ea apoi s-a recăsătorit cu Cristi, care a fost guvernator civil al Moscovei. Amândoi redactori ai ziarului, erau moșieri. A Schmidt, care profesa și avocatura, a avut o moșie în jud. Lăpușna, în apropiere de târgușorul Călărași. Vl.

Dar, în primele luni, redactor-şef efectiv al ziarului a fost profesorul N. A. Popovschi, moldovean, care colaborase în 1906—1907 la ziarul moldovenesc *Basarabia*, semnând *Visterniceanu*, după numele suburbiei Chişinăului — Visterniceni, unde tatăl său fusese preot paroh. Deci nu se poate spune că N. A. Popovschi era străin de interesele moldoveneşti, dimpotrivă, era conştient de originea sa română, cunoştea multe lucruri din România, în special citise multă literatură română. Mai târziu, el s-a integrat în mişcarea naţională, conducând acţiunea de răspândire a culturii naţionale în cadrul Zemstvei guberniale, şi părăsind postul de redactor-şef la ziarul *Svobodnaja Bassarabija*. Iar după Unire a publicat un dicţionar ruso-român şi româno-rus, la îndemâna acelora dintre moldoveni care se înstrăinaseră prea mult de poporul lor şi nu-şi cunoşteau limba natală, precum şi a celor de alt neam care aveau nevoie sau dorinţă să studieze limba română. De asemenea, a publicat două lucrări de dimensiuni apreciabile : 1) despre rolul bisericii şi al clerului moldovenesc şi al mănăstirilor din Basarabia pentru păstrarea tradiţiilor naţionale româneşti ; şi 2) cea mai completă operă asupra mişcării de la Balta, iniţiată de către călugărul Inochentie.

Cristi a avut o moşie mai întinsă în jud. Orhei, în apropiere de mânăstirea Curchi. Pe moşia sa era cultivată o mare întindere de vie şi Vl. Cristi a fost primul podgorean care a fabricat în Basarabia şampanie. Mai puţin expansiv decât fratele său după mamă, Vl. Cristi apărea uneori ca un timid. Poate că o datora faptului că în tinereţe a suferit o traumă psihică foarte violentă : surprinzându-şi soţia, din aristocraţia rusă, în delict de adulter, a tras focuri asupra ei, omorând-o. A fost închis şi judecat de către Curtea cu Juri. Evident, tatăl său, deşi a trebuit să demisioneze din postul de guvernator al Moscovei în urma acestui caz cu mare răsunet, a avut totuşi suficientă influenţă ca să obţină achitarea fiului său. Între Vl. Cristi şi L. Tolstoi, pe tema aceasta a avut loc un schimb de scrisori, pentru faptul că Vl. Cristi se căsătorise a doua oară cu o rudă a lui Tolstoi. Din cele 3 sau 4 scrisori primite de la L. Tolstoi, Vl. Cristi mi-a dat să citesc una, care cuprindea mai puţine detalii, dar mai mult apel la raţiune în viaţă.

A. Schmidt semna deseori articolele sale în ziar cu pseudonimul *A. Faur* (traducerea lui Schmidt), pentru a arăta — cum îmi spunea el — că şi în vinele lui curge sânge de moldovean.

N. Popovschi şi-a dat seama de deficienţa programului Partidului Naţional-Moldovenesc datorită minimalizării revendicărilor agrare ale maselor ţărăneşti. Ca urmare, fără să se refere la acest program, el a publicat în ziarul amintit un articol de fond asupra caracterului revoluţiei ruseşti, insistând asupra faptului că ea va pune accentul în primul rând pe problemele sociale, celelalte probleme rămânând pe planul al doilea.

Cei de la *Cuvântul Moldovenesc* şi-au dat seama că articolul vizează tocmai constituirea Partidului Naţional-Moldovenesc şi publicarea programului.

Pe N. A. Popovschi îl cunoşteam mai demult. El era vizitat destul de des de către mai mulţi elevi ai Seminarului teologic, printre care eram şi eu. O dată discutasem cu el despre studiile mele, pe care voiam să le fac la Facultatea de Filologie, şi el mi-a dat îndrumări preţioase. Aşa că după ce i-am citit articolul, l-am căutat la redacţia ziarului unde lucra şi am angajat o discuţie în contradictoriu.

Eu mă bazam pe o lucrare a lui D. Moruzi, basarabean descendent dintr-o familie care a dat domnitori în Principate, dar refugiat în România, unde ocupa un post de inginer la C.F.R. Intitulată *Ruşii şi românii*, Bucureşti, 1906, în care se susţinea ideea că imperiul romanilor nu este decât un conglomerat de naţiuni şi popoare, mult mai numeroase decât ruşii (2/5 ruşii şi 3/5 celelalte popoare). Acest edificiu artificial, bazat pe forţă brutală se va descompune la cea dintâi zguduire în tot atâtea state, câte popoare mai însemnate îl constituie.

N. A. Popovschi recunoştea că problema naţională în Rusia nu va putea fi evitată, dar, credea el, problemele pivot vor fi cele sociale. De aceea, spusese el, deocamdată nu poate accepta Programul Partidului Naţional-Moldovenesc, dar speră că, în mod benefic acest program va fi revizuit, acordându-se importanţa cuvenită problemelor sociale.

Revenind la redacţia *Cuvântului Moldovenesc*, l-am pus la curent pe Pan Halippa asupra discuţiei avute. Dânsul a răspuns că-l apreciază pe N. A. Popovschi, pe

care-l cunoaşte de la ziarul *Basarabia*, aşa că va ţine cont de comentariile şi sugestiile sale.

Critici de rea-credinţă, atacuri violente chiar, au venit din partea ruşilor sau a rusificaţilor, adresate nu numai de partidele burgheze şi mic-burgheze moderate — cum erau de exemplu, cadeţii sau socialiştii poporanişti, ci şi de Partidul Socialist-Revoluţionar, de cel socialist-democrat menşevic, iar mai târziu, în toamnă, când s-a înfiinţat în Chişinău, şi din partea Partidului social-democrat bolşevic.

Dar atacurile nu se reduceau la analiza programului, arătându-i defectele, ci ele erau formulate într-un cadru mai amplu cu referiri şi acuzaţii de „separatism", adăugându-se că Partidul Naţional-Moldovenesc vrea să aducă Basarabia sub dominaţie română, cu instaurarea „boieresculuí" (trei zile pe săptămână !), cu „înrobirea" ţăranilor etc., urmărind — printr-o asemenea tactică — să înfricoşeze ţărănimea moldovenească şi s-o dezbine şi separe de conducerea fruntaşilor ei naţionali.

O altă critică a venit chiar dinăuntrul mişcării naţionale. Pe la 10—12 aprilie au sosit la Chişinău doi delegaţi ai cercului studenţilor moldoveni „Deşteptarea", din Kiev. Acest cerc fusese întemeiat prin 1909—1910 de către studenţii de atunci *Simeon Murafa*, *Ştefan Ciobanu* şi poetul *Alecu Mateevici*, împreună cu regăţeanul *Ştefan Berechet*, trimis acolo ca bursier, la studii teologice. Cercul a reunit în curând pe toţi studenţii moldoveni de la toate instituţiile de învăţământ superior din Kiev. Cercul studia istoria şi literatura română, organizase câteva serate moldoveneşti. Informaţia o deţin din 1917 de la Ştefan Ciobanu, devenit ulterior membru al Academiei Române. Cercul a continuat să se manifeste şi după ce protagoniştii lui au terminat studiile. Prin 1915—1916 conducătorii lui erau : Vl. Bogos şi Mihailovici, medicinişti, Vl. Cazacliu de la Institutul Politehnic, Facultatea de agronomie, şi Dumitraşcu, originar din Transnistria, de la acelaşi institut — Facultatea de mecanică, devenit ulterior inginer de căi ferate. Acest activ al cercului a trimis o telegramă, încă la data de 2 aprilie, ziarului *Cuvântul Moldovenesc*, în care saluta

pe toţi „ostenitorii din redacţie", ca singurii ce „înfăţişează de atâta vreme, cugetul moldovenesc" şi luptă cu statornicie pentru „poporul nostru", atâta vreme subjugat.

Cei doi delegaţi veniţi de la Kiev au adus o declaraţie redactată şi votată la adunarea Cercului, care preconiza că în baza dreptului de autodeterminare a popoarelor, proclamat de revoluţia rusească, basarabenii trebuie să declare de pe acum că la sfârşitul războiului se vor separa de Rusia şi împreună cu Transilvania, Banat şi Crişana, Maramureş şi Bucovina se vor uni cu regatul România într-un singur stat naţional român.

Problema pusă a suscitat vii discuţii, dar în cele din urmă s-a ajuns la concluzia că o asemenea declaraţie este prematură. Două au fost motivele care au făcut pe cei mai vârstnici să atragă atenţia că mişcarea naţională a moldovenilor trebuie să ţină seama de realităţile social-politice înconjurătoare.

În conştiinţa majorităţii basarabenilor, Rusia apărea încă drept un stat mare şi puternic. Date fiind antecedentele în relaţiile Rusiei cu românii, tendinţele ei de a anexa teritorii româneşti, dat fiind faptul că nu se poate vorbi încă de sfârşitul războiului, iar până atunci, statul român este redus la o singură parte din teritoriul Moldovei, şi aceasta ocupată de către armate ruseşti numericeşte mult superioare armatei române, o asemenea declaraţie poate provoca complicaţii mult mai periculoase decât cele pur diplomatice.

Al doilea motiv era că nici în Basarabia moldovenii nu sunt singuri. Basarabia a fost colonizată cu fel de fel de popoare, care nu sunt numaidecât prietene moldovenilor. Doar aceşti colonişti toţi au avut şi încă au o situaţie privilegiată faţă de moldoveni. Şi-apoi, însuşi poporul moldovenesc nu este pregătit în masa lui pentru o asemenea eventualitate, nu i s-a trezit până într-atâta conştiinţa naţională încât lupta pentru unire să aibă adeziuni unanime. Să nu se uite că ruşii au răspândit tot timpul informaţiile că în România ţăranii o duc foarte greu, că moldovenii din Basarabia n-au uitat încă răscoala din 1907, care a fost amplu difuzată prin presă şi

alte mijloace de către ruşi, şi mai ales trebuie să se ţină seama şi de dezertorii români care, ca să capete bunăvoinţa ruşilor, au răspândit informaţii groaznice, de cele mai multe ori foarte exagerate, despre regimul soldaţilor în armata română, care, în general, însă nu era mai aspru decât în armata ţaristă. Într-adevăr, ţăranul moldovean este speriat şi zăpăcit de toate aceste informaţii, pe care ruşii le-au difuzat cu multă „generozitate" şi în repetate rânduri.

Deci, în momentul actual nu trebuia să fie făcute publice toate scopurile mişcării naţionale moldovene, ci după cucerirea unor poziţii noi se vor putea formula şi revendicări noi. Trebuie evitată compromiterea marei cauze naţionale printr-o acţiune precipitată sau printr-o intransigenţă neraţională.

Aşa că în cele din urmă delegaţii din Kiev au fost nevoiţi să admită argumentele celor mai vârstnici şi să amâne proclamarea programatică a unirii tuturor românilor, pentru împrejurări mai potrivite.

Începuturile acţiunii naţionale

Încă în numărul de Paşte al ziarului *Cuvântul Moldovenesc*, Pan Halippa a preconizat o metodă de luptă politică : moldovenii trebuie să fie prezenţi şi să propage ideile lor în toate prilejurile politice. Ei trebuie să folosească în acest scop toate întrunirile publice de masă, mitingurile, diferitele congrese, alegerile în diferite organizaţii politice şi profesionale, în administraţia locală şi centrală de stat şi, în sfârşit, alegerile în Adunarea Constituantă.

În numărul din 14 mai, directorul ziarului a revenit asupra problemei cum trebuie să se afirme moldovenii şi la cele publicate prima dată a adăugat că ei trebuie să-şi afirme revendicările şi prin mitingurile şi adunările lor naţionale, de fiecare dată trimiţând telegramele cuvenite Guvernului provizoriu şi Sovietului deputaţilor soldaţi şi muncitori din Petrograd, ca şi Comitetului

Central al deputaților țărani din toată Rusia[1]. Acest adaos, după cât se vede, a rezultat și din experiența primelor mitinguri de la Odessa, Sevastopol și alte orașe.

E de notat că în timpul revoluțiilor se creează o anumită atmosferă socială, circulă anumite idei comune, se formează o anumită conștiință socială, se impun norme specifice de manifestare a acesteia. V. I. Lenin a înțeles foarte bine fenomenul psihologic de masă, construind cu abilitate arsenalul propagandistic al partidului comunist, subliniind că mitingurile sunt „un minunat mijloc de educație a maselor" (V. V. Harea, *Pedagogia lui Lenin*, Revista *Ethos*, an III, nr. 3—4, Iași, 1946, pp. 238—239). La fel, el considera ședințele — cu toate săgețile lui Vl. Maiakovski, — dacă se evită vorbăria goală și interminabilă. Cu atât mai mult aprecia Lenin congresele, care exprimă ideile păturilor celor mai ridicate și mai conștiente ale clasei muncitoare și ale țărănimii, sau congresele profesionale. Tot așa Lenin acorda multă importanță activității politice propriu-zise a Partidului Comunist Rusesc.

Ori, ideile lui Lenin, în primele luni ale revoluției nu erau larg difuzate și Lenin nu era cunoscut decât ca un revoluționar din aripa cea mai radicală a social-democrației ruse și ca un om care a fost „transportat" cu trenul închis de către germani și adus plocon revoluției ruseşti în scopurile lor. Așa era prezentată figura marelui revoluționar de presa foarte răspândită liberală și socialist-revoluționară.

Am făcut aceste mențiuni ca să arăt că ceea ce preconiza Pan Halippa, pentru a contracara radicalismul social era în acord cu linia generală a formării unei noi conștiințe a maselor poporului, în cazul moldovenilor a ridicării lor intelectuale, a conștiinței lor naționale, prin anumite mijloace care erau la îndemâna tuturor.

---

[1] Socialiștii revoluționari ruși — care au imprimat concepțiile lor agrare mișcării țărănești din timpul revoluției — nu acceptau denumirea de *Soviet* pentru organele conducătoare ale acestei mișcări. Denumirea de comitet s-a menționat în tot cursul anului 1917 și la începutul anului 1918.

Primejdiile pe care le indica Pan Halippa s-au ivit foarte curând, căci în Basarabia au început să se convoace diverse mitinguri, să se organizeze diferite congrese şi diferite organe reprezentative, profesionale şi de clasă, ca de exemplu, Sovietele soldaţilor şi ale muncitorilor, congresele şi comitetele ţăranilor, guberniale şi judeţene, congresele preoţilor, cooperatorilor, ale învăţătorilor etc.

Congresul general al învăţătorilor din 10—13 aprilie 1917

Cel dintâi congres, în timp, a fost acela al învăţătorilor, care s-a ţinut la Chişinău în zilele de 10—13 aprilie 1917. Dar atmosfera la acest congres n-a fost favorabilă unei propagande moldoveneşti. Cauza o constituia componenţa congresului. Din cei aproape 600 de învăţători la acest congres majoritatea zdrobitoare erau învăţătorii ruşi sau rusificaţi.

Nu trebuie să pară ciudat acest lucru. Accesul moldovenilor în şcolile pentru învăţători întâmpina fel de fel de piedici. Directorii şi inspectorii învăţământului primar din Basarabia, toţi ruşi, preferau să numească în posturile vacante învăţători ruşi sau în orice caz, nemoldoveni. Şi apoi, cei mai mulţi învăţători titulari au fost mobilizaţi pe front, printre ei toţi învăţătorii moldoveni mobilizabili. În locul lor, directorul învăţământului primar din Basarabia şi ajutoarele sale — inspectorii şcolari, toţi ruşi, au căutat să pună suplinitori şi mai ales suplinitoare, tot dintre ruşi sau ucraineni şi polonezi rusificaţi, care depindeau deci în totul de şefii lor şcolari. Numai *in extremis*, când nu mai găseau asemenea elemente, se recurgea şi la moldoveni. În toamna 1916 mi se propusese şi mie de către inspectoratul şcolar rus din jud. Orhei (Serebreanski) ca să înlocuiesc pe directorii şcolii din sat, Krasnovski (deci tot rus) mobilizat. Eram în ultima clasă de seminar teologic, făcusem un curs de pedagogie şi o practică pedagogică sumară la şcoala de aplicaţie de pe lângă semi-

nar, dar nevrând să fiu unealtă a politicii de rusificare, am refuzat [1].

În vederea pregătirii congresiștilor, cel puțin a micului număr de învățători moldoveni, ziarul *Cuvântul Moldovenesc* a publicat în numărul din 12 aprilie (apărut însă la Chișinău în ziua de 11 aprilie), foiletonul intitulat „Către învățătorii din Basarabia", semnat de I. Buzdugan.

De fapt, din momentul când a fost anunțat Congresul învățătorilor, la începutul lunii aprilie, eu am început pregătirea materialului pentru un referat relativ la naționalizarea școalei. Am folosit un articol mai vechi din ziarul *Bassarabskaja jizni (Viața Basarabiei)*, publicat de Ștefan Ciobanu, un articol al lui Pan Halippa din ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, din luna iulie 1916, precum și datele statistice oficiale din care rezultă că numărul știutorilor de carte printre moldoveni nu trecea de 6 la sută, dintre care bărbații aproximativ 10%, iar femeile nici 2%. Situația era dezastruoasă din cauză că în satele moldovenești numărul școlilor era mai mic decât la celelalte populații basarabene — ruși, ucrainieni, bulgari, fără să mai amintim de nemți și evrei, care erau aproape toți știutori de carte, căci existau sate moldovenești lipsite de școală, iar copiii care doreau totuși să învețe trebuiau să facă drumuri sau să stea în gazdă prin satele vecine.

Dar o școală cu învățământ într-o limbă străină mai adăuga încă o plagă : recidiva analfabetismului, care cobora încă în mod sensibil numărul știutorilor de carte !

Am făcut și calculul că dacă cei o mie de învățători din Basarabia din satele moldovenești ar fi dat rezultate mulțumitoare în ultimii 20 de ani ei ar fi trebuit

[1] Cât de înfipți și de îndrăzneți erau inspectorii școlari ruși și slugile lor rusificate se poate constata din faptul că în decembrie 1917, adică atunci când Basarabia se declarase Republică Autonomă, fratele meu mai mare, Mihail Harea, învățător în satul natal Susleni, jud. Orhei, a fost transferat disciplinar în satul Caragau, jud. Cetatea Albă, pentru că înaintând o dezmințire în limba rusă împotriva unor acuzații de separatism, — a făcut o greșeală de sintaxă rusească !

să scoată aproximativ 400 000 ştiutori de carte, ceea ce, raportat la totalul populaţiei moldoveneşti ar fi dat 20% bărbaţi şi femei ştiutori de carte. Dar asta era tot insuficient. Aşadar, pentru Basarabia era nevoie urgentă de peste 6 000 până la 10 000 de învăţători !

I. Buzdugan a venit de pe front, — i s-a acordat concediul care i se cuvenea de mult, — numai cu două sau trei zile înainte de congres. I-am dat materialul adunat de mine ca să redacteze referatul, fiindcă el, ca învăţător, putea lua parte activă la lucrările congresului. Apoi m-am dus la secţia şcolară a Zemstvei (cu ocazia aceasta am făcut cunoştinţă cu A. Schmidt, care conducea secţia) şi l-am înscris pe I. Buzdugan cu referatul respectiv în programul de lucru al congresului.

I. Buzdugan a folosit toate materialele adunate, adăugând şi altele, şi le-a adaptat la situaţia actuală. Din acest material de vreo 18—20 foi de hârtie scrise de mână, o parte a fost tipărită în ziarul *Cuvântul Moldovenesc*. Referatul nu-l avem la îndemână, dar s-a păstrat partea apărută în ziar, care cuprindea mai ales propunerile finale. Acestea le vom expune la locul cuvenit, atunci când vom vorbi despre referatul lui I. Buzdugan şi efectele lui.

În ziua deschiderii congresului — o surpriză : nu găsesc printre congresişti învăţători moldoveni ! Abia într-un târziu, am dat peste un învăţător care după figură putea fi recunoscut ca moldovean. Era învăţătorul Bolocan, de la o şcoală bisericească dintr-un sătuc mic din nordul judeţului Orhei. El mi-a spus că mai sunt câteva cunoştinţe de-ale lui, moldoveni. Cu această ocazie am făcut cunoştinţă cu mai mulţi învăţători moldoveni, ca Vasile Gaja, din satul Glinjeni, jud. Orhei, Vasile Săcară din satul Bacsani, jud. Soroca, Gavrilan din jud. Chişinău şi alţii.

Încetul cu încetul, din cunoştinţă în cunoştinţă, până la deschiderea congresului, dintre cei aproape 600 învăţători prezenţi în sală, s-au adunat vreo 30—35 de învăţători moldoveni, care şi-au luat locul în fundul sălii. S-au format doi poli : în faţă, în primul rând al

băncilor, directorul general al învățământului din Basarabia, S. Tromeatnikov, fost simplu funcționar oarecare al Sinodului bisericii rusești (adus în Basarabia de către arhiepiscopul rusificator Serafim Ciceagov), flancat de inspectorii școlari județeni, iar în fund, un mic grup de învățători moldoveni, singurii ce reprezentau populația majoritară din Basarabia.

La deschiderea congresului, ca de obicei, au început cuvântările de salut și de urare a succesului în lucrările congresului.

Primul a vorbit foarte culant, într-un limbaj revoluționar rusesc, A. Schmidt, membru al Comitetului Zemstvei guberniale pentru problemele școlare. După el au urmat câțiva oratori, toți căutând să fie pe placul „luminătorilor poporului".

A urmat la tribună Pan Halippa. El a atacat frontal problema naționalizării școlii, arătând că până la revoluție, școala era numai un mijloc de rusificare. Oratorul a început să vorbească cu o revoltă abia stăpânită, care se intensifica din ce în ce, până când vocea sa a căpătat accente patetice.

Iată, redat pe scurt, conținutul cuvântării sale, cât mi s-a întipărit în minte de atunci până astăzi :

„Doamnelor învățătoare și domnilor învățători ! Mulți dintre dumneavoastră, învățători în Basarabia moldovenească, v-ați făcut iluzia că sunteți luminători ai poporului. De fapt însă nu erați, fiindcă țarismului nu-i conveneau adevăraților luminători ai poporului, el avea nevoie de întunecători ai poporului.

Moldovenii nu aveau școală în limba lor maternă, ci în limba rusă, complet străină lor, de care nu aveau nevoie în mediul lor. De aceea, bruma de carte pe care o învățau în școală se uita foarte repede. Ca rezultat, în Basarabia, mai mult ca în orice altă gubernie rusească, era frecvent, foarte frecvent fenomenul recidivei analfabetismului, a celor ce treceau prin școala rusească.

Și dumneavoastră n-aveți voie nici măcar să folosiți limba moldovenească pentru traducerea și explicarea cuvintelor rusești. Iar pentru ca să fiți supravegheați, ca să nu îndrăzniți a călca aceste ordine, vi se trimeteau

aici cei mai abominabili aventurieri (și aici vocea lui Halippa s-a ridicat la un ton de supremă violență), începând cu fiara de episcop Pavel Lebedev câteva decenii în urmă, continuând cu acest soldafon în haine călugărești (un gest cu mâna spre portretul arhiepiscopului Serafim) care să sugrume și puținul moldovenism ce rămăsese, și terminând cu acest mizerabil, mic funcționăraș de la Sinodul rusesc, adus aici ca să fie director al învățământului, împreună cu toată haita lui de lupi îmbrăcați în mindire de inspectori școlari !" (Un gest spre banca întâi unde stăteau oficialitățile școlare rusești.)

Când învățătorii ruși și cei rusificați l-au auzit pe orator și l-au văzut arătându-i pe aceia care erau suprema autoritate pentru dânșii, în sală s-a produs un vacarm de nedescris. Cu foarte multă greutate A. Schmidt, care deschisese ședința și o prezida, a putut restabili liniștea și nu fără un zâmbet destul de perceptibil de maliționizitate amestecată cu dispreț, a invitat pe Halippa să continue.

Restul discursului său a fost însă foarte des întrerupt cu dezaprobări zgomotoase, spre satisfacția oficialităților și chiar a lui A. Schmidt.

Revoluționarii ruși au surprins această animozitate a sălii față de Pan Halippa și, cum el a vorbit în numele Partidului Național-Moldovenesc, au început unul după altul să atace mișcarea națională.

Primul a urcat la tribună cu pas vioi socialistul revoluționar M. Stepanov, venit de 2—3 zile din România, unde s-a bucurat ani de zile de situația de refugiat politic, exercitând avocatura, și care cunoștea destul de bine limba română și stările politice din România. Această aureolă de specialist în chestiunile românești — precizată de A. Schmidt, în prezentarea pe care a făcut-o oratorului și apoi chiar de la acesta însuși în cursul cuvântării, a contribuit foarte mult la succesul său oratoric.

„Știți cine este Pan Halippa, antevorbitorul meu ? — întreabă el sala. Să vă spun eu : A făcut universitatea la Iași și e un agent al românilor, la noi în Basara-

bia. Iar în România domnesc boierii și marea burghezie. Iată interesele cui servește acest naționalist !, e un separatist, care vrea să ne ducă pe toți plocon boierilor români ! Știți voi cum o duce poporul român sub jugul boierilor ? Cred că mulți dintre voi ați aflat și din răscoala țărănească de acolo, care s-a produs acum zece ani în urmă, dar puteți afla și de dezertorii români, destul de mulți în Basarabia !"

Sala fremăta de bucurie. Iată, în fața lor un revoluționar rus care le vorbea limbajul pe care ei se obișnuiseră să-l audă de la ruși ! Același limbaj pe care învățătorii aceștia se obișnuiseră să-l audă de la șefii lor țariști sau să-l parcurgă citind ziarul *Drug (Prieten !... n.n.)*, al „sutelor negre rusești", redactat de un renegat și reacționar polonez Iacobovici, succesor al unui alt renegat și revoluționar moldovean, P. Crușevan !

Am rămas consternat, și nici nu-mi venea să cred că un socialist revoluționar putea vorbi astfel. Și fără voie mi-am amintit ceea ce-mi spusese Romulus Cioflec, coleg cu Pan Halippa la Universitatea din Iași : în luna mai 1912, la centenarul răpirii Basarabiei, regele Carol I primise în audiență un grup de basarabeni, printre care era și Pan Halippa. Rând pe rând, fiecare membru al delegației l-a asigurat pe rege că spiritul românesc mai trăiește în Basarabia și, în împrejurări prielnice, ea va reveni la matcă, se va reintegra în teritoriul românesc. Când i-a venit rândul să vorbească Pan Halippa, acesta singur din toată delegația i-a spus : „Maiestate, să știți însă un lucru : țăranul basarabean va consimți la unire numai dacă veți crea aici, în Regat, condiții mai bune de trai țăranilor români, dacă ei vor fi împroprietăriți și li se vor da înlesniri de a cultiva pământul cu mai mult folos".

După M. Stepanov a urcat la tribună „soldatul" Alexandrov. Deși îmbrăcat în uniforma de simplu soldat, se vedea imediat după limbaj, gesturi și mâinile curate, fără urmă de muncă fizică, un intelectual rus dintre cei ce înainte de revoluție plecau „în popor" fără prea mulți sorți de izbândă și care acuma își lua revanșa asupra insuccesului din trecut.

Tema oratorului : boierii din Basarabia au trădat poporul moldovenesc, asociindu-se cu țarismul. Și culmea cuvântării a fost exclamația : „Acești boieri să cadă în genunchi și să ceară iertare de la poporul moldovenesc pentru crima ce au comis-o, trădându-l".

În sală, delir.

Și atunci, cum venisem mai aproape ca să iau note pentru ziar, m-am îndreptat spre Alexandrov care cobora de pe tribună, și tot în numele Partidului Național-Moldovenesc și ca ziarist moldovean i-am mulțumit pentru cuvintele calde la adresa poporului moldovenesc. Pe fața lui — nedumerire ! „Cum, dar în partidul acesta dictează moșierii !", exclamă el. „Nu este adevărat, i-am răspuns eu. Doi sau trei moșieri care au intrat la început și care, desigur, curând îl vor părăsi, nu pot modifica caracterul partidului. Mișcarea națională e a intelectualilor moldoveni, a tineretului moldovenesc mobilizat și a țăranilor moldoveni. Vă pot dovedi cu maldăre de telegrame și scrisori din sate moldovenești care acceptă programul partidului".

Trec peste alți oratori care nu s-au remarcat prin nimic altceva și menționez cuvântarea lui Pavel Gore, care a căutat să risipească atmosfera de adversitate din sală, față de moldoveni și a izbutit s-o facă într-o mare măsură.

A doua zi și-a prezentat referatul (în limba rusă) I. Buzdugan, care, prin citarea cifrelor statistice a demonstrat analfabetismul înspăimântător în mediul satelor moldovenești, fenomen datorat desființării învățământului în limba moldovenească ce exista în școli parohiale de pe lângă bisericile din satele moldovenești.

Referentul a demonstrat că cei aproape 1 000 de învățători care funcționează la școlile rusești din satele moldovenești au de instruit, la o populație moldovenească de peste 2 000 000 de suflete, o populație școlară de aproximativ 350 000 de copii. Desigur, acest număr de învățători este cu totul insuficient. Chiar dacă s-ar admite ca fiecare învățător să aibă câte 50 de elevi, ceea ce este extrem de mult și de împovărător și nici nu

dă rezultate satisfăcătoare, încă ar trebui peste 7 000 de învățători.

Dar învățătorii din Basarabia întreagă, și asta încă în ultimii ani nu școlarizează decât 65—66 000 elevi, dintre care nici măcar 40 000 moldoveni ! Acești elevi, față de populația moldovenească totală de peste 2 000 000 oameni, nu reprezenta nici măcar 2%.

Cifrele sunt și mai dezastruoase dacă le comparăm cu școlarizarea la celelalte populații ale Basarabiei, care sunt mult avantajate prin școala rusească — rutenii, ruși, bulgarii, sau prin școala națională, ca nemții, evreii, grecii, armenii...

Școala rusească din ultimii 20—30 de ani n-a produs alt rezultat decât că printre moldovenii basarabeni să fie cel mult 100 000 de știutori de carte, adică 5%, dintre care femeile sunt doar vreo 20 000, adică 1%.

Explicația acestui fenomen îngrozitor este nu numai lipsa de școli și de cadre învățătorești, ci și recidiva analfabetismului care la moldoveni este mult mai răspândită decât la celelalte populații ale Rusiei. Plaga aceasta socială se explică numai prin faptul că copiii moldoveni sunt siliți să învețe într-o limbă străină de care nu mai au nevoie în mediul lor social, pe care o uită foarte repede, după cum uită și puținele cunoștințe învățate la școală.

Așadar, iată rezultatele acestei școli silnice : 95% analfabeți ! Sunteți mulțumiți, domnilor învățători și doamnelor învățătoare de asemenea rezultate ? Vă dați seama ce crimă comitea țarismul, punându-vă să vă sfărâmați în deșert ? Și să siluiți poporul moldovenesc cu o școală în care nenorociții copii nu pricepeau aproape nimic ?

Da, de asemenea rezultate pot fi mulțumiți rusificatori de seama lui Stromentnikov și compania lui de inspectori școlari ! Tocmai pentru aceasta au fost aduși ei în Basarabia, ca să țină pe moldoveni în bezna întunericului, ca să-i poată zăpăci și astfel clasele dominante din Rusia țaristă, moșierii și burghezii să-i poată exploata fără milă.

Iată de ce trebuie luate grabnice măsuri pentru naționalizarea școlii în satele moldovenești. E o rușine pentru noi ca alături de germani, bulgari, evrei, polonezi, ruși, ucraineni, armeni sau greci, toți aduși aici în procesul de colonizare perfidă și toți, sau cei mai mulți, știutori de carte, singurul popor de baștină, moldovenii, să zacă într-un întuneric medieval !"

Și raportul termină cu propunerile, pe care, după cum am arătat, le publicase în ziarul *Cuvântul Moldovenesc*.

Iată aceste propuneri :

1. Școală în fiecare sat, chiar cătun, cu cel puțin 30 copii de vârstă școlară [1].

2. În școlile moldovenești limba de predare va fi cea moldovenească. În genere, după naționalități, limba de predare va fi cea maternă, a copiilor. Bineînțeles că manualele respective trebuiesc alcătuite cât mai grabnic.

3. Elaborarea unui plan de învățământ în limba moldovenească. În școlile neruse, limba rusă se va preda ca obiect de învățământ.

4. În fiecare sat se va organiza un sfat școlar care va avea în sarcina sa grija școlii.

5. Organizarea de cursuri de câteva săptămâni pentru învățătorii moldoveni. Învățătorii mobilizați, chiar cei de pe front, să fie demobilizați ca să-și facă datoria la școală, așa cum au fost lăsați la vatră învățătorii din alte țări beligerante.

6. Să se înființeze o revistă pedagogică *Școala moldovenească*.

7. Încă din toamnă să se înființeze cel puțin 4 școli pedagogice — 2 de băieți și două de fete. Cărțile școlare să fie tipărite după modelul celor din Transilvania sau din România.

---

[1] Ulterior am constatat că, chiar în cătunele cu 20 de copii, în timpul cât Basarabia a făcut parte din teritoriul statului român, au fost înființate școli. În 1935 am vizitat o rudă, învățătorul Gheorghe Botnarencu, din satul Mihuleni, jud. Orhei. El preda la o școală cu vreo 22—23 copii, într-un cătun de vreo 16—18 case, la 3 km de satul natal. În Basarabia, numărul învățătorilor ajunsese la 11 000. Nu e vina regimului românesc că încă mai existau aproximativ 40% analfabeți. Erau rămășițele trecutului.

8. Un sfat școlar pentru toată Basarabia, naționalizat.

9. O salarizare demnă pentru învățători.

De fapt, referatul lui I. Buzdugan, prin cifrele statistice oferite, mai elocvente decât orice oratorie iscusită, prin contra-argumentele aduse împotriva partizanilor școlii rusești, prin măsurile propuse pentru naționalizarea școlii din Basarabia, a fost cel mai consistent la acest congres. Și e de remarcat că referințele sale caustice la adresa conducătorilor ruși ai școlii basarabene n-au mai provocat proteste, ca primul șoc produs de cuvântarea lui Pan Halippa.

De aceea, când lui Pan Halippa i s-a reproșat că a fost prea crud și că a produs un efect negativ față de cel scontat, el a răspuns : „Dimpotrivă, am provocat o reacție strașnică în primul moment, dar veți vedea că se vor deprinde cu această critică și în cele din urmă o vor accepta". Și a avut dreptate !

Cu toate acestea, directorul țarist al învățământului din Basarabia, Sikomentnikov, a avut îndrăzneala să combată ideea naționalizării școlii moldovenești. Argumentul principal a fost acela că *limba moldovenească e o limbă săracă a unui popor primitiv care se află în același stadiu de dezvoltare cu samoiezii din nord ! Ei nu au decât vreo sută sau două sute de cuvinte pentru uzul lor casnic și pentru o agricultură rudimentară* [1].

A fost culmea nerușinării și a aroganței unui funcționar țarist incult, care nici nu se interesase de peste cinci ani, cât a stat în Basarabia, de limba populației

[1] Comparația făcută de Sikomentnikov, după care moldovenii nu se deosebeau de samoiezi în ce privește civilizația și cultura lor, a provocat o nespusă indignare a moldovenilor. Am auzit în vara 1917 pe mulți preoți moldoveni revoltați de această afirmație, preoți care făcuseră peregrinări prin centrul și nordul Rusiei, vizitând așa-zisele locașuri sfinte, din Kiev, Troițkaia de lângă Moscova, Optinskaia Pustîni din guvernământul Tula, schitul Sarov din guv. Nijnii Novgorod, sau mergând la sfat și binecuvântare către Ioan de Cronștedt, preot deosebit de stimat în lumea bisericească. Acești preoți, ca N. Lașcu, I. Parthenie, I. Andronic și alții, toți văzuseră cum trăiau țăranii ruși în casele lor (izba) de-a valma cu vitele. Iar în 1915, țăranii ruteni din Polonia și Galiția, bejenari spre sud în timpul ofensivelor nemțești, ne spu-

majoritare, din ale cărei impozite impuse era plătit cu un salariu gras !

Şi totuşi, în sală s-a găsit un număr destul de mare de învăţători ruşi sau rusificaţi, care l-au aplaudat cu destulă putere.

Istoria R.S.S. Moldoveneşti, vol. 2, la p. 23, inserează următoarea relatare fantezistă :

„Naţionaliştii moldoveni burghezi au apărut şi la acest congres (e vorba de congresul din 10—13 aprilie, *n.n.*), cu propaganda ruperii Basarabiei din Rusia revoluţionară. Dar şi aici ei au căpătat un răspuns cuvenit din partea învăţătorilor cu dispoziţii democratice. Vorbind în numele lor, învăţătorul Dumitriu a demascat caracterul contrarevoluţionar al politicii naţionaliştilor burghezi şi a făcut apel la învăţători ca să nu se prindă în undiţa partidului naţional, pentru că acesta, sub forma autonomiei, luptă pentru separarea Basarabiei de Rusia şi alipirea ei la România regală. El a fost susţinut de către învăţătorul Buciuşcanu..." (în 1917—1918, învăţătorul respectiv îşi semna numele fără *u* final, iar O. Ghibu ne informează că Buciuşcan nu era de origine moldovean, ci bulgar, în lucrarea sa *De la Basarabia rusească la Basarabia românească).*

Să ne oprim puţin asupra acestei alegaţiuni.

În primul rând, la congresul din 10—13 aprilie nu a fost abordată problema autonomiei Basarabiei. Chiar ideea şcolii moldoveneşti a fost cu greu admisă de congresişti, în majoritate ruşi. Şi numai când s-a pus astfel problema, — a şcolii în limba maternă pentru toate na-

---

neau că ei nici n-au sobe în case, ca să nu plătească birul pe „hogeac" (la noi, exista în secolul al XVII-lea, acelaşi „birul pe fum", pentru o simplă vatră şi o gaură în acoperiş prin care ieşea fumul). Aceşti ţărani le spuneau moldovenilor din satele din centrul şi sudul Basarabiei, unde au fost plasaţi, că ei, moldovenii, sunt „boieri", fiindcă au cel puţin trei camere (bucătărie, cămara şi „casa mare"), deseori chiar patru camere, cu sobe, cu laiţe, cu saltele, cu covoare şi lăicere pe pereţi, cu „ţoale" pe jos, cu perdele la ferestre, cu mese şi scaune, că mănâncă cu furculiţa etc.

Iată de ce nu era un articol în ziarul *Cuvânt Moldovenesc* care să nu înfiereze grosolana minciună a lui Sikomentnikov.

ționalitățile din Basarabia, și numai sub această formă, ideea a fost în sfârșit admisă, firește că subînțelegând printre aceste naționalități și pe moldoveni.

În al doilea rând, învățătorii Dumitriu (de fapt Dimitriev) și Buciușcan, nu știu dacă au fost sau nu la acest congres, dar în orice caz n-au luat cuvântul. Ei s-au manifestat la Congresul învățătorilor moldoveni din 24—28 mai, și au căutat să frâneze, prin propunerile lor, naționalizarea școlii. La atât s-a redus rolul lor, iar despre aceasta vom vorbi atunci când vom expune lucrările acelui congres.

Ceea ce trebuie subliniat, e că învățătorii ruși și rusificați care se împotriveau naționalizării școlii în satele moldovenești, urmau de fapt directivele lui Sikomentnikov, care a stat în Chișinău ca director al școlilor din Basarabia mai bine de 5 ani, fiind adus de la Petrograd de către fostul arhiepiscop Serafim Ciceagov, cunoscut ca un încrâncenat rusificator. Și desigur, acest om, Sikomentnikov, de o cultură îndoielnică, nu s-a interesat deloc de poporul moldovenesc, de limba lui, de istoria lui. A avut o atitudine ca a oricărui semidoct rus, nu ca a unui om de cultură, care manifestă largi interese față de orice manifestare omenească, căutând s-o cunoască mai profund.

De aceea afirmația lui cu privire la sărăcia limbii moldovenești a produs o legitimă indignare a moldovenilor culți și a căpătat o replică cuvenită în articolele semnate de Gh. I. Năstase și A. Murafa.

În momentul însă când Sikomentnikov și-a exprimat disprețul său cu privire la limba moldovenească, în sală era prezent O. Ghibu. Și aici trebuie să recunosc rolul său pozitiv prin reacția pe care a avut-o și care a dus la rezultate foarte eficiente. O. Ghibu, ca om al școlii și ca ziarist, în timpul celor două luni cât locuia la Chișinău, a început să prindă ceva din limba rusă, și auzindu-l pe Sikomentnikov și-a dat seama de sensul cuvintelor defăimătoare la adresa moldovenilor. De aceea m-a și rugat imediat ca să-i traduc textual cele spuse de acest director general ignorant.

Şi după ce a văzut cum a fost aplaudat funcţionarul rus de către majoritatea congresiştilor constituită din învăţătorii ruşi şi cei rusificaţi, a exclamat : „Cu oamenii aceştia nu e nimic de făcut ! Trebuie ca moldovenii să facă abstracţie de ei. Mişcarea naţională din Basarabia trebuie să-şi adune forţele ei proprii şi să păşească pe calea naţionalizării şcolii fără a aştepta vreo dezlegare de la ruşi. Să convocăm învăţătorii moldoveni prezenţi la această adunare a duşmanilor lor ca să întemeieze o Asociaţie a învăţătorilor moldoveni. Prin ea vom reuşi într-adevăr să facem un început".

Chiar în timpul şedinţei ne-am dus în fundul sălii, unde se aflau învăţătorii moldoveni cam deprimaţi. L-am prezentat pe O. Ghibu ca fost inspector general al şcolilor româneşti din Transilvania ; el a stat de vorbă pe culoar cu ei. Şi trebuie să notez că avea darul deosebit de a vorbi simplu, folosind un limbaj arhaic moldovenesc şi producând cea mai bună impresie de om doritor de bine al poporului.

În seara aceleiaşi zile la redacţia ziarului *Cuvântul moldovenesc* au venit vreo 35 de învăţători care au pus temelia „Asociaţiei profesorilor şi învăţătorilor moldoveni din Basarabia şi de dincolo de Nistru".

În numărul proxim al ziarului *Cuvântul moldovenesc*, s-a publicat informaţia despre înfiinţarea asociaţiei şi s-a făcut apel ca profesorii şi învăţătorii moldoveni să se înscrie în ea.

Experienţa le-a arătat moldovenilor că nimic nu vor putea obţine fără luptă împotriva atitudinilor duşmănoase ale ruşilor. Şi cu cât aceştia se înverşunau împotriva moldovenilor, cu atâta moldovenii erau mai hotărâţi şi mai radicali în revendicările lor.

La început comitetul de conducere a asociaţiei era compus din Vasile Săcară, învăţător din jud. Soroca, preşedinte, iar ceva mai târziu, el trebuind să plece în satul unde era director de şcoală, preşedinţia i-a revenit profesorului F. A. Neaga din Chişinău, V. Săcară rămânând vicepreşedinte, iar secretară — A. Bocănescu, conducătoarea unei grădiniţe de copii din Chişinău. După aceea, ca prim-secretar a fost ales profesorul P. Gamer.

Din asociație făcea parte elita profesorilor din Chișinău : A. Ciubuc (istorie), I. Scodigor și A. Scodigor (matematicieni) precum și Șt. Ciobanu (literatură), (înscris ceva mai târziu, când a venit în mai 1917, și s-a stabilit la Chișinău) ; I. Macovei (literatură), N. Popovici (literatură), D. Rugină (sub ruși Ruginski, iar imediat în timpul revoluției a revenit la numele strămoșilor săi), I. Arvinte (istorie), A. Macovei (matematică) și alții. Învățătorii A. Săcara, N. Săcara (jud. Soroca), V. Guja (satul Ghinjeni, jud. Orhei), V. Bolocan, I. Moraru (jud. Orhei), învățătoarea V. Buruiană (o vară a cooperatorului Gh. Buruiană), directoarea de grădiniță A. Bocănescu, M. Guciujna, învățătorii M. Sucevanu, I. Gavrilan, V. Albu (jud. Chișinău). (Menționez, că V. Albu, învățător la Nisporeni, în cei 22 de ani de școală națională, 1918—1940, fiind celibatar, tot excedentul de mijloace care-i rămânea l-a folosit trimițând dintre absolvenții școlii primare conduse de el, peste 60 de elevi la școlile secundare și apoi la universitate. La bătrânețe, prin 1964, a fost sărbătorit de foștii săi elevi la Bacău — unde se stabilise ca refugiat.) Alți învățători : Șt. Holban, I. Buzdugan, Gh. Tudor, Dim. N. Tudor, V. Sucevanu (acesta, excelent învățător, era așa de intimidat de ruși, încât nu îndrăznea să vină la adunarea de la redacția ziarului moldovenesc. I-am argumentat că numele de *Sucevanu* vine de la *Suceava*, cetatea de scaun a lui Ștefan cel Mare care a rezistat la atâtea atacuri și asedii... să fie atât de nehotărât un urmaș al oștenilor lor Ștefan Vodă ? Dar mai ales, insistențele fiicei sale, M. Sucevanu, tot învățătoare, l-au determinat să-și învingă timiditatea și să se înregistreze în mișcarea națională. În toamna anului 1917 el a fost ales de către corpul didactic din Chișinău ca deputat în Sfatul Țării și în primăvara anului 1918 a votat Unirea !).

Prima adunare generală a asociației s-a ținut la 17 aprilie, deja cu un număr sporit de membri. Cu acest prilej a fost întocmit un memoriu către Zemstva gubernială în care se cerea :

1. Convocarea tuturor învăţătorilor moldoveni într-un congres al lor, care să decidă măsurile de naţionalizare a şcolii în localităţile moldoveneşti.

2. Cursuri de vară de limbă moldovenească pentru învăţători, cu durata de 7-8 săptămâni.

3. Editarea unei reviste *Şcoala moldovenească*, din care a apărut însă un singur număr, pe atunci fiind înlocuită prin revista *Şcoala Basarabiei*, condusă de Ştefan Ciobanu.

Dar, ca să terminăm cu Congresul învăţătorilor din 10-13 aprilie, trebuie să relevăm că deciziile lui în problema naţionalizării şcolii şi încă în urma insistenţei lui A. Schmidt, care îşi dădea seama de tendinţele reacţionare dominante în sală, precum şi în urma unor discursuri ale unor oameni cu autoritate pentru învăţătorii ruşi, ca Pavel Gore, Vl. Herţa, Vl. Cristi, F. Neaga etc., — aceste decizii erau foarte ambigui. Şi e de înţeles, pentru învăţătorii ruşi care au stat chiar zeci de ani în sate moldoveneşti fără a cunoaşte limba locuitorilor, decizia de a naţionaliza şcoala însemna ori să înveţe limba moldovenească la bătrâneţe, ori să plece în Rusia. Dar viaţa lor în Basarabia era aşa de plăcută !...

Ambiguitatea deciziei s-a vădit în afirmarea că lipsa de cărţi de şcoală moldoveneşti „nu poate împiedica învăţământul în limba moldovenească". Asta însemna pur şi simplu, că se va putea preda după manuale ruseşti ! Iar naţionalizarea şcolii moldoveneşti rămânea o simplă ficţiune.

Aşa că referatul lui I. Buzdugan a trebuit să fie repetat ulterior la Congresul învăţătorilor moldoveni de data aceasta rostit în limba moldovenească. Atunci el a fost acceptat aproape în unanimitate.

Tot aşa la Congresul din 10-13 aprilie n-au fost acceptate în întregime nici propunerile lui N. Popovici, prezentate, de asemenea, printr-un referat consistent, cu privire la „Activitatea extraşcolară" adică la popularizarea şi difuzarea culturii şi ştiinţei în masele largi, în limba naţională.

Congresul cooperatorilor și cel bisericesc adoptă Programul Partidului Național-Moldovenesc

Al doilea congres ținut, a fost acela al cooperatorilor basarabeni din 17-18 aprilie.

Lucrarea sovietică publicată sub titlul *Rolul trădător al Sfatului Țării,* în colecția „Moldova ieri și astăzi", (autori D. I. Antoniuc, S. I. Afteniuc, A. S. Esaulov, M. D. Atkis), scrisă „moldovenește" cu multe greșeli de limbă, morfologie și sintactice, vorbește cu ironie despre acest congres, compus, chipurile, dintre oameni mai simpli și mai naivi decât învățătorii (?!...), care ar fi acceptat cu ușurință autonomia, Sfatul Țării, oprirea colonizărilor etc., adică a votat un program politic în termenii preconizați de Partidul Național-Moldovenesc. Or, nivelul intelectual al cooperatorilor, care au urmat cursuri speciale de 2-3 ani (așa au procedat tatăl meu Gheorghe Harea și unchiul meu Toader Harea, și alți oameni din sat, trei ani la rând câteva luni de iarnă), deprinși apoi cu ideea solidarității, a într-ajutorării sociale, cu lectura cărților și articolelor economice — e vorba de cooperatorii de rând, care erau membri componenți ai comitetelor de conducere a cooperativelor locale sătești — dar au participat la congres și membrii Uniunilor județene și ai Uniunii centrale guberniale, cu studii de specialitate, cel puțin secundare ; ori despre acești inspectori și directori cu studii economice superioare — nu se mai putea spune că au un nivel intelectual mai prejos decât al învățătorilor. Nu mai dorim să insistăm asupra faptului că nivelul intelectual al cooperatorilor era mult superior celui al țăranilor care au participat la Congresul cooperatorilor din 21-23 mai. Și totuși autorii menționați nu persiflează lucrările congresului țărănesc. Cauza acestei reticențe ? La acel congres nu s-a pus problema autonomiei Basarabiei, ci s-au discutat numai chestiunile agrare ! Dar nici la Congresul învățătorilor nu s-a discutat această problemă, decât în imaginația autorilor sovietici !

Fapt e că Congresul cooperatorilor — compus într-adevăr în majoritate dintre moldoveni, dar și din bulgari (ca Topciev, pe urmă românizat, Topciu), găgăuzi (ca

preotul Guciujna și fratele său învățătorul Guciujna), ruși (ca Novacov) și alte naționalități — a acceptat, în unanimitate, ideea autonomiei Basarabiei, iar până la realizarea ei a cerut să se treacă imediat la naționalizarea bisericii și a învățământului, precizând și persoanele indicate, dintre basarabeni și moldoveni, care să fie puse în fruntea bisericii și a școlii, și anume : pentru biserică a recomandat pe arhimandritul Gurie Grosul, autor de bucoavne și predici moldovenești și să fie chemat în Basarabia moldoveanul, episcopul Sebastian de la Kinașma, din nordul Rusiei, fiind ridicat la cinul episcopal și arhimandritul Teognost, starețul mânăstirii Hârbovăț, om care avea temeinice studii teologice.

Ca director general al școalelor basarabene s-a preconizat să fie adus savantul I. N. Halippa, inspector al școalelor din jud. Berdeansc, guvernământul Taurida, care fusese mutat acolo din Basarabia, fiindcă s-a dovedit că în calitatea sa de istoric a dezvăluit, în „Analele societății de istorie a Basarabiei", cu prea multă insistență politica de rusificare a Basarabiei în primele decenii după anexare.

Congresul a îndemnat pe toți moldovenii, oriunde s-ar afla, să ceară de la stăpânirea din Petrograd autonomie pentru Basarabia.

S-a decis, de asemenea, editarea unei reviste : *Știri despre cooperația din Basarabia*, a cărei redactare, când a început să apară (în iulie 1917) mi s-a încredințat mie. Ulterior, revista a fost intitulată *Furnica* și când am plecat din Chișinău la Iași, pentru continuarea studiilor (în toamna anului 1918), redactarea revistei a fost preluată de alții.

Într-adevăr, Congresul cooperatorilor a îmbrățișat cu multă înțelegere revendicările moldovenilor. Poate că a avut însemnătate și faptul că principalii conducători ai cooperației basarabene erau moldoveni, ca Gh. Buruiană, A. Groapă, P. Coropceanu, V. Chiorăscu, V. Ghenjul și alții, iar cei care nu erau moldoveni lucraseră în mediul moldovenesc și cunoșteau starea de oprimare a țăranilor moldoveni, — ca Topciu, Guciujna, Novacov și alții.

Remarcăm încă un fapt foarte semnificativ : la acest congres n-a participat nici unul dintre fruntaşii şi conducătorii Partidului Naţional-Moldovenesc, ei se duseseră la Odessa pentru a participa şi vorbi în faţa mulţimii de moldoveni, militari şi civili convocaţi la mitingul din 18 aprilie (1 mai stil nou). Spunem că e semnificativ, fiindcă la Congresul cooperatorilor nu s-a exercitat nici o acţiune de influenţare a deciziilor, ci a fost o atitudine spontană, proprie a congresiştilor.

Imediat după cooperatori, peste o zi, s-a deschis Congresul preoţilor din Basarabia, la 19-20 aprilie, aceştia în majoritate covârşitoare moldoveni.

Ei votează, tot în unanimitate, acceptarea Programului Partidului Naţional-Moldovenesc, declară în congres că se înscriu *in corpore* în acest partid, cer autonomia Basarabiei, şi, firește, autonomia bisericii basarabene ; ceea ce e foarte interesant, pentru că autonomia unei biserici, după dreptul canonic, nu se poate acorda decât atunci când ea militează într-un stat suveran !

Un rol deosebit în această manifestare naţională a preoţilor l-au avut preoţii A. Baltaga din Călăraşi, I. Parthenie şi V. Gobjilă din Chişinău, I. Andronic din Bolgrad — din toamna 1917 transferat la Chişinău, — A. Murafa de la biserica din ospiciul Costiugeni, V. Vâlcu (tatăl celor trei fotbalişti, fraţii Vâlcu de la Clubul „Venus“ între 1930-1940), A. Trofinov, profesor la liceul real, I. Ştiuca, administrator al Casei Eparhiale, iar pe urmă consilier eparhial pentru problemele economice.

Şi iarăşi accentuăm că aici, la acest congres, n-a asistat nici unul dintre conducătorii Partidului Naţional-Moldovenesc. Decizia Congresului bisericesc la care au participat şi mulţi laici, a fost deci liberă, congresul s-a raliat în mod spontan programului de revendicări moldoveneşti capitale.

Mitingurile moldoveneşti

După cum am anunţat la începutul acestui capitol, paralel cu manifestarea declarativă a revendicărilor mol-

dovenești la diferite congrese, s-au organizat și o serie de mitinguri moldovenești.

Primul miting de mari proporții a avut loc la Odessa. Mitingul a fost fixat pentru ziua de 18 aprilie, corespunzător cu ziua de 1 mai după stilul nou, ziua internațională a muncii, sărbătorită în toate țările cu un proletariat numeros și bine organizat. Prin aceasta, moldovenii, proveniți în majoritate din pătura țărănească, voiau să-și afirme solidaritatea cu clasa proletară, dar și să demonstreze specificul și drepturile lor naționale.

Comitetul de organizare era prezidat de căpitanul de Stat-Major Emanoil Catelli [1], fiind compus din studenți, ofițeri, soldați și marinari, ca de exemplu, Anton Crihan, C. Ceapă, A. Matveev, I. Păscăluță, Moș Ion Codreanu [2],

---

[1] *E. Catelli*, provenea din mazili săraciți din jud. Bălți. În timpul verii 1917, el a continuat să lucreze la Comandamentul militar din Odessa, care cuprindea guvernămintele Cherson, Taurida, Basarabia și Podolia, grupând în jurul său naționaliștii unioniști și conducând mișcarea națională din oraș. În toamna 1917, ales la Congresul militarilor moldoveni ca deputat al Sfatului Țării, el a venit la Chișinău, iar după 1 ianuarie 1918 a fost delegat ca reprezentant diplomatic al Republicii Moldovenești pe lângă guvernul ucrainean. A stat acolo până în primăvara 1918, iar după ocuparea Ucrainei de către armatele germano-austriace, s-a întors la Chișinău și în guvernul prezidat de dr. P. Cazacu a devenit titularul departamentului Agriculturii.

După 1918, E. Catelli s-a retras în jud. Bălți. A fost deputat în primul Parlament al României întregite. În restul timpului a cultivat peticul de pământ moștenit din strămoși. O situație ceva mai bună a avut după 1928, când a fost împroprietărit, ca și alți foști deputați ai Sfatului Țării, cu 50 ha pământ. Dar în 1940, la 28 iunie, cu toate rugămințile locuitorilor n-a vrut să plece în țară, spunând: „Mișcarea noastră națională trebuie să aibă și martiri!" Evident, sovieticii l-au întemnițat și după aceea nu s-a mai știut nimic despre soarta lui.

[2] *Moș Ion Codreanu* a fost analfabet când a mers la recrutare. A învățat carte în armată, datorită unor ofițeri revoluționari. În 1905 a luat parte la răscoala de la Brest-Litovsk, înăbușită în sânge. Când a început tragerea directă în răsculați, el s-a trântit la pământ și a fost găsit nevătămat printre mormanele de cadavre ale răsculaților.

Dragostea lui de lectură și inteligența lui vioaie și suplă, i-au dat posibilitatea să-și facă o cultură frumoasă de autodidact între altele, a citit pe marii filozofi (evident, în traducerile rusești)

V. Gafencu[3] și alții.

La miting au participat peste 10 000 de militari, soldați și ofițeri din armata de uscat și din marină, la care s-au adăugat câteva mii de moldoveni civili, îndeosebi locuitorii cartierului mărginaș Moldoveanca (la început sat, iar pe urmă contopit cu orașul ce-și luase avânt în a doua jumătate a secolului al XIX-lea), precum și basarabenii stabiliți la Odessa, și, în sfârșit, și unii români refugiați în orașul sudic al Rusiei.

Mitingul s-a ținut la hipodromul „Câmpul Kulikovo". După cuvântările rostite de E. Catelli, Pan Halippa și N. Alexandri, A. Matei, A. Crihan și alții, s-au citit și explicat principalele puncte din Programul Partidului Național-Moldovenesc, axându-se exact asupra prevederilor ca tinerii moldoveni să facă instrucția armată în limba moldovenească, numai pe teritoriul Basarabiei, ca veniturile țării să fie toate folosite pentru nevoile ei, părăsindu-se practica de până atunci cu 3/4 să meargă în Rusia și numai 1/4 să se întrebuințeze pentru nevoile locale etc., ceea ce se poate asigura numai prin autonomia provinciei, adică prin organizarea unui Sfat al Țării, al unui guvern și a unei administrații locale alese de cetățenii Basarabiei.

După citirea Programului Partidului Național-Moldovenesc și adoptarea lui prin aclamări, asistența la miting s-a încolonat în vederea unei demonstrații pașnice de stradă. Militarii într-o perfectă disciplină, după uni-

---

— J. J. Rousseau, I. Kant, W. Hegel, din modernii Ostwald, Bergson și alții. Bineînțeles, îl cunoștea pe K. Marx.

În parlamentele țării, Moș Ion Codreanu nu era numai o figură pitorească, ci lua deseori cuvântul, aducându-și contribuțiile la clarificarea multor probleme.

În 1940, a fost surprins de sovietici pe câmp. El nu știa nimic de cedarea Basarabiei, aflându-se la munca câmpului. Arestat și ținut în închisoare, a fost adus în țară prin schimb cu Ana Pauker. A murit la București, după 1950.

[3] *V. Gafencu*, de asemenea, a învățat să citească și să scrie în marină. A devenit electrician. A votat Unirea în 1918. A fost înscris la Universitatea din Iași, la secția electrotehnică. Însă viața de student fără mijloace l-a istovit, așa că a fost nevoit să părăsească studiile și să accepte un post de învățător în satul natal, Sângerei. În 1940 a fost arestat de sovietici și i s-a pierdut orice urmă.

tăţile militare cărora aparţineau, civilii după ei, cu drapele tricolore şi cu pancarde cu lozinci, cu muzică militară în frunte, executând marşuri şi cântece româneşti, moldovenii au parcurs principalele străzi ale Odessei, fiind admiraţi pentru disciplina pe care o păstrau.

Pe parcursul traseului demonstranţii au trecut pe lângă hotelul unde locuia V. Stroiescu, oprindu-se pentru câteva minute şi aclamându-l pe marele democrat şi filantrop. Bătrânul naţionalist, deşi bolnav, a ieşit pe balcon şi le-a vorbit, îndemnându-i la luptă pentru dobândirea drepturilor naţionale şi a pământului.

După aceea manifestanţii şi-au continuat drumul spre piaţa catedralei, unde s-au format mai multe hore moldoveneşti, în care se prindeau şi locuitorii oraşului, care mărturiseau că ei n-au văzut până atunci o asemenea manifestare frumoasă.

La fel, ceva mai târziu s-au organizat mitinguri la Chişinău (4 iunie), la Sevastopol, la Bălţi, Soroca, Bolgrad, Cahul, Ismail precum şi la Tiraspol, Dubăsari, Balta de peste Nistru. Peste tot se declara acceptarea Programului Partidului Naţional-Moldovenesc.

Valul de mitinguri şi adunări a cuprins apoi şi satele. Plăşi întregi („voloste") adunându-se la reşedinţele de plasă, declarau că toţi ţăranii moldoveni se înscriu în Partidul Naţional-Moldovenesc. Citäm de exemplu plasa Lăpuşna, plasa Cojuşna, din jud. Chişinău, plasa Talmaş din jud. Tighina, Cotiugenii Mari din jud. Soroca, Susleni şi Chiperenii din jud. Orhei etc.

În felul acesta începuse să se trezească conştiinţa naţională a maselor moldoveneşti, care radia în toate părţile, ca valurile provocate de trecerea unui vas.

În legătură cu popularizarea şi adoptarea Programului Partidului Naţional-Moldovenesc, un rol deosebit de activ l-a avut Ion Pelivan [1].

---

[1] Ion Pelivan provenea din răzeşii satului Rezeni, jud. Chişinău, evident mult sărăciţi. A studiat la Seminarul Teologic din Chişinău, fiind coleg de clasă cu viitorul mitropolit Gurie, cu preotul I. Andronic şi cu alţii, deveniţi în timpul revoluţiei fruntaşi ai mişcării moldoveneşti. Ca elev, mijloacele de existenţă şi le procura prin meditaţii cu elevi slabi. Tot aşa, dând meditaţii,

Talentat, foarte talentat orator politic (ca şi foarte talentat publicist), Ion Pelivan ştia să trezească în sufletele moldovenilor cărora le vorbea, prin evocările impilărilor din partea administraţiei ţariste, revolta din cauza umilinţelor la care erau supuşi, dar şi încrederea fermă că prin luptă vor putea obţine un viitor mai luminos şi, mai ales, mândria de a fi un popor de neam vechi, care în trecutul îndepărtat a civilizat lumea de atunci.

El a activat întâi în Bolgrad, unde fiind mobilizat, conducea o serie de unităţi sanitare şi spitale de răniţi.

---

a studiat la Universitatea din Dorpat, unde naţionalismul său s-a inspirat şi s-a consolidat din exemplele de luptă naţională ale autohtonilor, care în mod sistematic combăteau politica de rusificare, anihilându-i complet efectele.

Pentru activitatea sa naţionalistă a fost condamnat de justiţia rusească la un an închisoare şi 5 ani deportare în nordul Rusiei, dincolo de Cercul polar.

Întors în Basarabia, a fost salvat de mizerie de către V. Stroiescu, care l-a însărcinat cu reprezentarea intereselor sale în faţa instanţelor judiciare ruseşti. În acelaşi timp a început să practice şi avocatura la Bălţi.

În timpul mişcării naţionale basarabene I. Pelivan a avut un rol de seamă, atât ca deputat şi preşedinte al „Blocului Moldovenesc" în Sfatul Ţării, cât şi ca ministru de Externe al Republicii Moldoveneşti. În cabinetul dr. P. Cazacu a ocupat postul de director al Justiţiei. În guvernul lui A. Vaida-Voievod din 1919-1920 a fost, de asemenea, titular al ministerului Justiţiei şi delegat al Basarabiei la Conferinţa de Pace de la Paris. De asemenea, a desfăşurat o activitate politică în cadrul Partidului Naţional-Ţărănesc. După 1944, prin anul 1948, a fost întemniţat, desigur la cererea Uniunii Sovietice. Informaţiile parvenite în Iaşi atunci erau că a fost internat în ruinele fostei fabrici de zahăr din Ripiceni, complet distrusă de sovietici, care ridicaseră de acolo toate instalaţiile. Pe urmă nu se mai ştie unde a fost dus. Se bănuia că i s-a aplicat aceeaşi măsură ca şi lui Pan Halippa — deportarea ori în Siberia, ori în nordul Rusiei. Mai târziu s-a aflat că ar fi murit într-o închisoare românească, dar nu se ştie care.

În timpul din urmă Consiliul de Stat a aprobat, în urma cercetărilor, la cererea unor fruntaşi basarabeni, să i se aducă osemintele de la cimitirul închisorii din Satu-Mare, ca să fie înhumate la mănăstirea Cernica, unde sunt înmormântaţi mai mulţi fruntaşi naţionalişti din Basarabia. Ceremonia înhumării a avut loc la 4 aprilie 1976.

Istoria poporului românesc, sper, îi va restitui lui I. Pelivan calitatea de a fi fost unul dintre marii ctitori ai unificării statului român în anii 1918-1920.

apoi s-a dus la Bălți, după aceea la Soroca și, în cele din urmă, a trecut peste Nistru, unde a organizat adunări la Balta, Dubăsari, Tiraspol, în urma cărora s-au înființat și acolo secții ale Partidului Național-Moldovenesc.

Totodată mișcarea națională cuprinde din ce în ce mai multe categorii de vârstă, sex și profesii ale moldovenilor.

La 21 mai studenții au organizat primul congres al lor în localul redacției ziarului *Cuvântul Moldovenesc*. S-au întrunit aproape 50 de studenți de la toate universitățile din Rusia, dar mai ales din Odessa, Kiev și Petrograd. S-a înființat cu această ocazie „Asociația generală a studenților moldoveni", care a ales un comitet central, compus din Vl. Bogos — președinte, V. Cazacliu — vicepreședinte, V. Harea — secretar, iar ca membri A. Văleanu și I. Valuță, Gh. Racoviță și P. Stihi [1]. Se înțelege, studenții au adoptat Programul Partidului Național-Moldovenesc.

După studenți au început să adere la acest program și elevii de liceu. Inițiativa au avut-o 53 elevi ai liceului de băieți din Soroca. Aceștia au trimis ziarului *Cuvântul Moldovenesc* o scrisoare de adoptare a Programului Partidului Național-Moldovenesc. Li s-a răspuns printr-o scrisoare redactată și semnată de mine, prin care, exprimându-le mulțumirile noastre pentru inimoasele lor inițiative, îi sfătuiam să organizeze o „Asociație a elevilor moldoveni din Soroca", ceea ce ei au și făcut, înștiințând redacția despre această înfăptuire.

---

[1] În 1918, „Asociația generală a studenților Moldoveni" avea peste 250 de membri. În vara anului 1918 s-a ținut al doilea congres al studenților moldoveni, la care au participat peste 200 de studenți. S-au ținut mai multe referate: asupra activității din anul expirat, asupra programului de viitor (V. Harea), asupra orientării studențimii moldovenești spre universitățile românești (V. Bogos), (I. Macovei), și altele. După 1919, asociația n-a mai activat. Înscrierea studenților basarabeni la universitățile românești a avut caracter de masă, înființându-se asociații studențești județene, după modelul din vechiul Regat al României și din Ardeal. Studențimea basarabeană nu mai voia să-și manifeste un regionalism îngust în cadrul noului stat al tuturor românilor din teritoriul vechilor daci.

Exemplul lor l-au urmat elevii şcolilor secundare din Chişinău. Asociaţia lor avea ca preşedinte pe elevul clasei a şaptea de liceu, Pelivan, din satul Rezeni, nepotul lui Ion Pelivan. În primăvara anului 1918, acest inimos patriot şi eminent elev a căzut victima bandelor de soldaţi ruşi, care încă nu fuseseră lichidate toate. Văzându-i tricolorul la reverul gulerului tunicei de elev, l-au omorât, în timp ce el venea, după vacanţa de primăvară, la Chişinău ca să continue studiile. Banda care opera în împrejurimile Chişinăului sub conducerea unui fost croitor rus din Chişinău, comitea multe jafuri şi omoruri. A fost în cele din urmă prinsă şi condamnată, potrivit legilor stării de război, la moarte.

După elevii din Chişinău, şi-au organizat asociaţiile de elevi moldoveni şi cei din Bălţi şi Orhei.

O activitate vie a întreprins d-na dr. Elena Alistar, pentru organizarea medicilor moldoveni (vezi un articol al său în ziarul *Cuvântul Moldovenesc* : „Ne trebuie medici moldoveni"). Tot ea a organizat „Asociaţia femeilor moldovence", care va desfăşura o activitate culturală intensă prin serate şi serbări naţionale foarte apreciate de publicul moldovenesc din Chişinău şi alte oraşe.

Pătrunderea tot mai largă şi mai adâncă în masele populare moldoveneşti a ideilor Partidului Naţional-Moldovenesc se reflecta şi în participarea mai frecventă a colaboratorilor voluntari de la *Cuvântul Moldovenesc*, care începea să apară de trei ori pe săptămână. Andrei Murafa, profesor la Costiugeni, scria articole de inspiraţie poetică, pătrunsă de elevate sentimente naţionale, care aminteau prin stilul lor de *Cântarea României* a lui A. Russo, publicate de altfel în revista *Cuvântul Moldovenesc*, iar în fragmente şi în ziar. Gh. Nastase abordează probleme practice în legătură cu aducerea şi concentrarea forţelor moldoveneşti sau articole de polemică împotriva rusificatorilor. În special l-a revoltat afirmaţia lui Sikomentnikov, că limba moldovenească e o limbă săracă şi că moldovenii sunt în acelaşi stadiu de dezvoltare cu samoiezii ! De aceea a consacrat un articol special acestui funcţionar ţarist, înfierându-i afirmaţiile. Vl. Bogos abordează problema conştiinţei naţionale

la moldoveni ; Vl. Cazacliu se va ocupa de problemele de agricultură și de problema agrară în ansamblul ei, F. Neagu și V. Săcară — de probleme școlare, C. Ceapă de problema naturii revoluției, A. Maimoș și Gh. Racoviță de problemele medicale, A. Bocănescu de educația copiilor preșcolari, iar sora ei, felcerița-mamoșă — de probleme de obstretică-ginecologie.

De asemenea, sunt publicate poezii cu teme politico-propagandistice, în care excelează Pan Halippa, N. Romanaș (I. Buzdugan), Gh. Tudor, preotul Iulian Friptu și, mai ales, prin simplitate și expresivitate țărănească, Tudose Roman.

Se publică poeziile patriotice românești : *Hora Unirii*, *Pe-al nostru steag*, *Deșteaptă-te, române*, *La arme*, și altele — toate cuprinzând ideea romanității și îndemnul la unirea tuturor românilor într-un singur stat. Iar O. Ghibu, dând ca exemplu lupta românilor transilvăneni (art. din 3 mai 1917), insistă că moldovenii sunt români, căci își pun deseori numele de Roman și ca nume de familie și ca nume de botez, iar între ei, când sunt nemulțumiți își spun : „Ce fel de român ești tu dacă...", sau când vor să convingă pe vecinul i se adresează „Măi române". Iar numele de moldovean e luat după țara în care trăiesc, tot așa cum pentru cei din Ardeal se spune „ardeleni", pentru cei din Muntenia — „munteni", pentru cei din Oltenia „olteni", pentru cei din Bucovina — „bucovineni", toți însă fiind români, fiindcă vorbesc „cu foarte mici deosebiri", aceeași limbă și se trag din aceleași două popoare contopite : daci și romani.

Diferențieri și cristalizări de atitudini în problema agrară

Pentru moldovenii din Partidul Național-Moldovenesc, problema adâncirii revoluției, așa cum au abordat-o mai mulți membri, s-a pus pe două planuri principale — social-agrar și cultural. Spre deosebire de Programul P.N.D.M. din 1906 cereau soluții radicale :

1. Rezolvarea problemei agrare.

2. Problema națională, a autonomiei, a recunoașterii limbii moldovenești în drepturi egale cu limba rusă și evident, cu alte limbi ale popoarelor din republica rusească.

3. Problema culturalizării maselor populare moldovenești.

4. Pentru toate aceste acțiuni se cerea concentrarea forțelor intelectuale moldovenești, inclusiv demobilizarea și aducerea în Basarabia a intelectualilor moldoveni de pe fronturile de război.

Problema agrară a constituit un ferment al dezacordului dintre intelectualii și moșierii din Partidul Național-Moldovenesc. Ea s-a pus mai acut în ziua de 7 mai, când se știa deja că se va convoca un congres al țăranilor, când începuse să câștige teren concepția socialiștilor revoluționari, pe care o îmbrățișaseră cei mai mulți intelectuali moldoveni, în frunte cu Pan Halippa, adică o expropriere în folosul țăranilor, fără plată, a tuturor pământurilor moșierești.

În articolul de fond din ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, din ziua de 14 mai, Pan Halippa, lămurind ce înseamnă „autonomia Basarabiei", adică „ocârmuirea de sine", acordându-se drepturi egale tuturor neamurilor ce o locuiesc, preconizează școala națională, biserica națională, judecata în limba poporului, armata națională, cu alte cuvinte flăcăii basarabeni să nu fie duși la armată peste hotarele ei, iar pământul să fie dat fără plată muncitorilor plugari.

Dar ca plugarii basarabeni să aibă pământ suficient, trebuie să nu se mai facă colonizări cum s-a procedat sub țarism, căci coloniștii ruși și alte neamuri „ne-au umplut țara și acum ar vrea chiar să ne deie afară din casa noastră". De aceea, „porțile țării noastre trebuie să se închidă odată și odată pentru coloniștii străini".

Tot la 14 mai apare în ziarul *Cuvântul Moldovenesc* articolul semnat de Vl. Cazacliu, la care a pus însă mâna pentru stilizare și precizări ideologice Pan Halippa. După ce arată că țăranii în Rusia lucrează prost pământul, fiindcă n-au știință cum să-l lucreze mai bine, și din

cauza aceasta recoltele din Rusia fac numai o jumătate cât recoltele din țările luminate, autorul face următoarea observație : chinezii știu să lucreze pământul și iau recolte mari de la pământ, totuși sunt cei mai săraci oameni, fiindcă au puțin pământ.

Nu tot așa este în Rusia, unde există deajuns pământ, dacă n-ar exista proprietate individuală. De aceea, în final articolul adresează oamenilor îndemnul ca ei, țăranii, să chibzuiască bine cum să hotărască „treaba pământului" : „Dumneavoastră trebuie să luptați ca tot pământul să treacă în mâna plugarilor care îl muncesc cu brațele lor, și de azi înainte acest dar de la Dumnezeu nici să se vândă, nici să se cumpere, ci să fie slobod pentru folosința oamenilor, ca aerul și ca apa".

Deci, articolul lăsa să se înțeleagă că pământul va fi o posesiune obștească mai mare în care condiții se poate cultiva cu mijloace tehnice adecvate. V. Cazacliu lucrase ca practicant la fermele experimentale mari din Ucraina iar după 1918, ca inginer agronom, diplomat pe la Institutul Politehnic din Kiev, a condus chiar un Gostat timp de mai bine de un an, până când a putut reveni în Basarabia. El își dădea seama de avantajul unei agriculturi în mare, pe terenuri întinse, folosindu-se mijloacele și procedeele moderne științifice[1].

Cel mai vehement protest împotriva ideilor din acest articol a venit chiar de la tatăl autorului, răzeș dintr-un cătun de lângă Costiugenii Mari, jud. Soroca. Într-o scrisoare către redacție, bătrânul Cazacliu își blama fiul, care „nu muncise din greu cu brațele ca să-și adune ceva pământ și să-și dureze o gospodărie temeinică" (bătrânul avea vreo 30 ha teren), ci „culege vorbe deșarte din cărți".

Nu am răspuns la această scrisoare, ci i-am dat-o lui Vl. Cazacliu. Ce explicație a avut cu tatăl său, când s-au

---

[1] Revenit în Basarabia, Vl. Cazacliu a fost încadrat în corpul inginerilor agronomi și a condus serviciul agricol din județul Lăpușna. Apoi a trecut în Ministerul Agriculturii. De altfel, informații despre acest agronom vrednic și harnic se pot lua de la nepotul de frate, fiul lui Cazacliu Grigore, se pare tot Vlad Cazacliu, care până în 1952—1954 a locuit pe strada Mihai Vodă după cât îmi amintesc, la numărul 58.

întâlnit, nu știu, nu l-am întrebat niciodată. Dar relațiile dintre ei n-au fost întrerupte. De altfel, bătrânul nu avea dreptate într-o privință : copiii lui, ambii studenți, și fiica, învățătoare, vara munceau la câmp alături de părinții lor.

Articolul lui Vl. Cazacliu a provocat proteste și din partea moșierilor din Partidul Național-Moldovenesc, mai vehement manifestate de Pavel Gore și alții : Anghel, Donici, Dicescu, mai zgomotoase din partea lui Vl. Herța. Rezultatul a fost că moșierii s-au retras din partid. Au rămas doar V. Stroiescu, care a continuat să sprijine mișcarea prin îndemnuri de încurajare și printr-o subvenție lunară acordată ziarului, și N. A. Alexandri[1], prin participarea activă la viața P.N.M. De altfel moșierii n-au adresat proteste scrise, ci verbale.

Mai târziu, Vl. Herța a invitat la o masă, la d-sa acasă, câțiva tineri intelectuali basarabeni : A. Crihan, Vl. Cazacliu, A. Văleanu, Vl. Bogos, I. Macovei, P. Stihi și pe mine. În timpul mesei copioase, a abordat problema agrară, căutând să fie cât mai persuasiv. I s-a răspuns că mișcarea agrară a țăranilor a depășit formularea imprecisă a ei din prima redactare a Partidului Național-

[1] Neculae A. Alexandri avea o moșioară de 300 ha la Vornovița, jud. Hotin. Din ea a dat câte 100 ha fiului său și fiicei sale, el rămânând numai cu 100 ha. De altfel, nici nu se ducea s-o vadă, ci trăia la Chișinău foarte modest în vechea sa locuință mansardată, care a fost primul sediul al redacției ziarului *Cuvântul Moldovenesc*, din Piața Nemțească, pe urmă a Libertății. Ducea o viață foarte modestă trăind numai din salariul de la redacție. În timpul cât a fost senator (1920-1922), a stat în gazdă la Zamfir Arbore. A fost ales senator pe lista Partidului Țărănesc Basarabean. Democratismul său, spunea el, ține de tradiția familiei, în care cel mai de seamă luptător a fost poetul Vasile Alecsandri, văr cu tatăl lui N. Alexandri și prieten sincer al țărănimii. În anul 1921, prin lunile ianuarie-martie, mă duceam aproape zilnic la el, deoarece traduceam împreună, pentru Teatrul Național din București, piesa lui L. N. Tolstoi cu caracter autobiografic : *Și lumina în întuneric luminează*. Pentru traducerea ei am primit, amândoi câte 2 000 lei, pe atunci sumă echitabilă. Manuscrisul însă s-a pierdut. La indicația mea, profesoara Tatiana Nicolescu de la Universitatea din București, a cercetat anume arhiva Teatrului Național din București în vederea completării cu o informație în plus a lucrării sale despre Tolstoi în România, dar nu l-a găsit.

Moldovenesc și ar însemna ca partidul să fie în dezacord cu masa poporului. Or, majoritatea covârșitoare a intelectualilor basarabeni provin din țărani. Ei nu pot merge împotriva părinților lor. Niciodată nu s-a întâmplat ca intelectualii, în masa lor, să fie mai conservatori decât părinții lor.

Da, a replicat Vl. Herța, dar ce se va face cu moșierii, care și ei sunt intelectuali și pot fi utili poporului ? D-sa ar fi de acord ca să se naționalizeze pământul, dacă foștilor moșieri li se va oferi o muncă onorabilă, care să le asigure, nu o viață de lux, dar o viață civilizată și confortabilă.

I s-a răspuns de către A. Crihan, care se înscrisese împreună cu E. Catelli, Moș Ion Codreanu și alții, într-o secție națională moldovenească a Partidului Socialist-Revoluționar de la Odessa, iar când a venit la Chișinău a înființat o asemenea secție și în capitala Basarabiei. Tânărul absolvent al Facultății de științe naturale de la Odessa (nu și-a mai trecut probele pentru diplomă din cauza activității politice) i-a spus în esență că, desigur, într-un stat al viitorului, toată lumea va trebui să muncească și fiecăruia i se va da posibilitatea de a trăi după cantitatea și calitatea muncii depuse.

Dar în întrevederea la care s-a discutat problema agrară și moșierii și-au exprimat nemulțumirea, Pan Halippa le-a răspuns că mersul revoluției este implacabil și nu este admisibil ca Partidul Național-Moldovenesc, ca organ diriguitor al poporului moldovenesc din Basarabia, să fie compromis de la început, fiindcă ar sprijini o mână de moșieri, e adevărat cu sentimente naționale verificate, dar și o majoritate de moșieri străini sau înstrăinați, în detrimentul masei țărănești și s-ar opune mișcării generale a revoluției.

Moșierii au însă un teren în care își pot da o contribuție serioasă și merituoasă la mișcarea națională. Citându-l pe V. Stroiescu, cu acțiunea lui la Brânzeni și cu faptele sale filantropice în Ardeal, Pan Halippa a făcut apel la cei 4-5 moșieri prezenți, ca să se consacre problemelor culturale. Se va pune problema naționalizării școlii, problema răspândirii culturii naționale în

popor. Şi pe acest teren ei pot să colaboreze în chip fructuos cu intelectualii ieşiţi din popor.

În felul acesta Pan Halippa le-a deschis o portiţă, pentru a nu se simţi izgoniţi din mişcarea naţională. Într-adevăr, Pavel Gore a continuat să lucreze cu pricepere şi cu rezultate apreciabile ca preşedinte al „Societăţii culturale a românilor basarabeni" şi ca membru al Comitetului Zemstvei guberniale pentru problemele culturale, iar Vl. Herţa — ca preşedinte al Comisiei şcolare moldoveneşti de pe lângă Zemstva gubernială. Astfel, şi acest om veşnic setos de activitate, dar nu tot aşa de statornic în ceea ce întreprindea, şi-a satisfăcut dorinţa de a conduce un colectiv şi de a figura ca preşedinte, deşi factorul principal şi dinamic în acest for a devenit Ştefan Ciobanu, venit de la Bolgrad şi numit secretar al comisiei.

Precizările în legătură cu problema agrară au permis apoi intelectualilor moldoveni, în frunte cu Pan Halippa, să se prezinte la primul Congres al ţăranilor din Basarabia fără teamă de a suferi vreun insucces.

În urma acestor precizări Pan Halippa a devenit conducător de fapt al Partidului Naţional-Moldovenesc, fiind ales în ziua de 4 iunie în comitetul de conducere a partidului, alături de Vl. Cazacliu, Vl. Bogos, Teofil Ioncu, Pavel Grosu şi Gh. Buruiană (*Notiţe zilnice* de O. Ghibu, manuscris dactilografiat).

Congresul ţărănesc

Congresul ţărănesc a fost convocat pentru ziua de 21 mai 1917 şi şedinţele lui s-au ţinut până în ziua de 24 mai.

În editorialul ziarului *Cuvântul Moldovenesc* din ziua deschiderii congresului ţărănesc, Pan Halippa se adresează congresiştilor (ziarul a fost împărţit printre ţăranii moldoveni), arătând că scopul congresului este : 1) Să dea ajutor Guvernului provizoriu indicându-se de către cei interesaţi în mod direct — adică de către plugari — „cum să se hotărască problema pământului" ; 2) Să-i unească pe ţărani şi să facă din ei o forţă ; 3) Să precizeze

care sunt interesele țăranilor și să le apere ; 4) Dar pentru Basarabia, cea mai bună ocârmuire va fi autonomia, pentru ca oamenii să nu aștepte totul de la legi și porunci venite de la centru, ci singuri să-și făurească viața lor, singuri să-și hotărască problema pământului.

Mai adăugăm aici un cuvânt bun și pentru Andrei Murafa, care în *Cuvântul Moldovenesc* din 17 mai atrăgea atenția că, desigur, problema agrară e gravă și cea mai însemnată. Dar asta nu înseamnă că e singura problemă de care trebuie să ne ocupăm. Plugarii ruși nu cer numai pământ (deși au mai mult pământ decât moldovenii), fiindcă ei pot învăța carte în limba lor, pot să se judece în limba lor, pot vorbi cu „nacealnicii" (cu autoritățile) în limba lor, pe când moldovenii toate aceste drepturi trebuie să le cucerească. De aceea, încheie autorul, „Noi vrem pământ, dar vrem și cultura națională".

Așadar, înainte de începerea congresului, țăranii moldoveni veniți la congres ca delegați au fost preveniți asupra scopului congresului, dar și avertizați ca să ia parte la lucrările lui în mod activ, în cunoștință de cauză, să nu fie pur și simplu manechine care să ridice mâinile în mod automat la tot ce se va propune, ci să înțeleagă despre ce este vorba.

Dar primul Congres țărănesc a fost organizat în mod cu totul defectuos. El a fost convocat de către Sovietul soldaților și muncitorilor din Chișinău, în care atunci nu activa nici un moldovean, în care majoritatea covârșitoare era cu totul străină de Basarabia, oameni care nu cunoșteau situația din provincie și judecau totul după măsura rusească.

Nu putem afirma că a fost o rea intenție, dar s-a manifestat și cu acest prilej siguranța dar și ignoranța „stăpânului" rus, care nu întreabă deloc pe cei pe care are pretenția de a-i conduce, asupra împrejurărilor locale. Această meteahnă a rușilor s-a vădit chiar de la anexiunea Basarabiei în 1812, când guvernatorii ruși au încercat să introducă imediat legislația rusească, provocând protestele tuturor categoriilor sociale din Basarabia. Și această atitudine a continuat de-a lungul celor 105 ani de dominație țaristă. Așa că nu e de mirare că re-

voluționarii din 1917 au preluat practica și deprinderile din timpul țarismului. Se știe că cel mai greu se realizează în urma revoluțiilor omul nou, cu concepții noi.

De altfel, în *Istoria R.S.S. Moldovenești*, vol. II, se recunoaște eufemistic și se regretă că s-a procedat greșit și că Sovietele din Basarabia n-au ținut cont de mișcarea națională, și, evident, n-au îndrumat-o în sensul menținerii ei în cadrul revoluției ruseşti transformate în Revoluția din Octombrie 1917.

Fapt este că Sovietul soldaților și muncitorilor din Chișinău a dat instrucțiuni ca să vină la congres un număr egal de delegați din fiecare unitate administrativă, atât pentru județele moldovenești din nordul și centrul Basarabiei (jud. Hotin era ocupat atunci de armata austro-ungară) ca Soroca, Bălți, Orhei, Chișinău și Tighina, unde unitatea administrativă era „voloste" (plasă), constituită din 20—25 sate (25—35 mii de locuitori), cât și pentru județele din sudul provinciei, precum Cetatea Albă, Ismail, Bolgrad și Cahul, unde unitatea administrativă era mai mică, iar populația eterogenă. În județul Cetatea Albă volostea cuprindea 2—3 sate, adică între 2—5 mii de locuitori, iar în celelalte trei județe, unitatea administrativă rămăsese cea românească, din perioada 1856—1878, și anume, comuna cu un singur sat mai mare de 1 000—2 000 locuitori sau cu 2—3 sate mai mici, cam cu același număr de locuitori.

Pe lângă aceasta, nu s-au dat instrucțiuni ca delegații să fie aleși dintre sătenii plugari, așa că au venit și funcționarii administrativi, de obicei ruși. S-a mai întâmplat în multe sate că țăranii moldoveni au trimis delegați ruși, dacă aceștia — rușii, erau pripășiți printre ei chiar vremelnic, ca propagandiști, pentru că „știu rusește".

Rezultatul a fost că din județele sudice ale Basarabiei, totalizând 700—800 000 locuitori, au venit peste 300 delegați, iar din județele centrale și nordice, totalizând o populație de 140—150 000 locuitori, au fost trimiși la congres abia vreo 180—200 de delegați. Și cam același raport era în ceea ce privește naționalitatea : mai puțin

de 200 moldoveni și mai mult de 300 ruși și ceva bulgari.

Evident, rușii deprinși să conducă ei întrunirile, iar „molcealivii moldovanii" (moldoveanul taciturn — expresie a lui A. Pușkin) să accepte cele ce li se spun, au rămas foarte supărați, când țăranii moldoveni au cerut două lucruri : 1) Discursurile oratorilor să fie traduse în limba lor ; 2) Să se aleagă un președinte moldovean, iar în prezidiu să figureze încă 2—3 moldoveni.

Cu mare majoritate a voturilor aceste propuneri au fost respinse. Când congresul a fost salutat de către revoluționarul Socolov, trimis al Sovietului deputaților soldați și muncitori din Petrograd, delegații moldoveni au insistat totuși să li se traducă cuvântarea. Atunci delegații ruși au părăsit sala, ceea ce i-a amărât pe moldoveni, ca o manifestare de dispreț pentru limba lor.

A doua zi a congresului, când s-a pus chestiunea alegerii prezidiului, moldovenii au făcut propunerea ca să fie ales președinte al congresului cooperatorul Gheorghe Buruiană, care în ziua precedentă rostise discursul de salut într-o limbă frumoasă moldovenească apropiată de cea a lui Creangă și abordase problemele ce trebuie discutate de pe poziția intereselor țărănești cu care era familiarizat prin îndeplinirea sarcinilor sale, prin desele vizite în satele moldovenești. El făcuse delegaților moldoveni o impresie extrem de familiară, frățească. Dar țăranii ruși l-au respins cu majoritatea pe care o dețineau și au ales pe un rus de-al lor, un oarecare soldat Ivanov. De data aceasta răbdarea moldovenilor n-a mai fost fără limită. Extrem de revoltați ei au părăsit la rândul lor sala în număr de aproximativ 200. S-a pus atunci problema ca pur și simplu ei să-și țină congresul lor și de aceea au plecat în grup compact spre Zemstva gubernială, unde au ocupat spațioasa sală de ședințe și au deschis ședința tot sub președinția lui Gh. Buruiană. E de remarcat că în momentul părăsirii sălii eparhiale, unde se deschisese congresul, nu se găsea în sală nici Pan Halippa, nici alți fruntași ai Partidului Național-Moldovenesc. Abia în

sala Zemstvei, înştiinţaţi de cele întâmplate, au venit Pan Halippa, Ştefan Ciobanu, V. Ghenjul şi alţii, precum şi unii studenţi moldoveni, unii soldaţi şi ofiţeri moldoveni.

Şedinţa a început într-o atmosferă încărcată de revoltă. „O sută de ani ne-au batjocorit ruşii — spuneau ţăranii moldoveni — şi acuma, când revoluţia dă drepturi deopotrivă tuturor, ei încă vor să se poarte cu noi ca nişte stăpâni cu slugile lor !"

Gh. Buruiană a început cuvântarea sa prin a cere iertare că din cauza lui, oarecum, s-a declanşat supărarea delegaţilor moldoveni. El personal, este gata să renunţe de a fi exponentul lor. În realitate nu era vorba de persoana sa, ci de un principiu : egalitatea limbii moldoveneşti cu cea rusească, pentru ca oamenii să nu orbecăiască în întuneric, ci să ştie despre ce este vorba şi ce hotărâri trebuie să se ia.

I-a răspuns foarte frumos un ţăran : „Dacă în locul matale propuneam pe altcineva, tot dintre moldoveni, ruşii nu-l primeau nici pe el, aşa că se întâmpla tot cum s-au petrecut lucrurile astăzi. Dar noi te cunoaştem pe mata, domnule Buruiană, de mai multă vreme, de aceea te-am propus ca preşedinte".

A vorbit apoi, foarte revoltat, Ştefan Ciobanu, care a spus în esenţă că moldovenii sunt băştinaşi în Basarabia, iar ruşii nişte venetici, străini de ea. Şi apoi, moldovenii sunt o majoritate nediscutată şi ei, de fapt, trebuie să conducă, nu ruşii şi alţi străini veniţi aici.

În timpul acesta a venit A. Schmidt, trimis de către congresiştii ruşi din sala eparhială, cerând scuze în numele lor şi rugându-i pe moldoveni să revină la lucrările congresului, pentru ca activitatea acestuia să se desfăşoare în plenul ei. Totodată el a dat asigurări în numele celor rămaşi, că nu se vor mai repeta atitudini care să indispună pe moldoveni.

A venit şi Socolov, care, de asemenea, a făcut apel la unire între toţi ţăranii de toate neamurile, ca să-şi apere mai bine interesele de clasă. Cuvântările lor au fost traduse în limba moldovenească de către Pan Halippa.

Le-a răspuns Ştefan Ciobanu, care a relevat că moldovenii au răbdat o sută de ani supremaţia altor neamuri în ţara lor de baştină, dar acum, când revoluţia rusească nu face distincţie între neamuri, acordându-le tuturor aceleaşi drepturi, sunt cu atât mai puţin dispuşi să suporte orice încercare de a li se impune hotărâri de-a gata, luate de alţii. Ei vor, ca popor liber, să participe la discuţii, să contribuie la lămurirea problemelor, de aceea au cerut ca să li se traducă cuvântările ruseşti în limba lor, — ei doar nu cunosc limba rusă, — şi tot aşa, pentru a fi siguri că nu se trec în procesele verbale ale şedinţelor decizii pe care ei nu le cunosc, au cerut ca să fie reprezentanţi moldoveni şi în prezidiul congresului.

Tot aşa a vorbit şi Pan Halippa, în sensul că moldovenii nu refuză să colaboreze cu tovarăşii lor de muncă ruşi, bulgari, găgăuzi, ucraineni, dar cer ca să fie respectat principiul egalităţii în fapt, nu numai în vorbe. Numai cu aceste condiţii ei se vor întoarce la colegii lor de alte neamuri.

D. Socolov i-a asigurat că aceste condiţii ale moldovenilor vor fi respectate. Un singur lucru : ca să nu fie ceartă în jurul persoanei preşedintelui, — şi anume, cine să fie preşedinte, — un moldovean sau un rus, el propune ca persoana preşedintelui să fie aleasă din afară de delegaţii congresului, o persoană în afară de Basarabia, care va căuta să păstreze o cumpănă dreaptă între moldoveni şi cei ce vorbesc limba rusă.

După o scurtă consfătuire între fruntaşii basarabeni, această rezervă a fost acceptată. Răspunsul l-a dat Ştefan Ciobanu, asigurându-i pe mediatori că moldovenii descătuşaţi de revoluţie sunt decişi să sprijine toate cuceririle ei şi Guvernul provizoriu. Dar cum moldovenii n-au avut până acum reprezentanţi politici ai lor, nici în Guvern, nici în administraţia locală, desigur era de aşteptat o reacţie mai spontană şi mai violentă din partea lor, când au văzut o tendinţă din partea altora, de a-i conduce fără a-i consulta. Căci ce alta ar fi fost, dacă discuţiile la congres s-ar fi desfăşurat numai în limba rusă, pe care nici 10% dintre moldoveni nu o

cunosc ! De aceea, moldovenii vor să se manifeste de azi înainte, în viaţa politică, prin reprezentanţii lor cu care se pot înţelege, iar atunci când vorbesc delegaţii de alte neamuri în limba rusă, să li se traducă în limba moldovenească aceste discursuri, tot aşa după cum ei consimt ca şi discursurile moldovenilor să fie traduse în limba rusă, pentru ca şi colegii lor care nu le cunosc limba, să ia cunoştinţă de ceea ce vor şi spun moldovenii.

În cele din urmă, consultată adunarea, congresiştii moldoveni au hotărât să se întoarcă la congres cu 3 condiţii : 1) Se admite ca preşedinte al congresului să fie o persoană neutră, dar cer ca persoanele propuse de moldoveni să facă parte din prezidiul adunării ; 2) Ceilalţi deputaţi ţărani să se poarte loial cu moldovenii şi cuvântările mai greu de înţeles sau termenii ruseşti pe care ei nu-i cunosc, să le fie traduse în limba lor, moldovenească ; 3) Tot aşa, ei n-au nimic împotrivă ca discursurile rostite în limba moldovenească să fie traduse în limba rusă. Principial este ca toţi congresiştii să lucreze şi să ia decizii în cunoştinţă de cauză.

Într-adevăr, congresul, sub preşedinţia unei persoane din afara Basarabiei — ziaristul Pâjov, de la ziarul *Izvestia sovietului de deputaţi soldaţi şi muncitori* din Petrograd, cu Gh. Buruiană ca vicepreşedinte, cu secretari moldoveni, ruşi şi bulgari, s-a desfăşurat mai departe în linişte. *Istoria R.S.S. Moldoveneşti*, vol. II, editată la Chişinău, în 1940, tipărită cu litere chirilice (o traducere din ruseşte a aceleiaşi istorii), vorbeşte de „eşecul naţionaliştilor burghezi, care încercaseră la Congresul I gubernial al ţăranilor din Basarabia să-i opună pe ţăranii moldoveni ţăranilor de alte naţionalităţi şi să obţină adoptarea programului lor antipopular".

E o afirmaţie gratuită, care nu se sprijină pe fapte reale. Dezbinarea congresului nu s-a produs nici din cauza propagandei naţionaliştilor moldoveni, nici din cauza problemei autonomiei Basarabiei puse de ei. Din expunerea de mai sus a faptelor, rezultă că dezbinarea s-a produs din cauza dispreţului delegaţilor ruşi faţă de moldoveni, manifestată atât în timpul traducerii cuvântării lui Sokolov în limba delegaţilor moldoveni, când

delegații ruși au părăsit *in corpore* sala, cât și prin respingerea condițiilor moldovenilor propuși în prezidiu și alegerea numai a candidaților ruși și bulgari, folosindu-se de majoritatea voturilor.

Iată de ce discutăm mai îndeaproape atât problema autonomiei Basarabiei, așa cum s-a reflectat ea în lucrările congresului, cât și problema folosirii limbii țăranilor moldoveni în timpul congresului, la început neadmisă de către delegații ruși.

În primul rând, problema autonomiei Basarabiei s-a discutat într-adevăr la congres, dar ea și-a găsit o rezolvare justă, așa cum o cerea atunci Partidul Național-Moldovenesc. Ea a fost abordată atât în ședința din sala Zemstvei guberniale, deci în fața delegaților moldoveni, cât și în sala eparhială, în ziua de 26 mai, în fața congresului reunit.

În reportajul ziarului *Cuvântul Moldovenesc*, din 28 mai 1917 (nr. 42/242), găsim următorul fragment în relatarea cuvântării lui Sokolov, vicepreședinte al Sovietului în Petrograd, cuvântare ținută în sala Zemstvei guberniale la data de 25 mai: „Domnul Sokolov a ținut o cuvântare strălucită, în care a vorbit despre mersul Marei Revoluții, despre izbânzile ei, despre trebuința de a sprijini și ajuta revoluția. Tuturor popoarelor din Rusia, subjugate până acum, a spus d. Sokolov, li se vor da drepturile lor naționale. *Fiecare țară locuită de un anumit popor va căpăta cea mai largă autonomie. Astfel va căpăta autonomia și Basarabia*". (Sublinierea mea — *V.H.*)

„La aceste mărturisiri ale d-lui Sokolov — încheie reportajul, întreaga adunare a izbucnit în strigăte de nemărginită bucurie."

Iată, așadar, ideea autonomiei Basarabiei, propagată nu numai de către naționaliștii moldoveni, ci și de către reprezentantul Sovietului din Petrograd, și adoptată în unanimitate și cu mare entuziasm de către toți delegații moldoveni.

Apoi, în a treia zi a congresului (25 mai), domnul Pâjov, președintele congresului, care era de fapt un naționalist ucrainean, a prezentat un referat asupra celei

mai bune organizări administrative a Rusiei. El a militat pentru organizarea federativă a Rusiei, cu o largă autonomie a tuturor popoarelor ce o locuiesc, deci și a Basarabiei, locuită în majoritate de moldoveni. A fost semnificativă încheierea referatului în care se afirma că „*Basarabia va fi autonomă*", „*iar cine spune că nu vrea autonomia Basarabiei, acela nu vrea binele țării*" (ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, 31 mai 1917, nr. 43/243, p. 3—4). (Sublinierea mea — *V.H.*)

Puse la vot, concluziile referatului au fost aprobate de întreg congresul.

Ceea ce se desprindea din dezbaterile congresului era o totală ignoranță a delegaților ruși, ucrainieni, bulgari, găgăuzi — afară de moldoveni, puși la curent de ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, asupra conceptului de autonomie, a conceptului de stat federativ, stat centralizat etc. Bine lămuriți însă de Pâjov, congresiștii au aprobat în unanimitate referatul său.

E adevărat, rezoluțiile finale ale congresului nu cuprindeau această problemă. Ele se refereau numai la problemele agrare, congresul fiind considerat ca unul de caracter profesional și totodată de clasă. Dar e demn de relevat că problema autonomiei Basarabiei au discutat-o la congres doi oameni veniți de la Petrograd : A. Sokolov, reprezentant al Sovietului din Petrograd și Pâjov, ziarist al *Izvestiei* Sovietului.

Iată deciziile primului congres referitoare la problema agrară :

1. Tot pământul e considerat ca moștenire a întregului popor. (Deci, se revendica naționalizarea pământului.)

2. Pământul trece în mâna poporului, fără plată.

3. Fiecare familie de plugari va primi pământ după nevoile ei.

4. Până la legea agrară care se va întocmi de către Adunarea Constituantă, pământurile statului, mânăstirești, bisericești și moșierești se vor da în arendă, prețul de arendare fiind stabilit de către Comitetele executive ale plășilor, județelor și cele guberniale.

5. Se interzice darea pământului în dijmă, aceasta fiind o rămăşiţă a iobăgiei.

Celelalte hotărâri ale Congresului priveau recoltele pe anul curent, imaşurile, pământurile orăşeneşti etc.

*

În orice manifestare colectivă — adunări, şedinţe, congrese, consfătuiri, conferinţe etc. — există o faţadă, de obicei trecută în procesele-verbale respective, dar există şi aspecte care se ascund în dosul acestei faţade, de fapt însă ele determină deciziile, rezoluţiile, desfăşurarea lucrărilor etc.

Luându-te după faţada oficială a unui congres, cum a fost Congresul I ţărănesc din Basarabia, s-ar părea, în mod ciudat, că moldovenii au părăsit şedinţa comună şi s-au dus în bloc să-şi ţină şedinţa lor în altă sală, iar apoi s-au întors şi au luat parte la lucrări alături de restul congresiştilor. De aceea, ca unul care am asistat la şedinţele acestui congres, iar când am fost nevoit să lipsesc, am fost înlocuit de P. Stihi, colegul meu de redacţie, — am ţinut ca în expunerea mea de mai sus să accentuez aceste aspecte „neoficiale", să le expun, să le precizez natura şi să le dau explicaţiile cuvenite, pentru ca acei care vor citi vreodată aceste note să poată judeca cu obiectivitate, ţinând seama de toată ambianţa şi de toată atmosfera care a domnit la acest congres.

Şi n-aş fi insistat, cum se va vedea în continuare, asupra celor întâmplate, ci aş fi lăsat expunerea aşa cum am făcut-o mai sus, fără nici un comentariu. Dar între ciorna amintirilor mele şi redactarea actuală a intervenit un fapt care mă determină să adaog rândurile de mai jos, şi anume afirmaţia mai sus citată din *Istoria R.S.S. Moldovenească*, pe care am citit-o între timp [1].

[1] Articolul respectiv aparţine „moldoveanului" A. S. Esaulenko, „Esaul" la cazacii Zaporojeni şi la cei de pe Don era adjunctul *Atamanului*, adică al comandantului şef al armatei căzăceşti. Mai târziu, în armata ţaristă, în corpul de cazaci *esaul* era un grad militar echivalent cu gradul de căpitan plin, din celelalte trupe, adică în termenii de astăzi ai armatei sovietice, cu gradul de maior. În orice caz, cuvântul e rusesc.

La această afirmație, fără nici o acoperire măcar cât de cât prin referință la ceea ce s-a întâmplat la congres, răspundem : Nimeni dintre fruntașii sau membrii de rând ai Partidului Național-Moldovenesc n-a avut intenția să provoace vreo dezbinare a congresului. Să atragi atenția congresiștilor ca ei să nu fie simplă mobilă decorativă, ci să participe activ la lucrările congresului, informându-se precis asupra celor ce se discută și pentru aceasta cerând să li se traducă ceea ce ei nu înțeleg — e încercare de dezbinare ?

Iar dacă autorul trece aceasta sub tăcere, înseamnă că el aprobă atitudinea de dispreț a țăranilor ruși pe care ei au afișat-o totdeauna față de țăranii moldoveni.

Cauza adevărată a dezbinării a fost tocmai această poziție intolerantă și disprețuitoare a țăranilor ruși care i-a revoltat pe țăranii moldoveni. La nemulțumirile acestora din urmă pentru faptul că țăranii ruși, veniți în genere după 1812, au fost mereu favorizați, mult favorizați în detrimentul țăranilor moldoveni de către autoritățile rusești, s-a adăugat și această aroganță a delegaților ruși la congres. Buba care a copt timp de peste o sută de ani, cum se exprimau țăranii moldoveni, s-a spart atunci în congres.

Să nu uităm că exemplul cum trebuia să procedeze l-au oferit țăranilor moldoveni tocmai țăranii ruși, care primii au părăsit sala în timp ce se traducea în limba moldovenească discursul lui Sokolov, trimis al sovietului din Petrograd.

În al doilea rând, moldovenii din Partidul Național-Moldovenesc nu aveau un program agrar propriu, ci în ce privește exproprierile și împroprietăririle adoptaseră programul socialiștilor revoluționari, care, de fapt, a fost acceptat și de congres.

În al treilea rând, moldovenii n-au insistat asupra problemei autonomiei, fiindcă au constatat organizarea vicioasă a congresului, care le-a dat o majoritate masivă — de peste 120 voturi în plus — țăranilor ruși, bulgari și găgăuzi (nemții erau atunci deportați din Basarabia), care, ca populație în Basarabia erau de fapt o minoritate ce abia dacă atingea 15% (procentul de

70% moldoveni și 30% celelalte naționalități era constituit prin aportul orașelor înstrăinate, nu al satelor). Dar țăranii moldoveni au fost șocați și de faptul că, în ciuda majorității compacte a elementului moldovenesc în Basarabia, delegații moldoveni s-au pomenit în minoritate. Se înțelege că ei au bănuit o manoperă incorectă în convocarea congresului.

În al patrulea rând, Congresul țărănesc din 21—24 mai n-a prilejuit nici un eșec moldovenilor. Dimpotrivă. La congres s-a produs o manifestare spontană a sentimentului național; moldovenii nu au mai acceptat atitudinea de umilință. Autorii volumului amintit, care fac paradă de patriotism „moldovenesc", ar trebui să accepte măcar acest aspect al dezbinării, ca o creștere a demnității naționale a moldovenilor. Dacă ar fi dorit să spună adevărul și nu să-l pună „sub oboroc" (expresie slavonă — pod obrokom) ar admite că moldovenii au impus congresului, în special colegilor lor ruși și de alte naționalități, respectul pentru demnitatea lor de oameni, de a accepta limba moldovenească în drepturi egale cu limba rusească, ceea ce atunci nu era puțin lucru.

În al cincilea rând, în urma dezbinării întâmplate, nu moldovenii și-au cerut scuze, ci rușii; nu moldovenii au promis că nu vor mai provoca incidente, căci nu ei le-au provocat, ci rușii.

Că ei au propus în prezidiu candidați moldoveni, asta a fost cauza dezbinării? Dar de când într-o democrație adevărată o propunere de candidați se califică drept o provocare? Trebuia ca rușii să fi fost prea șocați de faptul că moldovenii îndrăznesc să facă asemenea propunere ca să o considere o „provocare", prea au fost deprinși până atunci cu executarea fără crâcnire de către moldoveni a aranjamentelor făcute de ei. Și nici nu și-au dat seama că libertățile revoluționare nu admit intoleranța și aroganța. Din acest punct de vedere, moldovenii, simplii țărani moldoveni, le-au servit țăranilor ruși o lecție de care apoi au ținut seama la celelalte adunări și congrese.

În sfârşit, în al şaselea rând, ca rezultat al acestei cţiuni, congresul a ales în Comitetul ţăranilor din Basarabia o serie de fruntaşi moldoveni, precum Pan Halippa, Gh. Buruiană, Vl. Cazacliu, iar pe urmă congresul al doilea a mai ales pe P. Erhan şi I. Inculeţ. Pan Halippa a fost delegat de congresişti să ia parte în luna unie la consfătuirea din Petrograd a Comitetului cenral ţărănesc pentru toată Rusia.

Fără această „dezbinare", organul central gubernial l ţăranilor s-ar fi constituit numai din ruşi şi alte naionalităţi, aşa cum s-a întâmplat cu Sovietul soldaţilor i muncitorilor din Basarabia. Poate că tocmai acest apt îl regretă autorii *Istoriei R.S.S. Moldoveneşti?*

Iar „unitatea" mişcării ţărăneşti n-a fost afectată de ceastă „dezbinare", din moment ce moldovenilor li s-a ecunoscut dreptul de a folosi limba lor şi de a propune i alege reprezentanţii lor. Unitatea mişcării ţărăneşti ra asigurată prin aceleaşi tendinţe şi aceleaşi năzuinţe le tuturor ţăranilor, ale moldovenilor poate mai puternice şi mai arzătoare decât ale ruşilor, fiindcă ei au fost ei prigoniţi în gradul cel mai sălbatic, nu ruşii. În umina celor menţionate mai sus, declaraţiile din lucrarea istorică amintită sunt lipsite de orice temei.

ANEXA Nr. 1

Vizitele la redacția ziarului „Cuvântul Moldovenesc" în prima lună a revoluției rusești din 1917

Vizitele la redacția „Cuvântul Moldovenesc" s-au ținut lanț în luna martie 1917.

În primul rând au început să vină elevii ultimei clase din școlile secundare din Chișinău, buni prieteni cu P. Stihi și cu mine, cu seminaristul George Fotescu, care în toamna anului 1918 s-a înscris la Universitatea din Iași, dar apoi s-a căsătorit și s-a preoțit. A fost preot paroh la o biserică din Tighina, iar după 1940 s-a refugiat la Craiova. Alt coleg al nostru, Sergiu Bejan, originar din Cotiujenii Mari, jud. Soroca care ne frecventa, a contractat în toamna 1917 o pneumonie care s-a transformat în tuberculoză galopantă și l-a doborât. Mai veneau la redacție Alexandru Lungu, care peste vară a devenit colaborator asiduu și apoi redactor al ziarului moldovenesc, iar după terminarea studiilor juridice la Iași, a fost numit judecător de pace în județul Cahul; Teodor Friptu, nepot de frate al poetului, preotul Iulian Friptu. Printre vizitatorii de mai multe ori ai redacției a fost și Vasile Nicu, pe urmă preoțit. Apoi, veneau frații Mihail și Ipolit Derevici, mai tineri decât noi cu două clase; tot așa Timotei Marin. I. Derevici și T. Marin s-au înscris, în 1919 la Universitatea din Iași și au devenit comuniști. Timotei Marin a plecat în 1925—1926 în Uniunea Sovietică, de unde într-un târziu s-a primit știrea că a fost „lichidat" în timpul luptelor fracționare de acolo. O altă variantă e aceea că ar fi fost numit ambasador al U.R.S.S. în Elveția (cunoștea bine limba franceză și vorbea în mod curent limba germană pe care o studiase la universitate cu profesorul Traian Bratu). Dar acolo, ar fi cheltuit niște sume de bani din fondul secret al legației, cu petreceri, împreună cu amanta sa. Chemat în U.R.S.S., n-a putut justifica

irosirea banilor statului și cum suma era importantă, a fost împușcat. Nu pot garanta veracitatea acestor versiuni, dar lui T. Marin îi plăcea în genere să fie înconjurat de admiratoare, pe care noi le numeam la Iași „mironosițele" lui Marin.

Ipolit suferea de crize de epilepsie, de altfel foarte rare, în momente de puternică tensiune sufletească. Mi s-a întâmplat în 1918, ca în trenul supraaglomerat, mergând alături de el, în picioare, pe coridor, să-l surprindă atacul de epilepsie și a trebuit să-i dau primul ajutor. Ceea ce m-a revoltat atunci, era că vreo 6—7 ofițeri ruși care ocupau un compartiment întreg, n-au vrut să deschidă ușa încuiată, ca să-i facă loc bolnavului.

Altfel, Ipolit Derevici, cu care eram coleg — deși de concepții diferite și în partide diferite — ne lega totuși o sinceră și dezinteresată prietenie. Prin anii 1925—1926, Ipolit Derevici a fost arestat, prima dată în calitatea sa de comunist și dus la Chișinău, pentru a fi deferit Curții Marțiale de-acolo.

Imediat, în calitate de președinte al Cercului studenților basarabeni, pe care o aveam atunci, am luat loc în același vagon în care era sub pază I. Derevici, și ajuns la Ungheni am pus la curent, în chestiunea arestării sale, pe Pan Halippa și Dimitrie Bogos (fost ministru), și care era rudă cu Ipolit Derevici, și prin intervenția lor, bunul meu prieten a fost eliberat. Dar, în 1928, când erau la Chișinău, Ipolit Derevici din nou a fost arestat și predat împreună cu P. Constantinescu-Iași, fiind condamnați amândoi, la 5 ani de închisoare grea. În 1941, la câteva zile după declararea războiului, l-am întâlnit la București. Era liber. Dar aflasem că a fost încorporat în armată și trimis pe Frontul de Răsărit, ca medic. Ultima dată ne-am întâlnit și ne-am îmbrățișat în 1973. Era director al unui spital din București. Peste doi sau trei ani, cineva mi-a comunicat știrea că Ipolit Derevici a decedat. Am regretat dispariția acestui suflet blând și nobil!

Printre vizitatorii redacției *Cuvântul Moldovenesc*, tot seminariști erau M. Mihalache și Anton Lupan, ultimul, nepot al lui Pan Halippa. Amândoi erau poeți începători, dar se pare că mai departe decât poeziile de început n-au mai continuat în această strădanie a muzelor.

Absolvent de liceu, promoția 1918, era și St. Podberejniuc, după studiile sale de la Iași, devenit inginer și consilier agricol al județului Iași.

Una dintre tinerele absolvente de liceu, Ecaterina Cojocaru, căsătorită mai târziu la Iași cu Th. Văscăuțeanu, a fost o vreme colaboratoare a ziarului, iar la Iași a devenit conferențiară univ. de fizică, la catedra profesorului P. Bogdan. Dintre tinerii liceeni mai menționăm pe tânărul A. Pelivan, nepotul lui Ion Pelivan, care după cum am mai spus, în vara 1918 a avut un sfârșit tragic. L-a asasinat o bandă de soldați ruși, văzându-l cu banderola tricoloră la reverul hainei, când se întorcea din vacanța de primăvară la școală, pe șoseaua Hâncești—Chișinău.

De pe frontul românesc au venit la Chișinău, în repetate rânduri, Ion Buzdugan, care-și publica poeziile în ziarul și în revista *Cuvântul Moldovenesc* sub pseudonimul Nică Romanaș, apoi am făcut cunoștință la redacție cu Gheorghe Năstase, tânăr învățător și locotenent mobilizat pe front, unde era atașat la un comandament rusesc de divizie. El aducea la redacție articole scrise îngrijit, caligrafic, pline de înțelepciune, de parcă ar fi fost niște adevăruri rostite de un bătrân sfătos.

Au mai venit pe la redacție, tot de pe front, St. Holban și G. Tudor. Ne-au vizitat împreună cu soțiile lor, apoi Gh. Mare, profesor la Școala de agricultură din Purcari, jud. Cetatea Albă, profesorul de matematici Andrei Scobiola, care mai târziu a fost ales președinte al Comitetului de la Iași al ofițerilor și ostașilor moldoveni de pe Frontul Românesc, Grigore Cazacliu, și el mobilizat, tot la Iași, student la Institutul Politehnic din Kiev. El povestea entuziasmat despre M. Sadoveanu și alți scriitori români, ca și de actorii români cu care făcuse cunoștință personal. Ceva mai târziu, prin luna mai venise Gh. Pântea, tot locotenent, care aduseseo cu el un sac mare de literatură de propagandă, în limba română, dar tipărite cu litere chirilice în tipografia rusească înființată la Socola de către militarii ruși de pe frontul românesc. Gh. Pântea era un tânăr cam afectat, cu privirile neliniștite, ambițios și cu fel de fel de combinații în minte.

De la Odessa au venit, în vacanța de primăvară, studenții A. Crihan, ulterior — prin 1933, devenit conferențiar și apoi profesor de economie politică la Universitatea din Iași, Facultatea de Agronomie. Un alt oaspete student, care imediat s-a încadrat în munca la ziar, a fost C. Ceapă, ulterior medic și director al Spitalului Nr. 1 din Chișinău, iar după 1940 refugiat la Bacău. Deși tăcut, îi plăcea totuși să facă reflexii asu-

pra revoluțiilor. Un alt medicinist, peste vară, de asemenea, devenit colaborator al ziarului a fost Anatolie Maimeș, ulterior medic în județul Tighina și după 1940 refugiat în țară. La fel ne vizita redacția și V. Leahu, care declama pe de rost toată opera lui M. Eminescu, baladele lui G. Coșbuc și pe toți poeții basarabeni. Dar în 1940, surprins la Chișinău de ocupația sovietică, în vară, și-a pus capăt zilelor.

Într-un amurg primăvăratic ne-am pomenit cu un tânăr cam de 26—27 ani, sunând la ușa de intrare a redacției. Când am deschis ușa se sprijinea într-un baston alb. Era Tudose Roman, fost curier al ziarului *Basarabia* din 1906—1907. Venise din Chipercenii natali, jud. Orhei să ia parte și el la sărbătoarea redeșteptării naționale. A locuit toată vara la ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, într-o cămăruță de lângă baie. Orbise. A fost supus examenelor medicale și s-a constatat că nu i se mai poate reda vederea. Dar și pe el l-a cuprins contagiunea generală: publica în ziar poezii în stil popular, pline de optimism și de înalt patriotism românesc. Evident, redacția s-a îngrijit de el ca de un frate drag căzut în nenorocire.

Au trecut pe la redacția ziarului și foarte mulți învățători. Citez pe unii din memorie: C. Albu, din Nisporeni (despre el va mai fi vorba mai departe), V. Guja din Glinjani, jud. Orhei, Gh. Botnărescu din Mihuleni, același județ, mobilizat însă la Tighina ca simplu soldat, A. Melniciuc, din părțile Bravicei — jud. Orhei, I. Mocanu din Ustia (la vărsarea râului Răut în Nistru), Mihail Harea din satul Susleni (fratele meu), educatoarea A. Bocănescu, învățătoarea E. Buruiană, soră cu cooperatorul Gh. Buruiană, și alții.

Dintre preoți — A. Baltaga de la Călărași, C. Partenie din suburbia Chișinăului — Visterniceni, A. Donciu, de la capela Liceului Nr. 3 din Chișinău (viitoarea clădire a Sfatului Țării), Andrei Murafa de la ospiciul Costiugeni și tânărul preot — coleg cu mine de seminar, care s-a preoțit imediat după terminarea studiilor — T. Murgu, ambii veri cu Simeon Murafa, apoi preotul V. Brașoveanu din jud. Orhei, redactor al ziarului *Cuvântul Moldovenesc* câteva luni înainte de a mă angaja eu ca redactor, apoi preotul G. Țepordei, probabil dintr-un sat din apropierea Chișinăului, rudă cu preotul V. Țepordei, care trăiește și astăzi, preotul V. Gobjilă din Chișinău, de la biserica Sfântul Haralambie.

Dar mai ales au trecut pe la redacție foarte mulți țărani moldoveni. Numele multora dintre ei nici nu le-am putut reține. Îmi amintesc mai ales de cei ce-au revenit de mai multe ori pe la redacție: Ețcul, Jerega, din satele apropiate de Chișinău, Erhan din satul Soloveni, Lungu din jud. Bălți, T. Bârca din nordul jud. Orhei, N. Joscanu din Susleni, jud. Orhei, M. Minciună din părțile Bravicei (de fapt deși trecut peste 40 de ani, mobilizat, avea talent de ziarist, scria și poezii, iar în timpul verii 1917 a fost numit redactor-șef al ziarului *Soldatul moldovean* editat de Comitetul central al militarilor moldoveni, ziar la care am colaborat și eu cu două sau trei articole.

Dintre studenții moldoveni din Petrograd, au vizitat redacția A. Văleanu, care se stabilise la Tighina ca profesor de liceu, iar după 1940 se refugiase la București, Const. Mâță din Bălți, căruia îi plăcea să recite din poeții basarabeni, ulterior avocat la Chișinău și deputat țărănist.

Un grup de tineri moldoveni, convocați tot de un recent student cu numele tot de Mâță, originar chiar din Chișinău, aflând că la ziarul *Cuvântul Moldovenesc* se discută înființarea și organizarea unui Partid Național-Moldovenesc, îndemnați de mine, au venit și ei la redacție și au declarat că se înscriu în noul partid.

De la Iași, în urma închiderii din cauza războiului a Facultății de Medicină, au venit studentele mediciniste Iulia Bujoreanu (ulterior soția profesorului universitar și director I. Mironescu), A. Arvinte, N. Tocan și N. Bogos, care s-au angajat ca practicante la spitalele din Chișinău. Dintre ele, N. Bogos, sora fraților Vl. și D. Bogos, a lucrat o lună de zile în cadrul redacției ziarului *Cuvântului Moldovenesc*. După terminarea facultății s-a căsătorit cu Gr. Cazacliu, dar a murit de tânără.

ANEXA Nr. 2

Anton Crihan provenea dintr-o familie de țărani mijlocași din satul Singerei, județul Bălți. S-a născut la 1893.

Tatăl său, pe lângă munca câmpului la gospodărie, era și chimerar. Iarna, făcea chimire și le vindea pe la iarmaroacele din Bălți, Rîșcani, Edineț, Soroca, Orhei, Rezina. Această mese-

rie i-a dat posibilitatea să țină la studii în liceu ultimii doi băieți, dintre care, Anton, era mai mare. Mai târziu, ei ridicându-se și fiind elevi în clasele superioare, au putut să-și câștige existența prin meditațiile date elevilor mai slabi. A. Crihan a urmat apoi Universitatea din Odessa, terminând Facultatea de studii biologice, iar pentru întreținerea sa lucrând în calitate de corector la o tipografie, dar n-a apucat să-și treacă examenele de diplomă. Revoluția l-a adus la Chișinău, unde a fost deputat în Sfatul Țării, și, ca un orator talentat, a devenit lider al majorității, denumită „Blocul Moldovenesc". În guvernul Republicii Moldovenești prezidat de D. Ciugureanu a fost ministru adjunct al Agriculturii (titular fiind chiar D. Ciugureanu). În această calitate el prezida o comisie care a elaborat instrucțiile pentru comitetele agrare din Basarabia, privitoare la împărțirea pământurilor moșierești, mânăstirești și de mână moartă, cu privire la modul de cultivare a lor etc. Aceste instrucții au servit ca norme provizorii până la elaborarea legii de reformă agrară.

După Unire a fost desemnat de Sfatul Țării ca președinte al Comisiei de reformă agrară și în această calitate, împreună cu Gh. Năstase — secretarul ei, pe baza discuțiilor în sânul comisiei și a referatelor făcute de diferiți specialiști, și ghidându-se în alegerea terminologiei juridice, după modelul mai multor proiecte de reformă agrară apărute în Vechiul Regat, au elaborat proiectul de lege pentru reforma agrară din Basarabia, votat de Sfatul Țării în unanimitate, în sesiunea din 26—27 noiembrie 1918.

După Unire, a fost deputat din partea județului Bălți în mai multe legislaturi ale Adunării deputaților, făcându-și în același timp studiile de drept la Universitatea din București, iar apoi, din 1927 a plecat la studii în Franța, unde și-a luat doctoratul în economia politică la Sorbona (1932).

În guvernul țărănist din 1932—1933, a fost subsecretar de stat la Ministerul Agriculturii și a făcut să se voteze legea ca Facultatea de Agronomie din Iași să fie transferată la Chișinău, unde a putut funcționa în condiții superioare celor din Iași, datorită dotărilor foarte mari cu terenuri de experiențe, ferme model, puncte de cercetare, vii experimentale etc. La aceeași facultate a fost întâi conferențiar de economie politică și economie agrară, iar apoi profesor.

În 1948, A. Crihan a plecat în străinătate având soția originară din Paris, iar apoi s-a stabilit în Statele Unite, pentru a milita în vederea eliberării Basarabiei de sub stăpânirea Uniunii Sovietice și reîncorporarea ei în teritoriul statului român. S-a stabilit în Saint Louis.

(A decedat la 9 ian. 1993, an în care ar fi împlinit vârsta de 100 de ani — *n. ed.).*

Partea a II-a

REPUBLICA DEMOCRATĂ MOLDOVENEASCĂ

În fața organului suprem de conducere a Basarabiei, (Sfatul Țării) abia inaugurat, s-au pus cu o extremă urgență două probleme care trebuiau rezolvate în modul cel mai operativ :

1. Repartizarea provizorie între țărani a pământurilor moșierești, bisericești, de mână moartă etc., pentru ca să se asigure cultivarea tuturor terenurilor bune pentru agricultură, evitându-se totodată conflictele dintre țăranii aceluiași sat sau dintre sate vecine, care deseori degenerau în bătăi și omoruri, avându-se în vedere totodată ca legiferarea împroprietăririi țăranilor să se realizeze pe baza unor studii și dezbateri temeinice.

Această însărcinare s-a atribuit directorului general al agriculturii, condus de Pantelimon Erhan, urmând să se elaboreze o instrucție generală pentru Comitetele agrare, de plasă și sătești, comitete care în unele părți existau deja, dar în alte părți, mai precis în majoritatea satelor basarabene, încă nu fuseseră constituite. Dar rezolvarea acestei probleme a întârziat, fiindcă directorul general al Compartimentului Agriculturii, Pantelimon Erhan, ocupat și cu președinția directoratelor și hărțuit

de evenimente, n-a avut timpul material ca să se consacre în mod direct elaborării instrucţiunilor respective ; iar adjunctul său Ciumacenko, delegat de către gruparul ţărănesc, era pur şi simplu un demagog de cea mai proastă speţă, incapabil de o acţiune constructivă care cerea documentare, studiu aprofundat şi atent, precum şi un spirit pe cât de analitic, pe atât de înzestrat şi cu o putere de a sintetiza toate elementele problemei.

Abia la sfârşitul lunii ianuarie şi începutul lunii februarie 1918 — când a fost numită o nouă echipă guvernamentală sub preşedinţia lui D. Ciugureanu, care era şi ministru al Agriculturii, dar mai ales îşi asociase drept colaborator la Agricultură, în calitate de ministru-adjunct, pe tânărul, energicul şi inteligentul A. Crihan — s-au elaborat de către acesta din urmă normele generale după care trebuiau să se repartizeze între ţărani terenurile arabile.

2. A doua problemă gravă şi de cea mai mare urgenţă era prevenirea, combaterea şi represiunea tulburărilor pe care le provocau în Basarabia — zonă aflată în imediata apropiere de Frontul românesc —, dezertorii sau chiar trupele ruseşti în retragere de pe front.

Istoriografii sovietici contemporani trec uşor şi repede peste acest aspect al trecutului Basarabiei. Şi totuşi, el nu putea fi ocolit atunci. El răzbate în toate cuvântările activiştilor de-atunci, de toate nuanţele, chiar şi în cele ale Sovietelor. El constituia una dintre temele principale abordate în fiecare număr al ziarului moldovenesc *Soldatul moldovean*, editat de către Comitetul central al militarilor moldoveni, şi ocupa un mare spaţiu în ziarul *Cuvântul Moldovenesc*. El figura între rezoluţiile pline de indignare ale Comitetelor militare moldoveneşti din Odessa, Iaşi, Sevastopol şi unele oraşe ruseşti unde erau concentrate în număr mai mare trupe cu contingente însemnate de ostaşi moldoveni, care aflau din scrisorile celor de acasă despre blestemăţiile comise de trupele ruseşti dezertoare sau aflate în retragere prin Basarabia.

Şi problema nu se punea numai sub aspectul unor represiuni. Acestea nici nu puteau fi aplicate, atât din cauza lipsei sau insuficienţei unei poliţii militare ca să întărească paza oraşelor şi satelor, cât şi din cauza numărului mare de dezertori din armata rusească — în total, pe toate fronturile, după aprecierile de atunci, ridicându-se cam la 6 000 000 oameni, adică 2/5 din armata rusească !

Se impunea mai mult o acţiune pozitivă, de organizare a unor etape cu ospătării, cu depozite de alimente şi de furaje, pentru ca oamenii mânaţi de foame să nu-şi procure hrană cu de la sine putere şi cu forţa, în mod dezorganizat (ceea ce se transforma repede în jaf şi crime), ci să li se ofere lor alimente şi animalelor furaje, în mod gratuit.

Această acţiune începuse să se organizeze de-a lungul liniei ferate Ungheni—Tighina, înfiinţându-se puncte de aprovizionare cu alimente şi ospătării la Ungheni, Cornești, Călăraşi, Bucovăţ, Străşeni, Gara Chişinău şi Tighina, precum şi de-a lungul liniei ferate Ungheni—Rezina, cu punctele respective la Făleşti, Bălţi, Floreşti, Rezina. Tot aşa s-a procedat pe traseul liniilor ferate din nordul şi sudul Basarabiei. Dar aprovizionarea regulată a punctelor înfiinţate nu era încă organizată, iar paza depozitelor de alimente era aşa de slabă — cu câte 10—20 soldaţi cu un ofiţer în frunte, — încât era de obicei împrăştiată cu uşurinţă de către masele enorme de soldaţi ruşi, deci paralizată, — iar cei ce aveau nevoie de alimente — uneori unităţi militare mari, după satisfacerea necesităţilor imediate, încărcau trenuri întregi şi le expediau în Rusia, pe motivul că este „o avere rusească". Iar când era vorba de depozitele de cereale şi alte alimente cumpărate de o comisie interaliată, în vederea aprovizionării populaţiei şi a armatei române, paza lor românească era făcută prizonieră şi trimisă la oraşe la dispoziţia organizaţiei revoluţionare româneşti, condusă de C. Racovski, iar depozitele sparte şi golite, uneori recurgându-se tot la măsura expedierii alimentelor în Rusia, pe acelaşi motiv că este „o avere rusească".

Istoria R.S.S. Moldovenești pune aceste fapte numai în seama unor „bande", a căror origine însă nu o precizează, de parcă ele ar fi căzut din cer ! În realitate, aceste „bande" erau constituite din dezertori ruși, la început. Căci mai târziu unități întregi de trupe rusești, chiar mari unități, ca Divizii, Corpuri de Armată și Armate întregi, conduse deseori de soldați, aleși comandanți de către masa soldățească, la sosirea într-o localitate și dând peste depozite de vin și spirtoase, le spărgeau, se îmbătau într-un așa hal încât pierdeau tot ce era omenesc în ei și apoi începea dezmățul care se solda cu „pogromuri", după cum sunt calificate aceste tulburări în lucrarea amintită mai înainte (redactată de Berezneakov), implicând distrugeri în averea obștească, atacarea caselor sătești sau orășenești. La împotriviri răspundeau cu omoruri de oameni, cu terorizarea întregii populații localnice.

Asemenea „binefaceri" rusești le-au cunoscut atunci majoritatea orașelor basarabene, ca Bălți, Soroca, Orhei, Tighina, Cahul, Bolgrad, Cetatea Albă și Ismail (orașul și județul Hotin erau sub ocupația trupelor austro-ungare), precum și târgușoarele Fălești, Florești, Șoldănești, Hâncești, Leova și altele, ca și foarte multe sate precum Olănești, Tuzla, Isacova, Hîrbovății etc.

În cursul lunilor noiembrie-decembrie 1917 și începutul lunii ianuarie 1918, s-a constatat că forța armată a Sfatului Țării nu era suficientă pentru a curma valurile de tulburări, iar Sovietele soldaților, care funcționau în unele localități, ori nu făceau nimic ori erau neputincioase, fiindcă mijloacele verbale de convingere erau cu totul ineficiente. Iată cum însăși logica evenimentelor reclama apelul la trupe disciplinate, care s-au dovedit a fi atunci, în regiune, numai trupele românești.

Menționăm că un memorialist sovietic, Levenzon, soldat, fost comandant al Garnizoanei rusești din Chișinău, atribuia un deosebit merit soldaților din capitala Basarabiei, pentru că au reușit să ferească orașul de aceste evenimente așa de oribile, cu toate că în pivnițele lui era un material explozibil enorm — peste un milion de decalitri de vin și spirtoase !... Dar memoria-

listul citat scapă din vedere un factor foarte important : prezența în oraș a câtorva regimente moldovenești, foarte active în păstrarea ordinii, precum și începuturile de organizare a unor unități militare moldovenești care impuneau respect trupelor rusești complet dezorganizate.

*

La 21 noiembrie 1917 a fost inaugurat Sfatul Țării, parlamentul Basarabiei. Președinte a fost ales I. Inculeț, cu unanimitate de voturi. Vicepreședinte a devenit Pan Halippa. Cei trei secretari au fost desemnați — B. Epure, K. Misirkov și I. Buzdugan. În zilele următoare au fost validate mandatele deputaților și s-au organizat fracțiunile parlamentare : „Blocul Moldovenesc", cuprinzând majoritatea deputaților, Fracțiunea țărănească și Fracțiunea minoritarilor, alegându-se și birourile lor. Ca încheiere a procesului de organizare s-a pus în discuție și s-a format primul guvern al Republicii Moldovenești, prezidat de Pantelimon Erhan.

La 2 decembrie 1917, s-a făcut un nou pas. În acea zi, Basarabia a fost proclamată de către Sfatul Țării *Republica Democrată Moldovenească* în cadrul Rusiei Federative (care însă era numai postulată, dar în realitate nu fusese nici organizată, nici proclamată !). Citățm din textul declarației votată de Sfatul Țării și publicată în aceeași zi, partea ei centrală și esențială :

„Basarabia, sprijinindu-se pe trecutul ei istoric, se declară de azi înainte Republica Democrată Moldovenească, care va intra în alcătuirea Republicii Federative Ruseștі cu aceleași drepturi".

Declarația prevedea că cea mai înaltă instituție a Republicii Moldovenești este Sfatul Țării, alcătuit din împuterniciții tuturor organizațiilor democrate revoluționare ale tuturor naționalităților locuitoare în Basarabia și din delegații Zemstvelor și ai orașelor. Puterea „împlinitoare" (executivă) în Republica Democrată Moldovenească o are *Consiliul Directorilor Generali,* care este răspunzător numai în fața Sfatului Țării.

De asemenea, se promitea convocarea în termenul cel mai scurt a *Adunării Poporane a Republicii*, aleasă prin vot universal, direct, egal și proporțional.

Până atunci, *pământurile nelucrate cu brațele stăpânilor* vor trece în seama Comitetelor agrare, împreună cu vitele și inventarul gospodăriilor respective. Cu alte cuvinte, moșierilor li se lăsa atâta teren, cât ar fi putut lucra ei înșiși cu brațele.

Bazat pe acest enunț, în timpul discuției asupra reformei agrare purtată în cadrul Comisiei agrare a Sfatului Țării, în vara anului 1918, autorul acestor rânduri a propus în mod concret, într-un articol din ediția românească a ziarului *Sfatul Țării*, ca moșierilor să li se lase prin lege cel mult 30 ha, cât poate cultiva o familie, folosind bineînțeles unele mașini agricole și vite de tracțiune. Mă bazam în această propunere pe experiența din satul nostru, în care câteva familii de răzeși reușeau să-și lucreze această suprafață de pământ. Și este interesant de relevat că aceeași cotă de pământ arabil, de 30 ha, au preconizat-o în 1919 și socialiștii din Ardeal și Banat, prin ziarul lor *Adevărul* publicat la Timișoara, — ca lot lăsat în stăpânirea foștilor moșieri ardeleni. Sfatul Țării se angaja prin declarația din 2 decembrie 1917 să asigure o aprovizionare regulată și echitabilă a populației cu articole necesare traiului, ca îmbrăcăminte, încălțăminte etc. Această asigurare se impunea din cauză că problema aprovizionării cu asemenea articole devenise extrem de acută.

Se preconiza apoi demobilizarea armatei și transformarea fabricilor care lucrau pentru război în producătoare de mărfuri pentru timp de pace. În sfârșit, se declara că Sfatul Țării va trimite împuterniciții săi la Conferința de pace ce se va încheia „fără anexiuni și contribuțiuni", adică pe baza principiului *statu-quo ante*. Bineînțeles, se considera în declarație că la tratativele cu Puterile Centrale delegația basarabeană va figura alături de delegațiile rusească și ale altor popoare ale Rusiei Federative.

Sfatul Țării mai preconiza, în declarația sa, organizarea de alegeri pentru administrația locală, tot pe baza

votului universal, egal, direct și proporțional, că va apăra libertățile cucerite prin revoluție — a cuvântului, tiparului, religiei, cugetului, asociațiilor și întrunirilor, că va asigura inviolabilitatea persoanei și a domiciliului, precum și o justiție dreaptă și egală pentru toți.

Un punct special prevedea aceleași drepturi pentru toate popoarele conlocuitoare din Basarabia, specificându-se totodată asigurarea învățământului „pe temeiul autonomiei și a naționalizării pentru toate popoarele Republicii Moldovenești".

Se declara, de asemenea, că se va organiza o armată națională „din oștenii născuți pe pământul Basarabiei, pentru apărarea țării de jaf în vremea demobilizării oastei și izbăvirea țării de cea mai strașnică anarhie".

În sfârșit, declarația făcea apel la toată populația Basarabiei, ca să se unească în jurul Sfatului Țării și îndemna toată lumea la așezarea unei vieți obștești noi „pe temeiurile slobozeniei, dreptății și a frăției".

*

Primul guvern al Republicii Moldovenești a avut în fruntea sa pe profesorul Pantelimon Erhan, desemnat ca președinte al *Consiliului* („Sfatului" în termenul popular) *Directorilor generali* prin înțelegere între fracțiunile tânărului parlament. Pantelimon Erhan deținea și portofoliul Agriculturii — semn al importanței care se acorda viitoarei reforme agrare. Celelalte departamente au fost repartizate astfel : Interne — Vl. Cristi, care avea calitatea de comisar al guvernului din Petrograd și, deci, reprezenta continuitatea administrației basarabene ; Externe — I. Gh. Pelivan. Desemnarea celui mai vârstnic naționalist basarabean, care făcuse între 1905-1917 mai multe călătorii în Regatul României și era cunoscut ca înfocat unionist, prefigura oarecum direcția politicii externe basarabene. Apărarea — maiorul Theodosie Cojocaru, cu adjuncții : sublocotenentul Gh. Pântea și căpitanul N. Secară. Finanțe — Teofil Ioncu (tot el și comisar al Băncii Statului). Învățământul — profesorul Ștefan Ciobanu, cunoscut ca specialist în istoria veche a

literaturii române, în 1919 ales membru al Academiei Române. Căile de comunicație, poștă și telegraf — inginerul Nicolae Codreanu. Justiție — M. Gr. Savenko (ucrainean). Comerț și Industrie — V. G. Grinfeld (evreu).

Primul guvern al Republicii Moldovenești cuprindea, deci, și reprezentanți ai minorităților naționale.

Sfatul Țării a confirmat pe unii comisari ai județelor numiți de Guvernul provizoriu al Rusiei în primăvara anului 1917 (de ex., Postolache, pentru județul Orhei), iar în județele unde comisarii n-au corespuns sarcinilor lor, sau erau retrograzi, a numit pe alții. Astfel, pentru județul Chișinău a fost numit comisar A. Cotoros, pentru Bălți — V. Rudici, pentru Soroca — P. Armen, înlocuit și el în curând prin V. Secară, pentru Tighina — D. Cărăuș. Totodată a continuat acțiunea de organizare a armatei moldovenești, începută înainte de deschiderea Sfatului Țării prin înființarea primului regiment moldovenesc de infanterie. Mai fusese începută organizarea unui al doilea regiment de infanterie, a unui regiment de cavalerie, a unui regiment de husari și a unor baterii (2) de artilerie.

Totul se făcea însă cu oarecare grabă justificată de starea de anarhie provocată de trupele rusești, dar cadrele unităților militare moldovenești nu erau suficient de temeinic cunoscute și ele nu erau selecționate după pregătirea profesională și nici după criteriul de devotament pentru cauza națională, ceea ce a dat în curând rezultate foarte îndoielnice în unele din unitățile militare moldovenești nou înființate.

Am menționat că la deschiderea Sfatului Țării a rostit o cuvântare scurtă de salut și soldatul din regimentul întâi moldovenesc de infanterie, Ilie Cătărău. Când l-am văzut urcând la tribună am constatat că e același om cu care făcusem cunoștință la sfârșitul lunii aprilie sau începutul lunii mai, în orice caz, nu mult după sărbătorile Paștelui. Atunci, într-o zi de lucru, în timp ce în cabinetul lui Pan Halippa se desfășura o consfătuire a Comitetului Partidului Național-Moldovenesc, eu lucrând la finisarea materialului pentru numărul curent al ziarului în camera mare alăturată, a venit la redacție un

domn la 30-35 de ani, înalt, masiv, bine îmbrăcat, cu mișcări dezinvolte, dar cu ochii care fugeau în toate părțile, parcă ferindu-se să nu i se străvadă tainicele lui dorințe și scopuri. Noul venit s-a recomandat „Ilie Cătărău". Imediat mi-am adus aminte că întâlnisem undeva în presa românească numele său, iar în redacție fusese o dată vorba despre el între Pan Halippa și O. Ghibu, și că deci este autorul aruncării în aer a statuii lui Arpad din Cluj. L-am întrebat cu ce îl pot servi, iar el a scos dintr-o geantă mare niște foi tipărite, — ca vreo 300-400 — și mi-a spus că le-a adus pentru dl. Pan Halippa, că e vorba în ele despre un program al *noului partid al muncii* organizat în România, și de apelul partidului nou către țară. L-am rugat să aștepte până când se termină consfătuirea la dl. Pan Halippa, dar el s-a scuzat că e grăbit și că lasă numai foile de apel la redacție cu rugămintea ca să fie difuzate, transmițând totodată salutul său d-lui Halippa.

După ce a plecat am parcurs în grabă textul apelului, iar apoi, deoarece consfătuirea la Pan Halippa numai bine se terminase, am intrat în cabinet la el și i-am întins pachetul relatându-i vizita lui Cătărău. Pan Halippa a parcurs apelul și și-a exprimat imediat părerea : „Persoane nu prea cunoscute. Trancu-Iași e un fel de Treancă-Fleancă, un flecar. Mă mir cum de s-a rătăcit printre dânșii un om serios cum e doctorul N. Lupu".

Din conversația care a urmat am aflat că acest Cătărău este originar din satul Măcărăști, de pe Nistru, deci sat vecin cu satul meu natal, că e fiu al unui dascăl bisericesc decedat, a făcut vreo 2-3 clase de seminar teologic, dar spiritul său de aventură l-a purtat în România, unde a dus o viață de parazit, fiind înfiat de un moșier român. În orice caz e un om pe care nu se poate conta, fiindcă are o pornire mai mult spre aventuri decât spre muncă statornică pozitivă, creatoare. Dl. Ghibu însă îi aprecia fapta lui patriotică de distrugere a statuii lui Arpad din Cluj.

Deci, la deschiderea Sfatului Țării, văzându-l pe Ilie Cătărău în ipostaza de soldat al primului regiment moldovenesc, mi-am pus întrebarea : Ce căuta acest aven-

turier în armata moldovenească ? De ce n-a fost mobilizat în România ? Dacă a fost înfiat de un moşier român, înseamnă că a devenit cetăţean al României ! Cum de a rămas afară de armată, cum de n-a fost chemat să-şi apere noua lui patrie ?

Ziarul *Ardealul* era editat la Chişinău de O. Ghibu şi tipărit cu litere latine în noua tipografie a „Societăţii culturale româneşti din Basarabia". În reportajul consacrat deschiderii Sfatului Ţării, persoana lui Cătărău fusese prezentată destul de atrăgător, chiar laudativ (în *Cuvântul Moldovenesc* cuvântarea sa a fost numai menţionată). Citind rândurile în care era zugrăvit acest aventurier, ca un om ce împărtăşeşte o convingere adâncă şi sinceră patriotică, mi-am pus din nou întrebarea : ce scopuri urmăreşte acest om cu înclinaţia lui spre aventură ?

În curând Ilie Cătărău s-a făcut într-adevăr simţit. Directorul militar al Sfatului Ţării, în scopul de a asigura o disciplină eficientă a trupelor moldoveneşti, emisese un ordin ca în unităţile militare moldoveneşti să nu se înfiinţeze comitete („Sfaturi") soldăţeşti. Şi totuşi, Cătărău, care se înscrisese ca voluntar printre soldaţii regimentului 1 moldovenesc de infanterie, şi implicit acceptase condiţiile de ordine şi disciplină, a provocat agitaţie contra acestui ordin, încălcându-l, şi a organizat comitete de batalioane ale regimentului şi al regimentului acesta din urmă, format la 28 noiembrie şi al cărui preşedinte bineînţeles, „a fost ales el însuşi"...

Cea mai deşănţată demagogie desfăşurată de el, nestăvilită de nimeni şi nimic, a avut drept urmare că masa soldăţească devenise un instrument docil în mâinile sale. El a provocat o atitudine de bănuială şi chiar de ostilitate faţă de ofiţerii moldoveni, determinând pe soldaţi să nu le mai dea ascultare, spunându-le că ei, soldaţii, sunt adevăraţii stăpâni, că ei sunt cei mulţi şi poartă armele, repetând mereu vorba curentă atunci în rândurile maselor de soldaţi ai armatei ruseşti în descompunere : „Puterea este în vârful baionetelor noastre". Soldaţii ajunseseră nebuni de admiraţie faţă de „tribunul" lor, „omul lor", care le vorbea cu o voce gravă, adâncă, pă-

trunzătoare în suflet, dar mai ales le satisfăcea toate chefurile cele mai primitive : mergea cu ei la țară și aducea cirezi întregi de vite luate pur și simplu de pe câmp, fără nici o plată, indiferent cui aparțineau acestea — moșierilor sau țăranilor — și le tăiau chiar în curtea regimentului (curtea seminarului teologic ocupată de regiment în mod samavolnic), fără nici o examinare a vreunui medic veterinar. Tot astfel se aduceau butoaie cu vin.

Înființarea de comitete de soldați (fără ofițeri) s-a extins imediat și la celelalte unități militare moldovenești. În curând, comitetele de soldați moldovenești l-au proclamat pe Cătărău președinte al unui Comitet central al soldaților moldoveni, iar apoi și comandant al *garnizoanei din Chișinău.*

Termenul acesta, fără să aibă altă precizare că e vorba de garnizoana moldovenească, cuprindea deci și unitățile militare ruseşti. Era o intenție străvezie deja, a lui Cătărău, de a deveni stăpân și asupra trupelor rusești. Se vede că el urmărea ceea ce le-a reușit multor aventurieri din Rusia în anii instabili din 1917-1920, ca Mahno, Grigoriev, Antonov și alții, adică constituirea unei armate, mai exact a unei bande de câteva mii de oameni cu care să terorizeze și să stăpânească un teritoriu oarecare, în cazul de față cel puțin centrul Basarabiei.

Amintim că ne aflam de mai bine de o lună de zile de la proclamarea la Petrograd a puterii sovietice în Rusia, care era însă contestată de multă lume și în multe regiuni. De fapt, situația de atunci în Rusia nemărginită era dominată de *răzmerița țărănească* și de absența oricărei autorități general recunoscute.

Se ajunsese la acel punct de care, mărturisește M. Gorki în amintirile sale despre V. I. Lenin, se temeau mulți fruntași ai Rusiei de atunci, chiar sincer democrați, cum era însuși scriitorul proletar. Numai V. I. Lenin avea o încredere nestrămutată că guvernul sovietic va putea prelua încetul cu încetul frânele puterii în întreaga Rusie, fie și prin lupte armate îndârjite

(„Revoluție nu se face cu mănuși albe pe mâini", spusese el).

La Chișinău, garnizoana rusească începuse însă să treacă de partea Guvernului sovietelor, așa că generalul rus comandant al garnizoanei a fost demis, acordându-i-se latitudinea de a-și rezolva drepturile la pensie. Conform ordinului noului comandant al armatei ruseşti, sublocotenentul *Kirilenco*, după care Sovietele unităților militare urmau să-și aleagă comandanții, indiferent de gradul lor în armată, noul comandant ales al garnizoanei ruseşti, soldatul Levenzon, s-a simțit amenințat de năzuința lui Cătărău de a-i lua locul, cu atât mai mult că acesta din urmă începuse să ia contact și cu trupele ruseşti.

Levenzon dorea să păstreze măcar o brumă de disciplină în sânul trupelor ruseşti, pe baze noi, anume a conștiinței politice cultivate printre soldații ruși. E adevărat că soldați de acest fel erau puțini, dar ei aveau un mare ascendent asupra masei soldățești, foarte labilă, de altfel, și care putea totuși să devină o pradă ușoară pentru un demagog de teapa lui Cătărău.

Levenzon face chiar o aluzie, în amintirile sale, că provocatori trimiși din România (recte Cătărău), împingeau trupele ruseşti la dezordini, pogromuri, ca să justifice intervenția armatei române în Basarabia. E o bănuială gratuită din două puncte de vedere:

1) Provocatorii de genul lui Cătărău, de obicei, nu se preocupă să lucreze pentru alții, ci pentru interesele lor proprii. Și asemenea provocatori și demagogi se manifestau destui în Basarabia, ca de exemplu, Pantiru, Dobrovolski etc.

2) De fapt, Cătărău a făcut mai multe servicii rușilor prin clătinarea disciplinei în sânul trupelor moldovenești, ceea ce astăzi i-a adus și o răsplată din partea autorităților sovietice, despre care va fi vorba mai departe.

În orice caz, în momentul acela — decembrie 1917 — Levenzon, comandantul Garnizoanei ruseşti, se temea ca să nu se distrugă și disciplina care se mai putea păstra în două regimente siberiene care constituiau singurul nucleu solid pe care se putea conta — al numeroaselor trupe ruseşti cantonate în oraș și împrejurimile lui, ca

și de-a lungul liniei ferate Ungheni-Cornești-Chișinău-Tighina, de peste 100 000 de oameni !...

Între timp, Cătărău a dat curs unor atitudini ce invederau pretenții și mai mari. El începuse să vină la ședințele Sfatului Țării în fiecare seară, înarmat cu un pistol mauzer și două revolvere la brâu, însoțit de o gardă de 4-5 soldați, și ei înarmați la fel, ca să producă impresie și să intimideze pe deputații Sfatului Țării. Și toți erau înalți, voinici și sprinteni.

Gh. Pântea, care conducea Directoratul militar al Sfatului Țării, fiindcă titularul, Teodosie Cojocaru, era un om bolnăvicios și peste un timp a și murit, — ca să-l compromită pe Cătărău în fața soldaților l-a avansat dintr-o dată la gradul de colonel. Dar acesta a înțeles intenția ascunsă a Directoratului militar și a refuzat gradul, motivându-și refuzul, publicat în presa rusească, precum că el va servi Republica Moldovenească foarte bine și în calitate de simplu soldat.

Comportarea lui Cătărău a alarmat multă lume care era preocupată de păstrarea liniștii în provincie. Se știa însă că el făcea chefuri împreună cu cei doi paznici ai săi în fiecare seară, la restaurantul „Londra", până târziu noaptea, apoi se urca la etaj, unde ocupa apartamentul nr. 1 de 2 camere la hotelul „Londra" și se culca în camera din fund, în timp ce paznicii lui dormeau în prima cameră.

În cele din urmă, într-o consfătuire comună a lui Gh. Pântea și Levenzon s-a decis ca acest aventurier să fie arestat și expulzat din Republica Moldovenească.

Două camioane, unul plin cu marinari și soldați moldoveni din paza Sfatului Țării, altul cu soldați ruși din regimentele siberiene — deci oameni de încredere, s-au oprit în toiul nopții (data exactă nu o țin minte, probabil între 20-23 decembrie, în orice caz înainte de 25 decembrie — sărbătoarea Crăciunului) ; oamenii au coborât, s-a pus pază la intrarea din stradă și la cea din curte, iar grosul soldaților au urcat la etaj, au forțat brusc ușa la apartamentul lui Cătărău, paznicii lui au fost surprinși zăpăciți după beție, de somn adânc, și legați cobză. Mol-

dovenii aveau cu ei și un prizonier sârb (probabil român din Valea Timocului) care până la mobilizare practicase boxul. El a intrat în camera lui Cătărău o dată cu soldații moldoveni, tot prin forțarea bruscă a ușii. Aventurierul din Mărcăuți a fost surprins și el zăpăcit de somn, dar trezit și sculat din pat. Însă boxerul sârb l-a doborât jos printr-o lovitură neașteptată. Asupra lui Cătărău căzut pe dușumea s-au aruncat 8 oameni, pentru ca în urma unei rezistențe înverșunate să fie imobilizat și legat, punându-i-se cătușe la mâini. A fost apoi urcat într-un camion și dus sub pază la Odessa, unde a fost predat Comandamentului garnizoanei ucrainene.

La interogatoriu însă, Cătărău, sesizând situația, a declarat că a fost expulzat din Basarabia fiindcă îi proteja pe soldații ucraineni, — ceea ce l-a determinat pe ofițerul ucrainean anchetator, credul, să-l elibereze. Dar Cătărău nu s-a mai întors la Chișinău. El își dăduse seama că atât prin comportarea sa din urmă, cât și prin arestare, care s-a produs pentru că nu și-a asigurat o pază militară într-adevăr bună, luându-și toate precauțiile prevăzute de regulamentul militar, — s-a compromis în ochii masei soldățești și nu va mai putea să-și refacă „popularitatea".

În căutarea de aventuri și practicând diverse escrocherii, Cătărău a cutreierat mai mulți ani prin toată lumea, după cum se scria în presa franceză a fost câtva timp „rege" al unui trib dintr-o insulă polineziană, apoi s-a întors în Europa, stabilindu-se la Paris. Acolo el a avut un proces de răsunet european pentru furtul unor bijuterii de mare valoare ale unei tinere americane cu care se logodise în calitate de „conte". „Contele Cătărău !"... Rezultatul procesului a fost acela că a încasat câțiva ani de închisoare.

De curând am aflat de la o cunoștință, consătean cu Cătărău, că acesta, la bătrânețe, s-a întors pe meleagurile natale, a speculat „arestarea" sa de către Sfatul Țării, a fost declarat „erou" al Republicii S. S. Moldovenești „pentru lupta contra Sfatului Țării" și i s-a acordat o pensie substanțială...

*

Evident, nu se poate atribui slăbiciunea armatei moldovenești exclusiv acțiunii dizolvante a lui Cătărău. Era și oboseala soldaților moldoveni în urma celor trei ani de război și dorința lor de a se întoarce cât mai repede la vetrele lor, la pământul pe care acum îl puteau lucra pe cont propriu, precum și pentru ca să-și apere familiile cu arma în mână de bandele jefuitoare ale soldaților ruși. În ceea ce privește armele, acestea atunci se găseau ușor. Soldații ruși le vindeau pe preț ieftin pentru băutură.

Arestarea lui Cătărău a coincis cu momentul până la care a durat convieţuirea pașnică între Sfatul Țării și Sovietele soldaților ruși cantonați provizoriu în Basarabia, și de aceea în continuu flux, în continuă schimbare.

Până la 20-23 decembrie Sovietele din Basarabia recunoscuseră autoritatea supremă a Sfatului Țării ca organ legislativ și administrativ constituit de moldoveni. Sovietul gubernial al soldaților ruși chiar se adresa Sfatului Țării, propunându-i legiferarea unor anumite dispoziții, care astfel să devină legale.

Dar aici trebuie să ne oprim mai mult asupra raporturilor dintre Sovietele soldățești și alte organe revoluționare rusești, pe de o parte, și Sfatul Țării pe de altă parte.

*

După cum s-a văzut din lista instituțiilor și organizațiilor revoluționare, precum și a asociațiilor naționale ale popoarelor conlocuitoare din Basarabia, care la deschiderea Sfatului Țării i-au adus salutul și l-au recunoscut ca organ suprem al Basarabiei, printre cei ce au luat cuvântul au fost și reprezentanții sovietelor rusești, — adică ale diverselor *sfaturi* și *Comitete revoluționare*, căci termenul de *Soviet* corespunde termenului românesc de *Sfat* sau *Consiliu*.

Printre acești reprezentanți ai Sovietelor rusești, menționăm din nou pe următorii vorbitori :

1. *Dr. Niselson*, — același care a participat la Congresul Sovietelor pentru organizarea Sovietului gubernial. El a vorbit la deschiderea Sfatului Țării în numele Sovietului și muncitorilor din Chișinău.

2. Sublocotenentul *Dobrovolski*, în calitate de reprezentant al Sovietului gubernial de soldați și muncitori din Basarabia.

3. Un reprezentant al Comitetului din Basarabia pentru apărarea („paza") revoluției.

4. Mai târziu, la 10 decembrie, Sfatul Țării a fost recunoscut de către Sovietul din Petrograd și de către guvernul sovietic prin delegatul *Kui-bani*. Acesta a declarat că Partidul bolșevic și guvernul sovietic în frunte cu V. I. Lenin, prin concepția lui consecventă relativ la principiul autodeterminării popoarelor alogene din Rusia, aplicabil deci și moldovenilor, lasă la latitudinea lor posibilitatea de a-și hotărî soarta, inclusiv posibilitatea de a se separa chiar cu totul de Rusia. Această declarație era de altfel în perfect acord cu ideile exprimate în diverse rânduri de către V. I. Lenin în timpul revoluției ruseşti, consemnate în *Operele* sale (v. ediția a 2-a românească, vol. 34, p. 245 ; vol. 35 p. 14 ; vol. 40, p. 20), precum și *Declarația relativ la drepturile popoarelor*, redactată de Comisariatul Naționalităților din Rusia și semnată de I. V. Stalin (pe partea dreaptă de sub text) ; V. I. Lenin (pe partea stângă de sub text), publicată în volumul *Bor'ba za vlasti sovietov v Moldavii*, neintrodusă însă în operele lui V. I. Lenin.

*

Imediat după constituirea Sfatului Țării și a guvernului Republicii Moldovenești (în care directorul comerțului și industriei, V. I. Grinfeld, era și membru al Sovietului soldaților și muncitorilor din Chișinău !), toată administrația Basarabiei a trecut în mod practic și real în subordinea acestor două organe supreme moldovenești.

Am menționat mai sus că fostul comisar gubernial al Basarabiei, Vl. Cristi, a devenit membru al guvernului Republicii Moldovenești, deținând portofoliul Internelor

și depunând jurământul cuvenit față de Sfatul Țării. Guvernul moldovenesc a confirmat pe unii comisari județeni și a înlocuit pe alții, și anume pe cei de la Soroca, Bălți, Chișinău, Tighina, numind în aceste județe reprezentanții săi. În special, înlocuirea s-a făcut în acele județe în care foștii comisari erau moșieri.

De asemenea, guvernul Republicii Moldovenești a numit comisari la unele instituții de stat de importanță capitală pentru viața economică și socială a noii republici. Astfel, la Banca de Stat a fost numit Teofil Ioncu, directorul general al finanțelor, la poștă și telegraf a fost delegat comisar funcționarul superior al instituției — Uncu, care mai târziu a fost ales și deputat în Sfatul Țării. Căile ferate au avut comisar pe inginerul N. Codreanu, director general al comunicațiilor și transporturilor.

Toate lucrările sovietice, începând cu cea colectivă intitulată *Rolul trădător al Sfatului Țării*, 1959, publicată în limba română, dar evident, cu litere chirilice, și terminând cu volumul *Existența de stat a Republicii S. S. Moldovenești și problema Basarabiei*, 1974, de A. M. Lazarev, publicată în limba rusă, afirmă că Sfatul Țării n-ar fi exercitat nici o putere, nici o autoritate, și că de fapt, Sovietele ar fi avut putere în Basarabia, iar de la 1 ianuarie 1918 — *Secția Frontul Românesc* a organizației *Rumcerod* din Odessa. Aceste afirmații nu corespund câtuși de puțin cu realitatea de atunci. Realitatea a fost aceea că unele încercări ale Sovietelor din Basarabia de a prelua puterea au eșuat în mod lamentabil. Astfel, încă în luna septembrie 1917, Sovietul din Tighina a emis dispoziția de a înlocui pe comisarul reacționar al județului, pe președintele Zemstvei județene și pe șeful miliției, substituindu-le acestora alți demnitari. Dar volumul *Bor'ba za vlasti sovietov v Moldavii*, care publică la p. 81 decizia respectivă, în notă, sub text, recunoaște că peste trei zile situația a fost restabilită, instalându-se din nou organele Guvernului provizoriu, cu o singură concesie : comisar județean, în locul reacționarului notoriu Gurski, a fost numit moșierul liberal Karra. Dar Sfatul Țării l-a înlocuit și pe acesta în luna

decembrie 1917, prin D. Carauș, delegat al Congresului țărănesc din județ și deputat în tânărul parlament moldovenesc.

În general, Sovietele din Basarabia erau slabe, compuse din oameni aparținând mai multor grupări politice, care nu se înțelegeau între ele, pierzând timpul în discuții contradictorii sterile și incapabili să ia decizii pozitive și constructive. Până în decembrie ele erau considerate de toată lumea mai mult ca organe auxiliare, *ca soviete*, adică *consilii*, care sugerau măsuri, dar n-au autoritatea *deciziilor* ce trebuie transpuse în viață.

În decembrie 1917, Sovietele din Basarabia, e adevărat, au început a manifesta veleități de a juca un rol mai important, iar pe lângă necunoașterea limbii populației autohtone, precum și incapacitatea lor de a lua decizii eficiente, slăbiciunea lor rezulta și din faptul că existau mai multe organizații sovietice paralele, fără precizarea și delimitarea precisă a competenței și atribuției lor. Explicația era că exista la mulți o tendință nemărturisită de a scăpa de front și de a sta așezați comod în fotoliile diverselor comitete care-i „mobilizau pe loc". Alții erau poate sincer convinși că luptă pentru o cauză dreaptă, dar lipsiți de experiența vieții, căci majoritatea lor erau tineri între 20-30 de ani, — și furați de dorința de a se afirma cu orice preț, erau incapabili să-și acorde ideile cu ale altora și să depășească atitudinile intransigente, de unde iarăși rezulta sterilitatea discuțiilor interminabile.

Ca să demonstrăm, întâi enumerăm organizațiile revoluționare din Chișinău.

1. *Sovietul soldaților și muncitorilor din Chișinău*, care multă vreme se considera și gubernial, deoarece intervenea, de cele mai multe ori inoportun și ineficace, uneori stârnind chiar ilaritate în lumea satelor — în treburile orașelor și satelor din Basarabia.

2. *Sovietul gubernial al soldaților și muncitorilor*, ca rezultat al *Congresului gubernial al sovietelor*, de care ne-am ocupat în capitolul trecut, și căruia Sovietul din Chișinău nu i s-a supus cu multă bunăvoință.

3. Exista apoi un *Comitet executiv pentru apărarea revoluţiei*, de asemenea, cu autoritate foarte discutabilă şi necunoscut marelui public, dar care şi el comitea intervenţii inoportune în treburile locale.

4. Mai exista un *Comitet pentru Salvarea revoluţiei.*

5. Un *Comitet militar al Revoluţiei din regiunea de sud.*

6. Apoi, un *Comitet de reunire a comitetelor sovietice din Basarabia*, pentru coordonarea activităţilor acestor comitete. Preşedinte al acestui comitet era moldoveanul Cotoros, delegat al Comitetului central al militarilor moldoveni. În acest comitet discuţiile, de asemenea, erau extrem de prelungite, dar nu se trecea la acţiuni practice. Se credea că e de-ajuns să se voteze o „rezoluţie", iar realizarea ei rămânea în vânt, fiindcă nimeni nu se ocupa cu asemenea muncă migăloasă şi ingrată.

7. În sfârşit, de la 28 decembrie 1917, s-a reînfiinţat la Chişinău „Secţia Frontului Românesc a Rumcerod-ului", distrusă la Iaşi de către unităţile de cazaci de la Cartierul generalului Şcerbacev. Ea reprezenta deci *Rumcerod*-ul, organizaţie militară de tip sovietic, reunind delegaţi ruşi de pe frontul românesc, din partea Flotei de război din Marea Neagră şi de la Regiunea militară teritorială Odessa. Cuvântul *Rumcerod*, era compus din *Rum* — *Rumînskij front*, *Cer* — *Cernoe More*, — *Od* — *Odessa*, desemnând deci cele trei realităţi militare — Frontul Românesc — Marea Neagră — cu flota de război, şi teritoriul militar al Odessei.

Am citat aici principalele organizaţii, fiindcă pe lângă ele existau multe altele, care apăreau mereu ca ciupercile după ploaie. Toate aceste organizaţii nu-şi coordonau deciziile şi activitatea. Fiecare lucra pe cont propriu, ca şi cum ar fi fost singură îndreptăţită să reprezinte nu numai pe militarii ruşi, ci şi populaţia locală !... Mai mult, ele rivalizau între dânsele, fiecare considerându-se singura „delegată" să exercite plenitudinea puterilor în Basarabia, dar fără să aibă, vreuna din ele măcar, o autoritate recunoscută de populaţie, şi nici o forţă publică prin care să se impună.

De aceea ele toate, cel puțin verbal, au recunoscut autoritatea *Sfatului Țării.* Această recunoaștere era o consecință logică a situației sociale și militare a acestor organizații ; ele nu aveau nici o bază, cât de cât solidă în provincie. Trupele rusești pe care ele le reprezentau în principal, erau în continuă schimbare, iar muncitorii, mai exact secțiile muncitorești ale acestor organizații reprezentau doar sindicatele muncitorești foarte anemice. În întreaga Basarabie erau numai vreo câteva sute de membri ai diverselor sindicate mici, înființate în timpul revoluției, care aveau de la 25 până la 100 muncitori fiecare. Iar la Chișinău erau poate 300-400 sindicaliști.

Din punctul de vedere al organizației politice, muncitorimea din Chișinău, compusă exclusiv din elemente rusești, ucrainene, evreiești și uneori armene și grecești, era într-o situație și mai slabă. Până în luna octombrie 1917, muncitorii din Chișinău se afiliau după simpatiile lor personale, fie la social-democrații menșevici, fie la socialiștii revoluționari ; extrem de puțini erau socialiștii democrați internaționaliști, desprinși din rândurile socialiștilor democrați menșevici. Nu exista la Chișinău nici un fel de organizație bolșevică. Din februarie 1917, până la sfârșitul lunii septembrie 1917, un singur muncitor, *Lefter*, se declara mereu în toate părțile ca bolșevic, dar nivelul său ideologic era foarte scăzut, de aceea nimeni nu-l lua în seamă, căci după cum declară *Bor'ba trudenschisja Moldavii protiv interventov, vnutrennei kontrrevolijuții*, nu era nici înzestrat cu o capacitate organizatorică sau propagandistică.

De la începutul revoluției din februarie 1917, se constată o balansare continuă a opiniei publice rusești între dreapta și stânga. Iată cum s-au desfășurat simpatiile publicului față de forțele revoluției. La început, lumea avidă de evenimente noi în domeniul vieții politice și al partidelor politice, s-a aruncat literalmente să consume în grabă milioanele de broșuri de un nivel elementar, care expuneau fel de fel de programe și ideologii. Curând însă contradicțiile revoluției au început să se manifeste în lupte reale de stradă. Eșecul stângii, democrația bolșevică din Petrograd, în zilele de 3-5 iulie, — cu care

Lenin nu era de acord, dar a lăsat-o să se desfăşoare pentru ca mulţimea să treacă şi printr-o experienţă de acţiune, — a făcut ca opinia publică din Rusia să-şi pună speranţele în redresarea Rusiei de către militari. Aceste speranţe exagerate au dus la încercarea de a obţine comanda a lui Kornilov.

În urma eşecului acestuia, lumea s-a aruncat în braţele stângii. Aceste oscilaţii au fost mai pronunţate, mai ales la tinerii aflaţi în şcoli şi la studii, dar şi în rândul maselor largi ale poporului. Ele au fost redate ulterior destul de fidel şi în romanele sovietice semnate de M. Şolohov şi A. Tolstoi.

La Chişinău, abia la sfârşitul lunii septembrie şi începutul lunii octombrie au apărut câţiva studenţi şi elevi care s-au declarat bolşevici, dar ei nu au procedat la înfiinţarea unei organizaţii bolşevice. Abia la sfârşitul lunii noiembrie sau la începutul lunii decembrie se înfiinţează această organizaţie, mai ales datorită acţiunii militarilor ruşi din regimentele siberiene nr. 5 şi 6, staţionate la Chişinău. Atunci se închiriază şi un local pentru clubul bolşevic în strada Puşkin (în clădirea Mitropoliei Basarabiei), în apropiere de strada Alexandrovskaja.

Unul dintre memorialiştii ruşi, Hristov (vol. *Bor'ba za vlast' sovietov v Moldavii*, p. 197-200), observa pe bună dreptate că „octombrie", adică dispoziţiile revoluţionare bolşevice, a întârziat la Odessa cu vreo două luni. Abia în a doua jumătate a lunii decembrie, la al doilea Congres al *Rumcerod*-ului a fost aleasă o conducere bolşevică.

Cu atât mai târziu putea să vină „octombrie" pentru trupele ruseşti din Chişinău. Abia o dată cu sosirea la Chişinău a Secţiei Frontului Românesc *Front-Otdel* al Frontului Românesc, delegată de *Rumcerod*, a început o veritabilă propagandă bolşevică. Ori această secţie a sosit la Chişinău abia la 31 decembrie 1917, i-au trebuit cel puţin trei zile pentru instalare şi organizare, fiindcă din 50 de delegaţi trimişi de la Odessa la Chişinău s-au prezentat numai 17, iar restul au dispărut pe drum, — o remarcăm ca să arătăm cât de serios erau selecţionaţi atunci delegaţii care se declarau bolşevici ! Această or-

ganizație, de fapt, nici nu poate fi considerată bolșevică, în sens propriu. Componenții ei erau oameni de ocazie care nu făcuseră parte din Partidul bolșevic.

Atitudinea Secției Frontului nu era precisă în problemele sociale. Ea urmărea numai să mențină în Basarabia dominația rusească. Poate că, fără conștiință clară, membrii ei erau animați de un oarecare radicalism socialist, dar în primul rând ei voiau să restabilească în Chișinău autoritatea spiritului rusesc, dominația statului rusesc, transformat dintr-o monarhie într-o republică, autoritate grav zdruncinată de mișcarea centrifugă națională a moldovenilor.

În timpul săptămânii korniloviste, conducerea supremă a Basarabiei au pretins-o trei comitete : „Comitetul pentru apărarea revoluției", „Comitetul pentru Salvarea revoluției" și „Comitetul militar al Revoluției din regiunea de sud", dar nici una dintre ele n-a încercat să preia efectiv administrația provinciei, atât pentru că nu aveau aderență în masa populației, cât și pentru că nu aveau cadrele necesare. Așadar, se poate spune că fiecare organizație sovietică existentă în Basarabia avea ambiții mari, disproporționate însă atât față de lipsa lor de competență politică și de aderență a populației, cât și de lipsa de mijloace.

De fapt, ele nu numai separat nu erau capabile să preia administrația și conducerea politică a Basarabiei, dar chiar dacă și-ar fi reunit eforturile, tot nu ar fi reușit s-o facă, tocmai datorită lipsei cadrelor cu experiență în conducerea unei provincii și a lipsei de popularitate în sânul populației autohtone.

După eșecul mișcării korniloviste în Rusia s-a conturat o nouă înclinare spre stânga a balanței opiniei publice. În aer se simțea apropierea unei noi explozii revoluționare cu caracter de extremism. Atunci, după cum am văzut, s-a ținut la Chișinău, în zilele de 20-26 septembrie, Congresul gubernial al Sovietelor, care a căutat să organizeze un Soviet gubernial tocmai cu intenția ca el să conducă Basarabia.

La congresul acesta — pe care l-am descris mai înainte, arătându-i componența firavă și lipsa de ecou în

opinia publică din Basarabia — înțelegând prin aceasta mai ales opinia maselor de oameni ai muncii de la orașe și de la țară, a localnicilor, — nu s-au discutat numai problemele generale, — ale păcii, ale situației politice sau probleme militare, nici măcar probleme locale, precum cea agrară, cea a administrației locale, cea a aprovizionării cu alimente, cu articole de îmbrăcăminte și încălțăminte, cea a dezordinelor din Basarabia, provocate chipurile numai de către *dezertori*, dar de fapt deseori și de trupele regulate staționate în Basarabia și care de la începutul revoluției nu mai fuseseră trimise pe front și erau complet dezordonate, dorind, unii, să ajungă cât mai repede acasă, alții dimpotrivă, să ducă un trai ușor, fără muncă, plăcut, într-o provincie bogată în alimente, vin și spirtoase.

Și totuși, noul *Soviet gubernial* nu s-a putut impune și a trebuit să se recurgă la un Comitet de coordonare, reunind toate organizațiile revoluționare rusești. Acest Comitet de coordonare, ca să aibă o mai mare ascendență în sânul populației autohtone moldovenești, l-a ales ca președinte pe moldoveanul Cotoros, reprezentantul Comitetului central al militarilor moldoveni.

Dar în interiorul sovietelor, sovietul din Chișinău, a cărui majoritate de membri au intrat în componența Sovietului gubernial, tot nu putea să se împace cu situația de soviet subordonat. Iată de ce, la 29 decembrie 1917, cu două zile înainte de sosirea Secției Frontului, secția militară a acestui soviet se declară ea autoritate supremă (c.f. *Bor'ba za vlast'sovietov v Moldavii*, p. 248), căci ea „trebuie să fie acea putere care să regleze activitatea tuturor organizațiilor existente și să le dea indicații directoare".

Toate lucrările sovietice consacrate mersului revoluției din Basarabia neglijează o cauză de importanță capitală a slăbiciunii sovietelor în Basarabia : lipsa lor de bază socială locală, lipsa de legături serioase și trainice cu populația provinciei, de care toate aceste organizații erau complet străine.

Și aceste organizații rusești simțeau oarecum acest defect originar, adică se simțeau atârnate în aer, fără ră-

dăcini puternice în pământul acestei țări, a cărei populație, mai ales cea autohtonă, moldovenească, majoritară, își ducea traiul mai departe fără să se intereseze de problemele revoluției, afară de un singur avantaj pe care-l dobândiseră de la ea — posibilitatea de a lucra în folosul ei pământurile moșierești pe care puseseră mâna. De aceea și propaganda sovietelor rusești împotriva venirii trupelor românești, împotriva separării de Rusia și împotriva unirii cu România a fost axată pe o singura temă și anume, că o dată cu unirea, țăranii basarabeni vor trebui să retrocedeze moșierilor terenurile ocupate, ba mai mult, „vor face cunoștință și cu boierescul".

Slăbiciunea sovietelor din Basarabia o mărturisesc, înainte de inaugurarea propagandei sovietice în favoarea Republicii S. S. Moldovenești, — deci înainte de 1924, — naționaliștii care luaseră parte la evenimentele din Chișinău la sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918. În special S. Ruban și F. Levenzon, ale căror amintiri au fost publicate tot în volumul *Bor'ba za vlasti sovietov v Moldavii*, la pp. 253-259, respectiv pp. 260-264, sunt destul de elocvenți în a evidenția această slăbiciune pentru a-și explica insuccesul eforturilor personale.

S. Ruban consemnează faptul că trupele rusești din Chișinău nu aveau în componența lor soldați moldoveni, ci erau alcătuite o parte din rușii din Siberia Orientală (regimentele 5 și 6 transamuriene) sau, altă parte, din rușii din nordul îndepărtat al Rusiei Europene [1]. Dintre soldații acestor unități — 437 militari erau ruși, plus cei de la unitățile motorizate și alte unități și mai mici, s-a constituit în toamna târzie (sfârșitul lui noiembrie) nucleul organizației bolșevice din Chișinău, de aproximativ 100 de membri. La aceștia, încetul cu încetul s-au

[1] Din aceste mărturisiri se constată că, chiar în timpul Revoluției din 1917-1918, Rusia continua politica ei tradițională și în domeniul organizării militare, contrară principiului de încorporare teritorială a tinerilor în armată, și practica încorporarea noilor recruți în unități militare complet îndepărtate de locurile lor de origine. Pe moldoveni, în special, îi duceau în Polonia și Siberia, iar în Basarabia aduceau recruți ruși și ucraineni.

adăugat mai târziu vreo 30 muncitori şi vreo 20 tineri — elevi şi studenţi. Iar muncitorii din Chişinău, după menţiunile familiilor lor din volumul *Bor'ba za vlasti sovietov v Moldavii* erau sau ruşi sau evrei. N-am întâlnit printre ei nume româneşti (moldoveneşti).

Dar organizaţia bolşevică întemeiată de către militarii ruşi nu putea fi considerată „gubernială", fiindcă nu existau organizaţii bolşevice rezultate în judeţe; cu carnete de membri, cu plata regulată a cotizaţiilor la casa partidului etc. La centrul Partidului bolşevic din Petrograd, după mărturisirile memorialiştilor ruşi din volumul amintit, organizaţia bolşevică din Chişinău nu avea legături şi de acolo nu primea nici un fel de instrucţiuni. Această organizaţie anemică a reuşit abia la sfârşitul lunii noiembrie să închirieze un local în casele Mitropoliei din Chişinău, pe strada Puşkin, în apropiere de tipografia „Societăţii culturale româneşti", unde se tipărea ziarul *Cuvântul Moldovenesc.*

Îmi aduc aminte că împreună cu P. Stihi, redactor şi el la acelaşi ziar, am vizitat din curiozitate, pe o zi geroasă, acest local al Partidului bolşevic. Am găsit în el vreo 5-6 oameni care citeau ziare. Un tânăr, Frenkel, fiul anticarului Frenkel, scria ceva într-un fel de carte contabilă. În mijlocul camerei, o sobă de tuci răspândea o căldură îmbâcsită de fum şi miros de oxid de carbon. Ochii ni s-au umplut imediat de lacrimi usturătoare provocate de emanaţiile acestei sobe. Am căutat să ieşim cât mai repede din încăpere.

În mod cu totul întâmplător, ne spune S. Ruban, această organizaţie bolşevică anemică primea uneori cărţi, reviste, ziare şi, în general, literatură de propagandă prin apel la cunoştinţele personale din Petrograd ale unor membri.

Aşa că după instalarea guvernului bolşevic la Petrograd, când s-a pus problema cuceririi puterii în Basarabia de către Sovietele locale, deşi, datorită masei soldăţeşti dispuse în favoarea bolşevicilor şi care forma majoritatea în Soviete, s-a obţinut hotărârea ca puterea în provincie să fie preluată de Soviete, s-a constatat că încercarea ar fi riscantă.

S. Ruban dă exemplul delegaţilor din partea soldaţilor ruşi cantonaţi la Orhei, care au declarat că la ei garnizoana este gata să susţină puterea sovietică. Dar când au fost întrebaţi dacă există la Orhei organizaţia Partidului bolşevic, s-a constatat că acolo „nu numai că nu era nici un nucleu de organizaţie bolşevică, dar nu era măcar un singur membru al Partidului bolşevic".

După ce expune conferinţa bolşevicilor de pe Frontul Românesc care a avut loc în sala primăriei din Chişinău şi la care bolşevicii locali au fost vehement blamaţi pentru inactivitate, deoarece n-au cucerit puterea, mai departe S. Ruban scrie : „Bolşevicii de pe Frontul Românesc, după cum mai târziu (pe la 15 decembrie — *n.n.*) şi tov. Rochal, care două seri consecutive ne-a demonstrat necesitatea cuceririi *imediate* a puterii, nu-şi dădeau seama de o particularitate specifică în care eram noi, — şi anume, lipsa unei organizaţii de partid guberniale, *lipsa unor conducători de importanţă locală care să elaboreze un program precis de acţiune*" (sublinierea este a noastră — *n.a.*).

Se recunoaşte deci ceea ce am relevat mai sus — lipsa elementelor locale în mişcarea revoluţionară care se situa la extrema stângă, inexistenţa legăturii dintre Soviete şi populaţia locală şi reprezentanţii democraţi ai acesteia, care să fi adoptat ideologia bolşevică şi să fi fost în stare să conducă o provincie, furnizând cadre politice şi administrative.

La acestea se adaugă, menţionează S. Ruban din punctul său de vedere bolşevic, — poziţia periferică a Basarabiei, apropierea ei de Frontul Românesc, care a dat contingente de cazaci şi caucazieni pentru expediţia lui Kornilov, trimiţând apoi, la 20 octombrie, şi unităţi militare în sprijinul lui Kerenski, deci frontul cel mai puţin revoluţionar, cu multe cadre de ofiţeri superiori şi ofiţeri inferiori cu mentalitate veche.

Organizaţia bolşevică din Chişinău, continuă S. Ruban, a reuşit prin presiuni asupra celorlalte partide să ia decizia ca puterea în Chişinău şi Basarabia să treacă în mâna Sovietelor. „Dar ea, menţionează memorialistul, nu putea găsi oameni pe care să-i pună la con-

ducerea posturilor-cheie, a posturilor de comandă." De aceea bolșevicii din Chișinău, spune autorul, n-au reușit să dizolve și să-i împrăștie nici pe cei din Consiliul orășenesc [1], nici Sfatul Țării. Pentru aceasta se cerea întărirea forțelor, ceea ce reclama timp. Și S. Ruban încheie : „Noi, a trebuit să începem retragerea (trupelor ruseşti — *n.n.*) sub presiunea baionetelor românești" (p. 259).

De aceeași chestiune se ocupă și F. Levenzon, fostul comandant al garnizoanei ruseşti din Chișinău în memoriile sale, al căror extras e publicat în același volum, *Bor'ba za vlast' sovietov v Moldavii*, la pp. 260—264, citate mai sus.

El constată două pierderi în acceptarea Revoluției din Octombrie : 1) Mișcarea națională moldovenească, în frunte cu Sfatul Țării, datorită căreia „sub pretextul organizării vieții naționale se amâna rezolvarea problemelor revoluționare de actualitate" — ca și cum problema națională nu era atunci de actualitate, ca și cum revoluția rusească trebuia să stopeze năzuințele naționale ale popoarelor alogene din Rusia (majoritatea absolută a populației ei 57%), ca să rezolve numai problemele sociale, în special transferul puterii pe seama Sovietelor. Iar garnizoana moldovenească din în ce mai numeroasă — continuă autorul — era intoxicată necontenit cu această otravă : necesitatea „satisfacerii nevoilor naționale și neamestecul în treburile străinilor" (p. 260). Deci, mișcarea națională, după autor, era *otravă* pentru revoluția rusească, iar conducătorii mișcării naționale pregăteau *o trădare* (p. 263). Ce limbaj ! Parcă ar fi vorbit P. Cruşevan și Purișkevici, corifeii „Ligii adevăraților ruși", organizație arhi-reacționară care devenise după 1906 principalul sprijin al țarismului !

Naționaliștii — scrie mai departe memorialistul, — n-au reușit să dezbine garnizoana într-atâta, încât să ajungă la două forțe cu totul străine una de alta, dar au reușit să restrângă partea moldovenească a garnizoanei la rezolvarea problemelor ei locale. Iarăși

[1] Ales prin vot universal, direct, secret și proporțional, la 15 august 1915, primar fiind Al. Schmidt.

o afirmație care provoacă firesc întrebarea dacă într-adevăr problemele locale nu făceau parte atunci din mersul întreg al revoluției rusești, dacă mișcările naționale nu făceau și ele parte integrantă din mișcarea revoluționară de atunci.

De altfel, afirmația că cele două garnizoane deveniseră străine una față de alta, dar nu se ajunsese la conflict sângeros asemănător aceluia din Odessa, dintre bolșevici și ucraineni, este în bună parte adevărată. Cele două garnizoane își trăiau viața lor proprie fără să aibă legături una cu alta. Însuși autorul acestor memorii recunoaște că în problema comandantului garnizoanei se decisese ca „garnizoana moldovenească să-și aibă comandantul ei, iar cea rusească pe al ei. S-a ajuns la o dualitate a puterii. Comandant al garnizoanei rusești a fost ales un soldat (însuși Levenzon) care foarte ușor și-a însușit mentalitatea naționaliștilor reacționari ruși *(n.n.)*, iar cel al garnizoanei moldovenești — un ofițer (colonelul N. Popa — *n.n.*). Și măsurile garnizoanei rusești nu priveau „unitățile garnizoanei moldovenești" (p. 263). De exemplu, „degradarea"[1] ofițerilor pe care au făcut-o soldații regimentelor transamuriene „nu privea pe ofițerii unităților moldovenești care-și trăiau viața lor" (p. 263).

[1] „Degradarea" ofițerilor, dar și a funcționarilor și studenților care purtau uniforme, se exprima în faptul că pichete speciale ale soldaților din cele două regimente transamuriene opreau pe cei ce purtau aceste uniforme și le rupeau epoleții cu însemnele ofițerești, tăiau și nasturii de bronz care aveau imprimată pajura țaristă. Într-o zi, pe la sfârșitul lui noiembrie sau începutul lui decembrie, ieșind din tipografie, de pe strada Alexandrovskaja, unde se imprima ziarul *Cuvântul Moldovenesc* și unde fusesem ca să fac ultimul control al numărului respectiv pentru a-i da „bun de tipar", am dat peste câteva grupuri de soldați care executau această degradare. Erau vreo patru grupuri ocupate cu această operație extrem de importantă. Unul dintre ofițeri a protestat, și atunci imediat a fost trântit la pământ. Dar au intervenit alți soldați și i-au potolit pe camarazii lor. L-au ridicat pe ofițer, i-au spus să stea liniștit fiindcă își face rău sieși, și se înțelege, el a acceptat să fie deposedat de semnele sale „reacționare".

Într-adevăr, ar fi fost cam riscant să înceapă rușii a le rupe ofițerilor moldoveni panglicile cu tricolorul național. Toată garnizoana moldovenească ar fi considerat această acțiune ca o lezare a demnității naționale și într-adevăr, în acest caz s-ar fi ajuns la lupta armată în care soldații moldoveni le-ar fi dovedit soldaților ruși toată indignarea unui popor strivit timp de un secol de către un popor lacom, hrăpăreț și disprețuitor față de alte popoare.

2) O altă piedică pentru acceptarea revoluției socialiste rusești, după Levenzon, era apropierea Frontului Românesc, politicește cel mai „înapoiat" față de fronturile vestic, nord-vestic și nordic, care toate s-au raliat imediat lui „Octombrie".

Frontul românesc, scrie F. Levenzon, a fost un punct de plecare pentru toate acțiunile contrarevoluționare. De acolo au fost trimise, de către Kornilov, unitățile de cavalerie sub comanda generalului Krimov, acolo s-au organizat comisariatele naționale (ceea ce Levenzon considera deci ca o tendință reacționară ! — *n.n.)*, acolo au fost distruse toate organizațiile bolșevice etc.

Masa soldaților de pe acest front nu mai voia să lupte pe front, dar ea nu era organizată. (Iarăși aici se constată o optică greșită. Lipsa de disciplină militară era tocmai o consecință a dorinței arzătoare a masei soldățești de a pleca acasă, ceea ce explică și dezinteresul pentru organizarea revoluționară — *n.n.*).

La Chișinău, își continuă expunerea F. Levenzon, organizația bolșevică (militaro-civilă) s-a constituit pe baza nucleului format în Comitetul regimentului 5 transamurian. Dar această organizație bolșevică, ce reușise să determine ca Sovietele să preia puterea militară în garnizoana rusească a orașului Chișinău, era prea puțin numeroasă „atâta timp cât a stat pe teritoriul Basarabiei" (o mărturisire foarte justă și totodată foarte prețioasă — *n.n.)*. Concluzia autorului la menționarea a-

---

Noi, cei trei studenți care eram redactori la ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, aflasem de această acțiune revoluționară cu o zi înainte, așa că ne-am cumpărat nasturi simpli negri și i-am înlocuit la timp pe cei cu pajură de la mantalele noastre studențești.

cestui fapt este : „Se poate spune că forţa nucleului bolşevic nu corespundea deloc acelor dispoziţii, acelor mişcări de jos, care existau în acest timp". (Aici autorul amintirilor iarăşi confundă tendinţa stihială a trupelor ruseşti de a-şi părăsi unităţile şi de a pleca acasă, cu dispoziţiile ideologice în favoarea bolşevicilor. Masa soldăţească a prins din lozincile bolşevice ceea ce-i convenea, adică „pământ" şi „pacea fără anexiuni şi contribuţiuni", dar nu era încă dispusă să lupte cu arma în mână pentru ideologia bolşevică. Numai când s-a văzut întoarsă acasă, în timpul războiului civil, ameninţată în interesul ei principal : pământurile, pe care armatele albgardiste în ofensiva contra Moscovei le restituiau moşierilor, numai atunci ţăranii, foşti soldaţi, s-au înrolat din nou în Armata Roşie — *n.n.)*

Un alt memorialist sovietic — A. Hristov, care se ocupă de o serie de eşecuri ale bolşevicilor de a pune mâna pe Frontul Românesc — recunoaşte şi el o situaţie obiectivă : în sudul Rusiei (în special la Odessa, pe care o consideră „capitala" sudului rusesc, ceea ce nu e adevărat, fiindcă Chişinăul nu se mai simţea depinzând de Odessa), precum şi pe Frontul Românesc (bolşevicii) „nu erau maturizaţi în acel timp pentru cucerirea puterii, deoarece Odessa s-a încadrat în revoluţie mult mai târziu, şi condiţiile (în sud — *n.n.*) erau altele decât cele din nordul Rusiei". Precizăm — o industrie mai puţin dezvoltată decât în nord şi respectiv un proletariat mai slab, disproporţionat de slab faţă de numărul populaţiei.

Iar L. Degtearev (tot în vol. *Bor'ba za vlasti sovietov v Moldavii,* pp. 251—253), soldat devenit comandant bolşevic al Armatei VI ruseşti, cu sediul la Bolgrad, arată că în a doua jumătate a lunii decembrie, la Odessa s-a produs o luptă între unităţile roşii, (bolşevice) şi *Rumcerod*-ul, pentru că în timpul revoluţiei ruseşti se respectau opiniile adversarilor şi se considera că arbitrul suprem în luptele politice trebuie să fie poporul prin votul său universal ! De altfel şi Lenin — cum am arătat mai sus — a avut asemenea iluzii un timp, până când a constatat că revoluţia socială trebuie realizată

prin forța armată. Armistițiul a fost favorizat și de faptul că trupele ucrainene erau obosite în urma luptelor.

Așadar, în apropierea Basarabiei nu exista nici un centru bolșevic destul de puternic care să poată da sprijin slabei organizații bolșevice din Chișinău. Căci, organizațiile bolșevice din Odessa și *Romcerod*-ul în special, mai curând aveau nevoie ele însele de ajutor.

Facem aici o precizare importantă, anume că toți memorialiștii citați erau animați de acel patriotism, pe care îl combătea Lenin și care nu era diferit de acela al socialiștilor revoluționari ruși în frunte cu A. Kerenski, adică nu admiteau separațiunea naționalităților trezite de revoluție și dornice de a-și organiza o viață națională de sine stătătoare ; cu alte cuvinte, fără să-și dea seama, erau și ei pentru lozinca contrarevoluționarilor de a păstra „Rusia una și indivizibilă". Ulterior, bolșevicii au recunoscut că ei au subapreciat importanța mișcărilor naționale și au făcut greșeala de a nu le recunoaște și de a nu le fi asociat la acțiunea revoluționară.

Încă o dată accentuăm, însă, că sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918 erau extrem de favorabile mișcărilor naționale și, contrar afirmațiilor autorilor sovietici de astăzi, nu erau favorabile cuceririi puterii de către bolșevici în sudul Rusiei și în Basarabia, în mod special.

Guvernul bolșevic era slab și ducea o luptă împotriva contrarevoluționarilor și împotriva finlandezilor bine înarmați din nordul Rusiei, încât în primăvara anului 1918 a și mutat capitala din Petrograd la Moscova. Iar în sud, existența Republicii Democrate Ucrainene, care separa Basarabia de Rusia, era un factor de care trebuia să se țină seama, așa încât V. I. Lenin era dispus chiar să-i recunoască independența (V. I. Lenin, *Opere*, Ed. Politică, vol. 40, pp. 20-21).

La 14 ianuarie 1918, bolșevicii din Odessa s-au răsculat din nou împotriva ucrainenilor, însă cu un succes discutabil, și numai întăririle venite din nord, la sfârșitul lunii ianuarie-începutul lunii februarie 1918, după cucerirea Kievului de către trupele velicoruse, au con-

solidat situația bolșevicilor din Odessa, dar și aceasta pentru un scurt timp. La sfârșitul lunii martie, începutul lunii aprilie din același an, regiunea Odessei, inclusiv orașul, au fost ocupate de către trupele germano-austriece, tot așa după cum a fost ocupat la nord Kievul, adică tot sudul Rusiei.

În acest context al evenimentelor trebuie să schițăm desfășurarea revoluției naționale în Republica Moldovenească, în cursul lunii decembrie 1917 și la începutul lunii ianuarie 1918.

Am relatat mai sus acțiunea dizolvantă intervenită în rândul trupelor din Regimentul 1 Moldovenesc. Ea a determinat pentru moment o înțelegere între comandamentul garnizoanei rusești și conducerea armatei moldovenești, în urma căreia aventurierul Cătărău a fost arestat și expulzat din Basarabia.

Menționăm că acțiunea lui a alarmat foarte puternic Sfatul Țării și opinia publică din Chișinău. Dar ea a fost numai un incident în starea generală, anarhică, a lucrurilor. Ca simptom al bolii de care suferea Basarabia și chiar orașul Chișinău a fost publicarea în coloanele ziarului *Cuvântul Moldovenesc* a unui articol semnat de Pan Halippa și intitulat „Republica Moldovenească e în primejdie". Autorul se referea în acest articol la anarhia din țară, provocată de „agenții nemților și ai boierilor", — aluzia la I. Cătărău, înfiat de un boier român. Tot în *Cuvântul Moldovenesc* se consemna faptul că în Basarabia au început să se distrugă inventarul și gospodăriile moșierești, precum și conacele, dându-li-se foc, ceea ce este o mare greșeală, căci toate acestea vor deveni bunuri ale poporului întreg.

Și în toate cazurile, se preciza că inițiatorii și conducătorii acestor acțiuni erau soldații ruși. Se cita un număr între 50—100 de conace moșierești distruse în sudul Basarabiei, în regiunea Ismailului, Bolgradului și a Cahulului. Soldaților ruși — scria ziarul — puțin le pasă că se distruge o avere care aparținea poporului moldovenesc și celorlalte popoare conlocuitoare și care putea servi ca bază pentru spitale, școli ori alte insti-

tuţii de interes obştesc. Or, ce le pasă soldaţilor ruşi, aflaţi în trecere prin această ţară de asemenea acte de distrugere. Ei sunt bucuroşi că pot jefui cu această ocazie poporul moldovenesc şi pe ceilalţi locuitori ai Basarabiei de ceea ce le aparţine de drept !...

Articolul citat al lui Pan Halippa consemnează şi faptul că soldaţii ruşi au început prădăciunile şi omorurile chiar în Chişinău. Autorii sovietici ai memoriilor citate mai sus, care se laudă că au putut păstra disciplina trupelor ruseşti în Chişinău şi capitala Basarabiei, n-au cunoscut pogromurile soldăţeşti din Soroca, Bălţi, Orhei, Tighina şi Cahul, precum şi alte oraşe şi târguşoare din Basarabia, unde erau mult vin, dar şi multe trupe ruseşti.

Dar ei nu ţin seama de numeroasele jafuri şi omoruri comise la Chişinău de către bandele de soldaţi ruşi, la adăpostul oricărei impunităţi. Iar lumea de atunci tăcea, nu protesta în mod public, fiindcă altfel era expusă la represalii pentru „discreditarea" armatei revoluţionare !... Ziarele ruseşti, de asemenea, nu semnalau aceste jafuri şi omoruri de teama ca redacţiile şi tipografiile lor să nu fie distruse. De altfel, unele ziare ruseşti simpatizau prea mult cu tot ce era rusesc în Chişinău, pentru ca să acorde atenţie unor asemenea fapte diverse...

Însă ştirile despre jafurile şi omorurile din Chişinău circulau atunci din om în om. Eu am notat unele dintre ele, dar după cum am mai arătat, toată arhiva pe care o adunasem s-a pierdut în iunie 1940, când m-am refugiat în ţară împreună cu familia mea, cu trei geamantane...

Procedeele acestor crime variau. Uneori, un grup de soldaţi înarmaţi oprea camionul în stradă, ei coborau, sunau la intrare şi când cineva din casă întredeschidea uşa ca să vadă cine este, era împuşcat cu un foc de armă sau tras afară şi acolo omorât. Odată intraţi în casă, „imobilizau" sub ameninţarea armelor pe toţi ai casei, care asistau în tăcere la deposedarea de întregul avut, aruncat în camion, căci dacă cineva se

văita, era de îndată „lichidat". Alteori, intrau în curte aruncând câinilor alimente otrăvite, şi de-acolo în casă. La fel procedau în toiul nopţii, când intrau cu chei potrivite. Aşa au procedat nişte soldaţi mai „miloşi" cu familia preotului. Se vede că au introdus în camera unde dormeau soţii şi copiii substanţe somnifere volatile, fiindcă nimeni nu s-a trezit în timpul cât a durat scoaterea tuturor hainelor, a covoarelor, lenjeriei, veselei. Desigur că jefuitorii îşi puseseră măşti antigaz.

Această sarabandă a jafurilor şi omorurilor determina lumea să-şi pună toate speranţele în Sfatul Ţării, care de la înfiinţarea lui primea mereu telegrame de la Zemstve, oraşe, adunările de plasă şi din sate, prin care i se recunoştea autoritatea supremă în Basarabia şi totodată era rugat să pună stavilă anarhiei ce se dezlănţuise. Astfel, de exemplu, la 21 decembrie s-au primit asemenea telegrame de la primăria oraşului Tighina, unde erau îngrămădite mereu numeroase trupe ruseşti în aşteptarea trenurilor pentru plecarea în Rusia. Tot aşa s-au primit telegrame din Bolgrad, oraş şi Zemstva nou înfiinţată, democratică. (Unde era sediul Armatei a VI-a ruseşti, aşa de lăudată de către memorialistul L. Degtearov.)

Şi tocmai atunci, poate chiar pentru că Sfatul Ţării încerca să pună ordine prin cohortele moldoveneşti, începuse să se manifeste în rândul Comitetelor şi Sovietelor militare ruseşti o animozitate vădită contra organului suprem al Basarabiei, la înfiinţarea lui recunoscut ca atare de absolut toate organizaţiile revoluţionare.

Dar problema raporturilor dintre Sfatul Ţării şi organizaţiile revoluţionare ruseşti nu o putem privi numai în lumina manifestărilor de suprafaţă, ci trebuie să avem în vedere cauze mai adânci.

De fapt, destinele Basarabiei în timpul războiului mondial din 1914—1918 erau strâns legate de destinele României. Dacă România se alătura Puterilor Centrale, Basarabia devenea imediat zona frontului de lupte şi

desigur, cu toate speranţele unioniştilor basarabeni ca provincia să fie încorporată în graniţele statului român, ea ar fi ajuns a fi teatrul marilor tragedii, a suferinţelor şi mizeriilor extrem de greu de suportat pentru populaţia ei paşnică.

România a optat însă pentru alianţa cu ţările Triplei Alianţe şi Basarabia a fost scutită de soarta de a cădea, pe durata războiului, sub călcâiul cizmelor prusace.

Dar în timpul războiului devenea din ce în ce mai clar că soarta ei era legată de cea a României. În toamna anului 1916, în Basarabia s-au retras şirurile nesfârşite de stâne de oi aduse din Dobrogea, Muntenia şi Moldova. Tot aşa de numeroase cirezi de cornute mari. Prin Basarabia treceau refugiaţii români spre Odessa, Nicolaev şi alte oraşe sudice ale Rusiei. Lucrările de apărare — săparea mai multor linii paralele de tranşee pe teritoriul ei, începând din Lunca Prutului până spre Răutul, afluent al Nistrului — atrăgeau atenţia basarabenilor că în cazul înfrângerii totale a armatei române şi a ocupării Moldovei de către austro-germani, frontul de război se va muta în Basarabia.

Numeroase trupe ruseşti în care erau încorporaţi foarte mulţi — sute şi mii de basarabeni — au fost aduse pe Frontul Românesc, apropiat de Basarabia, întrucât comandanţii ruşi sperau că basarabenii vor lupta mai bine, cum s-a şi întâmplat, în apropierea satelor şi caselor lor. Astfel, ţăranii şi intelectualii moldoveni mobilizaţi, şi ei fii de ţărani, au luat contact, fie cu soldaţii români, fie cu ţăranii români — moldovenii din zona frontului.

Când Moldova micşorată prin ocuparea de către inamic a teritoriilor la apus de Siret, de la Galaţi până la Mărăşeşti şi Mărăşti, a început să sufere de foame, Basarabia a fost grânarul care a salvat-o. Când populaţia României şi trupele româneşti, înghesuite în locuinţe insuficiente, multe din ele insalubre, au fost năpădite de tifosul exantematic şi de febra tifoidă, mulţi militari moldoveni au plătit pe front şi în spatele imediat al frontului, tributul acestor boli, cu preţul vieţii

lor. E de-ajuns să citãm exemplul poetului Alecu Mateevici. Şi tot din Basarabia au plecat atunci în România numeroase cadre medicale, dintre care multe şi-au sacrificat viaţa în combaterea epidemiei tifosului exantematic.

Foametea şi bolile erau atunci în Moldova tragedii atât de îngrozitoare, încât un om ca A. Schmidt, primarul oraşului Chişinău, care oricum nu putea fi bănuit de simpatie faţă de poporul român, după vizitarea Moldovei în toamna 1917, a ţinut o conferinţă anume la Chişinău, făcând apel la basarabeni, mai ales la moldoveni, să-i ajute pe fraţii lor, români. Şi ajutoarele au început să se strângă din abundenţă.

În luptele de la Mărăşeşti şi Mărăşti au participat şi diviziile de artilerie ruseşti, în special menţionăm Divizia a XIV-a, în care erau încorporaţi foarte mulţi moldoveni basarabeni. Şi se ştie că artileria rusească a fost singura parte a armatei ruseşti care a sprijinit în mod activ atunci armata română. Comandantul artileriei, generalul Grigoriev, a căzut în acele lupte şi, conform dorinţei exprimate cu limbă de moarte, a fost înmormântat alături de cei ce şi-au dat atunci viaţa, iar după război, rămăşiţele lui pământeşti au fost depuse în Mausoleul de la Mărăşeşti, alături de cele ale generalului Eremia Grigorescu.

Pentru hrana trupelor româneşti şi a populaţiei înghesuite în „triunghiul morţii", o comisie interaliată achiziţiona în Basarabia, cu bani grei, alimente, în special cereale şi furaje, se organizau depozite speciale, pe care le păzeau mici detaşamente de soldaţi români sub comanda unor ofiţeri români.

Într-adevăr, încă o legătură între moldovenii basarabeni şi fraţii lor români.

Basarabenii, în special moldovenii cu tendinţe unioniste, au urmărit cu inima strânsă de durere toată tragedia României din anii 1916—1918. Două treimi din ţară ocupată de inamic, cu populaţie înrobită, înfometată, la discreţia ocupantului care nu lăsa decât atâtea alimente ca ea să mai poată lucra pământul în folosul Germaniei şi Austro-Ungariei. Iar restul ţării, o treime,

rămasă neocupată de inamic, devenise o jucărie a altui ocupant odios — trupele ruseşti, care n-au dat nici un ajutor efectiv împotriva ofensivei austro-germanilor, retrăgându-se mereu fără lupte până la linia Galaţi şi pe Siret până în Carpaţi, lăsând descoperite flancurile detaşamentelor româneşti şi forţându-le să se retragă şi ele. Noi nu negăm faptul că printre comandanţii şi soldaţii ruşi de pe Frontul Românesc erau mulţi oameni de omenie care ajutau populaţia civilă flămândă. Dar aceştia nu erau o majoritate. În cele mai multe cazuri, ruşii de pe Frontul Românesc erau iritaţi că trebuie să-şi „verse sângele" pentru un popor străin. Această iritaţie se îndrepta şi împotriva moldovenilor din Basarabia, pe care ruşii i-au simţit, pentru prima dată în viaţa lor, identici ca limbă, port, obiceiuri cu românii din dreapta Prutului.

Iată de ce militarii ruşi, iar după revoluţie Sovietele soldaţilor ruşi, mai ales, priveau cu neîncredere şi legitimă îngrijorare, din punctul lor de vedere, mişcarea naţională, ei simţeau că această mişcare va ajunge în mod firesc la o concepţie unionistă şi Rusia va pierde o parte preţioasă din colierul ei de provincii periferice alogene...

Să amintim adevărul marxist devenit arhicunoscut, că transformările sociale afectează în primul rând economia şi instituţiile sociale, iar psihologia maselor şi cea individuală se schimbă mult mai greu şi mai lent. V. I. Lenin releva acest fapt când, la sfârşitul anului 1919, considera ca o datorie a comuniştilor celor mai luminaţi lupta „împotriva rămăşiţelor (care se manifestă uneori inconştient) de imperialism şi şovinism velikorus" şi „care mai persistă la comuniştii ruşi" (V. I. Lenin, *Opere*, vol. 40, p. 20), şi dacă asemenea atitudini „mai persistau la comuniştii ruşi", încă după 1920, atunci ne putem închipui câtă ură şi furie stăpâneau pe ruşii necomunişti ! „Imperialismul şi şovinismul velikorus" nu au slăbit, ci, după al doilea război mondial au ajuns la paroxism. Mărturie vie stă o masivă lucrare de 801 pagini, extrem de duşmănoasă românilor, poporului român şi statului român (după autor,

„compus din petice"), semnată de renegatul A. M. Lazarev (de fapt, *Lazăr*).

În acest context de idei și fapte apar explicabile unele ieșiri, chiar oficiale, cum este nota guvernului sovietic din 16 decembrie 1917 în care amenința cu represalii guvernul român pentru măsurile luate în scopul apărării ființei de stat a României, măsuri executate pe teritoriul statului român, dar pe care nota respectivă le considera — fiindcă acolo se mai aflau și trupe rusești în plină degringoladă — ca „teritoriu al revoluției rusești". (V. A.M. Lazarev, *Moldavskaja sovietskaja gosudarstvestnosti i Bessarabskij vopros*, Chișinău, 1974, p. 86)

În această atmosferă de relații încordate trebuie judecat și cazul lui S. Rochal.

Tânărul S. Rochal (avea numai 21 de ani și probabil provenea din emigranții francezi), era un agitator bolșevic avizat. În vara 1917 el creează *Republica Kronstadtului* în cetatea insulară din Marea Baltică ce apăra intrarea din mare în estuarul fluviului Neva, deci drumul maritim spre Petrograd. În această „republică" masa principală a „cetățenilor" o constituiau marinarii ruși din flota rusă de război, staționată în Marea Baltică.

S. Rochal era totodată un om care nu se încurca cu probleme de procedură protocolară. În ciclul său de studii asupra revoluției rusești, C. Stere povestește că la un moment dat un mare grup de marinari din Kronstadt, desigur cu asentimentul lui Rochal, fiindcă tot ce se făcea acolo era cu acordul său, au pătruns cu forța, înarmați, în ambasada engleză din Petrograd și contrar dreptului de imunitate a diplomaților l-au sechestrat pe ambasadorul Marii Britanii, ducându-l în Kronstadt, de unde au trimis un ultimatum guvernului englez, somându-l să încheie pace „fără anexiuni și contribuțiuni", căci altfel nu-l eliberează pe ambasadorul sechestrat. A trebuit să intervină personal A. Kerenski, care pe atunci încă se mai bucura de trecere, pentru ca ambasadorul englez să fie eliberat.

La începutul lunii noiembrie 1917, Rochal — date fiind antecedentele sale — a fost numit de guvernul bolşevic comisar al Frontului românesc. În drum spre front, S. Rochal a stat două zile la Chişinău şi a pledat în faţa Sovietelor reunite ca ele să procedeze imediat la cucerirea puterii în Basarabia. El le promitea şi ajutorul trupelor ruseşti de pe Frontul românesc şi aducerea unor marinari în număr mai mare, de la Petrograd. Am văzut însă mai sus că activiştii locali ai Sovietelor n-au dat ascultare îndemnurilor sale, temându-se de un eşec mai mult decât sigur.

Dar se vede că S. Rochal avea o misiune mai importantă. Se spunea atunci la Chişinău că el a fost trimis la Iaşi de către guvernul sovietic nu numai în calitate de comisar sovietic al Frontului, ci avea şi însărcinarea să ia contact şi cu socialiştii români.

După exemplul lui Kirilenko, numit de guvernul sovietic, imediat după instalaréa sa la putere, comandant suprem al armatei operative, şi care a procedat la distrugerea Cartierului general rusesc de la Moghilev, pe Nipru, cu care ocazie generalul Duhonin, comandantul suprem până atunci, a fost omorât de către marinarii baltici aduşi de noul comandant, Rochal avea şi el misiunea de a distruge Cartierul general al Frontului Românesc, al cărui comandant suprem era regele Ferdinand, iar comandant adjunct generalul Şcerbacev. Deci, misiunea lui S. Rochal viza foarte departe : suprimarea Cartierului general al Frontului, adică în primul rând suprimarea Cartierului general rusesc al lui Şcerbacev, suprimarea Cartierului general românesc, suprimarea dinastiei regale româneşti, suprimarea guvernului român, cu alte cuvinte decapitarea statului român şi transformarea României într-o provincie sovietică. Ce putere internaţională ar mai fi intervenit atunci în favoarea statului român ? Puterile Centrale nu aveau nici un interes, ele dimpotrivă, urmăreau distrugerea totală a statului român. Aliaţii apuseni atunci abia reuşeau să respingă atacurile puternice ale germanilor pe Frontul din Apus.

Deci momentul era propice acestei acțiuni. Guvernul sovietic a ales bine și persoana care trebuia să conducă această acțiune. Pentru Rochal nu exista respectul unei suveranități străine. Se constatase acest fapt cu ocazia sechestrării ambasadorului englez ridicat cu forța din clădirea ambasadei.

De altfel, V. I. Lenin însuși scrisese în vara 1917 că, în cazul unei revoluții, muncitorimea mai pregătită din țara revoluționară poate ajuta, chiar prin forță militară, o muncitorime mai slabă dintr-o țară străină, pentru a desăvârși o revoluție politică și a instala la putere proletariatul.

Desigur, România, ca stat suveran se afla în fața unui mare pericol. Dacă acțiunea lui Rochal reușea, atunci se punea sub semnul întrebării existența însăși a statului român, fiindcă muncitorimea română nu era atât de pregătită, de exemplu, ca muncitorii finlandezi, printre care V. I. Lenin avea mulți prieteni, dar care îi declarau lui că ei sunt pentru separarea și independența Finlandei. Și totuși, finlandezii n-au obținut independența decât în urma unui război crâncen contra Rusiei Sovietice, care i-a atacat !...

Evident, guvernul român a sesizat acest pericol și a luat măsurile de rigoare. S-a întărit paza armată a capitalei provizorii, aducându-se în acest scop încă o divizie românească. S-a procedat la formarea unui cordon militar în jurul Socolei, unde erau instalate Sovietele armatei rusești. Au fost arestați acei dintre socialiștii români care lucrau de comun acord cu sovieticii.

Din partea sa, generalul Șcerbacev a invitat Comitetul executiv al Sovietului de la Socola la cartierul său, e adevărat, garantându-i securitatea. Dar după discuții, când Șcerbacev s-a retras, comitetul în frunte cu Rochal a fost arestat de către niște ofițeri cazaci.

În privința arestării și executării lui Rochal și a unora dintre colaboratorii săi, izvoarele rusești cuprind opinii foarte contradictorii. După amintirile lui F. Levenzon, arestarea și executarea au făcut-o marinarii. L. Degtearev și nota guvernului sovietic fac răspunzător pentru aceasta guvernul român. Conform raportului

Comitetului revoluționar din Chișinău către Cartierul general rus și guvernul sovietic, ofițerii din batalioanele de șoc împreună cu cazacii l-au executat pe Rochal și prietenii lui. Tot așa unii afirmau că i-ar fi arestat ofițerii lui Șcerbacev și i-au predat românilor, care i-ar fi împușcat.

Martorul ocular însă, A. Scobioală, care a asistat la discuțiile de la Cartierul lui Șcerbacev cu Rochal, în calitate de comisar al unităților naționale moldovenești de pe Frontul Românesc, fără să cunoască dinainte ce li se pregătește revoluționarilor ruși, mi-a povestit că Rochal a fost arestat și împușcat chiar în grădina cartierului general al lui Șcerbacev, care se afla într-o vilă cochetă din strada Carol I, colț cu strada Lățescu (astăzi Bulevardul 23 August, colț cu Strada Pușkin. Dar vila a fost demolată, și în locul ei a fost construit un bloc de locuințe).

În orice caz, la 15 decembrie 1917, raportul Comitetului revoluționar rus din Chișinău comunica deja executarea unor activiști din Sovietul de la Socola, fără a indica însă numele lui Rochal.

În ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, după povestirile martorilor oculari care au difuzat știrea, se scria că, cel arestat, Rochal „plângea și se ruga să nu fie ucis". După război, *Mica Enciclopedie sovietică* (1933—1938), în articolul consacrat lui Rochal, consideră, aproape ca adevărat, faptul că Șcerbacev a ordonat omorârea lui.

În încheiere, trebuie să subliniem un fapt : burgheziei românești, în special guvernatorului I. I. C. Brătianu îi datorăm continuitatea existenței statului român până astăzi. Guvernul de atunci a luat măsurile necesare apărării și păstrării ființei statului român. Fiindcă trebuie s-o recunoaștem deschis : muncitorimea română, prin conducătorii ei de-atunci, de la Iași — cei mai mulți rămaseseră în București sub ocupația germană, — dar și în masa ei, era extrem de entuziasmată de revoluția sovietică, dar totodată era prea lipsită de experiență politică și în special nu cunoștea dispozițiile sufletești ale maselor de muncitori ruși și ale multor conducători ai lor, încă dominați de acele rămășițe ale șo-

vinismului şi imperialismului velikorus, pe care le constata şi le combătea V. I. Lenin. Şi dacă în avântul ei revoluţionar, în cazul unei revoluţii politice în România, muncitorimea română proclama — ceea ce nu era deloc exclus — „unirea cu proletariatul rus“ —, o asemenea declaraţie era suficientă ca să ofere ruşilor prilejul de a declara încorporarea românilor în statul lor revoluţionar. Cine-i putea atunci apăra pe români ?

Pentru a lua în consideraţie o asemenea eventualitate, — avem exemplul socialiştilor români din Odessa, G. Racovski, V. Bujor şi alţii, a căror sinceritate de sentimente şi idealuri comuniste nu o putem contesta. Ei s-au încadrat atunci în mişcarea revoluţionară a Rusiei şi au luptat nu în calitate de voluntari veniţi din altă ţară, ci în calitate de cetăţeni ai Rusiei, ocupând demnităţi cu toate riscurile respective. Se ştie, de exemplu, ce sfârşit nefericit a avut C. Racovski. Şi ca să dovedim că au procedat, s-ar putea spune, ca adevăraţi cetăţeni ai Rusiei, amintim că n-au pregetat să înfiinţeze la Odessa acele batalioane revoluţionare româneşti, care au fost constituite, în cea mai mare parte din soldaţii români de la paza depozitelor româneşti din Basarabia şi din unii prizonieri, foarte puţini, trimişi la Odessa şi forţaţi să lupte pentru o cauză străină lor !...

Şi aici ajungem la expunerea unor evenimente care sunt poate cele mai dramatice din mersul revoluţiei naţionale moldoveneşti, când situaţia din Basarabia devenise extrem de critică. Autorii care s-au ocupat de această perioadă scurtă — de 3 săptămâni, au caracterizat-o fie prin titlul „La răscruce“, fie prin acela de „Zile de cumpănă“, sau „La răspântie“.

Am arătat în repetate rânduri că trupele ruseşti, foarte numeroase în Basarabia, provocau dezordini şi au aruncat provincia într-o anarhie nemaipomenită.

Sfatul Ţării abia organizat, fără o armată bine instruită şi disciplinată, care era abia în curs de organizare, nu putea face faţă acestei anarhii. Iată de ce în rândul lui îşi face loc din ce în ce mai mult ideea de a aduce trupe de pe Frontul Românesc. Se credea că într-acolo

se vor îndrepta și trupele cehoslovace formate din prizonierii cehi și slovaci din Rusia, tot acolo s-au scurs în timpul verii și toamnei peste 20 000 de voluntari transilvăneni. Și cum rușii se temeau ca de foc de trupele românești, se convenise să se vorbească de trupe străine, dar în primul loc figurau trupele ucrainene, ca fiind ale unei republici din cadrul „Rusiei federale" (care era postulată teoretic, dar nu exista ca realitate juridicește constituită), apoi de trupele cehoslovace, în al treilea rând de trupe de voluntari transilvăneni și în ultimul loc — de trupele românești.

Într-o ședință secretă, la 21 decembrie 1917, după discuții laborioase, Sfatul Țării ia decizia să ceară de la Cartierul general al lui Șcerbacev din Iași trupe străine — ucrainene, cehoslovace sau românești. Decizia a fost votată cu o zdrobitoare majoritate a deputaților. După cum dau a înțelege lucrările sovietice antiuniniste, gruparea majoritară a Sfatului Țării („Blocul moldovenesc") a fost sprijinită și de voturile minorităților naționale. Desigur, au votat pentru această decizie polonezii, germanii, unii ucraineni, unii evrei, poate unii găgăuzi. Au votat și o bună parte din deputații grupului țărănesc. Să nu uităm că premierul Pantelimon Erhan făcea parte din rândurile acestei fracții și se bucura de multă trecere.

Dar secretul deciziei n-a fost păstrat. Ea a fost difuzată de adversarii introducerii trupelor străine, care se temeau că această decizie este preludiul unirii Basarabiei cu România. Așa că, drept răspuns la această decizie, pe data de 23 decembrie se ține o ședință reunită a Comitetelor executive ale sovietelor rusești din Chișinău, ale Comitetelor revoluționare rusești din Basarabia, a Comitetului central al militarilor moldoveni, reprezentat de Cotoros și Dascălu, și a Comitetului țărănesc din Basarabia. Ședința s-a desfășurat sub președinția lui T. Cotoros, adversar al introducerii de trupe străine. S-a ajuns la următoarele hotărâri (*Bor'ba za vlast' sovietov v Moldavii*, p. 243) :

1. Demobilizarea armatei să se facă cu aprobarea guvernului central al Rusiei. (Am văzut însă că Sfatul

Țării, Șcerbacev și chiar unii comandanți de armată aleși de soldați — cum era soldatul Kondurașkin — luaseră deja măsuri de demobilizare în masă. Kondurașkin i-a imprimat chiar un ritm foarte grăbit, în fiecare săptămână câte un contingent era lăsat la vatră) ;

2. Îndepărtarea elementelor nedemocratice din Sfatul Țării ;

3. Desființarea diplomației secrete din Sfatul Țării :

4. Convocarea grabnică a Constituantei Basarabiei, iar până atunci convocarea în timp de 2 săptămâni a Congresului provincial al delegaților țărani, muncitori și soldați pentru completarea și democratizarea Sfatului Țării (Convocat sub egida Sovietelor, acest congres ar fi fost astfel trucat și dirijat de ruși încât s-ar fi comportat ca și la început țăranii ruși din primul Congres țărănesc din 21—23 mai 1917, — adică într-un spirit intolerant de șovinism și colonialism rusesc) ;

5. Trecerea pământului, a inventarului viu și tehnic în seama Comitetelor agrare (Sfatul Țării dăduse aceeași dispoziție, dar trupele rusești, prin comportarea lor anarhică și prin amestecul lor nesăbuit, au împiedicat realizarea liniștită și sistematică a acestei măsuri. Ea a fost realizată abia după intrarea trupelor române în lunile februarie-martie 1918) ;

6. Redresarea situației financiare a Basarabiei fără împrumuturi externe, care pot fi însă încheiate numai cu aprobarea întregului popor și numai pentru nevoile interne ale provinciei. (Dar circulația monetară era lovită de insuficiența rezervelor monetare și de extrema devalorizare a bancnotelor de diverse tipuri și emisii importate în mod fraudulos de peste Nistru : bancnote țariste, ale guvernului Lvov, ale guvernului Kerenski (foarte depreciate), ale guvernului ucrainean și chiar ale orașului Odessa, cu cea mai slabă putere de cumpărare !) ;

7. Stabilirea unei legături imediate cu Sovietul comisarilor poporului și cu toate părțile federative ale republicilor sovietice. (Chiar de-ar fi încercat Sfatul Țării o asemenea legătură, ea era împiedicată de exis-

tența Republicii Ucrainene, în care tendința sa de completă separare de Rusia devenea tot mai pronunțată. Dar Sfatul Țării manifesta și el o tendință hotărâtă de a separa Republica Moldovenească de Rusia, încă stăpânită de șovinism și colonialism.)

Menționăm că Cotoros și Dascălu fuseseră delegați în Comitetul de coordonare a tuturor Comitetelor revoluționare, de către Comitetul central al militarilor moldoveni încă înainte de constituirea Sfatului Țării. Iar pentru constituirea lui s-a decis că absolut toate comitetele din Basarabia — și erau atât de felurite — vor avea un caracter pur profesional și își pierd caracterul lor politic. Așa că ambii acești doi „delegați" erau de fapt niște impostori. Iar Cotoros era și deputat al Sfatului Țării ales de Congresul militar moldovenesc, deci lucra împotriva directivelor acestui congres, precum și împotriva deciziei Sfatului Țării din 21 decembrie, încălcându-și jurământul de credință față de parlamentul moldovenesc. Această atitudine a lui Cotoros, mai exact, schimbare de atitudine, s-a produs ca urmare a unei afecțiuni sentimentale față de Nadejda Grinfeld, adversara încrâncenată a unirii cu România, — afecțiune irațională — deschis manifestată și cunoscută tuturor atunci.

La sfârșitul ședinței s-a decis ca toți delegații de la organizațiile revoluționare, membri ai Sfatului Țării, să întreprindă toate demersurile în vederea înfăptuirii măsurilor de mai sus. Ca urmare, în Sfatul Țării s-a constituit o opoziție restrânsă, în care figurau Cotoros, Pantiru, Ciumacenco, Nadejda Grinfeld, Prohnițchi, Vl. Diaconovici și încă vreo câțiva, în orice caz puțini la număr — vreo 10—12, care mereu cereau revenirea asupra deciziei de a aduce în Basarabia trupe străine, dar majoritatea n-a mai admis ca această problemă să mai fie pusă pe rol, considerând-o definitiv rezolvată prin decizia din 21 decembrie.

De fapt, această opoziție întrezărise și identifica două etape ale aceluiași proces — aducerea trupelor străine în Republica Moldovenească, recte a trupelor române, — căci alte trupe disciplinate atunci nu existau, —

însemna în final Unirea Republicii Moldovenești cu România, fiindcă ele asigurau unioniștilor și populației deplina manifestare liberă în acest sens.

Evenimentele însă se precipitau.

Micul teritoriu al Moldovei rămas în stăpânirea statului român era literalmente îmbâcsit de trupe rusești în plină debandadă și în fierbere revoluționară, așa cum se răsfrângea ea în sufletele primitive ale soldaților ruși. Aceste trupe, care se dedau continuu la manifestări ostile statului român, trebuiau îndepărtate din zona frontului. Generalul Șcerbacev, șeful Cartierului general rusesc de pe Frontul Românesc a procedat la demobilizarea lor progresivă, dar ele se scurgeau năvalnic, stihial, păstrându-și armele, spre Basarabia și comițând pogromuri în târgușoarele și orașele Moldovei. Astfel, au suferit orașele Botoșani și Dorohoi incendii puse de ruși, distrugerea clădirilor, chiar licee și spitale, terorizarea populației etc. Aceste trupe nu puteau să fie lăsate să plece înarmate. Guvernul român a decis atunci dezarmarea trupelor rusești, care s-a făcut cu oarecare împotrivire, înfrântă însă repede.

Dar ajunși la Chișinău sau în alte părți ale teritoriului Republicii Moldovenești, pline de depozite de arme, soldații ruși se înarmau din nou terorizând în primul rând pe moldoveni, pe care îi simțeau frați cu românii, și apoi pe evrei, fiindcă soldații ruși erau prin tradiție, din tată în fiu, antisemiți. Un pravoslavnic rus nu putea uita că evreul Iuda l-a vândut pe Iisus, uitând însă că și Iisus era evreu !

Dar ca să se răzbune de umilința la care au fost supuși în România, prin acțiunea dezarmării, trupele rusești au început să atace depozitele de alimente cumpărate în Basarabia de către o comisie interaliată specială și păzite fiecare de mici detașamente românești de 20—25 soldați, sub comanda unui ofițer. De asemenea, au început să oprească trenurile cu alimente trimise spre România, să țină pe loc trenurile deja încărcate, dar încă neexpediate etc. Au început apoi să prade depozitele așezate pe lângă stații de cale ferată,

să încarce trenurile cu alimente prădate şi să le trimită în Rusia. Prădarea depozitelor s-a produs la Tighina, Cahul, Bolgrad, Chişinău, Străşeni, Cornești, Fălești, Bălți, Rezina. Unele din ele sunt consemnate în volumul sovietic *Bor'ba za vlast' Sovietov v Moldavii*, cu vădită satisfacție, pentru că ducându-se în Rusia trenuri întregi din aceste depozite „se salva o avere rusească".

Or, aceste prădăciuni însemnau înfometarea populației şi armatei române şi chiar a populației basarabene, iar Sfatul Țării nu avea suficiente forțe militare pentru a împiedica asemenea acte ostile poporului român frățesc. Aşa că logica implacabilă a evenimentelor impunea intervenția unor trupe române, mai numeroase şi disciplinate, care să curețe tânăra republică de epavele unei armate în plină descompunere, dar fiind încă în stare să terorizeze populația pașnică a provinciei.

Starea de tensiune între organizațiile revoluționare ruseşti şi Sfatul Țării devenea din ce în ce mai încordată, favorizată şi de faptul că guvernul român n-a dat urmare imediată cererii parlamentului moldovenesc de a trimite trupe românești suficiente pentru instaurarea ordinii în Republica Moldovenească. Pe de altă parte, către 25 decembrie, deputații țării (civili şi soldați), dar mai ales soldații au plecat acasă în Ajunul zilei de 25 decembrie (pentru sărbătoarea Crăciunului şi alte sărbători de iarnă), pentru a petrece sărbătorile în sânul familiei, pe care mulți dintre ei nu le vizitaseră de ani de zile. Astfel că şedințele Sfatului Țării se țineau tot mai greu datorită lipsei membrilor săi. Aşa că ele n-au mai putut fi zilnice, dar se țineau cam una la 3—4 zile. Şi în timpul acesta, la Chişinău s-a adăugat o nouă organizație rusească ostilă Sfatului Țării, — aşa-zisul *Front Otdel*, adică Secția Frontului (românesc) a *Rumcerod*-ului din Odessa.

Cu ocazia împuşcării lui Rochal şi a celor ce-l însoțeau, au fost arestați şi cei de la Secția Frontului din Socola. Însă unii din această organizație au scăpat şi au putut fugi în Basarabia şi apoi la Odessa. Cei arestați au fost eliberați mai târziu, pe cuvântul dat că vor

înceta să mai activeze. În orice caz, Secția Frontului Românesc a *Rumcerod*-ului a fost lichidată complet.

Cum însă al doilea Congres al *Rumcerod*-ului, din 10—22 decembrie 1917, a fost în marea lui majoritate bolșevic, fiind chiar organizat după instrucțiunile date de bolșevicul A. Hristov și cum bolșevicii din sudul Rusiei aveau aceeași atitudine dușmănoasă față de mișcările naționale ca și cei mai urâcioși reacționari țariști sau ca și guvernul „revoluționar" al lui Kerenski și Comitetul central socialist-revoluționar, *Rumcerod*-ul ales la al doilea congres reflecta și el aceeași atitudine.

Iată de ce *Rumcerod*-ul înscenează la 27 decembrie o ședință a „basarabenilor" delegați la al doilea congres al său, ședință în care ar fi participat delegați „fără deosebire de naționalitate sau partid". De fapt, erau delegații de la unitățile rusești dislocate în Basarabia, care după cum am arătat, nu puteau să aparțină decât partidului bolșevic sau să fie simpatizanții lui, iar ca naționalitate — am văzut, de asemenea, din lucrările memorialistice sovietice — erau ruși, căci trupele din Basarabia erau recrutate sau din Siberia Orientală (regimentele transamuriene) sau din nordul Rusiei.

Această ședință a rușilor confecționată ad-hoc ca „basarabeană" se credea îndreptățită să declare că Sfatul Țării, „nici prin componența lui, nici prin modul de organizare, nu corespunde scopurilor și problemelor poporului muncitor de diferite naționalități din Basarabia" și face apel la masele muncitoare, reprezentate de către Sovietul de țărani și muncitori și soldați din Chișinău, să dizolve acest organ „burghezo-moșieresc" și să convoace un congres extraordinar al poporului basarabean muncitor, pentru a întemeia o putere populară în Basarabia.

În baza acestei decizii a ședinței (publicată fără nici o semnătură !...) *Rumcerod*-ul, probabil neavând încredere în Sovietul din Chișinău, care nu avea majoritate bolșevică, în ziua de 28 decembrie, deleagă în grabă 50 de membri ai săi care să formeze Secția Frontului românesc *(Front Otdel)*, și îi încarcă în trenul Odessa—Chișinău.

Secţia Frontului ajunge la Chişinău în ziua de 30 decembrie, dar din cei 50 membri, nu mai rămăsese decât 17 ! (Voinicoşii au dat bir cu fugiţii.) *(Bor'ba za vlast sovietov v Moldavii*, p. 273).

Pe ziua de 1 ianuarie 1918, Secţia Frontului emite un ordin prin care pretinde preluarea puterilor în Chişinău şi Basarabia, şi în primul rând pune în subordinea sa trupele ruseşti din Chişinău şi împrejurimi cu comandamentul lor cu tot, care între timp se organiza în frunte cu statul-major condus de căpitanul Venedictov.

Chiar în ziua de 1.I.1918, şeful acestui stat-major, Venedictov, expediază un raport către Sovietul comisarilor poporului *(Bor'ba za vlast' sovietov v Moldavii*, pp. 266—268). În el se făcea o caracterizare a situaţiei din Basarabia.

După ce se menţionează că Basarabia „s-a separat" într-o republică naţională moldovenească (este acum de subliniat acest termen de „s-a separat", care aminteşte de *separatism*, atât de urât de ruşi), lipsită de forţă armată şi săracă din toate punctele de vedere, că organul reprezentativ al republicii, „Sfatul Ţării" [1], constituie puterea legislativă, iar Consiliul directorilor exercită puterea executivă, raportul continuă textul : „Sfatul Ţării" la început era un organ (constituit) cu elemente socialiste, dar în timpul funcţionării sale s-au produs transformări, prin trimiterea socialiştilor şi democraţilor în judeţe. Această îndepărtare a elementelor democratice a avut ca rezultat o politică românofilă a Consiliului directorilor. Se duce o luptă ascunsă între Soviete şi „Sfatul Ţării", care are consecinţe păgubitoare asupra provinciei. Prin atacurile sale permanente, episodice (cuvântul „epizodiceskii", se vede, a fost folosit pentru a da limbii un caracter mai „literar", cu toate că acest adjectiv e în contradicţie directă cu adjectivul *permanent* (postojannîmi). E o mostră de cultură generală a

[1] Sovieticii, în toate lucrările lor, folosesc denumirea „Sfatul Ţării", punând-o întotdeauna în ghilimele, ca un termen străin limbii ruse, deşi în traducere rusească sună tot Soviet, numai că e vorba de Sovietul Ţării, „Soviet Stranî".

acestui căpitan — *(n.n.)*. Fără a-şi manifesta în mod hotărât şi definitiv fizionomia, Sfatul Ţării a redus la zero munca creatoare a Sovietelor şi le determină să-şi irosească toate forţele pentru a anihila manifestările Sfatului Ţării.

Aceste afirmaţii nu corespund adevărului. În primul rând, Sfatul Ţării n-a trimis în judeţe decât doi deputaţi, Rudiev, la Bălţi şi Amanu la Soroca. Ultimul, prea tânăr, nu s-a manifestat prin nimic deosebit şi curând a demisionat din post. Primul e singurul care s-a opus intrării armatei române în Republica Moldovenească. Despre acestea vom vorbi mai târziu.

Al treilea deputat, care n-a corespuns aşteptărilor şi a trădat Sfatul Ţării, a fost Cotoros, numit comisar al judeţului Chişinău, despre care am făcut o expunere mai sus şi care a fost înlocuit cu dr. D. Ciugureanu. Totuşi, Cotoros şi-a păstrat calitatea de deputat al Sfatului Ţării.

În al doilea rând, Sfatul Ţării n-a atacat niciodată Sovietele. A constatat mereu anarhia produsă de trupele ruseşti lipsite de orice disciplină, iar dacă Sovietele considerau aceste atacuri ca fiind la adresa lor, înseamnă că se solidarizau cu trupele sovietice, vinovate în primul rând de anarhia din provincie.

Mai departe, raportul relatează ceea ce îi durea mai tare pe ruşi : Consiliul directorilor, prin comisarul său la Banca Statului, T. Ioncu, director al finanţelor, a oprit toate creditele pentru trupele republicane ruseşti. (Şi pe bună dreptate, căci ele depindeau de Cartierul general al lui Şcerbacev, căruia trebuia să se adreseze pentru acreditare, dar cum Cartierul general de la Iaşi începuse demobilizarea, el le acorda numai spesele, adică foile de drum pe calea ferată şi hrana cât dura drumul). Trupele ruseşti însă voiau să mai zăbovească şi să se lăfăiască (este vorba de Sovietele lor, nu de toată masa soldăţească de rând) în Basarabia...

„Sfatul Ţării", notează mai departe raportul lui Venedictov, a cerut trupe de la Şcerbacev şi Rada Ucraineană. El foloseşte şi trupe transilvănene (raportul ci-

tează faptul că 40 ofiţeri şi 20 soldaţi — de ce aşa de puţini soldaţi ? — au sosit în staţia Bucovăţ). Invitate de „Sfatul Ţării", trupele române au început ocuparea Basarabiei. În momentul acela (1 ianuarie 1918), Venedictov nu se putea referi decât la ocuparea Cahulului şi a Leovei. Ori această ocupaţie nu s-a făcut la cererea Sfatului Ţării, ci la apelul autorităţilor locale, judeţene şi orăşeneşti, fiindcă nu mai putea suporta dezmăţul trupelor ruseşti, şi acest demers a fost făcut chiar în urma asasinatului comis asupra unei gărzi române în frunte cu ofiţerul, de la un depozit de alimente din orăşelul Leova.

Raportul, de altfel, recunoaşte gradul de descompunere totală a trupelor republicane ruseşti, dar el atribuie lipsa de disciplină ordinelor de demobilizare accelerată, inversând cauza cu efectul. Se menţionează, de asemenea, şi lipsa de disciplină a trupelor moldoveneşti (evident, aici raportul se referă la regimentul 1 moldovenesc de infanterie, care a suferit influenţa nefastă a lui Cătărău, căci alte unităţi moldoveneşti în curs de organizare nu manifestau semne de nesupunere la ordinele superiorilor). Se notează şi informaţia că guvernul Republicii Moldoveneşti a cerut lui Şcerbacev 10 regimente româneşti. De aceea raportul cere Comisarilor Poporului să intervină pe lângă guvernul Republicii Moldoveneşti ca acesta să renunţe la aducerea trupelor româneşti. (Deci, totuşi, recunoaşte existenţa legală a guvernului moldovenesc, pe lângă care trebuia „să intervină" guvernul Comisarilor Poporului !).

Raportul menţionează la sfârşit că la Chişinău s-a instalat Secţia Frontului Românesc a *Rumcerod*-ului, dar că ea deocamdată se află în stadiul de organizare.

Într-adevăr secţia Frontului se instalează în localul Liceului de fete „Dadiani", (întrerupând studiile liceului), cu cei 17 activişti rămaşi din 50 numiţi de *Rumcerod*-ul de la Odessa, şi îşi distribuie sarcinile principale în felul următor : preşedinte, Perper, un civil, cizmar din Odessa, care niciodată, chiar în zilele de 1-13 ianuarie, n-a purtat uniforma militară ; secretar Dementiev (şi el civil), şef al statului-major — Kaabak ; şef al cancelariei statului-

major Roevski (singurul ofiţer, căpitan) ; şef al staţiei radiotelegrafice Bojarscinov etc.

La data de 1 ianuarie 1918 Secţia Frontului emite ordinul nr. 1, în ordin se aduce la cunoştinţa tuturor trupelor ruseşti din Chişinău şi Basarabia să nu se supună nici Radei ucrainene, nici comisarilor naţionali ai Frontului românesc sau altor contrarevoluţionari. (Amintim că în Odessa erau deja lupte de stradă între *Rumcerod* şi Rada ucraineană în care învingătoare au fost trupele ucrainene — *n.n.*)

Totodată ordinul ordonă o măsură a cărei importanţă a scăpat militarilor de la Sfatul Ţării : numeşte un comandament al gării Chişinău, cu câţiva ofiţeri subordonaţi lui şi cu o gardă de soldaţi, precum şi un comandament al gării Ungheni, acesta însă peste câteva zile (dar târziu) fiind îndepărtat şi înlocuit cu un comandament ucrainean, susţinut de trupele ucrainene favorabile României.

Dacă Sfatul Ţării numea şi el un ofiţer moldovean în calitate de comandant al gării Chişinău, e posibil ca incidentul din 6 ianuarie să fi fost evitat.

Tot pe data de 1 ianuarie 1918, Secţia Frontului emite un ordin către armatele ruseşti ale frontului şi regiunii din spatele imediat al frontului (din Basarabia) cu scopul de a le întări moralul. După ce le adresează felicitări de Anul Nou, Secţia Frontului dezminte faptul că descompunerea armatei ruseşti se datorează Comitetelor militare care au preluat comanda trupelor şi afirmă că descompunerea lor a produs o contrarevoluţie, ai cărei partizani încă nu-i comandă armata (deşi peste tot se instalaseră, conform ordinului lui Kirilenko, Comitetele militare, destituind pe foştii comandanţi !). De aceea se cere comitetelor să preia peste tot comanda armatei şi să insufle trupelor spiritul combativ coracteristic unei gărzi revoluţionare, socialiste.

Comitetele militare sunt invitate să anuleze toate ordinele contrarevoluţionare, să înceteze de a mai acorda permisii şi concedii, să oprească naţionalizarea şi demobilizarea trupelor, căci toţi trebuie să-şi dea seama că naţionalizarea şi demobilizarea sunt măsuri perfide ale

burgheziei, care vrea să pulverizeze forțele revoluționare (*Bor'ba...*, pp. 268-269).

Deci, în prima zi a apariției sale ca organ cu pretenții la putere reală, Secția Frontului nu a atacat direct Sfatul Țării, ci numai acțiunea de naționalizare a armatei, pe care, local, tocmai Sfatul Țării o realiza mai intens. Cu alte cuvinte, de fapt, Secția Frontului se plasase în mod deschis de partea dușmanilor Sfatului Țării, organ suprem al Republicii Moldovenești, contestând tocmai baza autorității lui — forța militară națională.

Dar peste o zi, la 2 ianuarie, Secția Frontului reia atacul propagandistic, de data aceasta dirijându-l direct contra Sfatului Țării. Ordinul din această zi recunoaște că cete înarmate de soldați ruși umblă prin Basarabia, bătându-și joc de populație, prădând-o și omorând bărbați și femei. Dar de vină nu sunt soldații sau lipsa de disciplină în armata rusească, ferească Dumnezeu !, de vină sunt burghezia și contrarevoluționarii care pun la cale asemenea fapte. Iar burghezia o reprezintă în Basarabia „Sfatul Țării".

Iată dar organul conducător al moldovenilor, care de la început a luptat contra anarhiei încurajate de Soviete, acuzat că tocmai el se asociază cu criminalii ! Și cine acuză ? Perper, Dementiev, Kaabac și Șpunt (nici un nume moldovenesc !), oameni străini complet de Basarabia, veniți la Chișinău numai de două zile, lipsiți cu totul de simțul disciplinei — vom vedea mai jos cazuri elocvente — și care incită prin acuzațiile lor tendențioase cele mai primitive instincte ale maselor, tocmai ei au încurajat și mai mult anarhia la Chișinău.

Deci, un fel de declarație de război Sfatului Țării. Pe ce putea conta Secția Frontului ? De câte unități militare rusești, de ce brumă de disciplină putea ea să dispună ?

Și pe ce putea conta Sfatul Țării ? Ce unități militare devotate avea el la dispoziție ?

Din raportul lui Venedictov, citat mai sus, aflăm situația trupelor rusești din Chișinău și din Basarabia.

La capitolul „Probleme militare" se recunoaște că toate trupele rusești de pe teritoriul Basarabiei sunt în

descompunere. Ordinul Radei ucrainene (de demobilizare — *n.n.*), sprijinit de către comisarul militar al Republicii Moldovenești, maiorul V. Cijevski, a provocat în rândul soldaților o tendință stihială de a pleca acasă. De asemenea, și ordinul nenorocit al comandantului ales al Armatei a IV-a (cu sediul la Chișinău), soldatul Kondurașkin, de a concedia în fiecare săptămână câte un contingent, care admitea deci posibilitatea unei demobilizări mai rapide a unităților militare din spatele frontului, a oferit la fel „trădătorilor", cum îi numește Venediktov pe comandanții trupelor rusești (să nu uităm că cei mai mulți erau „aleși" de masa soldătească !), posibilitatea de a lăsa la vatră foarte multe trupe într-un timp foarte scurt. Brigada 34 rezervă a fost trimisă la vatră de către comandantul ei, praporșcicul Dobrovolski (Secretar al Sovietului gubernial al soldaților și muncitorilor !). Regimentul de pușcași al diviziei de cavalerie transamuriană (Siberia Orientală) a fost demobilizat de generalul Polovțev. Au fost dizolvate și alte multe unități militare. Iar unitățile rămase, neavând o conducere organizată, se aflau, la fel, în stare de descompunere.

Statul-major revoluționar, scria Venediktov ca să-și atribuie succese îndoielnice, face eforturi de a opri această stare anarhică, de a organiza o gardă socialistă populară, astfel încât unele unități, în special regimentele 3 și 5 cavalerie (transamuriene — *n.n.*) companiile 3 și 16 de autoblindate, 3 batalioane de căi ferate, brigada 14 de artilerie se afla în curs de reorganizare. Dar ele nu sunt concentrate în aceeași localitate și nu sunt capabile de acțiuni militare combinate pentru luptă. Ca număr, forța e de partea Sovietelor, dar unitățile militare, chiar cele enumerate, nu executau deseori ordinele și nu se putea pune bază pe ele. Reorganizarea, speră Venediktov, va fi terminată la 7 *ianuarie*. Subliniem data, fiindcă la această dată, într-adevăr, rușii încep acțiuni militare directe, atât împotriva trupelor românești ce începuseră să intre în Basarabia pentru paza depozitelor de alimente, achiziționate cu bani românești — deci avere românească —, cât și împotriva Sfatului

Țării, vizând compromiterea și apoi, dacă se putea, desființarea lui.

Care erau forțele militare ale Sfatului Țării ?

În raportul său către guvernul sovietic, Venediktov scrie : „Guvernul moldovenesc n-are absolut nici un sprijin militar. Unitățile moldovenești nu sunt organizate, nu sunt disciplinate, nu execută ordinele comandanților lor. Dar acest guvern are încredere în trupele românești care au început deja să sosească. Guvernul Republicii Moldovenești a cerut de la Șcerbacev 10 regimente (românești, *n.n.*). Și totuși, până la sosirea trupelor românești cerute de guvernul Republicii Moldovenești (la 4 ianuarie guvernul român a luat decizia respectivă și abia la 9 ianuarie divizia Broșteanu a trecut Prutul, cu direcția Chișinău și centrul Basarabiei), existau trupe moldovenești care ascultau de comandanții lor numiți de Directoratul militar moldovenesc. Sfatul Țării nu mai putea conta pe regimentul 1 infanterie moldovenesc, complet dezorganizat de demagogia lui Cătărău. Existau însă cele două regimente de cavalerie, necomplete încă, dar în care disciplina se instala continuu și care n-a manifestat nici un refuz de a executa ordinele ofițerilor. Când trebuia, escadroanele lor ieșeau din cazărmi pentru a executa anumite demonstrații, chiar împotriva Secției Frontului, după cum vom vedea mai departe.

Apoi, erau în Chișinău trei cohorte moldovenești comandate de A. Crihan (în lipsa lui, de N. Ciornei, adjunctul său), dintre care două de cavalerie. Mai erau două baterii de artilerie, așezate pe *Dealul Râșcanu*, la est de Chișinău, dincolo de calea ferată, care aveau ținta reglată tocmai asupra clădirii *Dadiani* — sediul Secției Frontului. Acesta știa că în momentul când va încerca vreo acțiune ostilă directă contra Sfatului Țării, va fi obiectul unui foc de artilerie, ce îl va distruge. Apoi, o baterie de artilerie a fost adusă și instalată chiar în curtea Sfatului Țării. Și în sfârșit, era garda Sfatului Țării, foarte credincioasă parlamentului și guvernului moldovenesc, compusă din 200 soldați și 80 marinari moldoveni.

Este interesant că cei 80 de marinari moldoveni sosiţi de la Odessa la 20 decembrie, pentru paza Sfatului Ţării, au declarat că ei împărtăşesc platforma Congresului ostăşesc moldovenesc ţinut în toamnă la Odessa şi anume :

1) Nu sunt nici bolşevici, nici menşevici, ci înainte de toate sunt fii ai Basarabiei, pe care o iubesc ca pe o mamă şi pe care o vor apăra din toate puterile ;

2) Ei vor o stăpânire puternică, bazată pe toţi locuitorii şi toate organizaţiile moldoveneşti.

De aceea toată puterea în Basarabia trebuie să aparţină Sfatului Ţării şi „în afară de el să nu mai fie alte aşezăminte de ocârmuire în Basarabia". Ei vor apăra deci Sfatul Ţării din orice parte s-ar face încercări de a-i scădea puterea.

Rezumând, trebuie să constatăm că nici Sovietele, şi în special Secţia Frontului nu se putea baza pe vreo unitate militară rusească sigură, dar nici Sfatul Ţării nu avea la dispoziţie decât puţine trupe credincioase. De aceea ambele părţi au ezitat să înceapă o luptă militară directă, aşa cum s-a întâmplat între *Rumcerod* şi Rada ucraineană la Odessa.

Ceea ce încercau ruşii atunci era o luptă ideologică. Ei făceau o propagandă intensă în mijlocul populaţiei din Chişinău şi a trupelor ruseşti şi moldoveneşti, facilitată prin faptul că toate regimentele moldoveneşti erau cazate în cazărmi pe aceeaşi stradă (Kievskaja), cu Secţia Frontului. De asemenea, ruşii desfăşurau o propagandă duşmănoasă contra mişcării moldoveneşti în Comitetul central al militarilor moldoveni, încercând totodată să-i învrăjbească pe soldaţii moldoveni din comitet, contra ofiţerilor moldoveni din acelaşi comitet. Propaganda, de asemenea, era favorizată prin faptul că, Comitetul central al militarilor moldoveni îşi avea sediul în Palatul Libertăţii (fostul palat al guvernatorilor ţarişti), unde îşi aveau sediul şi Sovietele revoluţionare ruseşti.

Chiar înainte de sosirea Secţiei Frontului la Chişinău, din momentul când ea a fost înfiinţată (între 20-23 decembrie, la Odessa) şi până când a fost cam expediată cu forţa la Chişinău, a fost trimis la Chişinău, cu o gardă

de soldaţi, ofiţerul cu însărcinări speciale — Raevski, cu sarcina de a rechiziţiona pentru Secţia Frontului tipografia ziarului rusesc *Besarabskaja Jizni*. Sosind la Chişinău în ziua de 21 decembrie, el a tipărit în ziua de 22 decembrie un pamflet într-o foaie volantă, în 30 000 exemplare, în care ataca Sfatul Ţării ca organ contrarevoluţionar.

Amănunte despre peripeţiile acestui pamflet denigrator sunt povestite de E. Sinicliu, pe atunci deputat în Sfatul Ţării, care a confiscat acest pamflet şi l-a arestat pe Raevski. E posibil ca acest ofiţer, cu grad de căpitan, să fie un descendent al vestitului decembrist rus Vladimir Raevski ceea ce ar explica faptul că Inculeţ, în loc de a-l reţine arestat, l-a eliberat sub promisiunea că el va pleca în Rusia şi nu va mai activa împotriva Sfatului Ţării. Altă explicaţie nu putem găsi acestui gest mărinimos în împrejurările când Sfatul Ţării era o ţintă de atacuri furibunde. Evident, Raevski a promis că va pleca din Basarabia, dar n-a făcut-o şi s-a retras peste Nistru o dată cu Secţia Frontului.

Aşadar, forţele militare ruseşti şi moldoveneşti se aflau într-un echilibru instabil, care putea oricând să fie distrus prin factori psihologici favorabili uneia dintre părţi : lupta ideologică mai eficace, intervenţia unui fapt nou care să insufle mai mult curaj uneia dintre cele două părţi, sau eventual, o provocare...

Dacă Sfatul Ţării n-ar fi avut deloc sprijin militar, atunci ce ar fi putut împiedica Sovietele de a-l desfiinţa ?

În neputinţa lor de a cuceri puterea în Basarabia prin forţă militară, Sovietele au început să plănuiască pur şi simplu la acte teroriste.

Din luna noiembrie, datorită scumpetei, luam masa la cantina militară, dovedind printr-o adeverinţă, eliberată de Comitetul central al militarilor moldoveni, că sunt colaborator al acestei organizaţii. Cantina era mult mai ieftină decât m-ar fi costat la vreo pensiune de familie. Ea funcţiona în acelaşi *Palat al Libertăţii*, în care îşi aveau sediul Sovietele şi Comitetul central militar moldovenesc.

În ziua de 2 ianuarie (țin minte data, fiindcă era a doua zi după ziua mea onomastică), aud în timpul mesei pe niște soldați ruși criticând mișcarea moldovenească. Bineînțeles, se făcea „o critică" specific rusească, cu tot felul de înjurături nepublicabile, în care rușii întrec toate popoarele europene. Dar sensul general al criticii era acela că moldovenii sunt înțeleși cu românii, care dezarmează armata rusească, și, te pomenești că vor încerca unirea cu acest „popor nelegiuit".

A doua zi, tot la masă m-a frapat o noutate care ne viza direct pe cei de la redacția ziarului *Cuvântul Moldovenesc*. Unul dintre ruși a exclamat atunci : „Poka ne brosim bombu v eto zmeiunoje gnezdo, ne prekratitsja parșivîi moldovskij naționalism", — adică „Până când nu vom arunca o bombă în acest cuib de vipere, nu va înceta spurcatul acesta de naționalism moldovenesc".

Evident, nu m-am angajat în discuții zadarnice, mi-am terminat masa și am plecat spre redacție. Trebuia să străbat grădina publică, pustie la ora aceea, ora mesei. Din urmă m-a ajuns sergentul V. Ciorăscu, din satul Suruceni, deputat în Sfatul Țării, și îmi spuse încet, moldovenește : „Ați auzit ce vă pregătesc aceștia ? Preveniți-l pe domnul Halippa. Despre el a fost vorba, după ce ați plecat".

I-am răspuns că vom lua măsuri de pază. După întoarcerea lui Pan Halippa de la masă, pe care o lua în familie, i-am relatat cele auzite, spunându-i că, desigur, el nu trebuie să stea la redacție.

— „Dar voi ?" — întrebă el, având în vedere pe P. Stihi, A. Lungu și pe mine — toți redactori ai ziarului, ocupând o cameră spațioasă în localul redacției.

— „Noi suntem tineri, — i-am răspuns. Cum vom auzi bătăi la ușă și încercarea de a o sfărâma, sărim pe geam în curte, iar de acolo la vecini și din curte în curte, vom ieși în stradă destul de departe".

Pan Halippa a plecat, și peste vreo două ceasuri s-a întors și mi-a dat noua adresă, chiar vizavi de Sfatul Țării, la familia doctorului rus Morozov, care ca un adevărat intelectual rus, de frumoasă tradiție revoluționară, privea cu simpatie mișcarea moldovenească, recu-

noscând și faptul că moldovenii sunt români și e firesc să se unească cu ceilalți români.

În zilele următoare, târziu pe la orele 12-1 noaptea, mă duceam la gazda conspirativă și-l puneam la curent cu tot ce se petrece în oraș, aducându-i și ziarele rusești. Locuința lui provizorie avea avantajul că-i oferea posibilitatea să meargă zilnic la ședințele Sfatului Țării traversând numai strada.

Starea de tensiune era menținută tot timpul de Secția Frontului. Din darea de seamă despre ședința Comitetului de coordonare a organizațiilor revoluționare din Basarabia, ținută la 5 ianuarie, se constată că Secția Frontului a propus Directoratului militar al Sfatului Țării să lucreze de acord cu ea. Dar ea, Secția Frontului, este singura organizație cu depline puteri, deci — dădea a înțelege reprezentantul ei — Directoratul militar al „Sfatului Țării" trebuie să i se supună.

Pantelimon Erhan, premierul Republicii, prezent la ședință, dă o replică la această declarație, că Secția Frontului nu dispune de forțe reale care să oprească, în special, anarhia la căile ferate și pune în vina Secției Frontului că nu lucrează în acord cu Comitetul executiv orășenesc al Chișinăului și cu Sfatul Țării. De asemenea, relevă că unitățile rusești ridică rezervele de aprovizionare ale Basarabiei, în loc să aducă alimente din Rusia. În felul acesta Basarabia va fi condamnată la foamete.

Dar imputarea principală pe care o face Erhan la acea ședință Secției Frontului este duplicitatea atitudinii ei față de Sfatul Țării. În consfătuiri ea face apel la colaborare și afirmă că nu va ataca Sfatul Țării, așa cum a promis ieri (deci în ziua de 4 ianuarie — *n.n.*), dar astăzi în oraș au fost lipite afișe în care „Sfatul Țării este înjurat în tot felul". Erhan a mai cerut schimbarea comandantului gării numit de Secția Frontului, iar reprezentantul acesteia promite că acest comandant va fi rechemat, și în locul său va fi numit un „Comisar". (*Bor'ba trudjaşcihsja Moldavii protiv intervjentov i vnutrenei Contrrevoljuții*, 1917—1920, Chișinău, 1967, p. 28).

Din acest dialog rezultă că Sfatul Țării se menține față de Secția Frontului pe o poziție de apărare a pre-

rogativelor sale, iar Secţia Frontului i le contesta. Dar ca să câştige timp, Secţia Frontului pe de o parte promite colaborare, iar pe de altă parte atacă Sfatul Ţării în mod public, căutând să-l discrediteze în faţa populaţiei prin foi volante, distribuite pe străzi trecătorilor şi lipite pe ziduri.

În această atmosferă de „război al nervilor" intervine incidentul din dimineaţa de 6 ianuarie, când este atacat, în gara Chişinău, eşalonul de voluntari transilvăneni care mergeau spre Frontul Românesc.

Partea a III-a

REALIZAREA UNIRII CU ROMÂNIA

CAPITOLUL I

ZILE DE CUMPĂNĂ — 6-13 IANUARIE 1918

Înainte de a aborda expunerea evenimentelor din săptămâna crucială 6-13 ianuarie 1918, în care Sfatul Țării și deci toată mișcarea națională au rezistat încercărilor rusești de a le distruge, trebuie să amintim câteva idei importante.

În primul rând, trebuie să ținem seama că în primul război mondial au fost mobilizați în Rusia peste 15 000 000 soldați, dintre care cel puțin 5-6 000 000 erau masați pe front și în spatele imediat al frontului.

Știind că lungimea Frontului din Răsărit, cu toate sinuozitățile lui, de la Marea Baltică până la Marea Neagră, depășea 1 500 km, iar Frontul Românesc, cu diversele devieri datorită munților, avea o lungime de aproximativ 600 km (de la Suceava până la vărsarea în mare a brațului Chilia), înseamnă că pe acest front și în zona lui, din care făcea parte și Basarabia, erau concentrate în 1916 peste 2 000 000 soldați. Evident, în urma revoluției numărul lor s-a micșorat extrem de mult, atât prin dezertările (care în general constituiau cam 2/5 din efectiv, — deci vreo 400 000 soldați), cât și prin demobilizarea începută. Totuși în Basarabia și în spatele frontu-

lui românesc, ca și pe front, mai rămăseseră în noiembrie 1917, probabil, peste 1 000 000 oameni. Din decembrie, demobilizarea s-a accelerat, și în cursul lunii s-au scurs, peste 500 000 soldați. Și totuși, către 1 ianuarie în Basarabia mai rămăseseră încă vreo 400 000 oameni, la care trebuie adăugate încă rămășițele unor trupe rusești în România.

La demobilizarea acestei mase de oameni care se revărsa în valuri succesive spre Basarabia, evident, o parte a trupelor demobilizate căutau să se scurgă cât mai repede spre casă și treceau prin Basarabia, cu trenurile, spre Tighina, Rezina sau Ocnița, iar apoi și spre Cetatea Albă (se construise o linie ferată directă spre Odessa). Dar foarte mulți dintre cei mobilizați sau chiar dezertori rămâneau în Basarabia. Hrană era suficientă, vinul era bun, de ce dar oamenii să se grăbească acasă ? Nu e tot una dacă vor ajunge ceva mai târziu, dar să mai stea, să mai petreacă !... Asta este psihologia omului scăpat de pe front, unde și-a riscat viața.

Iată de ce s-au produs în Basarabia, mai mult decât în oricare altă parte, dezordini dezgustătoare și acte criminale. D. Levenzon, soldat și fost șef de garnizoană rusească la Chișinău în lunile decembrie 1917 — începutul lui ianuarie 1918, atribuie un merit deosebit Sovietului din Chișinău deoarece — spune el — a putut feri capitala Basarabiei de explozia acestor dezordini sălbatice, mai ales ținând seama că în beciurile orașului erau peste un milion de vedre de vin. Și cu toate acestea, dacă n-au fost dezordini în masă la Chișinău, cum am arătat mai sus, s-au produs foarte numeroase prădăciuni și omoruri, dar ele erau comise nu ca rezultat al unei orgii colective a maselor de soldați, ca în alte localități ale Basarabiei, ci ca urmare a spargerilor și crimelor unor bande de dezertori sau poate și nedezertori, dar anume organizați în acest scop.

Ca să se prevină însă acele dezordini, ce se produceau în mod imprevizibil pe tot teritoriul Basarabiei, singura ieșire era ca acești oameni, sălbăticiți de război, dar și stăpâniți de orgoliul celor mai avansate trupe „re-

voluționare", să fie readuși la realitate, fiind trimiși acasă fără arme.

Și iarăși amintim că Basarabia era singurul teritoriu care putea să ofere rezerve de alimente și pentru statul român, micșorat ca întindere, dar cu o populație crescută, cu mulțimea de refugiați, precum și cu o armată mobilizată, care trebuia hrănită cât se poate de substanțial.

Și, în sfârșit, se punea și problema transporturilor, pe care masele anarhice ale soldaților ruși le dezorganizau, paralizând alimentarea frontului și a populației mărite din spatele frontului românesc, ba chiar și a orașelor basarabene.

Am văzut mai sus că metoda pazei depozitelor de alimente cumpărate de către Comisia aliată în vederea aprovizionării armatei române și a populației civile din Moldova neocupată de germano-austrieci, și devenită singurul teritoriu al statului român, — metoda de a detașa grupe mici de 20—30 soldați sub comanda unui ofițer — a dat greș. Mulțimea soldaților ruși atacau aceste grupuri mici, le dezarmau, le făceau prizonieri și-i trimiteau la Odessa, la dispoziția Comisiei pentru afacerile româno-ruse de sub președinția lui C. Racovski, care forma batalioane de români ca să lupte pentru succesul revoluției din octombrie, astfel că mulți dintre acești soldați și-au pierdut viața în întinsurile nemărginite ale Rusiei.

Tot la fel a dat greș metoda de a trimite în același scop companii întregi. Și acestea aveau aceeași soartă. Sau ajungeau la Odessa prizoniere și erau trimise să lupte pentru revoluția rusească sau trebuiau să se retragă întorcându-se pe teritoriul românesc.

Înarmate cu arme ușoare, fără artilerie, ele nu puteau face față năvalei mulțimilor de soldați ruși. Așa au pățit eșaloanele comandate de generalul rus Katzarov care mergeau pe calea ferată Ungheni—Chișinău (v. K. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, vol. III, p. 420).

În general o colaborare cu rușii la căile ferate a eșuat. Detașamentele mici de pază din gările Ungheni,

Cornești, Bucovăț, Bolgrad au fost dezarmate, făcute prizoniere și trimise și ele la Odessa.

Situația devenea din ce în ce mai încordată. Iată de ce delegații Sfatului Țării în frunte cu I. Pelivan, având ca membri pe A. Crihan, I. Buzdugan și alții, au cerut Cartierului general din Iași trimiterea unor trupe mai numeroase și înarmate nu numai cu arme individuale și mitraliere, ci și cu artilerie. În acest scop s-au pregătit 3 divizii. Una, sub comanda generalului Broșteanu — cu sarcina curățirii de trupe rusești a centrului Basarabiei, ocupând Chișinăul și Tighina — a trecut Prutul la data de 9 ianuarie. Alta, comandată de generalul Schina, având misiunea de a ocupa nordul Basarabiei, cu orașele Bălți și Soroca (Hotinul era ocupat de germano-austrieci), a trecut Prutul peste câteva zile. A treia divizie, a intrat în Basarabia mai târziu, prin luna februarie, ea având sarcina să ocupe sudul Basarabiei, cu orașele Cahul, Bolgrad, Ismail și Cetatea Albă.

Așadar, către începutul anului 1918, situația în Basarabia devenise extrem de tulbure. Cei vreo 400 000 soldați ruși din Basarabia nu provocau numai dezordini, ci mulți dintre ei, organizați în bande, comiteau jafuri, omoruri, violări colective de femei. Lumea aceasta nu putea fi constrânsă să plece mai repede din Basarabia mănoasă, decât de o forță armată suficient de puternică, disciplinată și bine condusă.

Totodată trupele rusești, cu toată degradarea lor, manifestau vechile deprinderi șovine caracteristice imperialismului rusesc față de populația din Basarabia, și nu admiteau ca ea să fie condusă de organe politice naționale. Iată de ce Sfatul Țării era ținta permanentă a atacurilor lor, acest organism superior fiind mereu discreditat în fața maselor prin afirmații false, că este un organ burghezo-moșieresc.

Și, în sfârșit, atât Sovietele cât și trupele rusești desfășurau o propagandă furibundă împotriva aducerii trupelor românești. Rușii știau că în cazul acesta vor trebui să părăsească Basarabia. De aici ura lor contra românilor, care în România îi dezarmau și-i forțau să

plece acasă fără arme şi care, ştiau ei, vor face acelaşi lucru şi în Basarabia. Ura lor contra românilor începuse să se întindă şi asupra Sfatului Ţării şi chiar asupra armatei moldoveneşti, cât şi asupra moldovenilor, în general. Lucrarea amintită, *Bor'ba za vlast sovietov v Moldavii*, menţionează faptul că unităţile ruseşti începuseră să ia cu forţa armele de la trupele moldoveneşti.

În această situaţie explozivă s-a nimerit ca la Chişinău să sosească în noaptea de 6 ianuarie un eşalon de voluntari transilvăneni, cam 800 de oameni, care soseau în oraşul nostru după 10 zile de drum de la Kiev. Plecaseră de la Darniţa de lângă Kiev, unde se formau aceste detaşamente, la 26 decembrie. Detaşamentul mergea, ca şi celelalte eşaloane (peste 25, care trecuseră în cursul verii şi toamnei 1917), spre Iaşi, pentru a se încadra în armata română ca trupe ce urmau să fie trimise pe front.

Facem o scurtă digresiune pentru a prezenta epopeea trupelor voluntare, cehoslovace şi româneşti, formate în Rusia, în vederea participării lor la eliberarea patriei proprii — a Cehoslovaciei pentru cehi şi slovaci, a Transilvaniei şi Banatului pentru românii din Transilvania şi Banat.

Încă din primăvara anului 1917, Guvernul provizoriu rusesc şi-a dat consimţământul pentru formarea unor unităţi militare dintre prizonieri cehoslovaci şi români. Dintre cehoslovaci, prizonierii din Rusia s-au înscris peste 100 000 voluntari. Aceştia, concentraţi, instruiţi şi înarmaţi în regiunea Perm, urmau să plece în Franţa, prin portul maritim Murmansk, care datorită curentului maritim Golfstream nu îngheaţă tot anul. Dar ruşii, după octombrie 1917, i-au împiedecat să meargă în acea direcţie, şi atunci cehoslovacii au trebuit să-şi facă drum spre calea ferată transsiberiană, respingând atacurile şi hărţuielile ruseşti şi ajungând la Vladivostok, pe coasta Oceanului Pacific, de unde prin Japonia şi Statele Unite ale Americii — în aceste ţări primiţi cu toată solicitudinea, — au ajuns în Europa şi ar fi putut lua parte, tocmai în toamna 1918, la asigu-

rarea ordinei în Cehoslovacia, renăscută ca pasărea Phoenix.

Epopeea acestor voluntari — la care se alăturaseră și peste 5 000 români transilvăneni, constituind arier-garda expediției, — e mult mai tragică și totodată mai înălțătoare prin eroismul participanților, prin luptele grele pe care le-au dus, decât aceea descrisă de Xenophon în *Anabasis*. A fost „tragică", fiindcă mulți fii ai Cehoslovaciei și mulți români transilvăneni nu și-au mai văzut patria visată. Pierderile lor se cifrează cam la 20 000 de oameni ! Fie în lupte, fie din cauza bolilor, ca rezultat al îndelungatului prizonierat în Rusia — rușii, după nemți, sunt cei mai duri față de prizonieri. Așa au fost sub Petru I cu suedezii, așa au rămas până astăzi. În ultimul război mondial foarte mulți prizonieri români și-au pierdut viața din cauza inaniției, a lipsei de hrană suficientă.

Voluntarii români din Transilvania — vreo 30 000 înscriși —, aveau un drum mai scurt decât cehoslovacii, numai până la frontul românesc. Ei puteau să meargă în țară cu toată încrederea că vor lupta pentru eliberarea patriei lor, Transilvania, fiindcă armata română nu suportase procesul de descompunere precum cea rusească, dimpotrivă, calitățile ei combative au fost dovedite în luptele de la Mărăști și Mărășești. Românii îi primeau pe voluntarii transilvăneni ca pe frați de neam și nu ca pe dușmani, cum îi priveau rușii și pe cehoslovaci și pe transilvăneni.

Voluntarii ardeleni au început să se scurgă spre front de la Darnița, de lângă Kiev unde era lagărul lor, din luna iunie, în eșaloane de 800—1 000 de oameni, cam în fiecare săptămână. La Chișinău, multe eșaloane au fost primite sărbătorește, cu mare entuziasm, de către intelectualii și militarii moldoveni, inclusiv soldații din Comitetul central al militarilor moldoveni și din cohorte. Ei au fost sărbătoriți în sala de ședințe a Primăriei, de către intelectualitatea moldoveană, în sala eparhială de către învățătorii moldoveni aflați la cursurile de vară. Iar Congresul militarilor moldoveni, aflând că în gara Chișinău a sosit un eșalon transilvănean, l-a in-

vitat în întregime în sala eparhială, unde s-au produs scene emoţionante de înfrăţire şi unde elevaţia spiritelor a ajuns la culmi necunoscute până atunci.

După Congresul militarilor au mai trecut spre Iaşi, într-un ritm mai accelerat, — la fiecare 4—5 zile vreo 12 eşaloane de transilvăneni fără cel mai mic incident.

Trebuie să ne dăm seama însă despre starea de spirit a acestor oameni. Ei trecuseră de-atâtea ori pe lângă moarte în timpul cât au fost forţaţi să lupte pe front pentru o cauză străină lor şi chiar duşmană lor. Mulţi dintre ei fuseseră răniţi pe front. Ei au îndurat mizeria prizonieratului. Descrierile lui Sever Bocu şi Voicu Niţescu, care au fost prizonieri şi apoi printre principalii organizatori ai voluntarilor, sunt foarte elocvente în ce priveşte mizeria pe care au suportat-o prizonierii transilvăneni în lagărele ruseşti.

Înscriindu-se ca voluntari, ei erau hotărâţi să-şi pună din nou în cumpănă viaţa, dar de data aceasta pentru eliberarea patriei lor. Principiul autodeterminării popoarelor, enunţat nu numai de Lenin, ci şi de primul preşedinte al Statelor Unite, Wilson, era steaua călăuzitoare a acţiunii lor. Ei nu aveau nici un gând că ar putea să se amestece în luptele din Rusia, pentru o cauză care nu era a lor. De aceea, atât cehoslovacii cât şi românii transilvăneni se purtau în Rusia revoluţionară extrem de rezervat. Ei evitau să ia parte la manifestările revoluţionare, cu atât mai puţin la luptele dintre diverse curente şi grupări ale revoluţiei ruseşti ; au păstrat permanent o rezervă explicabilă căutându-şi numai de treburile lor. O singură dată a luat cuvântul la o întrunire revoluţionară Sever Bocu, dar ca să arate că voluntarii ardeleni se organizează conform principiului autodeterminării popoarelor proclamat de revoluţia rusească. Şi totuşi, lozinca lor „autodeterminarea popoarelor“ şi faptul că nu manifestau nici un fel de intenţie de a sprijini revoluţia rusă îi făceau suspecţi maselor revoluţionare ruseşti. Aceştia erau atunci sub o puternică stare iluzionară că e posibilă realizarea unei alte lozinci, mult mai importantă pentru aceste mase, anume, a „păcii fără anexiuni şi contribuţii“, fiindcă

această lozincă le dădea speranța unei păci grabnice și a încheierii războiului fără știrbirea prestigiului rusesc. E vorba aici de populația rusească propriu-zisă, de velicorușii care au acceptat fără rezerve această lozincă și erau revoltați că ea nu este acceptată și de alții. Și cum ei mai aveau un principiu — „cine nu e cu noi, e împotriva noastră" — care devenise o regulă de comportare în timpul revoluției, pentru velicorușii, voluntarii cehoslovaci și români deveniseră dintr-o dată dușmani ai revoluției. De aceea i-au atacat și hărțuit încontinuu pe cehoslovaci și pe cei 5 000 de români transilvăneni care li s-au alăturat.

Și într-adevăr, cele două lozinci „pacea fără anexiuni și contribuții", realizabilă, după psihoza colectivă rusească, imediat, și „autodeterminarea popoarelor", care presupunea continuarea războiului, se băteau cap în cap și din alt punct de vedere : prima, foarte importantă, după ruși, pentru toată lumea beligerantă, presupunea *statu-quo* teritorial și în Europa, și în lume. Al doilea, dimpotrivă, avea la bază supoziția unor radicale modificări teritoriale, atât pentru Puterile Centrale, cât și pentru Rusia, la care rușii, evident, nu voiau să consimtă. Ei criticau puterile coloniale, dar nu vedeau bârna din ochii lor !

Ardelenii n-au fost împiedicați în cursul verii și toamnei 1917 să se deplaseze spre frontul românesc, fiindcă nu treceau prin teritorii rusești, ci prin teritoriul ucrainean. Ucraina era în plină fierbere a sentimentului de renaștere națională și ucrainenii simpatizau cu toți cei ce încă sufereau jugul străin. În Basarabia, de asemenea, sentimentul de frăție al moldovenilor îi încuraja să-și continue lupta lor plină de riscuri și sacrificii.

Dar, după incidentul de la 6 ianuarie, voluntarii ardeleni rămași la Darnița, în număr de câteva mii, au sistat formarea eșaloanelor pentru front. Când au venit germano-austriecii să ocupe Kievul, ardelenii au aflat de soarta prizonierilor cehoslovaci neînscriși ca voluntari și rămași în Rusia. Rușii i-au predat germanilor

sub pretext că-i repatriază, iar aceştia i-au înrolat din nou în armată şi i-au trimis să lupte pe frontul italian.

Ca urmare, voluntarii ardeleni, disperaţi pur şi simplu, s-au ascuns în localităţile unde nu staţionau trupele Puterilor Centrale, afară de cei 5 000 de ardeleni care au reuşit, înainte de ocuparea Ucrainei de către trupele germano-austriece, să ajungă în părţile nordice şi să se alăture voluntarilor cehoslovaci.

*

Aşadar, voi reda incidentul din gara Chişinău petrecut la 6 ianuarie 1918, ale cărui victime au fost voluntarii ardeleni ai eşalonului ce mergea spre Iaşi şi se oprise la Chişinău pentru a se aproviziona în gară cu mâncare. Voi folosi reportajul din *Cuvântul Moldovenesc*, scris chiar de mine. Apoi voi completa datele prin amintirile personale şi prin ceea ce am aflat ulterior. Toate acestea pentru ca la sfârşit, în lumina rezultatelor obţinute să trecem la discuţia şi analiza afirmaţiilor debitate de către autorii sovietici ai cărţilor şi broşurilor care combat Unirea.

Reportajul menţionat, după ce dă o scurtă explicaţie cu privire la voluntarii transilvăneni, continuă : „Aveau nenorocirea sărmanii fraţi ai noştri (din eşalonul respectiv — *n.n.*) să treacă prin Chişinău, când aici s-a aşezat un cuib de bolşevici în frunte cu Pesper, Kaabak, Spunt, Lemberg *şi alţi străini care n-au nimic cu ţara noastră şi totuşi vreau să fie stăpânii ei* (toate sublinierile sunt ale ziarului — *n.n.*). Aceşti străini se zice că-s trimişi aici de 3 000 000 de ostaşi şi ţărani, dar nimeni nu ştie unde şi cum au fost ei aleşi de 3 000 000 de oameni, când întreaga noastră Basarabie are numai două milioane şi jumătate de locuitori".

În continuare, ziarul descrie cum comisarul bolşevic a oprit eşalonul în gară „şi a dat poruncă ca transilvănenii să-şi predea armele, zicând că şi românii fac aşa cu ruşii, la Iaşi. Transilvănenii au răspuns că ei nu pot să predea armele fără porunca consulului român sau cel francez, şi au rugat să fie chemaţi la staţie aceştia".

„Însă bolşevicii au răspuns că românii trebuie îndată să predea armele câci altfel va fi rău".

Mai departe, în subtitlul „Provocaţie potlogărească", se arată că bolşevicii „au trimis la oştile moldoveneşti din Chişinău veste că au venit românii să cuprindă oraşul". Cum — continua reportajul — se făcuse o propagandă „mincinoasă că se vor aduce trupe româneşti ca să ia oamenilor toate slobozeniile (libertăţile — *n.n.*) înapoi", ştirea sosirii românilor i-a tulburat pe ostaşii moldoveni.

Redau textual : „Venind la gară, ostaşii noştri moldoveni îi întrebau pe transilvăneni, de ce au venit şi ce vor să facă. Aceştia le răspund că vin de la Kiev şi merg la Iaşi şi că s-au oprit să mănânce şi apoi să plece mai departe. Dar aici un potlogar, care nu-i aflat încă, dar care trebuie să fie pedepsit, ia şi trage un foc din puşcă. (De fapt, era semnalul lui Kaabac de a începe lupta — *n.n.*) Şi ce să ştiţi, oameni buni, că transilvănenii n-au vrut deloc să se bată, iar ai noştri, *şi mai ales proştii de moldoveni, trăgeau din puşti şi din mitraliere cum n-au tras nici la front în nemţi.*"

Evident, românii transilvăneni s-au constituit prizonieri, *„zicând că nu vor să verse sânge frăţesc"*.

„Dar moldovenii noştri nu s-au mulţumit cu asta şi au prins a-i bate pe transilvăneni. Mă podidesc lacrimile şi nu pot ţine condeiul ca să scriu, cum s-au luptat amăgiţii de moldoveni cu fraţii lor. Nici nu voiau să-i asculte şi să-i înţeleagă. Îi băteau, îi batjocoreau, îi prădau, îi dezbrăcau, şi *dezbrăcaţi, flămânzi şi însângeraţi, i-au pornit pe uliţele Chişinăului,* râzând de ei că sunt mămăligari şi aşa mai departe. „Străinii râdeau de asta şi se bucurau ca niciodată că văd bătaie şi neînţelegere între aceşti fraţi de sânge."

Mai departe se descrie împărţirea armelor luate de la transilvăneni şi dintr-un depozit de arme din Chişinău la toată lumea din Chişinău care voia să le capete, evident şi celor din lumea interlopă. Apoi apariţia unui avion deasupra Chişinăului, care n-a fost identificat fiindcă zbura prea sus, bombardarea lui cu artileria şi tragerea în el cu armele de către cei ce le pri-

miseră. Mulţime de răniţi şi câţiva morţi pe străzi de la aşchiile proiectilelor şi de la gloanţe etc.

„Lupte cu... stelele şi cu luna"

„Starea tulbure din Chişinău, care a fost o urmare a provocaţiei cu transilvănenii, a dus la aceea că soldaţii ruşi şi moldoveni — continuă reportajul — toată noaptea spre 7 ianuarie au luptat împotriva... aerului, a stelelor şi a lunii!" Cum s-a petrecut această luptă grozavă, vă vom spune îndată.

Se ştie că stăpânirea Republicii Moldoveneşti a dat voie unei Comisii a ţărilor aliate, — Franţa, Anglia, America şi România — să deschidă la Străşeni nişte depozite cu pâine ; aceste scladuri (depozite) sunt păzite de câteva zeci de români. În seara spre 7 ianuarie, agenţii bolşevici au dat o telegramă mincinoasă cum că la Străşeni au venit două eşaloane de români, care au de gând să vină şi să cuprindă Chişinăul. Îndată, au pornit spre Străşeni, oşti din Chişinău. Ajungând acolo, românii ce păzeau scladurile au fost înconjuraţi şi prinşi.

„Aducându-i la Chişinău, s-a spus că a fost o luptă mare şi că ai noştri au luat o mie de plenici (prizonieri — *n.n.*), care degrabă vor sosi în târg, dar că mai vine o mulţime de români — ca vreo 8-10 000 de oameni."

„Ostaşii îndată au început a ieşi din oraş înarmaţi, dar fără ofiţeri, fără povaţă, fără plan. Au început a bate şi tunurile. Amurgise şi nimeni nu ştia şi nu înţelegea nimic."

„Aşa s-au bătut bolşevicii noştri toată noaptea, trăgând în stele şi în lună, iar a doua zi nu s-a găsit nici urmă de român. Numai satele Ghidigeni şi Petrecani erau stricate de bombele tunurilor noastre şi câţiva oameni au fost răniţi şi ucişi tot de bombele noastre." (Adăugăm aici şi faptul că multe gospodării din aceste case au ars de pe urma bombardamentului.)

„Prada banilor"

„Cum s-a dovedit a doua zi, toată gălăgia din noaptea spre 7 ianuarie a fost provocată de bolşevici [1] numai ca să poată fura nişte bani. În Chişinău se afla o comisie alcătuită din delegaţii Franţei, Angliei şi Americii. Această comisie cumpăra pâine şi alte bucate şi avea vreo 2 000 000 ruble, bani gata în Chişinău. În noaptea când s-a dat grozava luptă pe frontul Chişinăului, împotriva stelelor şi a lunii, a venit o ceată de soldaţi în casa unde erau banii comisiei permanente şi a luat banii. După spusa directorului-preşedinte Pantelimon Erhan, 150 000 din banii aceştia de-acum sunt daţi de bolşevici polcului (regimentului — *n.n.*) întâi moldovenesc ca să-l cumpere. *Noi credem însă că ostaşii noştri nu-s până la atâta de necinstiţi şi vor dovedi-o aceasta,* sprijinind Sfatul Ţării şi neascultând pe aceia care se îndeletnicesc, sub ameninţarea puştilor, cu prădarea banilor străini."

Reportajul se termină cu concluzia că întâmplările din 6 ianuarie au şi menirea de a „deschide tuturor ochii" că „ţării acesteia îi trebuie o altă rânduială".

Eu am întâlnit coloana de transilvăneni, luaţi prizonieri în dreptul intersecţiei străzilor Benderskaja şi Alexandrovskaja, — de unde începea Piaţa Nouă (Novyj Bazar). Coloana de prizonieri era încadrată între soldaţii înarmaţi ai regimentului I moldovenesc, rânduiţi la aproximativ 20 de paşi unul de altul, pe ambele părţi.

Prizonierii aveau un aspect jalnic. Unii erau cu răni uşoare, pansaţi cu pansamente individuale la mâini, la umeri, chiar la cap. Mulţi erau cu echimoze mari la faţă. Ei mergeau mai încet ajutaţi de camarazii lor, dar soldaţii moldoveni îi înjurau şi-i îndemnau să meargă mai repede. Nenorociţii transilvăneni erau fără mantale, unii chiar fără tunici, numai în pulovere de lână. Câte o precupeaţă lipoveancă, din cele din piaţa de păsări şi de zarzavaturi, se repezea la ei şi încerca să lo-

[1] În vremea când scrisesem reportajul, cuvântul *bolşevic* se aplica nu numai membrilor Partidului bolşevic, ci şi oricăror bande înarmate. În acest sens a fost folosit acest cuvânt şi în reportajul menţionat *(V.H.)*.

veacă pe câte unul, dar transilvănenii, în general oameni robuşti şi voinici, le prindeau de mâini şi ele se zvârcoleau neputincioase în râsul tuturor, inclusiv al soldaţilor moldoveni. — „Lasă, mătuşă, că au primit ei de-ajuns la gară !“, le spunea câte un soldat din gardă.

În centrul oraşului lumea era mai liniştită şi privea cortegiul în tăcere. Am vrut să văd unde sunt duşi, de aceea am mers tot timpul după ei. Şi spre mirarea mea, am văzut că sunt introduşi în curtea regimentului 1 moldovenesc.

Am binecuvântat pe cel ce a avut ideea de a-i da pe transilvăneni pe mâna soldaţilor moldoveni. Pe urmă, am aflat că ideea a fost a lui G. Pântea, care a fost sprijinit şi de Pantelimon Erhan şi de I. Inculeţ. Ei au insistat, că deoarece regimentul moldovenesc a adus o contribuţie esenţială la luptă, cel puţin tot el să-i ţină în captivitate ca trofeu al victoriei !

Evident, la început fruntaşii basarabeni au cerut să li se dea drumul mai departe transilvănenilor, dar Kaabak de la Secţia Frontului românesc, care a avut comanda acestor trupe ruseşti dezordonate, nici n-a vrut să audă de aşa ceva, ci a ordonat deschiderea focului. Astfel, fruntaşii moldoveni au fost mulţumiţi de reuşita propunerii ca prizonierii să fie cazaţi la regimentul 1 moldovenesc. A fost un demers, ale cărui efecte, ruşii de la Secţia Frontului nu l-au sesizat ! Iar efectele au fost binefăcătoare şi pentru prizonieri şi, mai ales, pentru soldaţii moldoveni.

Bilanţul de la gară a fost tragic : 6 ardeleni au fost omorâţi pe loc şi peste 20 răniţi grav, dintre care unul a murit în zilele următoare. Au fost înmormântaţi în cimitirul ortodox, în partea sud-estică, în spatele florăriei Krebs, prin grija transilvănenilor refugiaţi la Chişinău. Ziarul editat de O. Ghibu, *Ardealul*, le-a consemnat un necrolog foarte emoţionant.

După ce am ajuns acasă, peste câtva timp au venit Vlad Cazacliu şi Vlad Bogos. Ei mi-au povestit că deşi toate trenurile din faţa gării fuseseră îndepărtate de garnitura transilvănenilor, — curăţindu-se deci anume locul pentru a înlesni „lupta“, — ei totuşi au trecut pe

departe de partea opusă a liniilor din gară şi au putut să se furişeze până la tren, au ajuns la comandant, de data aceasta trezit din somn, şi i-au făcut propunerea de a-i scoate pe transilvăneni din gară. Dar el le-a răspuns că ceea ce propun ei, în condiţiile create, este foarte riscant şi el caută să cruţe oamenii. Poate că prin tratativele cu ruşii, vor obţine drum liber şi vor continua drumul fără ca soldaţii să coboare din tren pentru a se aproviziona cu alimente. Mai bine vor suporta o zidouă de foame până la Iaşi, dar să-i aducă acolo pe toţi oamenii nevătămaţi, mai ales că are dispoziţii de a feri trupa de conflicte cu populaţia localităţilor prin care trebuie să treacă trenul.

Aşa că cei doi studenţi au trebuit să se retragă. Şi au făcut-o la timp, fiindcă atunci când au ajuns peste linii, pe partea opusă gării şi s-au îndepărtat ca de o jumătate de kilometru, au şi început împuşcăturile. Le-am povestit şi eu cele văzute. Erau indignaţi peste măsură de purtarea soldaţilor moldoveni, iar eu le-am răspuns că în bună parte ea se explică prin acţiunea lui Cătărău şi a altor demagogi, ca Prohniţki şi Cotoros, care le-au împuiat urechile soldaţilor moldoveni, mai ales celor din regimentul 1, că o dată cu armata română vor veni „boierii", adică moşierii şi vor înrobi din nou pe moldovenii din Basarabia.

Înainte de a trece la celelalte evenimente ale zilei de 6 ianuarie, mă voi opri asupra cazului de la gară, asupra aşa-zisei lupte cu transilvănenii, pentru a elucida întreaga chestiune.

Lucrările istorice sovietice afirmă că acest eşalon a fost trimis anume ca să ocupe gara Chişinău, şi de altfel ele afirmă că la gară a fost capturat un regiment întreg. Această ultimă afirmaţie falsă o întâlnim şi în *Istoria Kişinăului* (în limba rusă) şi în *Istoria R. S. Moldoveneşti*, ediţia rusească şi cea moldovenească, şi la A. M. Lesacov, *Moldovskaja Sovietskaja gosudarstvennosti bassarabskij vopros*. Ori, un regiment întreg în formaţie completă de război, de 3 000—4 000 de oameni nu poate încăpea într-un singur eşalon, cu echipament şi armament cu tot ! Nici astăzi, d-apoi în trenurile din 1917

cu vagoanele de mărfuri foarte mici și cu locomotivele de atunci, relativ slabe. Mai ales când eșalonul trebuia să meargă nu o zi-două, ci zile și săptămâni !

Dar să analizăm mai îndeaproape documentele citate de lucrările sovietice în sprijinul afirmației că detașamentul transilvănenilor avea misiunea de a ocupa gara de la Chișinău.

Pentru a arăta inadvertențele „documentelor" citate, redăm exact textul din lucrarea *Rolul trădător al Sfatului Țării*, de D. Antoniuk, S. Afteniuk, S. Esaulov și M. Itkis — pp. 157—158, tipărită în limba „moldovenească".

„A doua zi, 22 decembrie, la București, pe numele ministrului de Război al României a fost trimisă o telegramă sub semnătura președintelui Consiliului directorilor generali Pantelimon Erhan — directorul Afacerilor Interne, V. Cristi, și a directorului pentru Afacerile Externe, I. Pelivan :

«Domnului ministru de Război al României. În concordanță cu hotărârea Consiliului directorilor generali al Republicii Moldovenești, vă rugăm să binevoiți a da ordin de trimitere la Chișinău, cât se poate de repede, a regimentului de transilvăneni. Totodată, vă rugăm să ordonați ca acest regiment să se afle la dispoziția directoratului Republicii Moldovenești»". (Ca sursă este citată Arhiva centrală sovietică din Republica Socialistă Sovietică Moldovenească, fondul 792, op. 1. dosarul 18, fila 63.)

Pe telegramă se află următoarea rezoluție a ministrului de Război al României, generalul Iancovescu, din 24 decembrie 1917 :

„Marelui Stat-Major. Consiliul de Miniștri a aprobat această cerere. Să se ordoneze ca 1 000 de transilvăneni din Kiev, înarmați cu arme și mitraliere, să se oprească la cea mai apropiată stație de Chișinău". (Se citează același dosar).

Noi nu ne exprimăm nici mirarea, nici indignarea că un document românesc a ajuns într-o arhivă sovietică. Se știe că încă din timpul Armistițiului din 1944, rușii au ridicat toate actele în legătură cu Sfatul Țării, așa

că noi, românii, probabil nu mai avem decât incidental documente privitoare la acest Parlament al Basarabiei. Continuăm însă citatul :

„Împuternicitului guvernului român de pe lângă Rada Centrală, i s-a trimis urgent o telegramă asemănătoare. Răspunsul nu s-a lăsat așteptat. «Domnului Ministru de război, generalul Iancovescu. Ordinul de la 12 decembrie, pentru colonelul Petrianu l-am primit numai ieri, 23. Primul eșalon va fi expediat, probabil, la 26 decembrie sub comanda maiorului Niculescu. Constantin a pregătit unitățile. Nu este cunoscut [...] despre ocuparea Basarabiei» ; (un cuvânt indescifrabil, după cum declară autorii broșurii citate. Noi credem însă, după context, că e *nimic*. Fraza «Nu este cunoscut nimic despre ocuparea Basarabiei», e un franțuzism «On ne sait rien sur l'occupation de la Bessarabie», care se explică prin faptul că generalul Coandă a petrecut mulți ani în Franța, în postul de atașat militar pe lângă legația românească, precum și în alte misiuni diplomatice.) «Trimiteți instrucțiuni în continuare», încheie răspunsul Coandă".

Ce rezultă din această corespondență ?

Întâi : Cererea directorilor Pantelimon Erhan, V. Cristi și I. Pelivan nu putea fi trimisă ministrului de Război *la București*. Bucureștiul la acea dată era ocupat de trupele Puterilor Centrale, iar generalul român se afla la Iași.

În al doilea rând, generalul Coandă nu răspunde la rezoluția ministrului de Război sau la vreun ordin al Statului-Major din 24, sau chiar să zicem din 26 decembrie, fiindcă se cerea timp ca hârtia să facă drum de la o instituție la alta, — ci, răspunsul privește un ordin anterior, de la 12 decembrie, al cărui conținut nu-l cunoaștem, fiindcă autorii respectivi nu-l reproduc. Generalul Coandă răspunde că va fi trimis primul eșalon sub comanda maiorului Niculescu, dar nu menționează vreo misiune specială a acestuia. Mai mult, atașatul militar român declară că nu cunoaște nimic despre ocuparea Basarabiei și cere instrucțiuni speciale. Dacă detașamentul maiorului Niculescu urma să plece din Kiev

la 26 decembrie, n-a mai putut să parvină la Kiev nici un răspuns de la Iași. De aceea, detașamentul nu putea să primească nici misiunea de a ocupa gara Chișinău, ceea ce de altfel nici n-au specificat în adresa lor Pantelimon Erhan, V. Cristi și I. Pelivan.

Încă un amănunt : corespondența aceasta nu putea fi descifrată. Autorii sovietici însă laudă vigilența personalului telegrafic din gara Tighina (Bender), care ar fi pus la curent pe cei din Chișinău. Ce grozavi telegrafiști ! Ruși, dar cunosc limba română ! Și sunt meșteri strașnici în a descifra telegrame cifrate !

Și apoi, de ce maiorul Niculescu n-a executat ordinul întocmai : să se oprească la stația cea mai apropiată de Chișinău — care e Revaka —, să coboare din tren și să facă drumul pe jos, atacând gara ? De ce a mers până în stația Chișinău, dormind și el și trupa, ca să ajungă tocmai în gura lupului ? De vreme ce eșalonul a sosit în gara Chișinău, înseamnă că el nu primise nici o dispoziție specială.

Să discutăm și un alt aspect pur militar al problemei : cum puteau generalii români, care totuși nu erau niște ignoranți în ale strategiei și tacticii, să dea un asemenea ordin năstrușnic. Un detașament de 800 oameni să ocupe gara Chișinău, fără nici un alt sprijin ? Când se știa că în Chișinău se aflau numeroase trupe rusești ? Când nu se putea să nu se știe că gara Chișinău putea fi ușor atacată dinspre oraș, deoarece în preajma ei, până în linia ferată, erau case particulare și imobilele cu locuințele feroviarilor de la gară !? De unde putea să se aprovizioneze cu alimente trupa ocupantă, când în preajma gării nu erau nici prăvălii, nici depozite speciale ? Doar ea ar fi fost imediat asediată și atacată.

Toate aceste lucruri puteau să le ignore niște oameni ca Pesper și Kaabak, niște civili care habar n-aveau nici măcar despre cunoștințele elementare ale artei militare !

Este adevărat că voluntarii cehoslovaci și cei 5 000 de voluntari români transilvăneni, care li s-au alăturat, au luptat și din mersul trenurilor, dar ei aveau o armată

formidabilă, de peste 100 000 de oameni anume pregătiți pentru lupte de mișcare. Ei aveau nu numai puști și mitraliere, ci și artilerie și trenuri blindate pe care au pus mâna în luptele cu sovieticii. Și apoi, după ce au răzbătut prin regiunea Volgăi și a Uralilor unde au avut o mare împotrivire și au dus lupte grele, în restul Siberiei au trebuit numai să respingă mici hărțuieli, iar în Siberia Orientală au călătorit fără lupte, fiindcă acolo guvernau socialiștii-revoluționari care le-au acordat trecerea liberă spre Japonia, căci aceștia știau că cehoslovacii n-au obiective rusești de cucerit, ci voiau tocmai să plece din Rusia !

Pe când aici, la Chișinău, niște transilvăneni, necunoscători ai topografiei locale, ai situației unei gări, ai dispozitivului de trupe „inamice", să fie însărcinați să ocupe o gară numai cu arma în mână ? Căci nici măcar mitraliere nu aveau la îndemână, și nici muniții pentru armele de foc individuale, căci acestea erau depozitate într-un vagon special. Voluntarii, după predare, au pus la picioarele lor numai arme de mână, fără încărcătură.

De altfel, există în arhiva lăsată de O. Ghibu un document asupra „luptei" de la gara Chișinău. E memoriul unui participant la acea luptă, intitulat „Amintiri despre ciocnirea de la 6.I.1918 în gara Chișinău între ultimul eșalon de voluntari ardeleni cu trupele bolșevice rusești", scris de Andrei Ghighiniță, profesor pensionar, la Sibiu (strada A. Șaguna nr. 8), unul dintre cei 4 ofițeri ai eșalonului.

În aceste amintiri autorul, ca și Vlad Cazacliu și Vlad Bogos, indică în calitate de comandant al eșalonului, nu pe maiorul *Niculescu*, ci pe colonelul *Popescu*. Colonelul Popescu se întorcea în țară după o misiune la Petrograd și, evident, urmând să plece din Kiev spre Iași, i s-a încredințat lui comanda eșalonului, ca fiind ofițerul cu gradul cel mai înalt. Comandantul titular al eșalonului era, în adevăr, maiorul Niculescu.

În al doilea rând, A. Ghighiniță arată că eșalonul a ajuns în gara Chișinău pe la orele 12 noaptea și abia dimineața au observat cu toții că peronul gării era pre-

gătit pentru luptă, în faţa gării fiind ridicate baricade din saci de nisip, cu mici treceri pentru lansarea atacurilor asupra trenului, cu mitraliere instalate pe baricade, cu ţevile lor care ieşeau din geamurile gării şi chiar cu unele mitraliere pe acoperişul gării.

Ce măsuri a luat colonelul Popescu ? Vrând să trateze cu comanda trupelor ruseşti libera trecere a eşalonului spre Iaşi, el a dat ordin ca toată lumea să coboare din tren şi să se alinieze în faţa vagoanelor cu faţa la gară şi armele la picior în semn de intenţii paşnice ale românilor.

În timpul acesta de după baricadele ruseşti s-a strecurat până la eşalon căpitanul din trupele voluntare, Vescan, care avea sarcina să-i întâmpine pe cei din eşalon şi să le asigure aprovizionarea. El le-a comunicat ofiţerilor că sunt prinşi ca în capcană, deoarece totul e pregătit pentru luptă, mitralierele şi tunurile sunt aşezate la locurile dinainte stabilite pentru tragere, iar în spatele gării sunt câteva mii de soldaţi ruşi, infanterişti, cavalerişti şi artilerişti. Singura soluţie, cu tot riscul ei, este un atac fulgerător asupra gării şi ocuparea ei.

Dar colonelul Popescu n-a vrut să ţină seama de acest sfat. El avea ordin de la Kiev de a evita orice incident şi de a aduce trupa fără pierderi la Iaşi.

În timpul acesta a venit un ofiţer (probabil moldovean) care a transmis în moldoveneşte, din partea comandantului rusesc, ca un ofiţer să vină pentru a trata predarea eşalonului. A. Ghighiniţă, care cunoştea mai bine limba rusă, a fost delegat să trateze trecerea liberă, cu arme cu tot, mai departe, a eşalonului.

În timp ce ei amândoi — Ghighiniţă şi ofiţerul moldovean — făcuseră abia câţiva paşi în direcţia gării, s-a auzit deodată o rafală de mitraliere şi gloanţele şuierând au trecut pe lângă cei doi parlamentari.

Ghighiniţă s-a întors atunci la compania sa, iar ofiţerul moldovean a căutat şi el să se pună la adăpost, dar nu pe lângă eşalon, ci refugiindu-se spre gară.

Prima rafală a mitralierei a fost un semn pentru începerea luptei. Au căzut imediat morţi şi răniţi, aceştia din urmă începând să se vaiete. Imediat tot eşalonul s-a

culcat jos și a pus mâna pe arme. Ofițerii au dat însă ordin ca trupa să se retragă, târându-se, după linia ferată, după vagoane, ca să fie mai la adăpost.

După primele rafale, de după baricade au apărut o mulțime de atacanți ruși. Era o țintă sigură pentru ardeleni și aceștia au replicat cu sete trăgând focuri ucigătoare ca să se răzbune pentru camarazii căzuți. Atacul s-a produs în valuri, care înaintau, dar imediat se retrăgeau din cauza mulțimii de morți și răniți. În cele din urmă, atacanții s-au retras după baricade.

Ofițerii au raportat însă colonelului Popescu că soldații surprinși de lupta neașteptată au rămas fără muniții, fiindcă ei nu aveau decât cele 5 gloanțe cu care erau încărcate armele.

Răspunsul colonelului Popescu a fost acela de a depune armele și de a se preda, din același motiv de a evita incidente sângeroase cu rușii. Când s-a fluturat semnul alb al depunerii armelor, rușii au năvălit grămadă înspre ardeleni, fără nici o ordine, ca o turmă înnebunită, și au început să-i despoaie pe voluntari de mantale și chiar de tunici, să-i prade de bani și de lucrurile din vagoane, și cu multă greutate s-a putut, în sfârșit, după satisfacerea setei de prădăciune, să fie încolonați soldații ardeleni pentru a fi conduși în oraș ca prizonieri.

Colonelul Popescu și cei 4 ofițeri au fost separați de trupă și înghesuiți împreună cu paza lor într-o mașină, au fost duși la sediul *Front Otdel* (Secția Frontului — *n.n.*). Ofițerul rus care-i însoțea și-a exprimat mirarea că la atâția soldați erau numai 4 ofițeri români !

Ieșind din gară spre a se urca în mașină ofițerii români au văzut foarte multe ambulanțe auto și trase de cai, încărcate până la refuz cu cadavrele morților și cu răniți.

Autorul memoriului explică pierderile atât de mari ale rușilor prin lipsa disciplinei în atac, prin adăpostul ferit de gloanțe în care s-au amplasat ardelenii și prin setea lor de a răzbuna moartea celor câțiva camarazi uciși de ruși.

La sediul Comandamentului rusesc (Secția Frontului — *n.n.*), cei patru ofițeri au fost închiși la etaj, într-o cameră mare, iar colonelul Popescu într-o cameră alăturată, mai mică. Camerele erau complet goale, așa că ei dormeau pe jos, strânși grămadă ca să se încălzească unul de altul, fiindcă nu se făcea foc. Mai grea era situația colonelului Popescu, care fiind singur și mai în vârstă, a răcit, ceea ce l-a demoralizat.

Se înțelege, ofițerii nu știau nimic despre soarta trupei. La un moment dat li s-a spus că ei vor fi pedepsiți. Atunci, la orice apropiere de pași ei se plasau pe părțile laterale ale ușii cu gândul de a ataca pe eventualii călăi și prin luptă corp la corp să-și vândă scump viața. Dar n-a venit nimeni la ei cu arme. Nici n-au fost interogați de nimeni. Au fost dați în paza unui evreu, dezertor din armata română. Abia peste două zile au fost coborâți în subsol, unde se afla un fel de sufragerie, și li s-a servit masa și aceasta încă în schimbul unor bani, pe care paznicul i-a primit de la Ghighiniță. Acesta, pentru orice întâmplare, în timpul călătoriei ascunsese niște bancnote rusești în carâmbul cizmelor. Masa li se dădea o singură dată pe zi.

Din camera lor ei auzeau interogatoriul luat colonelului Popescu, fără să deslușească bine mersul lui. Colonelul, — o deduceam, — a negat orice intenție de a ocupa gara și de a intra în conflict cu trupele rusești. De aceea sovieticii (adăugăm noi — *V. H.*) nici nu citează aceste interogatorii. Ei îl citează pe maiorul Niculescu, dar citatele nu corespund realității, fiindcă maiorul Nicolescu a stat cu ceilalți ofițeri și niciodată n-a fost dus la interogatoriu.

În ziua de 12 ianuarie ofițerii ardeleni au auzit însă zgomote de evacuare a clădirii. Au înțeles despre ce este vorba și au trăit momente de mare tensiune, așteptându-se la o eventuală „lichidare". Dar în ziua de 13 ianuarie nu a mai apărut nimeni de dimineață în camera lor. Abia pe la orele 12 au venit Pan Halippa, Vlad Cazacliu și alți fruntași basarabeni, aducând și câțiva soldați moldoveni sub comanda unui sergent bătrân, ca să-i scoată din clădirea părăsită de ruși. Paza moldovenească

a ofiţerilor ardeleni a înţeles însă greşit recomandarea lui Pan Halippa, de a-i duce pe ofiţeri la loc ferit de vreun atac al ruşilor, şi i-a dus la... închisoare !

A doua zi dimineaţă însă, directorul închisorii, Belong, frate al cunoscutei doamne Belong — deţinătoarea magazinului de instrumente muzicale şi organizatoare de concerte ale muzicienilor locali şi străini, aflând de internarea lor, i-a chemat în cabinetul său şi i-a tratat, pentru prima dată după opt zile de detenţie grea, cu un ceai cald.

Din memoriul locotenentului (pe urmă căpitan) A. Ghighiniţă rezultă în mod clar că nici ofiţerii şi cu atât mai mult trupa eşalonului de voluntari ardeleni de sub comanda colonelului Popescu nu erau pregătiţi pentru luptă. Dimpotrivă, comandantul eşalonului primise ordin la Kiev de a conduce oamenii la Iaşi nevătămaţi, având grijă să nu provoace incidente cu ruşii. E clar că maiorul Niculescu nu avea comanda batalionului în timpul călătoriei, că această comandă a fost încredinţată în mod special colonelului Popescu, ca fiind şi în grad mai mare şi mai în vârstă — deci mai prudent.

Aşa că aserţiunile autorilor sovietici, după care maiorul Niculescu ar fi mărturisit că avea intenţia să lase în gara Chişinău un vagon cu soldaţi ardeleni, este o simplă invenţie, deoarece :

1) Nu el dispunea de trupă ;

2) Ca atare, fiind închis împreună cu ceilalţi trei ofiţeri, ca şi ei, niciodată n-a fost dus la vreun interogatoriu.

Memoriul lui A. Ghighiniţă infirmă unele informaţii din reportajul meu publicat în ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, de exemplu, că soldaţii moldoveni ar fi avut contact direct cu voluntarii ardeleni şi i-ar fi întrebat unde şi în ce scop merg cu trenul.

Trebuie să ţinem seama de faptul că reportajul a fost scris după povestirile altora, fiindcă eu n-am fost la gară, iar lumea uneori mai înfrumuseţează întâmplările. Dar, în general, memoriul citat e de acord că ardelenii nici gând n-au avut de luptă când au ajuns la Chişinău. Lupta le-a fost impusă de către ruşi, în condiţii extrem

de dezavantajoase pentru ardeleni, iar scopul luptei a fost provocator, pentru a înrăutăți relațiile frățești ale trupelor moldovenești, din Chișinău, cu trupele românești ardelene, fiindcă, să nu uităm, de fiecare dată când era vorba de trupe românești, rușii țipau că o dată cu venirea lor, țăranii basarabeni vor pierde pământul și vor fi înrobiți boierilor români, mult mai rău decât erau ei sub turci...

Provocarea din gara Chișinău era însă necesară rușilor. Am subliniat în expunerea din capitolul „Republica Democratică Moldovenească", fraza prin care raportul căpitanului Venedictov către generalul sovietic preciza că trupele revoluționare sovietice vor fi reorganizate, redisciplinate și aduse în stare de a lupta, *până la data de 7 ianuarie.*

S-a întâmplat că ocazia pentru „luptă", adică trecerea eșalonului transilvănean prin Chișinău spre Iași să devanseze termenul stabilit de Venedictov cu o zi. Cu atât mai bine. Trupele au fost puse în stare de alarmă și au mers decise la luptă. Ca militar de profesie, Venedictov și-a dat seama că e un caz excelent de a pune trupele sale în fața unui acțiuni cu cele mai mari sorți de reușită, ceea ce le va ridica moralul, le va face mai combative și mai disciplinate.

E foarte posibil ca în consfătuirea de la Secția Frontului, înainte de declanșarea acțiunii, el i-a pus la curent cu latura psihologică a incidentului ce urmau să-l provoace. Cu atât mai mult conflictul acesta convenea conducătorilor Secției Frontului, cu cât ei puteau sconta și pe o ruptură a unei părți din trupele moldovenești, parte din soldații moldoveni cei mai lipsiți de conștiință națională, care își făceau iluzii că rușii le vor da o adevărată libertate și, mai ales, pământul.

Revenind la temă, considerăm și acum, în lumina examinării mai atente a faptelor și documentelor, că incidentul din gara Chișinău a fost provocat anume, pentru ca Front Otdelul să tragă toate foloasele de pe urma lui. De aceea toată acțiunea nu s-a desfășurat sub comanda șefului de stat-major al trupelor revoluționare din Chișinău, ci sub conducerea șefului de stat-major al

Front Otdelului (Secției Frontului), Kaabac. Acesta nu risca nimic. Se putea regiza în cursul nopții, în timp ce transilvănenii dormeau, toată pregătirea acțiunii, se puteau aduna trupe cât mai multe la gară — vreo 5 000-6 000 de soldați ruși, plus vreo mie de soldați moldoveni, care nici nu erau de fapt necesari, căci era de-ajuns focul mitralierelor din gară, instalate pe peron, la ferestre și pe acoperiș, pentru a-i face pe transilvăneni să se predea.

Și ce erau să facă cei 800 de transilvăneni, care nu se așteptau la luptă, nu erau pregătiți pentru ea nici materialicește nici sufletește, ci au dormit liniștiți toată noaptea!

Ce mai acțiune militară sigură, pentru ca un civil îmbrăcat de ocazie în militar, cum era Kaabac, să se poată împăuna cu titlul de abil conducător militar!

Succesul i-a îmbătat pe cei doi corifei ai Secției Frontului — Pesper și Kaabac. În zilele următoare ei au trimis la Odessa, *Rumcerod*-ului, cele mai fanteziste știri. E de-ajuns să citățm un raport semnat de Pesper și Kaabak, și publicat în ziua de 9 ianuarie 1918 în ziarul rusesc *Golos revoliuții* din Socola [1], și reprodus cu mici modificări, — la 13 ianuarie 1918 —, în ziarul românesc *Lupta*, organ al socialiștilor români din Odessa, care aderaseră la Revoluția din Octombrie:

„*Rumcerod*-ul a primit următoarea telegramă de la Secția Comitetului din Chișinău:

«Românii în frunte cu Șcerbacev au trimis trupe în Basarabia, lupta e în curs. Situația e sigură. În fața Chișinăului au fost dezarmați mulți români și multe mitraliere» [2].

«Armata e în regulă. Pericol nu-i. Organizațiile naționale au recunoscut toate, fără excepție, puterea sec-

---

[1] Nota figurează sub text în volumul *Bor'ba za vlast' sovietov v Moldavii*, p. 287, după care redăm informația din ziarul *Lupta*, precizează că e vorba de Secția Frontului din Chișinău.

[2] În traducerea textuală: „Au fost luați prizonieri mulți români și mitraliere", încât autorii volumului *Bor'ba trudeașcihsja*... au fost nevoiți să scrie în notă: „Așa e textul!".

ţici *Rumcerod*-ului [1]. Secţia a trimis ultimatum românilor în privinţa ocupării de către trupele române a Basarabiei. Românii se retrag».“

O ştire ca aceasta se publica la Odesa chiar în ziua când, după fuga trupelor ruseşti din Chişinău, divizia comandată de generalul Broşteanu intra în oraşul Chişinău fără cel mai mic incident !

Acest „document“ cuprinde câte afirmaţii despre succese, tot atâtea neadevăruri. În faţa Chişinăului, afară de voluntarii din gara Chişinău şi vreo 20 de soldaţi de la paza depozitelor din Străşeni, n-a mai fost capturat nici un prizonier. Armata e în ordine, spune raportul. Am văzut ce ordine a domnit în gara Chişinău şi pe străzile lui ! Organizaţiile politice naţionale ar fi recunoscut, toate Secţia Frontului ca putere supremă a Frontului. Însuşi volumul care publică „documentul“ dezminte afirmaţia, restabilind adevărul că Sfatul Ţării lupta contra Secţiei Frontului. Românii se retrag — scriau Pesper şi Kaabak la 12 ianuarie, iar la Odessa telegrama lor e publicată la 13 ianuarie, adică exact în ziua când trupele române intrau în Chişinău fără nici o împotrivire şi fără nici un incident cât de neînsemnat.

Mai notăm şi o observaţie hazlie. Fraza „În faţa Chişinăului au fost dezarmaţi şi făcuţi prizonieri un mare număr de români şi mitraliere“, din textul rusesc publicat în volumul *„Bor'ba trudeaşcihsja Moldavii protiv intervenţii... (1917-1920)“*, după ziarul publicat în 1917-1918 la Socola, *Golos revoljuţii*, din 9 ianuarie 1918, text semnat de Pesper şi Kaabak, admite că şi mitralierele au fost făcute „prizoniere“, şi ele s-au comportat ca duşmani însufleţiţi ai Front Otdelului, că deci mitralierele româneşti au fost contrarevoluţionare !...

---

[1] Nota sub text din vol. *Bor'ba za vlasti sovietov v Moldavii* dezminte această afirmaţie: „Informaţia nu este exactă, deoarece Sfatul Ţării lupta împotriva Secţiei Frontului“, p. 287. Şi totuşi documentul este din nou reprodus numai în limba rusă, sub semnătura lui Pesper şi Kaabak, în volumul *Bor'ba trudeaşcihsja Moldavii protiv intervenţii*, pp. 35-36, apărut peste 10 ani după primul volum citat. De data aceasta documentul n-a mai fost însoţit de nici un comentariu sub text.

La fel, cu totul lipsite de adevăr au fost şi alte radiograme ale Secţiei Frontului către *Rumcerod*, publicate în nr. 20 şi 21 în acelaşi volum *Bor'ba trudeşcihsja...* la pag. 36-37 şi datate din 11 şi 13 ianuarie 1918, pe care nu le mai traducem aici, fiindcă ne vom ocupa, de una dintre ele mai departe. E de-ajuns să notăm că la 12 ianuarie, în plină fugă din Chişinău a trupelor ruseşti, când trupele moldoveneşti îi împiedecau pe ruşi să evacueze arme, muniţii şi alt material de război, Pesper şi Kaabak încă promiteau *Rumcerod*-ului desfiinţarea Sfatului Ţării. De altfel, după retragerea trupelor ruseşti peste Nistru, în luptele din timpul războiului civil din Rusia, nici Pesper nici Kaabak nu mai figurează nicăieri cu vreun rol de conducere. Probabil că au fost demişi din calitatea lor, sau mai exact au rămas pe dinafară din cauza dizolvării Secţiei Frontului şi din cauza lăudăroşeniei lor.

În aceeaşi zi de 6 ianuarie, după-amiază, a apărut o ediţie specială a ziarului rusesc *Bessarabskaja Jizni* (*Viaţa Basarabiei — n.n.*), care descria lupta de la gară în termeni elogioşi pentru trupele ruseşti, chipurile animate de cea mai eficientă disciplină revoluţionară, o luptă grea, în care ruşii s-au purtat ca nişte eroi. Mai departe se spunea că regimentul 1 şi alte unităţi militare moldoveneşti au trecut în întregime de partea Secţiei Frontului, ceea ce nu era adevărat, căci nici regimentul 1 moldovenesc n-a luat parte în întregime la lupta de la gară. Şi în sfârşit, se debitau informaţii false, că I. Pelivan şi A. Crihan sunt arestaţi, că Sfatul Ţării este desfiinţat, că în oraş situaţia este stăpânită de trupele revoluţionare ruseşti în frunte cu Secţia Frontului.

Cu toate că abia se lăsase întunericul, i-am dus lui Pan Halippa un exemplar din acest număr de ziar la locuinţa sa. Citindu-l, el a exclamat : „Uite cum scriu istoria ruşii !“. Cuvinte care şi astăzi pot fi repetate, fiindcă ceea ce scriu astăzi autorii sovietici despre evenimentele din 6 ianuarie 1918, face impresia că s-ar inspira din acel număr de ziar !...

Întorcându-mă de la P. Halippa la redacție, seara, după cină am fost pus în fața unei noi situații.

Deodată au răsunat de aproape răbufnirile unor trageri de tunuri, care făceau ca toată casa să se cutremure. Am plecat în direcția detunăturilor și am ajuns chiar în tabăra rușilor, care luptau, cum am scris apoi în reportajul meu din ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, „cu luna și cu stelele". Șapte tunuri așezate în Piața Libertății, deservite numai de soldați ruși, fără ofițeri, trăgeau înspre calea ferată, peste un sătuc — Petricani — aflat la 3 km de Chișinău.

Și aici țin să fac o rectificare în legătură cu reportajul publicat de mine în *Cuvântul Moldovenesc* referitor la evenimentele din 6 ianuarie. Acolo scriam că rușii au luptat „cu luna și cu stelele". Eram de bună-credință, fiindcă știam că dacă vor veni trupe românești disciplinate și înarmate, în număr de vreo 10 000, cum scriau rușii în *Bessarabskaja Jizni*, „armatele revoluționare" vor fi puse pur și simplu pe fugă, așa cum s-a și întâmplat peste câteva zile.

Ulterior însă, ca student la Iași, în 1922-1923, frecventam familia institutorului Al. Teodorescu (socrul compozitorului C. Baciu), pe care-l cunoșteam de la Chișinău, din 1919-1920, pe când funcționa acolo ca revizor școlar. De la el am aflat că un fel de luptă, ca să-i spunem așa, o fandare din partea trupelor române foarte reduse, se produsese atunci, în seara de 6 ianuarie, la marginea Chișinăului.

În calitate de căpitan de rezervă, Al. Teodorescu a comandat o companie dintr-un eșalon de 3 companii ce fuseseră trimise de la Iași, în cadrul măsurilor generale pentru paza depozitelor de alimente achiziționate de aliați pentru România, — ca să asigure paza depozitelor foarte mari — mai multe magazii la un loc, situate între cimitirul evreiesc de la marginea nord-vestică a orașului și calea ferată, în suburbia ce purta denumirea rusească de „Sculeanskaja rohatka" („Bariera Sculenilor" - *n.n.*).

Până la Strășeni trenul a mers continuu, fără nici o piedică. La Strășeni însă feroviarii ruși n-au mai vrut

să-i dea drumul mai departe. (Menționăm că la căile ferate rusești, personalul se recruta de preferință dintre ruși, pentru ca să nu se facă greșeli, din cauza necunoașterii limbii, la recepționarea ordinelor și dispozițiilor telegrafice sau telefonice.) A trebuit să se parlamenteze mult, până când, în sfârșit, trenul a putut pleca mai departe. La stația următoare însă, Ghidighici, s-a aflat că linia ferată către Chișinău este desfăcută pe o distanță de câteva sute de metri. Se vede că s-a transmis de la Socola — sediul Sovietelor rusești din Iași — știrea despre plecarea celor 3 companii, încât a fost suficient timp pentru a efectua această întrerupere de cale ferată.

Cum de la Ghidighici până la marginea Chișinăului nu erau decât vreo 7 kilometri, detașamentul sub comanda unui locotenent-colonel a părăsit trenul și a plecat pe jos. Menționăm că detașamentul avea ca misiune paza depozitelor și nu aveau decât arme ușoare — de mână și mitraliere. Amurgise când au plecat din Ghidighici și au ajuns la marginea Chișinăului pe întuneric complet.

Dar când la dreapta șoselei, la intrarea în oraș, s-a profilat, la lumina slabă a lămpilor electrice, zidul cimitirului evreiesc, eșalonul a fost întâmpinat întâi cu focuri sporadice de armă, apoi din ce în ce mai dese. Ofițerii și trupa trecuseră prin tot greul războiului, aveau experiența luptelor, încât imediat s-au adăpostit după atâtea obstacole, ca ziduri, case, movile, gropi — de care intrările Chișinăului erau îmbelșugate, și au răspuns și ei cu foc. În timpul acesta a început și tragerea artileriei din Chișinău, dar proiectilele treceau pe deasupra trupei care își luase dispozitivul de luptă. Comandantul eșalonului a socotit însă că, dată fiind noaptea, dată fiind forța mare a adversarului — deoarece pe lângă focurile de arme și mitraliere care demascau un adversar de vreo 3 000-4 000 oameni, au început și tragerile artileriei, — nu face să se riște pierderi de oameni, și a trimis dispoziția ca detașamentul să se replieze în spatele zidului nord-vestic al cimitirului evreiesc.

Paralel cu acest zid mergea un drum vicinal. Acolo s-a adunat detașamentul și după o consfătuire cu cei trei comandanți ai companiilor, s-a decis retragerea pe acel drum, spre sud-est, având ca direcție Prutul.

În urma așa-zisei lupte, au fost numai doi soldați răniți ușor, așa că detașamentul a pornit mai departe în condiții suportabile, ajungând la satul Durlești, trecând apoi prin Trușeni, Scorțeni, Ulmul, de unde au apucat spre nord-vest, mergând spre Nemțeni. Drumul a ținut trei zile, s-a mers fără grabă, iar populația din sate s-a arătat — spunea A. Teodorescu — binevoitoare și le-a dat alimente din belșug. Nu e de mirare. Moldovenii dinspre Prut aveau multe rude de partea dreaptă a râului, și erau nu numai conștienți că aparțin neamului românesc, dar și cu simțăminte pronunțate românești.

Și totuși, lupta împotriva lunii și a stelelor a avut loc, încât, parțial, am avut dreptate s-o caracterizez astfel. Căci soldații ruși, îmbătați de succesul de dimineața și siguri că și acum, noaptea, au un adversar, dar nu în vagoane, ușor de înfrânt, ci în dispozitiv de luptă și pe teren accidentat, au continuat să tragă în inamicul imaginar și atunci când detașamentul trecuse deja dincolo de Durlești și se afla în drum spre Trușeni ! Tot zgomotul luptei a durat până spre dimineață, când, în sfârșit rușii și-au dat seama că n-au nici un inamic în față.

Așadar, intrigat de zgomotul produs de focul artileriei, am ajuns în Piața Libertății. Văzând tunurile, m-am apropiat de unul ca să urmăresc cum este mânuit și pus în funcție. De altfel, era multă lume civilă adunată din curiozitate în jurul acestor tunuri.

Servanții tunului de care mă apropiasem erau comandați de un sergent rus, om înalt, spătos și zdravăn, care tot timpul spunea camarazilor săi : „Vot... (omitem înjurătura de mamă, care făcea parte organică atunci din vorbirea poporului rus de jos), ... Vot, jesli by byl s nami ofițer ! On znejet na kakoje rasstojanije nado streljat' ! A tak, vot eto vyhodit !“ (Iată — urmează înjurătura de mamă — n.n.), dacă ar fi cu noi un ofițer ! El știe la ce distanță trebuie să tragem. Dar așa,

uite ce iese !“ Şi bietul om se lovea cu palmele la cap, pe şolduri, şi totuşi a continuat câtva timp să mai tragă în aceeaşi direcţie, producând distrugeri în micul cătun moldovenesc. Căci tocmai când ajunsesem lângă tun am văzut cum s-au aprins în sătucul Petricani, locuit de oameni foarte modeşti şi săraci, lăptari şi zarzavagii moldoveni, câteva case şi grajduri. La lumina incendiilor s-a văzut cum bieţii oameni se străduiau să fugă din case cu copiii mici în braţe, să mai apuce ceva din lucruri, din casele aprinse, sau să scoată vitele din grajdurile cuprinse şi acestea de foc.

— „Bine, omul lui Dumnezeu, i-am spus eu, de ce continui să tragi într-acolo ? Nu vezi că arde un sătuc nenorocit ? Şi apoi, nu se aude nici un foc de tun din partea duşmanului ? Unde este el ?“

S-a uitat buimac la mine, şi-mi răspunse :

— „Că bine zici ! Trebuie să schimbăm direcţia.“

Şi iarăşi bătându-se cu mâinile pe şolduri şi pe cap, şi rostind vorba „Vot jesli by, nami byl ofiţer !“, a schimbat direcţia tragerii spre Cheile Bâcului, dar nu mai vedeau exploziile obuzelor fiindcă ele cădeau dincolo de acest obstacol natural, spre satul Ghidighici, unde de asemenea, proiectilele, — am aflat mai târziu — au făcut victime omeneşti şi distrugeri de gospodării şi pierderi de animale.

Am stat până la miezul nopţii în piaţă curios să văd dacă li se răspunde ruşilor la focul artileriei. Tot timpul însă în partea presupusă a inamicului, în intervalurile dintre detunături nu se auzea deloc zgomotul artileriei. Mai mult, erau intervaluri scurte de tăcere perfectă, când nu bubuiau nici tunurile, nu se auzeau nici împuşcăturile de armă de mână de pe presupusul front al luptei. Căci, din Piaţa Libertăţii, cu vreo 30-40 m mai înaltă decât lunca râuleţului Bâc, se auzeau foarte bine şi împuşcăturile de armă ale soldaţilor ruşi. Şi de nicăieri, nimeni nu le răspundea ! Am conchis deci, cu toată convingerea, că în faţa trupelor ruseşti (de data aceasta am aflat că foarte puţini soldaţi moldoveni de la regimentul 1 moldovenesc au participat la aşa-zisa luptă), nu

era nici un suflet inamic ! Dar, în genere, am rămas cu o foarte proastă impresie despre artileria rusă de atunci.

Evenimentele din 7-13 ianuarie

A doua zi dimineaţa, la 7 ianuarie, am aflat că A. Crihan într-adevăr fusese arestat. Iată în ce împrejurări : pe la orele 10 dimineaţa am primit un telefon prin care eram rugat să mă duc la Zemstva judeţeană Chişinău, ca să stau de vorbă cu dl. dr. D. Ciugureanu, care era preşedinte al instituţiei. Ne cunoşteam destul de bine, atât din vizitele sale la redacţie, cât şi din întâlnirile la diferite manifestări politice ale moldovenilor.

Când am intrat în cabinetul său, l-am văzut pe d. Ciugureanu foarte îngrijorat. Mi-a spus că a citit despre arestarea lui I. Pelivan, A. Crihan şi alţi deputaţi, că nu este informat precis ce se întâmplă dar se pare că Sfatul Ţării este ameninţat şi crede că trebuie să se ia măsuri pentru chemarea urgentă a armatei române. În acest scop el vrea să convoace la noapte o şedinţă a deputaţilor Sfatului Ţării şi a altor fruntaşi moldoveni, pe care îi vom găsi. Mi-a dat o listă a lor, vreo 22-23, rugându-mă ca eu, împreună cu ceilalţi tineri de la *Cuvântul Moldovenesc* să facem totul pentru ca să parvină celor notaţi invitaţii verbale.

Pe listă figurau : I. Pelivan şi A. Crihan, în speranţa că poate nu erau arestaţi, Pan Halippa, Gh. Buruiană, V. Ghenzul, Vl. Chiorăscu, V. Ţanţu, V. Cijevschi, I. Buzdugan, D. Bogos, M. Minciună, I. Codreanu, ing. N. Codreanu, N. Suruceanu, M. Suruceanu (doi fraţi), Şt. Holban, A. Moraru, E. Sinichiu, N. Alexandri, Ştefan Ciobanu şi alţii care-mi scapă din memorie.

La redacţie am distribuit lista între mine şi cei doi tineri redactori — P. Stihi şi A. Lungu, astfel ca fiecare să treacă pe la adresele dintr-o singură parte a oraşului. Mie mi-au revenit I. Pelivan, A. Crihan, I. Buzdugan, N. şi M. Suruceanu şi V. Ghenzul, care stăteau toţi aproape unul de altul în regiunea cimitirului ortodox pe străzile Pugacescaia. Excepţie făceau N. Codreanu şi Pan Halippa, pe care tot eu trebuia să-i convoc, fiindcă

adresa lui Pan Halippa o cunoșteam numai eu, iar N. Codreanu stătea în partea de jos a orașului, pe strada Chiliei, în apropiere de gară și până la el trebuia să merg prin cartierele rău famate ale orașului, așa că nu puteam expune riscului pe prietenii mei.

Pe I. Pelivan, A. Crihan și I. Buzdugan nu i-am găsit acasă. Gazdele spuneau că nu știu unde sunt, dar că nu s-au întors acasă de ieri-dimineață. La gazda lui A. Crihan am întrebat dacă a citit în ziare că este arestat. Atunci ea m-a privit stăruitor și m-a întrebat cine sunt. Când i-am răspuns că sunt redactor la ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, condus de Pan Halippa, ea mi-a spus încet, de parcă s-ar fi temut să n-o audă cineva, deși în antreu nu era nimeni în afară de noi doi, că într-adevăr, fusese arestat, dar a scăpat, și trecând pe acasă și-a luat sub tunică un pulover, un nagan, o bucată de pâine și a plecat, spunând să nu-i mai ducă grija.

Din faptul că a mai pus pe el îmbrăcăminte caldă, am înțeles că a plecat să răzbată cumva peste Prut. Mai târziu A. Crihan mi-a povestit peripețiile sale.

Fusese arestat de niște soldați ruși care l-au recunoscut imediat după incidentul de la gară. Dar când lumea mergea deja spre centrul orașului, trei soldați moldoveni le-au cerut ca să li-l predea lor, ca să-l ducă la unitatea lor și să-l învețe minte ! Rușii l-au dat în primire. După ce au trecut însă pe o stradă lăturalnică, A. Crihan i-a întrebat :

— „Chiar vreți să-mi faceți ceva ?“

— „Nu, i-au răspuns“, îți dăm drumul, numai să te ascunzi să nu te găsească, că altfel te omoară...

Acest răspuns arată că printre soldații moldoveni de la gară erau mulți care s-au dus acolo din simplă curiozitate, nu pentru luptă. După aceea, el a trecut pe acasă, s-a pregătit în grabă de drum și a ieșit din Chișinău. A mers însă direct pe dealuri, fără să urmeze cotiturile șoselei Chișinăului — Hâncești — Leova, și evita satele și conacele boierești de teama să nu-l recunoască cineva, fiindcă în calitate de comandant al armatelor a trebuit să le colinde, rezolvând diverse diferende dintre țărani și moșieri, — firește nu în favoarea acestora, — și între

țăranii din satele vecine, când aceștia se certau de la pământurile moșierilor pe care le ocupau.

La amiază s-a oprit la o colibă, a mâncat pâine, a băut apă dintr-o fântână și apoi și-a continuat drumul până seara. Noaptea a petrecut-o tot într-o colibă părăsită de pe câmp. Nu se poate spune că a dormit, fiindcă se lăsase un frig destul de aspru și toate paiele trase de jos ca să-și facă un culcuș, nu i-au ajutat prea mult să se încălzească. De fapt a vegheat toată noaptea.

Noaptea a petrecut-o într-o colibă părăsită. Dimineața, de cum s-a crăpat de ziuă, a pornit din nou la drum. Nu mai avea pâine. Îl chinuia foamea. Obosise de drum. Își luase un băț găsit pe câmp ca să-i fie mai ușor la mers, dar ajunsese într-un grad de oboseală, încât vorbea tare cu sine însuși, iar uneori se adresa bățului ca unui prieten. În sfârșit, înspre seară a ajuns la Prut și a trecut pe malul drept al râului.

Despre I. Pelivan și I. Buzdugan, am aflat mai târziu, pe la sfârșitul lunii ianuarie 1918. Împreună cu trei tineri prieteni, am făcut într-o duminică, o vizită părintelui arhimandrit Dionisie Erhan, starețul mânăstirii Suruceni. În timpul mesei el ne-a povestit că în ziua de 6 ianuarie, pe la orele 11 dimineața au venit la mânăstire I. Pelivan și I. Buzdugan, iar peste puțin timp și N. Suruceanu și V. Gafencu spunându-i că vor să plece la Iași, dar nu pot risca să facă drumul cu trenul. Și i-au povestit ceea ce s-a petrecut în gara Chișinău și faptul că numele lor a fost mereu pe buzele rușilor ca dușmani ai revoluției, fiindcă vor să separe Basarabia de Rusia.

— „Atunci eu, povestea părintele Dionisie, după ce i-am ospătat, am chemat pe fratele vizitiu al mânăstirii, i-am spus să înhame caii cei mai buni la trăsură și să-i ducă la Nemțeni, la trecerea peste Prut. Îi cel mai scump om al moldovenilor, — i-am spus eu fratelui vizitiu, arătând pe domnul Pelivan. Pot să crape caii, dar pe el și pe tovarășii săi, să-i duci până a înnopta, așa cum ți-am spus".

Și până în seară I. Pelivan și I. Buzdugan, N. Suruceanu și V. Gafencu au fost trecuți dincolo de Prut. I. Pelivan mai fusese la Iași, guvernul român îl cunoș-

tea și, desigur, cuvântul său a cântărit mult în decizia de a accelera trimiterea unor mari unități militare în Basarabia.

Pe frații lui N. Suruceanu, Mihai și Teodor, i-am găsit acasă. Ei stăteau în strada Kuznecinaja, într-o casă cu o curte specifică cartierelor periferice ale Chișinăului, cu clădiri mici, înșirate de-a lungul celor două laturi ale curții, cu apartamente de 1-2 camere și bucătărie, cu ușile ce dădeau direct afară. De asemenea, l-am găsit pe V. Ghenzul, care stătea în strada Bulgară, ceva mai jos de strada Kuznecinaja (Ferarilor — *n.n.*). Pe Pan Halippa am hotărât să nu-l deranjez, pentru ca să nu-l expun la o ieșire din casă noaptea și un drum mai îndepărtat până la Zemstva. Pe Ștefan Ciobanu nu l-am găsit acasă. Plecase la Bolgrad, la familie, pe care nu o adusese încă la Chișinău.

Colindatul acesta mi-a luat toată după-amiaza. Pe la orele 6 p.m. m-am întors la redacție unde aveam încă de lucru, iar pe la orele 9 am plecat la N. Codreanu. Ca să ajung mai repede am luat un birjar. Când i-am spus birjarului adresa, mi-a răspuns : „Să vedem cum vom putea. Nu auziți din partea aceea cum trosnesc tot timpul împușcăturile ?“

Am mers cu el până în strada Armeană, dar de acolo înainte am început să aud șuieratul gloanțelor pe deasupra capetelor noastre. Birjarul era om bătrân. A mai mers până dincolo de strada Bulgară, deci numai un „cvartal“, și apoi, când șuieratul gloanțelor s-a întețit a oprit calul și mi-a spus : „Mai departe nu pot merge“. Dacă mă omoară pe mine — calea-valea. Dar ce mă fac dacă-mi omoară calul ? Vreun drac de băiat care se joacă cu pușca, poate să-i facă și una ca asta !“

I-am plătit, am coborât și am început să merg aproape de pereții caselor și de zidurile împrejmuitoare ale curților, oprindu-mă din când în când pe lângă porțile mai înfundate, apoi iarăși o luam înainte furișându-mă, până când am ajuns în strada Chiliei. Strada era mai îngustă și mai liniștită. Am sunat la N. Codreanu. Era acasă. I-am comunicat invitația, dar i-am spus că pe strada Alexandrevskaja e cam primejdios să meargă,

fiindcă toţi băieţandrii care au primit arme şi cartuşe fac exerciţii de tragere, fără ţintă, e adevărat, dar ferească Dumnezeu de ceasul cel rău!

N. Codreanu a râs şi mi-a spus că trebuia să vin pe străzile lăturalnice, fiindcă acest tineret belicos ştie că aceste străzi nu prea sunt călcate de lume şi el nu se distrează speriind trecătorii.

La ora 11 şi ceva noaptea a început şedinţa, la care au venit şi Vlad Cazacliu şi Vl. Bogos, convocaţi prin unchiul lui Cazacliu, funcţionar al Zemstvei.

S-au analizat întâmplările de la gară. S-a stabilit că e o provocare pentru a stârni pe soldaţii ruşi şi pe unii soldaţi moldoveni, că acţiunea şi-a atins scopul, că oraşul e în plină anarhie, că toate scursorile societăţii au căpătat arme. D. Ciugureanu, ca preşedinte al Zemstvei şi fost comisar al judeţului Chişinău, era la curent cu toate jafurile şi omorurile care se comiseseră chiar în prima noapte după împărţirea armelor la cei ce până nu de mult au stat în închisori şi au fost eliberaţi, sau la copilandri.

Nu ţin minte în mod concret toate cuvântările. Dar toţi oratorii au fost de acord că în oraş nu există nici o forţă care să stăpânească stihia anarhică. Soldaţii moldoveni nu se mişcă să lupte contra răufăcătorilor, iar soldaţii ruşi se asociază chiar cu aceştia. De aceea s-a decis să se facă apel la cei prezenţi dacă s-ar găsi doritori să răzbată până la Prut şi ajungând la Iaşi, să ceară urgentarea trimiterii trupelor româneşti mai numeroase. Dacă ar veni măcar o divizie românească, trupele ruseşti nu vor lupta, ci se vor căra şi atunci se vor linişti imediat toţi criminalii care acuma se bucură de impunitate.

Trei persoane — V. Ţanţu, Gh. Buruiană şi M. Minciună, s-au oferit să plece imediat, chiar în timpul nopţii. Primii doi au ajuns pe jos la Ulmu-Bujor şi de-acolo comandantul trupelor ruseşti care sprijineau Adunarea constituantă a Rusiei le-a înlesnit călătoria mai departe la Iaşi. M. Minciună, mai puţin cunoscut, a ajuns în capitala Moldovei cu trenul.

*

De fapt, situaţia din Chişinău în acele zile era foarte neclară. Începuse lupta deschisă împotriva Sfatului Ţării iniţiată de Secţia Frontului. Lupta nu ajunsese la conflicte armate, ci se desfăşura pe teren ideologic, rușii încercând să obţină adeziunea masei soldăţeşti. Secţia Frontului pretindea plinătatea puterii pe front şi în spatele frontului imediat, considerând şi Basarabia în această zonă. Sfatul Ţării se baza pe faptul că deputaţii lui nu erau delegaţi de a zecea mână, deci, nu erau nealeşi, necunoscuţi populaţiei basarabene, cu totul străini de ea, cum erau conducătorii Frontului, ci erau aleşi direct de către organizaţiile obşteşti şi naţionale sau de către congresele ţărăneşti judeţene, şi pe deasupra, şi de organizaţiile revoluţionare.

Dar nici o parte, nici alta nu se decidea pentru ruptura definitivă. La consfătuirea din 5 ianuarie 1918 a organizaţiilor revoluţionare, reprezentantul Secţiei Frontului afirma că raporturile dintre Sfatul Ţării şi Secţia Frontului nu sunt clarificate, deşi Comisariatului militar al Sfatului Ţării i s-a făcut propunerea de a lucra de comun acord şi în permanent contact cu Secţia Frontului. Aceasta, se spunea în consfătuirea menţionată, nu se va pronunţa împotriva Sfatului Ţării, dar dacă *masele muncitoare se vor răscula contra lui,* atunci ea, Secţia Frontului, va lua şi ea o poziţie hotărâtă împotriva organului moldovenesc.

Secţia Frontului, spunea delegatul ei la consfătuire, are informaţii că Sfatul Ţării şi-a dat consimţământul pentru aducerea trupelor româneşti, dar Secţia Frontului — declara acest delegat — are suficiente forţe pentru a lupta împotriva românilor. *(Bor'ba trudeaşcihsja Moldavii protiv interventov,* 1917—1920, p. 28.

La aceste afirmaţii Pantelimon Erhan răspunde că Secţia Frontului n-are forţe reale care să pună stavilă anarhiei de la calea ferată şi în oraş, şi condamnă tactica Secţiei Frontului care nu lucrează în acord cu Comitetul executiv al Sovietelor din Basarabia şi cu Sfatul Ţării. De asemenea, alimentarea armatei trebuie să se

facă și cu contribuția altor gubernii ale Republicii ruseşti, căci altfel în Basarabia golită de alimente se va ajunge la foamete. Dar mai ales, reproşează Pantelimon Erhan Secției Frontului, ieri ea a dat asigurări că nu se va manifesta contra Sfatului Țării, iar astăzi a afişat în oraş declarații tipărite în care atacă Sfatul Țării, „înjurându-l în tot chipul", (rusește „rugajut na vsem kostocikam").

A doua zi, pe 7 ianuarie, după lupta de la gară și capturarea eşalonului transilvănenilor, a fost convocată din nou şedința Comitetelor unite ale organizațiilor revoluționare din Chişinău, la care au fost invitați I. Inculeț, președintele Sfatului Țării, și Pantelimon Erhan, președintele Consiliului directorilor generali ai Republicii Moldovenești.

De data aceasta adversarii Sfatului Țării au devenit mai agresivi. Se simțeau învingători după incidentele de la gară. De aceea au supus pe I. Inculeț și P. Erhan la un fel de interogatoriu. Întrebările erau : 1) Cine i-a invitat pe transilvăneni ? ; 2) În general, cine a invitat trupe românești ? (Era vorba de paza depozitelor, de trupele de la Cahul și Bolgrad.)

Atât Inculeț cât și Erhan au negat în întregime faptul că au fost chemate trupele românești de către Sfatul Țării. Dar I. Inculeț a adăugat că în oraș circulă zvonuri că aceste trupe ar fi fost invitate de către directorii generali I. Pelivan, N. Secară — adjunct al directorului general al Afacerilor Militare — și N. Codreanu. Sfatul Țării n-a luat însă nici o decizie în această problemă.

S-a cerut atunci în şedință ca directorii respectivi să fie demişi. Erhan declară că li s-a cerut să plece și că prezidiumul directoratului și-a dat acordul în acest sens. (*Op. cit.*, pp. 30-31). Dar nota din subsol a lucrării ruseşti menționate precizează : „Aceste și alte declarații similare ale conducătorilor naționaliști burghezi erau făcute în scopul de a induce în eroare organele Puterii sovietice".

Tot aşa s-a cerut și demisia directorului de la Interne, V. Cristi. Erhan declară că V. Cristi însuși și-a exprimat hotărârea de a pleca din directorat. Tot Erhan co-

munică și demisia lui T. Ioncu, directorul Finanțelor, (deși pe front nici unul dintre cei discutați nu și-a prezentat vreo cerere scrisă de demisie).

Deci, după izvoarele sovietice, Sfatul Țării, și mai ales Directoratul (Guvernul Republicii Moldovenești), după 6 ianuarie, intrase într-o criză iremediabilă. Lucrarea *Rolul trădător al Sfatului Țării*, de I. Antoniuk, I. Afteniuk, A. Esaulov și M. Itkis, se pronunță mai categoric. Atunci Sfatul Țării pur și simplu ar fi fost lichidat : „Astfel, sub loviturile furtunii narodnice și-a pus capăt «Sfatul Țării» care fusese creat nelegitim și care încercase să mențină puterea moșierilor și burgheziei" (p. 146). Afirmație lipsită de orice temei și făcută cu vădit scop propagandistic. Căci ce forțe ar fi putut atunci desființa «Sfatul Țării» ? Pantelimon Erhan avea deplină dreptate să spună că Secția Frontului n-avea la dispoziție forțe serioase. De fapt și broșura amintită, de colectivul de autori în frunte cu I. Antoniuk, se contrazice. Ea recunoaște în următorul fragment lipsa de forțe locale adversare Sfatului Țării : „Zdrobirea forțelor contrarevoluționare ale «Sfatului Țării» se făcea cu eforturile unite ale truditorilor din Basarabia (?! — *n.n.*) și ale reprezentanților din celelalte părți ale Rusiei. În momentul hotărâtor în ajutorul muncitorilor și țăranilor basarabeni au venit forțele înarmate formate din gardiștii roșii, din soldați și marinari revoluționari din Petrograd, Moskova, Kiev, Minsk, Odessa, Herson, Kameneț-Poholsk și alte orașe". Ne întrebăm cum toate aceste forțe au sosit de dincolo de Nistru, când întreaga Basarabie fusese ocupată de către trupele românești ?

Lăsăm la o parte caracterul pur declarativ al părții din urmă, căci Rusia era într-o situație că nu mai putea trimite atunci ajutoare Secției Frontului. Noua Rusie era atunci limitată la regiunile Petrograd și Moscova, și acolo nefiind încă pe deplin consolidată. Dar însăși această afirmație dovedește la autori completa derută : pe de o parte afirmă că Sfatul Țării a fost desființat de Secția Frontului și Sovietele din Chișinău, iar pe de altă parte că ar fi alertat urgent gărzile și muncitorii din

toate orașele și regiunile rusești, ale căror nume le-a înșirat pe două rânduri de tipar !

Și se pune întrebarea de fond : dacă Sfatul Țării a fost o instituție falimentară, dacă el pierduse frânele puterii, — de ce Secția Frontului și Sovietele din Chișinău n-au procedat la lichidarea lui reală și totală ?

Explicația constă în aceea că organizațiile revoluționare rusești nu aveau forță militară reală pe care să se bazeze. Ele puteau să hărțuiască pe cei din Sfatul Țării. Aceste hărțuieli dădeau impresia, chiar unor conducători moldoveni, că autoritatea Sfatului Țării era în declin. Dar dacă era așa, cum de permiteau organele revoluționare rusești, ziarului *Cuvânt Moldovenesc* să-i atace în acele zile cu atâta vehemență ? Să-i acuze pe cei din Secția Frontului că sunt niște impostori sau aventurieri, veniți nu se știe de unde și nereprezentând pe nimeni, și plini de pofta de putere, dar de fapt niște neputincioși, care nu pot persista și activa decât prin procedee de provocațiune ?!

Ca să se vadă că într-adevăr, nici Secția Frontului, nici Sovietele din Chișinău, nici Comandamentul trupelor revoluționare (Kamenskij, care în curând a dezertat și el !) și Statul său major în frunte cu Venedictov nu aveau forțe reale, că erau „organe conducătoare", dar fără soldați conduși, reproducem o dispoziție pentru luptă în apărarea orașului Chișinău împotriva trupelor române, și efectele ei.

Cu puține zile înainte de 1 ianuarie, E. Sinicliu, în calitate de secretar al Comitetului militar al Sfatului Țării împreună cu alți doi membri ai Comitetului, s-au deplasat în satul Pănășești, — în apropiere la 15-18 km de Călărași, unde erau două divizioane de artilerie grea rusească servită de soldați siberieni.

Tratativele cu comitetul unității militare, precum și cu comandamentul ei încă neschimbat, au reușit, în sensul că unitatea să vină la Chișinău ca să predea tunurile și munițiile pe care le avea în primire, Comandamentului de artilerie moldovean. În ziua de 2 ianuarie unitatea de artilerie și-a făcut intrarea la Chișinău, a predat

tot armamentul și oamenii au primit de la Comandamentul moldovenesc bilete de demobilizare, facilitându-li-se, prin N. Codreanu — directorul căilor ferate, plecarea în Rusia într-un vagon special. (E. Sinicliu a descris pe larg acest cap.) Chișinăul a scăpat astfel de un eventual bombardament al rușilor în ziua intrării în el a trupelor românești.

Mai rămânea o problemă. De la Moș Ion Codreanu am aflat că se dăduse ordin trupelor moldovenești ca să ocupe poziții de luptă contra armatei române ce s-ar apropia de Chișinău. El mi-a spus că a stat de vorbă cu cele două regimente de cavalerie moldovenească. Acelea, unități necompletate încă, nici nu se gândesc să lupte. „Dar regimentul 1 moldovenesc, dacă nu va fi apucat de streche ca la bobotează ! Și n-am timp că am atâtea de făcut... Și ședințele Sfatului Țării trebuie să se țină în fiecare seară, ca să arătăm rușilor că nu ni-i teamă de ei. Astăzi, oricum, iau cuvântul la «Blocul moldovenesc», ca să le mai dau curaj la ai noștri !“ Atunci i-am spus că mă voi duce eu la regimentul 1 moldovenesc.

În ziua de 10 ianuarie, pe la orele 6, am intrat în camera ofițerului de serviciu al regimentului și dau peste colegul meu de seminar, A. Ciolac, căpitan, comandant de companie, și de serviciu pe regiment în ziua și noaptea respectivă.

A. Ciolac plecase din seminar după ce terminase 4 clase, în 1915. S-a înscris la universitate, dar peste 2 luni l-au încorporat și după o instrucție sumară de 3 luni la Școala de ofițeri de rezervă, proaspăt praporșcik, a fost aruncat în lupte. A dovedit însă spirit de inițiativă și de orientare pe teren, remarcabile, ca și sânge rece. A fost rănit, și din nou încadrat într-o unitate de luptă ; s-a distins fiind promovat sublocotenent și apoi locotenent. În timpul revoluției, fiind apropiat de soldați, a fost promovat ștabs-căpitan — adică corespunzător gradului românesc de căpitan.

Ne-am salutat prietenește, bucuroși de revedere. I-am spus scopul vizitei mele și el mi-a comunicat că tocmai seara, după cină, pe la orele 9 e convocată ședin-

ța-miting a soldaților, ca să se decidă dacă regimentul iese pe poziția de luptă indicată. De fapt, însă, de ieșit pe poziție, regimentul, e aproape sigur că nu se va duce să lupte ! Am mai întrebat cum se simt prizonierii transilvăneni. Mi-a spus că s-au înfrățit cu soldații moldoveni și că aceștia s-au dumirit că au fost înșelați, fiindcă transilvănenii nici nu aveau de gând să atace gara Chișinău.

La orele 9 am fost din nou la regiment, și, în sala mare de recepție a fostului seminar teologic, unde în fiecare dimineață și seara, noi, seminariștii cântam cântece religioase de smerenie și de credință în ajutorul lui Dumnezeu, de astă-dată am asistat la o ședință consacrată zeului Marte, care însă, la sfârșitul adunării, a rămas cam plouat !

Primele rânduri ale băncilor erau ocupate de membrii comitetelor soldățești ale regimentului — de regiment, de batalioane și de companii. Mai în spate, soldații fără drept de vot, dar cu dreptul de a vorbi. Printre ei și câte un tânăr ofițer moldovean. Se vede că cei mai în vârstă și având comanda s-au abținut să vină la ședință, ca să nu se spună că au influențat deciziile adunării. Iar în spate, în picioare, soldații moldoveni amestecați cu voluntarii transilvăneni !

Ședința a deschis-o A. Ciolac, și de fapt tot el a condus-o. În puține cuvinte el le-a spus că a venit poruncă să iasă în câmp, pe frontul stabilit de comandanții ruși Kamenski și Venedictov, ca să lupte cu românii, care se zice că ar fi trecut Prutul și vin spre Chișinău. Dar în ședință e vorba să se hotărască ce va face regimentul : să meargă, ori nu, să ia poziție pentru luptă. Așa că roagă pe cei adunați să vorbească și să aducă argumente despre ce-i mai bine de făcut : să dea ascultare poruncii, ori nu ? Este bună această poruncă, ori nu e bine cugetată ? După cum spuneau strămoșii noștri romani, sau râmleni : *Vox populi, vox dei* — adică glasul poporului este glasul lui Dumnezeu, așa că ceea ce se va hotărî în adunare, aceea va rămâne.

S-au înscris câțiva oratori printre care și eu. Nu s-a găsit unul care să susțină ordinul. Toți spuneau că sunt

sătui de război, că nu vor să verse sânge frățesc, că doar nu s-or bate pe front cu burjuii români, ci tot cu țăranii, că din aceștia e compusă armata română, căci — adăogau unii „am văzut că plenicii (prizonierii) aceștia sunt și ei mai toți țărani, unii muncitori la orașe, ei vorbesc ca și noi, adică mai aspru, dar cuvintele sunt aceleași. Și apoi, am aflat de la dânșii că ei n-au avut nici gând să se bată la Chișinău, ci plecau la Iași, ca să se bată apoi cu nemții. Ei vor să scape de stăpânirea nemților și a ungurilor. Că au venit să cuprindă Chișinăul, a fost o minciună a Front Otdel-ului. Cum puteau câteva sute de oameni să cuprindă un oraș de peste o sută de mii de locuitori ?“

Un sergent major, dintr-un sat apropiat de Chișinău a vorbit cu multă înțelepciune, așezat și cuminte. De altfel, se bucura de mare stimă printre soldați, fiindcă avea aproape 40 de ani — era mai vârstnic decât ceilalți, și pe front a avut o comportare de erou, era distins cu cele mai mari ordine militare rusești.

„Ce vor rușii sau Pesper și ai lui ? Lor puțin le pasă ce are să fie dacă se va ajunge la luptă. Ei nu sunt de aici, ci de aiurea. D-apoi eu n-am văzut cum a ars sătucul Petricani ? Așa să-mi ardă și satul meu, Dăncenii ? Și apoi, armata română are disțiplină, are ofițeri care știu să comande. Astă-vară i-a bătut pe nemți la Mărășești de i-a făcut ferfeniță ! Armata română are artilerie bună, foarte bună. Dar noi, cu ce să ne batem ? Cu puștile rusești vechi ? Iar ofițerilor noștri li-i lehamite de disțiplina noastră. Dacă nu i-am ascultat până acuma, nici ei nu vor să se bată. Ce ziceți, tovarășe căpitan, ne batem ? Aveți să vă bateți și dumneavoastră ? Eu nu cred, fiindcă sunteți om învățat și mai bine decât noi, știți că ne băgăm capul în laț dacă ne ducem la luptă ! Degeaba s-a dat poruncă. Mai bine ne-ar fi dat acum un otpusc (concediu — n.n.), ca să ne putem duce și noi acasă la familiile noastre și să apucăm măcar un capăt de sărbători“ — și-a încheiat omul cuvântarea, în aprobarea întregii săli.

În cuvântarea mea am insistat mai ales asupra faptului că toată învălmășeala din ultimele zile a fost por-

nită de ruşii de la Front Otdel, că soldaţii moldoveni au fost amăgiţi, după cum s-au convins şi ei din convorbirile cu prizonierii (plenicii) transilvăneni. Doar până la 6 ianuarie au trecut peste 20 eşaloane de transilvăneni prin Chişinău. Au încercat ei vreodată să cuprindă Chişinăul ? Dimpotrivă, au fost întâmpinaţi sărbătoreşte de localnici şi de locuitorii oraşului. Iar acum, când s-au aşezat la Chişinău o mână de ruşi în frunte cu Pesper, acestora li s-a năzărit că 800 de oameni pot cuceri un oraş cum e Chişinăul, care mai are pe deasupra şi peste 50 000 soldaţi ruşi şi peste 6 000 soldaţi moldoveni ! Dar de fapt nu li s-a năzărit, ci au născocit o minciună şi au împrăştiat-o printre soldaţii moldoveni ai regimentului, treziţi şi buimăciţi de somn : „Românii au venit să cuprindă Chişinăul". Dar n-au spus câţi români erau la gară. S-a crezut că erau mii şi mii, în trenuri multe. Când colo, un singur tren cu 800 de oameni ! Degeaba au fost ucişi în acest tren câţiva oameni şi mai mulţi au fost răniţi ! Ruşilor le trebuia învrăjbirea între fraţi, asta au căutat ei, pentru ca moldovenii să asculte mai departe de poruncile lor, iar ei să tot vină în Basarabia şi să tot apuce pământurile moldovenilor basarabeni ! Aşa că bine va judeca acuma adunarea comitetelor din regiment, dacă nu vor ieşi la luptă !

Alţi oratori, inclusiv membrii comitetelor, au vorbit în acelaşi sens, aşa că adunarea comitetelor soldăţeşti din regiment a decis în unanimitate că regimentul nu va ieşi la luptă.

Era după ora 12 noaptea când s-a votat decizia de abţinere de la luptă. Era târziu şi nu mă mai puteam duce acasă. În oraş se proclamase starea de asediu şi patrulau, ziua, uneori şi noaptea — e adevărat, foarte rar, soldaţii ruşi. Moldovenii nu voiau să patruleze, din moment ce starea de asediu o declarase Comandamentul rusesc. Ruşii au început buclucul, tot ei să-l descurce !

Ca să nu risc, am rămas la regiment, în camera de serviciu. A. Ciolac mi-a povestit câteva întâmplări din război. Era deja ora 2 noaptea, când deodată am auzit din stradă zgomot de motoare şi uruitul maşinilor care

mergeau cu zecile. Am ieşit în curte, şi dincolo de gardul de fier, la lumina lămpilor electrice am văzut camioane încărcate cu fel de fel de materiale de război, cu soldaţi ruşi deasupra, mergând cu mare viteză în direcţia gării.

— „Să ştii că românii au pornit cu adevărat spre Chişinău şi ăştia o iau la fugă“ — îmi spune A. Ciolac.

Zgomotul a continuat până la ora 7 dimineaţa, şi apoi a încetat. Dar în noaptea următoare exodul camioanelor ruseşti spre Tighina, sau spre gară, pentru a încărca trenurile, începuse pe la orele 10 seara şi a încetat pe la 7 dimineaţa, făcându-se auzit şi din dormitorul nostru de la redacţie. Iar în ultima zi, la 12 ianuarie, ruşii n-au mai luat această măsură de prevedere — au evacuat toată ziua tot ce au putut lua cu ei — arme, muniţii, cereale, vite tăiate, şi chiar vite vii etc., retrăgându-se în Rusia lor, căci regimentele siberiene au decis că ei n-au pentru ce să se bată cu românii ! Evacuarea a continuat şi în dimineaţa de 13 ianuarie cam până la orele 10—11. Însă n-au putut evacua totul, cum ar fi dorit. Am spus că evacuau tot ce puteau. Căci au intervenit trupele moldoveneşti, care nu-i lăsau pe ruşi să ia din căzărmi sau din depozite, nici arme, nici muniţii, nici alimente. Dar mai ales luptele s-au dat pentru arme şi muniţii. Propriu-zis nu lupte, ci bătăi. Smulgeau unii de la alţii tot ce vedeau şi tot ce credeau că poate fi folositor, şi cum ruşii se grăbeau, cel mai adesea stăpâni pe teren rămâneau soldaţii moldoveni. Atât doar că erau mult mai puţini decât ruşii şi aceştia au putut evacua o mare parte a materialelor. Dar la lupte cu arme nu s-a ajuns. Mai rămăsese o licărire de tovărăşie, ca de foşti camarazi pe front.

Când am început să pregătesc materialul pentru această lucrare şi am citit din amintirile lui L. Degtearev, — soldat ales la Bolgrad comandant al Armatei a VI-a ruseşti, — aprecierea că armata română niciodată n-a dovedit calităţi combative, — deodată mi-a sunat în urechi zgomotul continuu al camioanelor care a durat la Chişinău trei nopţi — 10/11, 11/12 şi 12/13, plus

toată ziua de 12 și dimineața zilei de 13 ianuarie 1918, și mi-am zis : lasă că rușii au fost atunci strașnic de combativi !... în a fugi !

Evident, un om simplu ca Degtearev poate emite asemenea judecăți globale, pe care le crede fără apel. Noi nu vom spune nici o dată că armata rusească n-a avut spirit combativ. Pur și simplu, pentru că orice armată, oricât de viteză ar fi, poate avea și momente de derută. Mai mari decât a avut armata rusească în 1918 n-a avut nici măcar armata franceză în 1940, care fusese obiectul unei propagande criminale cu lozinca „pour quoi, pour qui" căci totuși atunci o mare parte din ea a luptat în mod eroic, — să nu amintim decât luptele de la Dunquerque.

Nu este cazul să insist că în ziua de 11 ianuarie s-a ținut ședința delegaților de la toate unitățile militare moldovenești, în timpul căreia s-a decis că trupele moldovenești nu vor executa ordinul Comandamentului rusesc și nu vor ieși pe poziții ca să se bată cu frații lor românii.

Iar lumea din Chișinău a început să fie mai voioasă. Fuga militarilor ruși însemna că în curând toată lumea din oraș va putea dormi liniștită, se va simți în siguranță, căci plecau cei care creau o atmosferă încordată și o delăsare favorabilă răufăcătorilor criminali !

În tot răstimpul acesta, între 6—13 ianuarie, cele două Cohorte de cavalerie moldovenești sub conducerea sublocotenentului N. Ciornei, deputat în Sfatul Țării și comandant-adjunct al cohortelor din Basarabia, au patrulat, dar nu câte 4—5 călăreți, ci în plutoane întregi ; iar câte o cohortă sau chiar amândouă aveau misiunea să treacă cel puțin o dată, dacă nu de două ori pe zi, pe caii lor bălani, denumiți de populația din Chișinău „hultanii" (ulii — *n.n.*) pe strada Kievului, prin fața clădirii ocupată de Secția Frontului. Iar în ultimele două zile ambele cohorte în frunte cu N. Ciornei au executat această demonstrație ca să arate că ordinea în Chișinău, atât cât se putea păstra, nu era asi-

gurată de trupele ruseşti, ci de cele moldoveneşti ale Sfatului Ţării ![1]

*

În ziua de 13 ianuarie, după plecarea ultimelor camioane ruseşti, în Chişinău era un calm desăvârşit. Deşi trupele române au intrat în oraş abia spre seară, împuşcăturile şi prădăciunile, care înainte se ţineau lanţ, chiar ziua, au încetat ca prin farmec, fiindcă plecaseră cei care patronau dezordinile sau poate chiar participau la crime.

În tot intervalul dintre 6—13 ianuarie, la Sfatul Ţării s-au ţinut şedinţe în fiecare zi. E adevărat, şedinţele plenare nu s-au ţinut decât în zilele de 7, 8 şi 10 ianuarie, din cauza plecării de sărbători a majorităţii deputaţilor. Dar s-au ţinut mereu şedinţele „Blocului Moldovenesc".

Dintre românii basarabeni, D. Bogos — fără să spună că deputaţii din Sfatul Ţării s-au împrăştiat, are o frază neinspirată, anume că moldovenii se adunau în grupuri mici, în particular, şi se întrebau ce să facă ? — De unde autorii sovietici conchid că deputaţii Sfatului Ţării ar fi fugit care încotro şi parlamentul Basarabiei n-ar fi funcţionat.

Dar D. Bogos nu era deputat în Sfatul Ţării, nici în prezidiul Sfatului Ţării, ca să ştie ce se petrecea în acest organism. Pan Halippa, I. Inculeţ, Pantelimon Erhan, B. Epure — secretar, Gh. Pintea, V. Cijevski, N. Secară şi alţii, lideri ai „Blocului Moldovenesc", se întruneau în fiecare zi de dimineaţă, iar după masă aveau consfătuiri şi cu deputaţii „Blocului". Cine dintre mol-

[1] La 9.I.1918, comandantul garnizoanei ruse, Levenzon, a declarat la Chişinău stare de asediu. Dar în afară de cohortele moldoveneşti care patrulau în Chişinău şi înainte, — în ultimul timp mai des, în scop demonstrativ faţă de ruşi, patrulele ruseşti se vedeau foarte rar în oraş, cel mult câte una-două pe strada Alexandrovskaia, în orele de plimbare a publicului, deci, cel mult 2—3 ore, spre seară, iar noaptea foarte rar se întâmpla să fie întâlnite. Căci soldaţii „revoluţionari" nu voiau să se osteneascâ pentru atâta lucru!

doveni au lipsit atunci ? Îi notăm pe toţi, fiindcă plecaseră la Iaşi ca să determine urgentarea trimiterii — de către guvernul român şi Marele Cartier — trupelor româneşti. E vorba de următorii deputaţi : I. Pelivan, I. Buzdugan, V. Gafencu şi N. Suruceanu, plecaţi din însărcinarea guvernului şi prezidiului Sfatului Ţării. Apoi de A. Crihan, plecat din proprie iniţiativă în urma încercării ruşilor de a-l aresta, şi, în sfârşit, de Gh. Buruiană, V. Ţanţu şi M. Minciună, plecaţi în urma consfătuirii unui grup de vreo 40 deputaţi din Sfatul Ţării şi alţi fruntaşi basarabeni. Deci în total au lipsit 8 deputaţi, oarecum în legătură şi ca urmare a ciocnirii de la gara Chişinău. Ceilalţi deputaţi, în special ţăranii, au început să lipsească chiar după 23 decembrie, deoarece au plecat de sărbători la familiile lor. Şi totuşi, şedinţele s-au ţinut la 23, 28 şi 30 decembrie, la 3, 7, 8 şi 10 ianuarie. În special, din lucrările şedinţelor desfăşurate în zilele de 3, 8 şi 10 ianuarie se pot deduce din înseşi materialele publicate în cele două volume redactate de către „moldoveanul" Berezneakov (nici într-un caz numele acesta nu poate fi o calchiere, fiindcă de la mesteacăn, în româneşte, nu se cunoaşte substantivul *mesteacănaru !...).*

Broşurile şi lucrările sovietice mai voluminoase, cu pretenţia de a fi lucrări „ştiinţifice", afirmă că la sfârşitul lunii decembrie şi între 1—13 ianuarie Sfatul Ţării fusese pur şi simplu desfiinţat. Se înţelege, ar fi vrut autorii respectivi să fie aşa, dar realitatea şi actele îi dezmint. Ceea ce nu-i descurajează. Mai mult, un istoric, V. N. Vinogradov, profesor universitar la Moscova, afirmă pur şi simplu ocuparea reşedinţei Sfatului Ţării de către „trupele sovietice" ! Ori, atunci nici nu existau încă trupe sovietice. Existau *„trupe revoluţionare"*, începuse organizarea *„gărzii roşii"*, dar nu „trupe sovietice".

Să recapitulăm : până la 23 decembrie, Sfatul Ţării era organ suprem al provinciei, declarată Republică Moldovenească şi despărţită de Rusia prin Ucraina autonomă. De la 23 decembrie, când se zvonise că Sfatul Ţării ar fi decis să cheme armată română, Sovietele

soldaților ruși din Chișinău au luat o poziție dușmănoasă Sfatului Țării, dar nu l-au atacat cu arme, ci l-au criticat în adunări, mitinguri, prin foi volante sau afișe lipite pe ziduri. De la 1 ianuarie, când a intrat în scenă Secția Frontului, toată compusă din oameni străini Basarabiei — ruși, evrei și câte un caucazian, — lupta ideologică contra Sfatului Țării s-a întețit. La 6 ianuarie au fost încercări de arestare a unor deputați ai Sfatului Țării. Fusese arestat A. Crihan, fusese căutat I. Pelivan, dar n-a fost găsit. Evident, nu din vreun ordin emanat de la un organ autorizat, ci din inițiativa unor grupuri spontan formate din soldați ruși. Când P. Erhan și I. Inculeț au reproșat arestarea lui A. Crihan și I. Pelivan în ședința reunită a diverselor organizații revoluționare rusești, acestea au decis să se facă o anchetă, dar n-au răspuns că bine, s-a făcut. Iar când, în ziua de 7 sau 8 ianuarie s-a încercat arestarea lui I. Inculeț, el a fost eliberat de detașamentul de soldați moldoveni, în frunte cu maiorul Cricopulos, care l-a însoțit până la Secția Frontului.

Dar în acest timp ședințele Sfatului Țării sau consfătuirile lui s-au ținut, chiar cu o prezență redusă a deputaților lor, în fiecare zi fiind prezidate de Pan Halippa sau uneori de I. Inculeț. Autorii sovietici citează ei înșiși ședința din ziua de 3 ianuarie și pe cea din 8 ianuarie, iar cea din 10 ianuarie se deduce din afirmările lor.

După 23 august 1944, sovieticii au pus mâna pe arhiva Sfatului Țării așa că noi nu o putem folosi. Dar eu, ca ziarist, mă duceam în fiecare zi să iau materialele pentru reportajul parlamentar.

Oricum, Sfatul Țării, reședința sa, n-a fost ocupat de sovietici nici un moment și nici nu putea fi ocupat fără luptă.

Trebuie să adaug că oricât țipau rușii contra lui Ioncu, ministrul Finanțelor și comisar al Băncii Statului, el n-a fost demis, ci a continuat să lucreze, având locuința chiar la Banca Statului. Garda moldovenească de acolo, devotată Sfatului Țării, o păzea, decisă s-o apere împotriva oricui ar fi atacat-o. Banca Statului din

Chișinău care regla și creditele altor instituții bancare din Chișinău și ale comerțului, sistase creditele unităților militare rusești și acestea se plângeau contra ei guvernului sovietic, dar n-au putut pune mâna pe ea. Tot așa și Poșta și Telegraful, care erau vecine cu Banca Statului, cu toate că rușii introduseseră și garda lor, ei nu putuseră îndepărta garda moldovenească, aceasta fiind decisă să nu părăsească paza acestei instituții. Iar comisarul Poștei și Telegrafului, desemnat de Sfatul Țării — funcționarul superior Uncu, care era și deputat în Sfatul Țării, în fiecare seară, după ora 11, telefona la *Cuvântul Moldovenesc*, comunicând cele mai secrete telegrame rusești, sau convorbiri, pentru ca ele să fie transmise tot în aceeași seară, la ora 12, lui Pan Halippa.

Primăria orașului Chișinău a continuat să fie în mâinile Consiliului ales prin vot universal în luna august 1917. Școlile erau dirijate de către Directoratul Învățământului condus de Ștefan Ciobanu, — iar în lipsa sa, timp de câteva zile de Crăciun — de către adjunctul său, N. Popovici și preotul C. Bogos, frate cu Dimitrie și Vlad Bogos.

Sănătatea publică, spitalele, de asemenea, erau sub conducerea Sfatului Țării.

Unii dintre memorialiștii sovietici citează ca o mare ispravă faptul că Secția Frontului a putut folosi un spital întreg, ocupându-l. Evident, nu era să se producă o luptă-armată pentru un spital, prin excelență instituție cu profil umanitar. Dar toate celelalte spitale din Chișinău și serviciul sanitar erau în mâinile Sfatului Țării.

Chiar la gara Chișinău, în locul comandantului trimis de Secția Frontului la 2 ianuarie și care a alarmat garnizoana Chișinăului cu știrea falsă că au venit românii să ocupe orașul, a fost desemnat un comisar — de comun acord cu Directoratul Republicii Moldovenești și Secția Frontului, iar pe lângă dânsul a mai fost pus și un observator permanent al Sfatului Țării. În orice caz, inginerul N. Codreanu, director general al Comunicațiilor, continua să se ocupe de traficul căilor ferate din Basarabia. Secția Frontului n-a îndrăznit să-l ares-

teze sau măcar să-l îndepărteze, cu toate că birourile Directoratului său erau chiar sus, la etajul clădirii gării Chișinău. Datorită lui s-au pus vagoane la dispoziția artileriștilor din Pănișești ca, după predarea tunurilor, să poată pleca în Rusia.

Secția Frontului era condusă de oameni noi, numiți în aceste funcții importante dintre militari, fără orizont revoluționar, economic, ce să mai vorbim de cultură. Ei nu-și dădeau seama care sunt punctele nodale ale administrației, nu aveau nici oameni potriviți pe care să-i pună în fruntea așezămintelor administrative. Din cei 17 membri ai Secției Frontului, ulterior, singurul Jakir, tânăr student, fiul medicului Jakir din Chișinău care avea o întreprindere particulară sanitară — un laborator de analize medicale — s-a impus prin conducerea unei brigăzi sovietice care a răzbit prin lupte cu ucrainenii și cu trupele austro-germane dislocate în Ucraina, unindu-se la Jitornir cu grosul trupelor sovietice. A fost apoi promovat, în Uniunea Sovietică, în postul de comandant al regiunii militare Kiev. Dar tânărul Jakir n-a jucat nici un rol de conducător în perioada 1—13 ianuarie 1918. Probabil că s-a încorporat în armată dincolo de Nistru. Iar toți ceilalți, imediat după trecerea forțelor peste Nistru, au căzut în același anonimat din care apăruseră pe neașteptate la Chișinău, erijați în conducători ai unui front, al spatelui său și a patru provincii — Basarabia, Chersonul, Podolia și Taurida.

Memorialiști sovietici, ca Levenzon și alții asemenea lui, admit că înaintea plecării garnizoanei rusești din Chișinău, în Capitala Basarabiei ar fi fost un fel de dualitate a puterii : garnizoana rusească cu Sovietele rusești de o parte, și garnizoana moldovenească, susținând Sfatul Țării, și că ele ar fi coexistat pașnic, făcându-se însă numai greșeala de a lăsa Sfatul Țării să-și urzească „complotul" aducerii armatei românești.

Dar nici această afirmație nu poate fi acceptată. E adevărat că trupele rusești din garnizoana Chișinău erau dispuse să recunoască guvernul Sovietelor. Dar era încă puternică în rândurile lor și tendința de a susține Adunarea Constituantă, care nu era sovietică, în care

bolșevicii nu aveau nici măcar 10—15% dintre deputați. Iluzia Adunării Constituante s-a risipit în Rusia sovietică abia în luna ianuarie, când toate trupele rusești ce staționaseră în Basarabia au fost nevoite să treacă dincolo de Nistru și au acceptat demobilizarea.

Numai noile unități de luptă pentru Soviete, formate în garda roșie peste Nistru, s-au emancipat de această iluzie.

Istoricii sovietici scapă din vedere un factor și el de mare pondere: populația Chișinăului. Când această populație a constatat că Adunarea Constituantă a Rusiei întregi a fost un vis frumos și atâta tot, Sfatul Țării a rămas organul suprem provincial, spre care s-au îndreptat nădejdiile ei. Chișinăul era locuit de o masă de mici meseriași (nu muncitori, ci meseriași, care lucrau pe cont propriu), de mici negustori, de funcționari, de locuitorii suburbiilor — grădinari, lăptari, podgoreni, care aveau 1/2 sau 1 ha vie etc. Toți aceștia erau mici burghezi. Burghezia mare la Chișinău era relativ puțin numeroasă, reprezentată de elemente evreiești, grecești și armenești. Burghezia mare moldovenească nu exista deloc. Nu găseai un capitalist mare, moldovean, în toată Basarabia. Țărănimea mijlocie și chiar chiaburii erau încă un fel de burghezie mică.

Este natural că această mică burghezie, chiar de origine nemoldovenească, să accepte și să recunoască Sfatul Țării, singurul ei sprijin împotriva furtunii revoluționare.

V. I. Lenin, în scrierile sale din acel timp se oprea deseori asupra psihologiei micii burghezii, masă predominantă a Rusiei de-atunci. Analizele lui psihologice sunt pline de subtilități în această privință. După V. I. Lenin, micul burghez duce o existență precară. De aceea ar vrea îmbunătățirea ei și de aceea aspirațiile lui oarecum revoluționare. Dar totodată micul burghez are o teamă permanentă de a nu pierde și ceea ce are el. De unde un conservatorism, un filistinism al lui. Micul burghez oscilează astfel între atitudini revoluționare și contrarevoluționare.

Micul burghez, ar dori o îmbunătățire a stării materiale a țărănimii, în special a celei sărace, cu pământ

puțin sau lipsită cu totul de pământ. Ea, mic-burghezia, se pronunță hotărât pentru exproprierea moșierilor și împroprietărirea țăranilor, îndepărtând astfel o permanentă sursă de nemulțumiri și de aspirații revoluționare cu atât mai mult, cu cât o reformă agrară se face întotdeauna pe socoteala clasei moșierilor, care mereu a fost orgolioasă și disprețuitoare față de această mică burghezie. Mica burghezie, prin asemenea reforme, își consolidează situația materială. Prin reforma agrară radicală, mica burghezie câștigă un teren care-i consolidează și ei o existență mai stabilă, căci îi lărgește baza de prestări de servicii.

Ori Sfatul Țării era, după cum vom vedea din analiza componenței sale, un organ al acestei burghezii mici moldovenești, o emanație a acesteia. Precumpăneau acolo, în secția țărănească și în „Blocul Moldovenesc", țăranii sau fiii de țărani — intelectualii, care împărtășeau ideologia aceasta a micii burghezii. Pentru ei, revoluția rusească era o descătușare de împilările administrației țariste, de exploatare a poporului de către marea moșierime latifundiară și marea burghezie lacomă, pornită spre venituri din ce în ce mai mari. Prima Revoluție rusească din 1905 a fost tot opera acestei mici burghezii, care s-a încrezut însă în făgăduielile țarismului din octombrie 1905 și n-a mai insistat în atitudinile ei revoluționare. În timpul Revoluției din 1917 ea se declarase nemulțumită cu rezultatele Revoluției din februarie — instalarea libertății, a climatului de direcții libere, de alegeri constituționale etc.

Iată de ce Sfatul Țării, la Chișinău și în Basarabia, întrunise consensul întregii populații — afară poate de aceea a unor elemente ruseți care sub țarism erau favorizate prin politica de colonizare și exploatare a moldovenilor. Să nu uităm că Lenin considera Basarabia ca o colonie rusească ! Gh. Năstase relevă că învățătorimea moldovenească, care toată împărtășea aspirațiile spre unire, era partizană a Sfatului Țării și făcea o propagandă activă în sânul țărănimii basarabene.

Așadar, Sfatul Țării reprezenta și mica burghezie, precumpănitoare în Basarabia. Elementele muncitorești

din Chișinău (la țară și în celelalte orașe aproape nici nu existau) deși simpatizau cu guvernul sovietic, n-au îndrăznit nici măcar să încerce răsturnarea puterii locale, căci aceste elemente muncitorești — rușii sau evreii — erau o infimă minoritate și nu aveau o organizație politică proletariană cât de cât serioasă. Cei vreo 30 muncitori bolșevici și vreo 20 studenți și elevi nu puteau oferi cadre pentru conducerea unei provincii, iar cei 100 de militari ruși bolșevici (și din acest număr câțiva ofițeri ruși) erau prea străini ca să dorească să rămână în Basarabia și să participe la viața ei politică.

Mai notăm că în Sfatul Țării tonul îl dădeau intelectualii moldoveni, cu o experiență revoluționară dovedită de unii dintre ei prin închisorile rusești, pe care au trebuit să le înfrunte pentru activitatea lor. Ei nu abdicaseră de la convingerile lor socialist-revoluționare. Pan Halippa, Moș Ion Codreanu, chiar I. Pelivan, ceva mai moderat, împărtășeau programul radical al socialiștilor-revoluționari. Pan Halippa admitea chiar ideea socialiștilor revoluționari de stânga — cultivarea pământurilor în comun. A. Crihan, I. Buzdugan, St. Holban, Vlad Cazacliu și atâția alții erau socialiști revoluționari, secția moldovenească.

Revoluția din Basarabia și chiar ceea ce a urmat după intrarea armatei române chemată de această mică burghezie, generoasă dar cu concepții sociale mult mai radicale decât generația din 1848 — a fost o desăvârșire a revoluției mic-burgheze din februarie 1917.

Dar această generație era și unionistă. Despărțirea de Rusia și unirea cu România era cea dintâi etapă a unirii poporului român din 1918. Etapa aceasta a fost necesară istoricește. Generația Unirii din Basarabia era cu precădere de origine țărănească și în viitor proiecta visul unei democrații politice țărănești.

Autorii sovietici vorbesc de coruperea Sfatului Țării de către moșierimea și burghezia românească, de vânzarea poporului basarabean de către conducătorii Sfatului Țării. Ei uită că pentru această generație unirea tuturor românilor era imperativul suprem al acțiunii lor. Ei uită sau sunt incapabili să înțeleagă această ten-

dinţă dominantă a intelectualilor moldoveni. Ei nu ştiu că majoritatea acestor conducători erau seminarişti şi, în seminar, din generaţie în generaţie, se recomanda — în pofida rasismului predicat de profesorii ruşi, — să se citească lucrarea lui Sp. Palanzov despre români, în care acest cercetător bulgar scria în 1859—1860 că sunt mai mult de 7 000 000 de români, transilvăneni, bucovineni, vlahi şi moldoveni, dintre care 800 000 moldoveni din Basarabia ! Aşadar, noi toţi ştiam că suntem români. Şi o ştiam asta nu numai noi, intelectualii, ci şi acei ţărani moldoveni din Basarabia aveau ştiinţă de carte şi care deseori ei singuri învăţau şi carte românească, adică să citească tipărituri cu alfabetul latin.

Generaţia Unirii din Basarabia nu şi-a făcut iluzii că burghezia românească ar fi mai bună decât cea rusească. Pan Halippa, I. Pelivan, P. Grosu, N. Alexandri şi alţii, deseori spuneau că burghezia şi moşierimea românească sunt păcătoase. Generaţia Unirii din 1917—1918 ştia că va trebui să lupte pentru instaurarea în România a unei democraţii mai largi, a unei democraţii ţărăneşti. Dar noi mai ştiam, din lectura revistei *Viaţa românească* de la Iaşi, că încă în 1914 se votase înscrierea în Constituţie a colegiului unic pentru alegerile în parlament şi se modificase articolul respectiv din Constituţie asupra proprietăţii funciare, în sensul că ea nu este intangibilă în mod absolut, ci poate fi expropriată şi limitată dacă interesul public o impune. Aceasta asigura în viitor o democraţie largă în România.

Pe asta se baza generaţia Unirii din Sfatul Ţării atunci când a cerut trimiterea trupelor româneşti în Basarabia. Şi apoi, generaţia basarabeană din 1917—1918 voia Unirea cu România pentru totdeauna, „pe veci", indiferent de ce structură socială va avea viitoarea Românie, considerând că ea va fi în orice caz mai democratică decât cea din România veche.

Autorii sovietici mai vorbesc despre imperialismul român, imperialismul României din 1918 ! Al acelei României care a fost redusă la teritoriul Moldovei, şi acela micşorat ! Imperialismul unei ţări mici, chiar astăzi cu o populaţie de 20 de ori mai mică decât a Rusiei „ne-

imperialiste" ! Şi cu un teritoriu, atunci de 500 de ori mai mic decât al Rusiei „neimperialiste" şi „necolonialiste" ! E străvechea poveste esopiană a lupului, căruia mielul îi tulbura apa ! Rusia de astăzi, care şi-a mărit teritoriul în urma celui de-al doilea război mondial cu 1 150 000 km^2, nu este imperialistă, dar România din 1918, redusă numai la Moldova de vreo 60 000 km^2, era imperialistă...

Mişcarea naţională din 1917—1918, chiar mic-burgheză cum era, a fost o mişcare dezinteresată. Deputaţii Sfatului Ţării şi cei care lucrau de-acord cu ei, cel mai puţin se gândeau la vreo răsplată pentru atitudinea lor unionistă. Dovada e că mulţi dintre ei au ajuns, peste câţiva ani, la o stare materială vecină cu mizeria, în sensul propriu al cuvântului. Aşa că a trebuit să se intervină cu o lege specială prin care în 1918 au fost împroprietăriţi cu 50 ha foştii deputaţi ai Sfatului Ţării care au votat Unirea. Şi totuşi, şi atunci s-au găsit unii foşti deputaţi care au refuzat această împroprietărire (C. Stere, Moş Ion Codreanu şi subsemnatul).

Dar dacă autorii sovietici nu pot admite o mişcare naţională dezinteresată, în care mulţi, foarte mulţi luptători îşi riscau viaţa, noi nu putem decât să conchidem că aceşti autori au o mentalitate specifică şi, puşi în situaţii similare, ar fi putut fi, într-adevăr „cumpăraţi".

Şi, ca încheiere, mai subliniem un caracter al Unirii. Generaţia Unirii din 1917—1918 n-a declarat unirea cu moşierimea sau cu burghezia românească, ci cu poporul român.

Cred că concluzia se impune de la sine.

În ziua de 13 ianuarie se ştia că toate trupele ruseşti evacuaseră în grabă capitala Republicii Moldoveneşti, de teama de a da piept cu trupele româneşti regulate, deşi mult inferioare garnizoanei ruseşti, niciodată mai mică decât 50 000 soldaţi. În oraş s-a instalat un calm de mult visat şi care părea chiar neobişnuit pentru locuitorii lui. Plecaseră sau se ascunseseră şi toţi răufăcătorii o dată cu protectorii lor, dintre care se recrutau uneori şi tovarăşii de crime.

Pe la orele 15,1/2 în fața redacției ziarului *Cuvântul Moldovenesc* s-a oprit o mașină a cohortelor moldovenești. În ea erau, în afară de șofer, locotenentul N. Ciornei, comandantul cohortelor în zilele grele ale Chișinăului, care nici un moment nu și-a pierdut cumpătul și curajul, căpitanul Andronache și studentele Nina Bogos, Iulia Bujoreanu și Tatiana Tocan. M-au invitat să mergem spre șoseaua Hâncești ca să întâmpinăm trupele românești. În drum ne-am oprit la o florărie și am încărcat (literalmente !) mașina cu flori.

Pe șoseaua Hâncești, de la kilometrul 5, am mers mai încet, fiindcă înaintea noastră a apărut, la vreun kilometru, avangarda detașamentului, vreo 30 călăreți, — echipa de cercetare a terenului.

Ajungând în fața lor, ne-am oprit, s-au oprit și trupele, anunțându-se comandantul primului regiment, că un grup de studenți basarabeni (N. Ciornei și C. Andronache erau tot studenți), au venit să salute trupele. Ni s-a permis să înaintăm încet pe marginea șoselei până la mașina generalului Gherculescu, comandantul brigăzii. Studentele noastre plângeau de bucurie. Noi toți eram extrem de emoționați. Tot timpul împărțeam flori soldaților și ofițerilor, iar generalului Gherculescu i-am prezentat un buchet frumos de flori albe — simbol al păcii.

Când a aflat că în fața sa sunt studenți, dintre care studentele chiar de la Facultatea de Medicină din Iași, iar tinerii studenți urmează să-și continue studiile tot la Universitatea din Iași, generalul ne-a răspuns zâmbind : „Veți fi colegi cu feciorii mei !“

Mașina noastră a virat apoi spre drumul lateral unde a manevrat întoarcerea spre oraș, dar în timpul acesta un ofițer venit în grabă ne-a întrebat dacă nu este dispus cineva să conducă coloana brigăzii pe străzile orașului. Ei au itinerariul fixat, — pe strada Kupeceskaja și apoi pe strada Alexandrovskaja până la drumul Băcioiului, unde se vor opri pentru noapte, dar nu cunosc orașul.

Cealaltă coloană de trupe românești comandată de generalul Broșteanu, comandant al diviziei, a ajuns la Chișinău pe la orele 6 seara. În ziua precedentă, I. In-

culeț, președintele Sfatului Țării, întâmpina pe generalul Broșteanu la Călărași, la 40 km nord-vest de Chișinău.

Înainte de intrarea în oraș, la Cheile Bâcului, trupele românești au fost întâmpinate de către V. Cristi, directorul general de Interne al Republicii Moldovenești, iar la barieră de multe oficialități, printre care erau Pantelimon Erhan, deputații Sfatului Țării și primarul orașului Chișinău împreună cu colaboratorii săi principali, precum și de multă lume din oraș, care au aclamat armata română.

Tot așa, la intersecția străzii Alexandrovskaja cu strada Pușkin, în fața tipografiei Asociației culturale românești din Basarabia, unde se tipăreau ziarele *Ardealul* și *Cuvântul Moldovenesc,* ca și manualele școlare, personalul redacțiilor și al tipografiei, la care s-au adăugat membri ai asociației amintite și mulți trecători, precum și refugiați ardeleni și basarabeni, au întâmpinat trupele românești cu un drapel tricolor desfășurat și cu entuziaste urale. Un moment trupele s-au oprit. Îmbrățișări, scurte urări de bun-sosit și apoi coloana și-a continuat drumul pentru a-și lua cantonamentul, căci a doua zi — ca și brigada Gherculescu, — trebuia să plece mai departe spre Tighina.

La Tighina (Bender), oraș cu precădere locuit de ruși, mici negustori, fiindcă în fiecare vară acolo se concentrau trupele rusești și se instalau în lagăr de vară, făcând și manevre, prima ocupație a orașului n-a întâmpinat împotriviri serioase. Dar într-o noapte, rușii venind dinspre Tiraspol cu numeroase forțe, au ocupat prin surprindere podul de peste Nistru și Cetatea, iar a doua zi puținele trupe românești rămase în oraș — fiindcă gros ul lor și-au continuat operația de ocupare a liniei ferate Tighina-Basarabească (spre Reni—Galați) — s-au retras în afară de oraș, s-au regrupat și cu ajutorul unor trupe moldovenești, comandate de ofițeri moldoveni l-au ocupat din nou prin luptă, cu toate că din punctul de vedere numeric erau inferiori.

Peste două zile însă rușii au atacat din nou, de data aceasta cu forțe mult superioare, deoarece le-au venit

în ajutor unitățile rusești retrase la Bolgrad. Și ceea ce este nepermis în război, au luat parte la lupte și civilii ruși din oraș. Din nou trupele românești au trebuit să se retragă din oraș, să aștepte de data aceasta întăriri, și peste trei zile au ocupat definitiv Tighina, după lupte destul de îndârjite. De data aceasta trupele rusești au fost zdrobite cu desăvârșire și mulți ruși au căutat să se salveze înot peste Nistru, și majoritatea dintre ei s-au înecat.

Colegul meu de la universitate, din 1919—1920, Vasile Ciuntu, fost ofițer basarabean, mi-a povestit câteva crâmpeie din aceste lupte, la care el a participat laolaltă cu alți ofițeri basarabeni, comandând trupele moldovenești care s-au alăturat celor române.

Desigur, mi-a spus el, legile războiului sunt aspre, dar sunt legi. Toți civilii prinși în luptă cu arma în mână au fost împușcați pe loc. Răspunderea acestor victime nu este însă a trupelor românești, ci a acelor militari ruși, care cunoscând foarte bine regula elementară, că orice luptător trebuie să poarte uniformă militară și să fie înrolat într-o unitate militară — au îndemnat totuși populația civilă să lupte cu arma în mână, chiar împărțindu-le arme. Și desigur, aceia care au dat ascultare acestor îndemnuri au plătit cu viața lor greșeala de a nu se fi înrolat și îmbrăcat ca militari, ci au ieșit la luptă ca simpli civili. Și iarăși, cei mai mulți dintre ei erau ruși, care își pierdeau, la venirea românilor, privilegiile lor de națiune cotropitoare.

Menționăm însă o faptă de eroism. La ultima retragere din Tighina a trupelor românești, maiorul Ciaciu Ânghel, împreună cu trupa comandată de el, nu s-a retras din oraș, ci ocupând un cvartal, adică o porțiune pătrată de oraș cuprinsă între patru străzi, a întărit-o, a apărat-o, rezistând cele trei zile până la înfrângerea definitivă a rușilor. Faptul a fost consemnat în ziarul *Neamul Românesc* al istoricului nostru Nicolae Iorga, cât și în ziarul *România Nouă*.

Din expunerea pe care am făcut-o ca martor al evenimentelor și ca participant la mișcarea unionistă, apare

evident faptul că la Chișinău n-au fost lupte pentru ocuparea lui.

Unii autori sovietici afirmă că la Chișinău s-ar fi dat lupte grele, chiar timp de trei zile. Afirmațiile acestea se bazează toate pe un fragment din amintirile lui A. Hristov, *Rumcerod-ul în pregătirea Revoluției din Octombrie (Bor'ba za vlast' sovjetov v Moldavii*, pp. 196—200). Iată acest fragment în traducere românească : „Chișinăul de care s-au apropiat de câteva ori românii și bandele de haidamaci de sub comanda generalilor ruși se apăra de ei cu participarea întregii populații, și în sfârșit, împreună cu Secția Frontului a *Rumcerod*-ului și armatele noastre a trebuit să se retragă peste Nistru la mijlocul lunii ianuarie". Remarcăm o expresie inadecvată, după care ar rezulta că întreg orașul Chișinău s-ar fi retras peste Nistru !

Este interesant că afirmația falsă a lui A. Hristov, poate fi apreciată ca involuntară, fiindcă n-a participat personal la evenimentele din 6—13 ianuarie 1918 din Chișinău, broșura redactată de I. Antoniuc, I. Afteniuk, A. Esaulov și S. Itkis adaugă însă o afirmație falsă. A. Hristov ar fi fost, după autorii aceștia, „unul dintre organizatorii apărării orașului Chișinău" (p. 174).

A. Hristov a fost într-adevăr, ales în septembrie la așa-zisul Congres al Sovietelor din Basarabia, membru al Sovietului gubernial al soldaților și muncitorilor, dar a locuit la Chișinău numai până în luna octombrie, și atunci cu intermitențe, fiindcă era și membru al *Rumcerod*-ului din Odessa, de la înființarea acestei organizații în lunile iulie-august 1917. Ultima lui prezență la Chișinău e consemnată în procesul-verbal din 11 octombrie 1917, al ședinței unite a Comitetului executiv al Sovietelor din Basarabia, a Comitetului executiv gubernial al țăranilor basarabeni și împreună cu delegații Comitetului central al militarilor moldoveni, ședință ținută sub președinția moldoveanului Cotoros.

După data de 11 octombrie, A. Hristov n-a mai venit la Chișinău, ci a rămas la Odessa, unde a desfășurat o luptă pentru bolșevizarea *Rumcerod*-ului și pentru recunoașterea guvernului sovietic. Datele acestea

ni le furnizează același volum *Bor'ba za vlast' sovjetov v Moldavii*, pe care I. Antoniuc și coautorii săi îl cunoșteau, fiindcă îl citează de mai multe ori. Așadar, aici e una din două : sau o lipsă de seriozitate în elaborarea unei lucrări, încât un fapt evident le-a scăpat din vedere, sau o inducere în eroare intenționată a publicului cititor, pentru a da mai multă autoritate afirmației că la Chișinău s-ar fi dat lupte crâncene între trupele rusești și „întreaga populație" a Chișinăului pe de o parte, și trupele românești care ar fi fost respinse, dar ar fi atacat orașul în mai multe rânduri.

Or, în afară de incidentul de la gară din ziua de 6 ianuarie, când a fost atacat un detașament care ducea tratative ca să fie lăsat liber să-și continue drumul, în afară de lupta nocturnă din aceeași zi, la început seara, împotriva unui detașament de vreo 500 de oameni veniți pentru paza depozitelor de alimente, dar care s-a retras imediat, luptă ce a continuat apoi împotriva unui dușman imaginar, — în afară de aceste așa-zise „lupte" — n-au mai fost alte confruntări militare. (De altfel, istoricii români vor putea folosi desigur și notele și jurnalul de campanie al Diviziei 11.)

Iar la data de 13 ianuarie Chișinăul — sătul de prezența trupelor rusești demoralizate, incapabile măcar să reducă la neputință bandele de criminali, și dornice de a se vedea mai repede acasă — a primit cu ușurare venirea trupelor române. În fața acestora din urmă, disciplinate și cu experiență de război, trupele rusești, chiar cele care mai păstraseră o umbră de disciplină, precum cele două regimente transamuriene, au refuzat să se bată și s-au retras peste Nistru. Prin aceasta ele au recunoscut că, după greșeala din 6 ianuarie, n-au a se amesteca în treburile locale și au lăsat ca acestea să fie rezolvate fără participarea lor, între Sfatul Țării și Secția Frontului. Cu alte cuvinte, știind că trupele române vin în sprijinul Sfatului Țării, trupele rusești completate cu ruși și alte naționalități din Siberia și nordul Rusiei, implicit, au recunoscut că Sfatul Țării, care chemase armata română, e de fapt organul condu-

cător al Basarabiei, iar voinicoșii de la Secția Frontului au luat-o la fugă peste Nistru.

În realitate, trupele rusești (alcătuite din siberieni și nordici) n-au participat nici la luptele de la Tighina, nici la războiul civil din Rusia Europeană, plecând mai departe spre casele lor. Ceea ce Comandamentele rusești revoluționare numeau „regimente transamuriene", „trupe revoluționare", „brigadă basarabeană" etc. erau formațiuni cu totul noi, completate cu elemente noi din sudul Rusiei, cu siguranță pentru ideile bolșevice, rămânând însă cu vechile denumiri, dar care nu mai erau justificate.

De asemenea, trebuie să dezmințim și faptul că „haidamacii" ucraineni ar fi încercat „să se apropie de Chișinău, sub conducerea generalilor ruși". Haidamacii au ocupat într-adevăr gara Ungheni, dar nu în colaborare cu trupele române, ci înaintea intrării acestora pe teritoriul Basarabiei, — cam pe la 6—7 ianuarie 1917. Ei au avut gara Ungheni ca punct de plecare pe linia ferată Ungheni—Bălți—Rezina, pentru a ajunge în Ucraina, așa precum mai la nord foloseau linia ferată Ocnița—Ataci, în același scop. Drumul lor nu era prin Chișinău, fiindcă aceasta reprezenta un ocol prea mare și o pierdere de timp inutilă.

Așa că la 13 ianuarie în Chișinău n-au intrat decât trupele românești. Nimeni din Chișinău n-a văzut atunci măcar o singură uniformă de „haidamac" !

Cu aceasta am încheiat prima parte a amintirilor mele și a expunerilor bazate pe izvoare istorice legate toate de mișcarea unionistă, de realizările acesteia în domeniul cultural și politic, în timpul cât Basarabia a fost sub ocupație rusească.

*

De la data de 13 ianuarie, mișcarea unionistă a intrat într-o fază nouă. Trupele române venite la chemarea Sfatului Țării au dat posibilitate mișcării unioniste să se afirme în deplină libertate, în mod deschis.

Și dacă până atunci revoluția din Basarabia, desfășurată sub steagul mișcării naționale, a creat valori so-

ciale noi — şcoala naţională, instituţii culturale naţionale, instituţii administrative, o presă românească şi organizaţii politice în frunte cu Sfatul Ţării, ca şi proclamarea Republicii Moldoveneşti, cu atât mai intensă a fost opera de naţionalizare în climatul de linişte asigurat de armata română.

Din aspiraţiile revoluţionare, mişcarea unionistă a reţinut în special ideea consolidării şi îmbunătăţirii vieţii ţăranului moldovean din Basarabia, păstrătorul limbii şi obiceiurilor etnice — acel depozit al sufletului colectiv, pe baza căruia se creează o cultură şi o conştiinţă naţională ; şi tocmai acest popor de ţărani fusese redus sub ocupaţia rusească la o mizerie revoltătoare, în timp ce populaţiile rurale venite după 1812 — ruşii, ucrainenii, bulgarii, nemţii, francezii, au fost mereu favorizate în dauna moldovenilor. Reforma agrară a fost, alături de acţiunea culturală, un pivot principal al străduaniilor depuse de către generaţia Unirii. Parcă s-ar fi repetat în alte forme mai radicale aceeaşi tendinţă care a călăuzit pe unioniştii revoluţionari democraţi din 1848, în frunte cu M. Kogălniceanu şi Al. I. Cuza, care n-au lăsat frânele puterii până când nu şi-au văzut această idee realizată.

Că pe urmă, colegii lor de luptă din 1848, transformaţi în partid liberal, au deformat un început de creare a unei democraţii ţărăneşti, prin legile de după 1866, e o altă chestie. Tot aşa cum e o altă chestie şi faptul că după 1920, — fruntaşii basarabeni n-au mai putut să continue realizarea operei lor de însănătoşire şi întărire a clasei ţărăneşti, împiedicaţi de aceeaşi burghezie românească, întărită şi cu unele elemente basarabene, burghezie lacomă şi lipsită de prevedere socială, la care partidul a deviat de la scopul său principal — *buna stare economică şi culturală a întregului popor.*

CAPITOLUL II

REPUBLICA MOLDOVENEASCĂ INDEPENDENTĂ ȘI SUVERANĂ

Autorii sovietici folosesc un limbaj extrem de violent când vorbesc despre sosirea trupelor românești în Basarabia. După ei, a fost o ocupație „silnică", exploatatoare, care „teroriza" populația, iar Sfatul Țării chemând aceste trupe, a „trădat" poporul basarabean, l-a „vândut" capitaliștilor și moșierilor români, în timp ce clasele conducătoare românești, „șovine" și „imperialiste", „pândeau de mult să pună mâna pe această provincie mănoasă".

La autorii sovietici străbate printre rânduri același regret că românii îi împiedică prin prezența lor geografică în expasiunea spre sud, cu toate că situația în lume s-a schimbat și asemenea expansiuni ar fi condamnate și de opinia mondială și de toate statele lumii în forumul lor suprem — Organizația Națiunilor Unite.

Acești autori uită două lucruri principale și trec sub tăcere și altele aproape tot așa de grave. În primul rând, politica vicleană de deposedare a țăranilor moldoveni de pământurile lor de către regimul țarist, politica de colonizare și de rusificare dusă de același regim țarist,

astăzi este practicată cu mai multă perfecțiune de ei [1]. În al doilea rând, autorii sovietici se prefac că uită ceea ce comiteau trupele rusești dezmățate, lipsite de disciplină și de conștiință cu adevărat revoluționară. Aceste trupe prădau pe moșieri, ceea ce nu-i impresiona pe fruntașii politici basarabeni, fiindcă ei nu erau nici moșieri, nici fii de moșieri, ci în zdrobitoarea lor majoritate, fii de țărani, și fiindcă ei știau că moșierii aveau mijloace ca să se retragă în anonimatul existenței citadine. Dar pe ei îi impresiona altceva. Aceleași trupe rusești după ce prădau pe moșieri începeau debandada prădării țăranilor și a târgoveților mijlocii și săraci. Începeau sarabanda dezordinelor și a orgiilor, spargerea beciurilor cu vinuri și alcooluri, beția colectivă ; și deveniți fiare, terorizau orașele și târgurile, ca și satele mai mari pe unde treceau ; batjocoreau femeile și fetele întâlnite în cale sau chiar de prin sate, omorau bărbații care săreau în ajutorul femeilor, prădau și distrugeau bunurile materiale și vieți omenești, într-o provincie cu populație pașnică. Toate acestea provocau o revoltă legitimă în sufletele conducătorilor moldoveni.

Trupele rusești în retragere s-au comportat în România și în Basarabia, în 1917 și la începutul anului 1918, în același fel cum s-au comportat rușii în 1806-1812. Când generalul rus Kutuzov a fost sesizat de delegația românească formată din reprezentanți ai tuturor categoriilor sociale că trupele rusești de ocupație pradă și terorizează populația românească, a răspuns : „Vă voi lăsa numai ochii să plângeți !"

În același fel s-au comportat trupele rusești în timpul războiului din 1827-1828, despre care vorbește cu revoltă Karl Marx în notele sale despre istoria poporului român. La fel s-au purtat ei cu populația Principatelor ocupate

---

[1] *Istoria Republicii Moldovenești* regretă că în timpul stăpânirii sovietice, după 1950, a fost adusă în Basarabia, deci colonizată, populație din Galiția și Ucraina, când ar fi fost mai rațional o redistribuire mai justă a populației basarabene, prin aducerea elementelor din județele dense, precum cel al Hotinului sau Bălților, în județele mai puțin populate, în special, adăugăm noi, în locul coloniștilor germani repatriați în Germania (— *V.H.*).

în 1853-1854, jefuind-o și dispreţuind-o. În 1878, după ce armata română de peste 40 000 combatanţi le-a dat ruşilor un substanţial ajutor, pe care ei, la strâmtoare, l-au solicitat în mod disperat, guvernul român şi regele Carol I au trebuit să se retragă în Oltenia pentru a organiza o rezistenţă, fiindcă au aflat intenţiile anexioniste ale ruşilor. Şi aceştia au fost foarte revoltaţi că au trebuit să se mulţumească numai cu cele trei judeţe basarabene... Şi asta după ce ţarul Alexandru al II-lea garantase intangibilitatea graniţelor româneşti !

Peste tot numai jaf ! Ca o continuare a obiceiurilor primilor *Kneji varegi din Rusia Norvegiană* şi apoi Kieveană !...

Noi, românii, n-am notat cu meticulozitate toate aceste prădăciuni, toate fărădelegile strigătoare la cer, nu le-am evaluat nici în bani, nu le-am păstrat nici în resentimente adânci şi durabile cum au făcut sovieticii cu distrugerile provocate de armatele germane în timpul celui de-al doilea război mondial.

Atunci, în 1917, evenimentele se precipitau într-un asemenea ritm, încât nu aveam timpul s-o facem. Iar arhivele basarabene nu le mai avem la dispoziţie, sovieticii ne-au jefuit şi de acestea. Ele ar releva o stare de lucruri de-atunci, care ar îngrozi pe cei ce le-ar constata. E de-ajuns să citãm o cuvântare a lui Pan Halippa, la sărbătorirea unui an de la declararea autonomiei Basarabiei, sărbătorirea din 20 octombrie 1918 : „Jafurile bandelor de dezertori ruşi au trezit conştiinţa naţională a maselor şi deviza noastră a fost îmbrăţişată de trupele noastre de pe front“ [1]. Repetatele proteste ale Comitetelor militare şi chiar ale adunărilor de soldaţi moldoveni contra dezmăţului trupelor ruseşti, şi dorinţa lor de a-şi apăra familiile, a fost unul dintre cele mai active imboldur de a se organiza o armată moldovenească. Nu era un singur număr măcar, al ziarului *Soldatul moldovean*, organ al Comitetului Central al militarilor moldoveni, în

[1] *România Nouă*, nr. 197 din 23 octombrie 1918.

care să nu se publice noi amănunte despre dezmățul îngrozitor declanșat de trupele rusești în țară.

Pentru a-și crea avantaje, sovieticii, — după cel de-al doilea război mondial, când au dictat României pacea așa cum au vrut ei, și când în genere nu s-a putut, din cauza lor, să se încheie o pace generală, dar s-a instalat o pace în felul lor, instabilă, veșnic amenințată, o adevărată *pax rusa*, — au golit arhivele noastre de documente privitoare la Basarabia. Numai de la Arhivele Statului din Iași, ei au ridicat mai mult de două vagoane de acte, dosare, dări de seamă, statistici etc., privind teritoriul dintre Prut și Nistru. Așa că acum noi, românii, nu avem acces la aceste materiale. De asemenea, tot ce s-a consemnat în actele din Basarabia a rămas tot acolo, pe loc, și tot în afara posibilităților noastre de cercetare.

Fapt e că după intrarea armatei române în Basarabia, atmosfera s-a liniștit și această stare de spirit a dat populației ocazia să-și reia activitatea economică cu deplină siguranță, că produsul muncii ei nu va fi jefuit.

Este adevărat, germanii impunându-ne Pacea de la Buftea, au prevăzut și condițiunea ca România să le predea 20 000 vagoane de grâu din Basarabia, pentru nevoile armatei și a populației civile germane, la care se adăugau și vreo 2 000 de vagoane de grâu livrat bulgarilor. Să nu uităm că și populația și armata română nu puteau fi îndestulate numai din producția agricolă a Moldovei.

Dar Basarabia avusese din recolta 1917 un surplus de aproape 45 000 vagoane de grâu. Și totuși rechizițiile, care cădeau în sarcina armatei române, fiind dirijate de generalul A. Văitoianu, au creat multe nemulțumiri. S-au produs și manifestări de opunere și începuturi de răscoală.

Și iarăși, trebuie să apelăm la memoria slabă a autorilor sovietici. Slabă, când ceva nu le convine. Se pot oare compara rechizițiile care s-au făcut în Basarabia, cu cele efectuate în același timp în Rusia și Ucraina ? Acele rechiziții de grâu, din care o parte trebuiau și ei să livreze Germaniei și Austro-Ungariei conform Tratatului de la Brest-Litovsk, au provocat răscoale întinse ale țăranilor din Rusia și i-au aruncat în brațele albgardiști-

lor. S-au produs atunci lupte grele, în care și sovieticii, și țăranii răsculați au folosit toate armele, inclusiv artileria !

Prodrozverstica, adică impunerea țăranilor de a ceda statului cea mai mare pare din produsele lor, pe prețuri de nimica, pentru care nici măcar nu li se achitau banii imediat, și vânzarea produselor industriale cu prețuri excesive i-au îndepărtat atunci pe țărani și pe cazacii de pe Don, tot țărani, mai înstăriți, — de puterea sovietică. Iar ca să se cunoască la ce cruzimi se ajungea în acele lupte dintre sovietici și țărani — să se recitească romanul *Donul liniștit*, al lui M. Șolohov !

Și încă ceva. Cu toate greutățile prin care au trecut țăranii basarabeni în vara și iarna anului 1918, când la toate nevoile s-a adăugat și un an secetos cu o recoltă extrem de slabă, nimeni dintre ei n-a murit de foame. Rezervele din 1917 i-au salvat și pe ei și pe frații lor români din regat. Au murit mulți de tifos și de alte boli, dar nu de foame.

Pe când țăranii din Rusia, în anii aceia mureau ca muștele și în multe părți se ajungea la antropofagie !...

O învățătoare de peste Nistru, ucraineană de origine, venită la Chișinău în toamna anului 1941 ca să-și ia mobila ce o cumpărase cât a funcționat sub sovietici, mobilă ce rămăsese la niște rude ale mele, îmi povestea scene înfiorătoare de foame. Părinții ei muriseră. E de relevat că în anii de foamete deseori mor mai repede oamenii valizi, fiindcă ei depun eforturi mai mari ca să-și salveze familia. Așadar rămasă orfană, la 6-7 ani, viitoarea învățătoare mai trăise câtva timp cu bunicii. Dar și bunicului i-a venit sorocul să moară. În timp ce el era în comă, bunica, de la o vreme, se uita la nepoată-sa, o biată copilă, cu niște ochi lacomi de om înfometat, încât ea, care auzise în sat vorbindu-se că cutare și cutare și-a mâncat propriii copii, a fugit de la bunica ei la niște rude mai înstărite în satul învecinat. Îmi pare rău că n-am notat atunci numele învățătoarei !

*

Revin însă la aceeași problemă : însemnătatea venirii trupelor române în Basarabia.

Faptul că trupele rusești și mai ales conducerea lor, pătrunsă nu numai de spirit revoluționar, și acesta haotic, fiindcă foarte rari erau oamenii cu stăpânire de sine și cu gândirea clară, cei mai mulți nu depășeau în cultură și inteligență masa trupei, — dar pe deasupra rămăseseră atașați în bună parte de vechile idei imperialiste din timpul țarismului, — faptul că totuși ele au părăsit Basarabia, a dezlegat limbile moldovenilor basarabeni și le-a dat posibilitatea să vorbească liber despre cea mai scumpă dorință a lor, despre unire.

Cine parcurge paginile ziarelor *Cuvântul Moldovenesc* și *România Nouă*, din lunile ianuarie, februarie și martie 1918, va fi copleșit de trăinicia sentimentelor naționale care s-au revărsat atunci din sufletele numeroșilor intelectuali, învățători, profesori, studenți, elevi, preoți, militari și țărani de rând moldoveni ; de mărturisirile lor de credință unionistă, că toți românii, printre care se numără și basarabenii, trebuie să formeze un singur stat național.

De fapt, *intrarea armatei române în Basarabia a instaurat adevărata libertate de cuvânt, de presă și de întruniri pentru moldovenii basarabeni.* După o sută și mai mulți ani de opresiune, ei s-au trezit deodată că pot să-și exprime liber ceea ce cred și gândesc.

Și nu se poate spune că nu li se opuneau vechile idei rusești. La Chișinău mai rămăseseră, în 1918, mulți învățători, profesori și mai ales funcționari ruși. În oraș funcționau patru licee rusești pentru băieți, cinci licee de fete, plus alte școli medii — două școli normale, un seminar teologic, un institut superior pedagogic, școală de viticultură cu profesori ruși și o bună parte de elevi ruși.

În oraș apăreau patru ziare în limba rusă, din care trei erau de opoziție față de prezența românilor. *(Bessarabskaja jizni, Svobodnaia Slova, Golos Bessarabii)* ; iar unul, oficiosul *Sfatul Țării*, încă manifesta câteodată simpatii excesive pentru cultura rusă, ceea ce în împre-

jurările de-atunci, am putea spune, era o imprudență, fiindcă dădea sprijin „rusofililor".

În orice caz, presa rusească continua să proslăvească cultura rusă, prezenta lucrurile în această privință în cele mai trandafirii culori : „o mare cultură, a cărei substanță este iubirea atotcuprinzătoare de oameni, care aduce un mesagiu de pace și fericire pe pământ" etc. ! Era vădit că aceste osanale loveau pieziș dar simțitor în prezența armatei române, de care imediat se asocia cultura română, pe care însă rușii din Basarabia o ignorau complet și tocmai de aceea aveau o desconsiderare pentru ea ; ceea ce se oglindea în toate atitudinile lor și în toate sublinierile lor din note, articole și foiletoanele publicate. Dar, mai ales, asemenea aluzii adresate culturii și sufletului larg rusesc căutau să fie asociate cumva defavorabil, cu „șovinismul zoologic" al generației unioniste basarabene.

După venirea trupelor românești am și pus în ziarul *Cuvântul Moldovenesc* problema unirii. Am precizat că există trei curente :

1) Împotriva unirii și pentru rămânerea în cadrul Rusiei. Dar acest curent era împărtășit numai de rușii din Basarabia, element venit recent, nu autohton, ca moldovenii, rușii fiind un element minoritar, de numai 8%, nu majoritar ca moldovenii care constituie 70% din populație. Și încă dintre aceștia sunt unii așa de sătui de revoluția într-adevăr „rusească", încât ar accepta orice stăpânire, numai ca să-și poată căuta de interesele lor. Și apoi, după separarea completă a Ucrainei, care s-a declarat independentă de Rusia, cine ar mai putea susține că Basarabia trebuie să rămână în cadrul Rusiei, chiar federativă ?

2) Cei care doresc Basarabiei să rămână independentă. Dar e o țară prea mică și redusă numai la agricultură, nu poate suporta luxul de a întreține aparatul statal propriu și o armată costisitoare.

3) Cei care doresc unirea, cu încrederea fermă că în cadrele statului român, basarabenii se vor ridica la o stare materială și culturală superioară față de aceea pe care au avut-o în Rusia.

În curând însă am părăsit ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, m-am mutat din oraș și am luat parte la întemeierea ziarului *România Nouă*, în calitate de redactor și membru în comitetul de redacție. Inițiativa înființării acestui ziar a avut-o O. Ghibu, care a devenit și directorul lui. Dar comitetul de redacție era compus din reprezentanții tuturor regiunilor locuite de români : doi basarabeni, — Vlad Cazacliu și Vasile Harea ; doi transilvăneni — O. Ghibu și Ion Matei ; un regățean — D. Munteanu-Râmnic ; un bucovinean — Gheorghe Tofan ; un macedonean — Constantin Noe și un reprezentant al românilor din Valea Timocului, Serbia — Athanasie Popovici. Ziarul a apărut la 24 ianuarie 1918. Nu întâmplător a fost stabilită această dată a apariției. Ziarul era menit să lupte pentru *Unirea tuturor românilor într-un singur stat național*. Evident, nu se punea această problemă decât pentru românii de la nord de Dunăre, pe când ceilalți, din Macedonia, Serbia, și firește, din Bulgaria, puteau să-și realizeze dorința de a deveni cetățeni ai statului român pe calea obișnuită, a stabilirii în țară și a obținerii cetățeniei, a cărei procedură pentru dânșii prevedea multe înlesniri.

Și în concepția cercului de la ziarul *România Nouă*, într-adevăr, noul stat al tuturor românilor trebuia să fie *nou* și din punct de vedere *politic, social și etic*, o Românie Nouă, cu un regim politic larg democratic. (Evident, nu se punea atunci problema unei democrații socialiste, ci a unei democrații larg-populare, fiindcă toți cei din cercul ziarului nu depășeau ideologia mic-burgheză.)

În al doilea rând, statul român unit va trebui să fie, după concepția lor, un stat în care să nu se producă antagonismul dintre clase, fiindcă în el, posibilitatea va fi dominantă, prin votul universal, tot mica burghezie, care tinde și acceptă o situație materială oarecum egalitară, care deci nu va permite formarea unei mari burghezii și a capitaliștilor mari, ce ar dori să dicteze. Drept corectiv împotriva acestei tendințe către capitalism, se credea cam naiv, vor putea fi impozitele progresive pe capitaluri și venituri, care să lovească în tendința de îmbogățire, apoi

salariile ridicate ale muncitorilor și angajaților titrați, care iarăși vor coborî veniturile patronilor.

În al treilea rând, România cea Nouă ar trebui să fie un stat al unor oameni de a cinste ireproșabilă, de un patriotism dezinteresat și devotat, al unor cetățeni cu o etică ridicată, datorită căreia totdeauna interesul de stat, interesul obștesc va prevala asupra interesului personal.

Evident, toate aceste speculații au fost poate prea optimiste. Dar ele au dăinuit câtva timp în sufletele noastre, chiar și la O. Ghibu, cu tot spiritul său de sibian. În orice caz, I. Matei era un om de probitate morală deosebită. La fel era Gh. Tofan, Vlad Cazacliu și Athanasie Popovici. Nu l-am cunoscut îndeaproape pe D. Munteanu-Râmnic, și nu mă pot pronunța, deși știu că a murit om sărac așa cum a trăit toată viața lui din salariul său de profesor secundar. În ce-l privește C. Noe, macedoneanul, am colaborat cu el doi ani, zi de zi, la redacția ziarului *Sfatul Țării*. Se arăta atunci foarte convins patriot în sensul în care înțelegeam eu noțiunea de patriotism și caracterul unui patriot. Dar după ce d-sa s-a înscris în Partidul liberal, o dată cu gruparea lui I. Inculeț, și s-a mutat la București, am pierdut orice contact cu acest om, foarte inteligent și totuși parcă întrucâtva aplecat spre confort și viață tihnită. N-am auzit să se fi pretat la combinații veroase. Nici nu avea nevoie. Se căsătorise cu o persoană care moștenise la București câteva case.

În orice caz, deocamdată, în ziarul *România Nouă* aveam o tribună liberă pentru a ne spune pe față tot ce gândeam despre unire, despre raporturile Basarabiei cu celelalte provincii românești, despre relațiile dintre români și ruși, și pentru a milita în vederea realizării integrale a tuturor aspirațiilor naționale ale basarabenilor, reflectate în conștiința unui tânăr intelectual.

*

Mersul implacabil al evenimentelor determina, am putea spune, aproape mecanic, direcția spre singura soluție plauzibilă atunci pentru Basarabia, — spre unirea ei cu România.

Este adevărat, şi O. Ghibu şi-a exprimat regretul în lucrarea *Cu gândul la Basarabia*, — că era preferabil dacă unirea Basarabiei s-ar fi proclamat o dată cu unirea Transilvaniei, Banatului, Maramureşului şi a Bucovinei. Ar fi fost o manifestare concomitentă şi mai masivă a dorinţei de unire a tuturor românilor din Dacia antică. Poate că i-ar fi impresionat şi pe regăţeni mai mult acest fast şi ar fi fost mai puţin pretenţioşi în exercitarea guvernării statului. Dar rezultatul, în 1940, ar fi fost acelaşi. Uniunea Sovietică, păstrătoare a tezaurului de cuceriri făcute de ţarism, n-a renunţat nici un moment la teritoriile pierdute în timpul revoluţiei, chiar când a semnat tratate de pace cu ţările ce s-au separat de Rusia — Finlanda, Ţările Baltice, Polonia. După 1940, toate acestea s-au dovedit simple „petice de hârtie", şi ca fie că a înghiţit din nou integral aceste ţări (cele baltice), fie că le-a răpit teritorii mai mari sau mai mici, ca Finlandei, Poloniei. Chiar faţă de Cehoslovacia a comis raptul Ruteniei Carpatice, care niciodată n-a aparţinut Rusiei ; de la români a mai răpit şi nordul Bucovinei şi ţinutul Herţei, care, de asemenea, niciodată n-au fost pământ rusesc. Aşa că nu e de mirare că ne-a smuls pentru a treia oară şi Basarabia din trupul nostru naţional.

Dar dacă spunem că nu e de „mirare", nu înseamnă însă că ne dăm definitiv adeziunea la această tendinţă permanentă de „rapt" cum spune Karl Marx !

Aşadar, să revenim la subiect.

La 9 ianuarie a fost publicat al patrulea „Universal" al Radei Centrale ucrainene, prin care Ucraina a fost proclamată stat independent şi suveran, deci complet despărţit de Rusia, având intenţia — pe care a şi realizat-o — de a încheia o pace separată cu Puterile Centrale.

Evenimentul s-a produs în perioada luptei dintre Sfatul Ţării şi Secţia Frontului Românesc, aşa că, chiar dacă a fost cunoscut, nu s-au putut trage practic, pentru Basarabia, consecinţele politice ale acestui act.

Dar după 13 ianuarie s-a pus imediat problema existenţei Republicii Moldoveneşti Autonome în cadrul Re-

publicii Federative Ruseşti. Această Republică Federativă Rusească era de fapt pur-fictivă, fiindcă niciodată n-a fost realizată, iar ceea ce ulterior s-a numit Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste — nu concorda deloc cu acea Federaţie ideală, pe care şi-o imaginaseră toate înjghebările de republici autonome naţionale, desprinse din Rusia de altădată.

Ucraina însă despărţea Basarabia de Republica rusească care se zbătea în spasmele revoluţiei şi ale contrarevoluţiei sociale retrograde, prevestitoare ale unui război civil fără precedent în istoria umanităţii, război civil în care s-au pierdut milioane de vieţi omeneşti !

În această nouă situaţie politică — Basarabia complet izolată — nu numai Ucraina îi recunoscuse dreptul la existenţă proprie (deşi a oscilat în această problemă), dar şi Rusia Sovietică, la Tratativele de la Brest-Litovsk recunoscuse Basarabiei statutul de stat independent [1].

Logica evenimentelor impunea deci o luare de poziţie. Ca urmare, în Sfatul Ţării se ia decizia ca să se proclame şi independenţa Republicii Moldoveneşti. În ziua de 22 ianuarie chestiunea este, după discuţii, pusă la vot, proiectul de declaraţie este votat în *unanimitate de voturi*, inclusiv voturile minorităţilor naţionale din Basarabia. Insistăm asupra acestei unanimităţi realizată în Parlamentul basarabean pentru prima dată după deschiderea lui, când, de asemenea, declaraţia publicată de Sfatul Ţării, precum şi alegerea preşedintelui au întrunit unanimitatea voturilor. Înseamnă că într-o problemă atât de importantă cum era separarea de Rusia, toţi deputaţii Sfatului Ţării au considerat că au plenipotenţă

[1] V. A. Marghiloman, *Note politice*, vol. IV, p. 488. Omul politic român notează că diplomatul german Griege, principalul redactor al Tratatului de la Buftea (de fapt, semnat la Bucureşti), i-a spus: „La *Brest-Litovsk* Rusia recunoscuse Basarabia ca stat independent". Era o recunoaştere oportunistă, pentru ca o parte din contribuţia de război să fie scăzută Rusiei şi atribuită Basarabiei. Dar oricum, era o recunoaştere pe care sovieticii nu o pot nega. De altfel, acelaşi lucru l-au recunoscut şi reprezentanţii Ucrainei.

de a lua o hotărâre, că alegătorii lor nu le vor obiecta, nu le vor da blam pentru această decizie.

Declarația respectivă a Sfatului Țării a fost publicată în ziua de 24 ianuarie — ziua sărbătoririi Unirii celor două Principate române — Moldova și Muntenia, aleasă anume de „Blocul Moldovenesc" și guvernul basarabean ca o zi simbolică, sugerând o nouă unire. În acea zi s-a organizat o mare sărbătoare populară cu slujbă bisericească, defilarea trupelor și „Hora Unirii", în care s-au prins, alături de cetățenii și autoritățile civile și militare ale Republicii și comandanții, ofițerii și soldații trupelor românești din Chișinău. Eu m-am nimerit în această horă alături de arhimandritul Gurie, viitorul mitropolit al Basarabiei, și colonelul Athanasiu, — viitorul general de Corp de Armată.

Dar semnificația proclamării Republicii Moldovenești, independente și suverane, era interpretată în mod diferit atât de fracțiunile Sfatului Țării, cât și de cei din afara Parlamentului basarabean.

Pentru moldoveni, independența și asumarea suveranității era o etapă spre unire. Pentru minorități — ruși, ucrainenii, rusificați și bulgari — independența constituia, dimpotrivă, o posibilitate în perspectivă contra unirii, ea dovedea că nu se va realiza practic unirea, și adăugăm noi, le menținea speranța unei noi anexiuni la Rusia.

În lucrarea sa, *Moldova dintre Prut și Nistru*, Dr. P. Cazacu se exprimă chiar în sensul că „era în cuvântul independență și o putere mistică «fiindcă Republica Moldovenească va fi independentă, ea nu va fi anexată» la România.

Așadar, proclamarea independenței a unit pe toți: «Și pe cei care se temeau de anexarea la Rusia și Ucraina, și pe cei care se temeau de unirea cu România»".

Dar însăși motivarea din Declarația de independență lasă o portiță deschisă pentru aspirațiile atât de contrare ale unora și altora. Iată această motivare:

„Republica democratică a Ucrainei, vecina noastră de peste Nistru, s-a proclamat neatârnată, și noi astfel

ne-am văzut despărțiți de Rusia și republicile celelalte în vechile ei hotare".

„În astfel de împrejurări și noi suntem nevoiți să ne proclamăm, în unire cu voința norodului, Republică democratică moldovenească slobodă, de sine stătătoare și neatârnată, *având ea singură dreptul de a-și hotărî soarta în viitor*".

Problema aceasta ajungând la o soluție care a fost decisă în unanimitate, Sfatul Țării a continuat să rezolve o serie de alte probleme ce se impuneau cu stringență. Prima era aceea a imunității deputaților Sfatului Țării. Se întâmplase că trupele române au arestat pe unii deputați și chiar, se spunea, i-ar fi executat pentru atitudinea dușmănoasă și defăimătoare față de ele. Ca să nu se mai întâmple asemenea fapte, dar ca să ridice și nivelul de conștiință cetățenească și de răspundere politică a deputaților, s-a votat tot cu unanimitate de voturi legea care prevedea imunitatea deputaților Sfatului Țării. Ei nu mai puteau deci să fie deferiți nici justiției civile, nici celei militare, decât în urma unui vot al acestui for. Și notăm că parlamentul Basarabiei n-a fost pus în situația de a rezolva vreun caz din această speță.

Apoi s-a votat regulamentul interior al Sfatului Țării, s-a stabilit cuantumul diurnelor ce se cuveneau deputaților Sfatului Țării și al salariilor pentru miniștrii guvernului moldovenesc.

S-a format la 19 ianuarie un nou guvern al republicii, un nou cabinet de directori generali, emanație a Sfatului Țării. Președinte al noului cabinet a devenit Daniel Ciugureanu, recomandat cu căldură de Pan Halippa. Președintele guvernului deținea și portofoliul Agriculturii, fiindcă în împrejurările grele, nimeni nu accepta acest portofoliu. Dar D. Ciugureanu, unionist, prevăzând că va avea mult de lucru în lupta pentru realizarea unirii, și că nu va putea să se ocupe în mod regulat de departamentul Agriculturii, și-a luat ca director-adjunct pe tânărul, inteligentul și bine pregătitul deputat Anton Crihan, care în calitate de inspector al cohortelor militare moldovenești a fost nevoit să intervină, de obicei, cu succes în conflictele agrare dintre țărani și moșieri.

Ucraineanul Savenko a fost numit la Justiţie. După Congresul ţărănesc din 18-22 ianuarie el a demisionat însă, fiind înlocuit cu magistratul moldovean P. Grosu, preşedinţe de secţie la Tribunalul Chişinău. Vl. Cristi a fost numit în continuare la Interne, colonelul Brăilescu (pe urmă promovat general), — la Război ; T. Ioncu a rămas în continuare la Finanţe ; N. Codreanu — la Lucrări Publice şi Comunicaţii, I. Pelivan — la Externe, P. Erhan — la Instrucţie, Podvolski (ucrainean) — la Control.

Pe agenda Sfatului Ţării mai figurau o serie de probleme, dintre care unele au fost soluţionate, altele au rămas însă în suspensie. Iată problemele puse în discuţie :

1) Introducerea Zemstvei în judeţul Cahul şi judeţul Ismail (rămasă moştenire de la perioada precedentă când Republica Moldovenească făcea parte din Federaţia Republicilor Ruseşti. Problema n-a mai fost însă abordată, deoarece au intervenit unirea şi introducerea instituţiei româneşti a comisiilor judeţene ;

2) Crearea direcţiei poştelor, telegrafului şi telefoanelor ;

3) Impozitul pe tutun ;

4) Crearea Băncii Naţionale Moldoveneşti din sucursala Chişinău a Băncii Imperiale Ruseşti şi deschiderea filialelor ei în judeţe ;

5) Trecerea liniilor ferate de pe teritoriul Basarabiei la statul moldovenesc. (În Rusia, aproape toată reţeaua de cale ferată aparţinea unor societăţi particulare pe acţiuni. Căile ferate din Basarabia erau administrate de Societatea căilor ferate ruseşti de sud-vest, cu sediul la Kiev.) Această trecere a fost decretată ;

6) Naţionalizarea justiţiei (a fost efectuată abia în vara şi toamna 1918, de către guvernul condus de dr. P. Cazacu) şi crearea Curţii de Casaţie (în locul Curţii de Casaţie a fost creată în cursul anului 1918, după unire, Curtea de Apel, deoarece s-a decis că în România va fi o singură Curte de Casaţie) ;

7) Convenţia cu România asupra căilor ferate ;

8) Mărirea taxelor de timbru ;

9) Convocarea Constituantei Republicii Moldovenești și votarea Constituției statului moldovenesc. Se elaborase și un proiect de Constituție, care însă a rămas în suspensie, deoarece după Unire a apărut nevoia convocării unei Adunări constituante a României întregite ;

10) Credite pentru armată, căi ferate, funcționari, învățământ ;

11) Trecerea Teatrului „Pușkin", pe care puseseră mâna, încă sub țarism, „sutele negre", în proprietatea statului moldovenesc, pentru a fi transformat în Teatru Național. Mai târziu, prin anii 1925-1926, teatrul a fost mistuit de un incendiu și n-a mai fost refăcut. Incendiul s-a produs în timpul direcției prof. Peretz, nu se știe din ce cauză.

Cea mai urgentă problemă de rezolvat pentru Sfatul Țării a fost problema agrară. Ea era cu atât mai urgentă, că trebuiau asigurate condițiile normale ale lucrărilor agricole din primăvara anului 1918.

Cum mai înainte Sfatul Țării declarase că toate problemele locale în legătură cu chestiunile agrare vor trece în competența Comitetelor agrare de voloste și sătești, s-au elaborat instrucțiuni pentru aceste comitete. Autorul instrucțiunilor a fost A. Crihan, director adjunct la Agricultură. Sfatul Țării le-a discutat și le-a votat cu unele amendamente.

Potrivit acestor instrucțiuni, s-a lăsat moșierilor care aveau de la 100 până la 600 ha, cel mult jumătate din terenurile lor, după mijloacele lor de a le cultiva, fiindcă principala grijă era ca toate terenurile să fie cultivate. Pentru moșierii care aveau mai mult de 600 ha, li se lăsa până la un sfert din terenuri. La instrucțiuni se atașase o scară progresivă care stabilea terenurile atribuite moșierilor pentru a le cultiva și terenurile ce trebuiau să le cedeze țăranilor. Dar nici într-un caz din moșiile mai întinse nu puteau să rămână moșierilor mai mult de 100 ha. Restul terenurilor rămâneau la dispoziția Comitetelor agrare pentru a fi împărțite țăranilor.

Autorii sovietici afirmă, pur și simplu, că moșierilor li s-a lăsat câte o mie de hectare, și nu numai provizoriu,

pentru anul 1918, ci chiar prin reforma agrară! E o acuzaţie de rea-credinţă vădită, fiindcă ei au la dispoziţie toate arhivele şi ştiu foarte bine că prin reforma agrară votată de Sfatul Ţării în noiembrie 1918, moşierilor li s-au lăsat numai 50 ha arabil, iar prin votul Parlamentului român din 1920, acest cuantum a fost sporit la 100 ha. Atâta şi nimic mai mult.

La împărţirea provizorie a terenurilor moşiereşti se ţinea seama în primul rând de acei ţărani care nu aveau deloc pământ, apoi, în al doilea rând, ţăranii care aveau pământ insuficient pentru întreţinerea unei familii. Şi după acea, abia, se puteau atribui terenuri şi ţăranilor mijlocaşi. Se înţelege, toţi erau obligaţi să cultive terenurile atribuite — şi ţăranii săraci, şi ţăranii mijlocaşi, şi moşierii — părţile rămase în folosinţa lor până la votarea reformei agrare.

Trebuie să notăm însă că puhoiul armatelor ruseşti în retragere a distrus în Basarabia vitele de muncă, în special bovinele. Aşa că în anul 1918 multe terenuri, şi din cele atribuite ţăranilor şi din cele lăsate moşierilor (aproape 1/4 în total), au rămas pârloage.

În chestiunile raporturilor dintre moşieri şi ţărani, armata română avea ordin de a nu interveni. Unii ofiţeri, care au încercat totuşi s-o facă, au fost imediat sancţionaţi. Pentru a evita orice intervenţii samavolnice, ordinul general (nr. 3 106 din 31 ianuarie) a fost repetat, fiind semnat de şeful adjunct al Marelui Stat-Major al armatei, generalul Lupescu.

Pe lângă ordinul amintit, generalul Broşteanu a amintit despre acest neamestec al armatei atât în apelul către populaţia civilă din Basarabia, la sosirea trupelor, cât şi prin ordin trupelor, repetând dispoziţia şi la plecarea sa din comanda lor, subliniind că armata română a venit numai ca să asigure ordinea şi liniştea atât de necesare mai ales gospodarilor de la ţară, dându-le posibilitatea să-şi lucreze fără grijă ogoarele.

În multe locuri, ţăranii moldoveni forţaţi de soldaţii ruşi să ridice de la moşieri cereale, vite şi chiar mobilă şi obiecte de uz casnic, le-au restituit moşierilor din proprie iniţiativă. Iar în alte locuri, înainte de venirea ar-

matei române, mulţi moşieri singuri au împărţit vitele, contra cost, ţăranilor. Cazurile le cunosc din spusele ţăranilor înşişi. În satul nostru, moşierul Corpuşa Bagdasar şi-a desfăcut o târlă de oi, vânzându-le câte 10-20 pe preţ convenabil oamenilor, numai ca să nu fie prădat de bandele de dezertori ruşi, iar după plecarea ruşilor şi intrarea armatei române nu le-a mai cerut înapoi, ci şi-a procurat alte oi prin cumpărare la târgul de vite din Orhei.

În ce priveşte atitudinea armatei române faţă de ţărani, mai menţionăm faptul că noul comandant al trupelor române din Basarabia, generalul Râşcanu, care l-a înlocuit pe generalul Broşteanu, a făcut încă un pas pentru a obţine încrederea populaţiei ţărăneşti în armata română. El dă o dispoziţie ca trupele române să ajute ţăranii la lucrările agricole, în ordinea preferinţelor fiind : 1) Invalizii de război ; 2) Văduvele şi orfanii de război ; 3) Sătenii bolnavi şi lipsiţi de mijloace de tracţiune ; 4) Gospodarii şi proprietarii lipsiţi de mijloace de muncă. (v. *România Nouă* nr. 45 din 14 martie 1918). Preţul muncilor e acela stabilit de Sfatul Ţării în instrucţiunile către Comitetele agrare. Nu se impunea nici o condiţie de vânzare a produselor agricole către unităţile militare ce dau ajutor la muncile agricole. Hrana oamenilor şi a animalelor se dădea de la unităţile militare respective.

Singurul apel pe care-l face generalul Râşcanu este acela că gospodarii care au un prisos de furaje vor face un bine să-l vândă unităţilor militare, îmbunătăţind în felul acesta hrana animalelor de muncă.

Locuitorii care au nevoie de acest ajutor trebuie să se adreseze cu cereri către comisarii judeţeni ai Sfatului Ţării, sau către consilierii agricoli judeţeni şi aceştia, în înţelegere cu comandanţii trupelor cantonate în judeţul respectiv vor stabili ajutorul ce trebuie acordat.

Munca agricolă pentru soldaţii români dornici de a se întoarce la pământ şi înfrăţirea cu basarabenii în timpul lucrărilor agricole au făcut mult pentru apropierea dintre ţăranii basarabeni şi ţăranii mobilizaţi de peste Prut, printre care erau mulţi din Muntenia şi Ol-

tenia, neputând să se întoarcă acasă din cauza ocupației germane.

Bineînțeles, sovieticii trec sub tăcere aceste măsuri ale Comandamentului trupelor române din Basarabia !

*

Trebuie să accentuăm cu deosebită insistență faptul că armata română a fost întâmpinată la sate, de către țărănimea basarabeană cu deplină liniște. Autorii sovietici țipă în gura mare că toată Basarabia a luptat contra românilor. Dar în cele două volume ale lor, — de documente privitoare la perioada 1917-1920 — rezultat al unor cercetări de peste 20 de ani, nu întâlnim decât 23 localități care s-ar fi opus armatei române, inclusiv orașele Bălți, Tighina, Hotinul, Ismailul și Cetatea Albă. În unele s-a încercat numai o opunere, ca la Bălți, Ismail, Cetatea Albă ; în altele au fost unele ciocniri ca la Hotin și Tighina. Opunerea față de trupele românești au făcut-o însă trupele rusești și foarte rar s-a întâmplat să se angajeze și localnicii, ca la Tighina sau Hotin și Ataci, de obicei ruși, ucraineni și evrei. Dacă ținem seama că cele 23 de localități, față de peste 1 100 localități din Basarabia, nu constituie nici a 50-a parte, și dacă mai ținem seama că basarabenii care au luptat de partea rușilor (inclusiv rușii, ucrainenii și evreii) n-au depășit numărul de 5 000 — din peste 2 500 000 locuitori ai Basarabiei, ceea ce constituie 0,002% din populație, sau 0,02 din bărbații apți de a purta armele, se poate judeca în ce fel „toată Basarabia“ s-a opus venirii românilor !

De fapt, de obicei, în sat venea un grup mic de soldați, uneori de jandarmi români. Luau contactul cu oamenii, se instalau în sat, iar oamenii își căutau de treburile lor. Trebuie să avem în vedere că oamenii nu avuseseră răgaz și posibilitate de a-și cultiva ogoarele în răstimpul când în Basarabia au bântuit bandele de soldați ruși care părăseau frontul. Acestea prădau întâi conacele moșierilor, — care se refugiaseră cu toții în orașe, dar apoi se apucau să jefuiască pe oameni, sau

să-i forţeze ca să participe şi ei la jafurile lor. Şi la acestea se adăuga necunoaşterea limbii ruse şi imposibilitatea de a se înţelege în vorbă cu aceste bande, care imediat utilizau armele şi omorau pe cei ce nu le executau ordinele, sau îi răneau grav schilodindu-i şi scoţându-i din rândul celor ce puteau munci.

Cu totul alte raporturi se stabileau cu trupele române. Căci cu soldaţii şi ofiţerii români oamenii se puteau înţelege uşor. Chiar cu cei din Muntenia, care-i frapau uneori pe moldovenii basarabeni prin unele cuvinte, se stabileau repede înţelegeri, după ce primii arătau obiectele respective denumite altfel, sau le explicau sensul cuvântului. De asemenea, cuvinte regionale erau foarte rare.

În armata română erau mobilizaţi, ca ofiţeri de rezervă, foarte mulţi profesori şi învăţători cu orientare largă democratică şi buni cunoscători ai mentalităţii şi sufletului ţăranilor, ai vieţii lor, şi nevoilor lor.

Ajunşi în satele basarabene, ei au început imediat o activitate culturală care a trezit interesul ţăranilor basarabeni. S-au organizat şezători cu lecturi din I. Creangă, M. Sadoveanu şi alţi scriitori care au prezentat în operele lor viaţa ţăranilor. Apoi, reprezentaţii cu coruri, cu mici piese ce nu aveau nevoie de montări costisitoare. În această operă de culturalizare s-au relevat îndeosebi profesorul Spiridon Popescu, talentatul scriitor cu teme din viaţa ţăranului (cumnat cu C. Stere), D. Cădere, conferenţiar universitar, Tudor Pamfile, cunoscut folclorist român, S. Teodorescu-Kirileanu şi el folclorist, I. Mihalache, Ov. Mironescu, L. Mrejeriu, Apostol Culea, Gr. Şoltuz, I. Golovan, Al. Vasiliu — excelent flautist, Al. Nicula, I. Teodorescu, N. Botez, Gh. Ionescu, N. Grozea, M. Ciobanu, I. C. Petraşcu (viitor profesor universitar), I. Mitrea, folclorist, autor de manuale şcolare şi de lucrări de istorie popularizată, I. Ţintilă, M. Vlădescu, V. Petrovanu şi mulţi alţii.

Pentru orăşeni au venit de la Iaşi echipe de artişti ai Teatrului Naţional, în frunte cu actori de prestigiu, ca basarabeanul Dragomir, artistele Maria Ventura şi Agatha Bârsescu, grupa actorilor conduşi de Bulandra

etc. — care la Chișinău, Bălți, Soroca, Orhei, Tighina, au montat piese ca *Răzvan și Vidra* de B. P. Hasdeu, *Fântâna Blanduziei* de V. Alecsandri, *Apus de soare* de B. Ștefănescu-Delavrancea etc.

A venit, de asemenea, de la Iași Orchestra simfonică dirijată de George Enescu, care a dat o serie de concerte la Chișinău și Bălți. Au ținut conferințe profesorii universitari ca : P. Munteanu-Murgoci de la Institutul Politehnic din București, I. Răducanu, rectorul Academiei de comerț din București, I. Nistor profesor de la Universitatea din Cernăuți, N. Cădere de la Universitatea din Iași și alții. Conferințele lor au fost ascultate cu mult interes de intelectualii basarabeni. Iar M. Sadoveanu, la mai multe ședători literare a citit cu măiestria-i cunoscută din operele lui Ion Creangă și din ale sale. Tot așa au citit sau declamat din operele lor, nuvele și poezii — N. Beldiceanu, N. Dunăreanu, D. Iov, A. Beldiman, N. Crainic, V. Tempeanu și alții.

O mare importanță s-a acordat solemnității prilejuite de deschiderea universității populare din Chișinău, care, în intenția inițiatorilor, trebuia să se transforme într-o instituție universitară de învățământ superior. Mijloacele financiare ale României sărăcite de război n-au permis realizarea acestui deziderat al moldovenilor basarabeni. Un motiv de a nu înființa un centru universitar la Chișinău l-a constituit și apropierea universității ieșene, cu o tradiție și un prestigiu științific bine stabilite. Un alt motiv a fost acela că era nepotrivită o instituție universitară într-un centru atât cu o populație preponderentă de origine străină cum era Chișinăul, în care locuiau peste 40 de mii de ruși, peste 40 de mii de evrei și restul alte naționalități — greci, armeni, polonezi, bulgari etc., dintre care numai vreo 5-6 000 moldoveni ! A fost însă un argument fals, fiindcă rezultatele pe care le-a dat universitatea românească din Cluj, înființată într-un centru dominat de populație maghiară, a oferit un sprijin pentru basarabeni de a pretinde și ei instituții românești de învățământ superior.

Un început de realizare a acestei doleanțe l-a constituit înființarea în 1926 la Chișinău a Facultății de Teo-

logie, iar în 1932 transferarea din Iaşi a Institutului de Agronomie. Autorul sovietic A. M. Lazarev afirmă că Facultatea de Agronomie a funcţionat în condiţii materiale mult mai reduse, („mizerabile"), decât Facultatea de Teologie. Nu este adevărat !... Partea adevărată este că studenţii Facultăţii de Teologie, fii de preoţi sau chiar tineri preoţi, aveau o situaţie materială mai bună decât studenţii de la agronomie, în covârşitoarea lor majoritate fii de ţărani, unii chiar de ţărani săraci. Scriitorul Lupan, originar din satul Mihuleni, jud. Orhei, notează într-o nuvelă cu caracter autobiografic că a trebuit să vândă seminţe de floarea-soarelui pe stradă, sau să lucreze la gară ca hamal, pentru ca să-şi procure mijloace de trai ca student la agronomie.

A fost poate o slabă preocupare a conducerii Facultăţii în această direcţie. Dar Facultatea de Agronomie funcţiona într-un local tot aşa de încăpător ca şi Facultatea de Teologie, — şi anume în fostul local al Sfatului Ţării, pe când Facultatea de Teologie funcţiona în fostul local al Seminarului Teologic.

Facultatea de Agronomie a fost transferată la Chişinău şi pentru motivul că A. Crihan, care era atunci subsecretar de stat la Ministerul Agriculturii, i-a oferit substanţiale mijloace de cercetări şi practică pe teren, prin dotarea din rezervele statului. Aceste anexe numeroase şi aducătoare de venituri au asigurat atât activitatea didactică în cadrul facultăţii, cât şi activitatea ştiinţifică. Şi notăm că transferarea facultăţii s-a făcut prin decizia cadrelor ei didactice, în opoziţie cu dorinţa Ministerului Instrucţiunii Publice ca ea să rămână la Iaşi.

În sfârşit, mai menţionăm încă un lucru : la ocuparea Basarabiei în 1940, sovieticii au propus profesorilor să rămână şi să-şi continue munca lor, dar nici M. Vasiliu — decanul facultăţii, nici A. Cardaş, nici alţi profesori, chiar basarabeni, n-au acceptat propunerile. Au rămas atunci unii şefi de lucrări şi asistenţi de origine basarabeană, care ştiau rusește şi care au fost promovaţi profesori, desigur, unii dintre ei manifestându-se ca valoroşi oameni de ştiinţă.

*

Spuneam mai sus că problema agrară se impunea Sfatului Țării ca una dintre cele mai urgente.

Dar rezolvarea ei, la începutul anului 1918, au încercat s-o tulbure unii minoritari ruși și ucraineni sau chiar unii moldoveni rusificați, prin convocarea așa-numitului al treilea Congres Țărănesc din Basarabia și prin imprimarea unei direcții antiromânești discuțiilor la acest congres, în loc de a discuta chestiunile specific agrare.

Convocarea lui s-a făcut încă înainte de intrarea armatei române în Chișinău. Organizatorii lui au recurs încă la anumite discriminări. De exemplu, nu s-au trimis deloc invitații în județul Soroca, cunoscut ca fiind cel mai „românofil". Nu s-au trimis invitații în toate comunele nici din județul Cahul, unde era vie încă amintirea apartenenței la România până în 1878.

De altfel, la congres nu venise nici a treia parte dintre delegații convocați. În special din satele moldovenești au lipsit foarte mulți delegați moldoveni, care nu voiau să se expună în timpul când pe de o parte, se retrăgeau trupele rusești, iar, pe de altă parte, înaintau trupele românești. Moldovenii basarabeni, din experiența pe care le-a dat-o contactul cu rușii, știau că aceștia la supărare foarte repede recurg la violențe !

În schimb la congres au venit un număr destul de mare de delegați ruși, ucraineni și bulgari, din sudul Basarabiei, care au constituit majoritatea din totalul de 118 participanți. Evident, atitudinea lor era ostilă prezenței oștirii românești.

De această atmosferă au căutat să beneficieze unii demagogi ca Rudiev, Sariciuc, Prahnițki, Cotoros și Pantiru, aleși în prezidiu. Ei au proferat injurii la adresa armatei române, deși știau că asemenea atitudini erau susceptibile de sancțiuni din partea unei armate aflate pe picior de război cu rușii, care la data de 14 ianuarie au publicat în *Izvestia* din Petrograd decizia Sovietului Comisarilor Poporului din 13 ianuarie de a rupe relațiile diplomatice cu România și au declarat starea de război între cele două state.

Ca o consecință a acestei atitudini, la congres a apărut maiorul Boierescu, comandantul pieții Chișinăului, însoțit de soldați înarmați și a atras atenția congresiștilor că orice atitudine ostilă față de armata venită pentru a restabili ordinea și liniștea va fi pedepsită conform legilor de război, făcând apel la congresiști ca să se ocupe numai de problemele agrare pentru rezolvarea cărora au fost convocați. Totuși, persoanele mai sus amintite n-au urmat sfatul reprezentantului armatei române. Rudiev a chemat la răscoală și luptă pentru ca „în 24 de ore românii să fie izgoniți". Ca urmare, s-au produs arestări și se zvonea că au fost și expulzări peste Nistru.

După aceste măsuri, peste o zi sau două, congresul s-a autodizolvat fiindcă țăranii au plecat. De fapt, înșiși delegații, în frunte cu prezidiul ales n-au îndrăznit să intituleze adunarea lor „congres", ci numai „consfătuire". Congresul n-a fost recunoscut de către „Blocul Moldovenesc" majoritar, al Sfatului Țării. Totuși, nu s-a luat nici o măsură pentru a-l dizolva.

În schimb, Asociația studenților moldoveni din Basarabia, într-o documentată declarație depusă la dosarul lucrărilor congresului, a contestat valabilitatea ei și însăși valabilitatea congresului. Argumentul principal a fost acela că după numărul volostelor (plășilor) din Basarabia, trebuia să vină la congres 339 delegați din județele unde s-au înființat, prin lege, Zemstvele de plasă. Pe lângă aceștia, din județele Ismail și Cahul, unde nu erau Zemstve de plasă, ci comune, trebuiau să vină încă 45 delegați din comunele acestor două județe. În total deci, congresul trebuia să se deschidă cu 384 delegați. Ori, în realitate, din trei județe au venit, respectiv, câte 24, 20, 30 delegați, dintr-un județ 15, iar din celelalte județe între 2 și 5 delegați. În total au venit 118 delegați. În această situație adunarea trebuia să pună întâi problema valabilității sale. Dar această chestiune nu s-a pus, deși prezidiul a precizat că e o „consfătuire", nu congres.

În schimb, adunarea s-a considerat în drept să aleagă pentru Sfatul Țării noi deputați, pentru a-i înlocui pe

cei vechi. Studenţii au contestat această alegere pe care adunarea nu avea dreptul s-o facă.

Declaraţia studenţilor scotea în evidenţă faptul că iniţiatorii lui urmăreau influenţarea delegaţilor ţărani care să răspândească în Basarabia ura contra armatei române şi să provoace răscoale. Ca urmare, studenţii s-au retras din Congres.

Cu toate acestea, Sfatul Ţării nu s-a opus ca cei 29 delegaţi aleşi la această adunare ţărănească să-şi ia locurile ca deputaţi şi să participe la şedinţele lui.

Comisia de validare n-a formulat obiecţii şi Parlamentul basarabean i-a validat. Prin această alegere unii deputaţi ai Sfatului Ţării din prima mandatare au fost confirmaţi. Printre ei citãm pe Savriuc, Diaconovici, Ţurcan, Cocîrlă, Galiţchi, Găină, Ciorăscu, Budişteanu, Erhan, Cotoros. Printre cei noi intraţi în Sfatul Ţării au fost : Ţiganco, Buciuşcan, Brinici, Stevrie, Bârea, Sârbu Gh. şi alţii.

Dintre aceşti deputaţi ai grupării ţărăneşti, în ziua de 27 martie, doisprezece au votat Unirea, iar cinci au absentat, dintre care dacă erau prezenţi, ar fi votat Unirea încă trei deputaţi : Herţa Ion, Rugină Anton şi Sârbu Gheorghe.

*

Perioada dintre 24 ianuarie şi 27 martie 1918, este foarte interesantă prin frămîntările ei.

De data aceasta Sfatul Ţării nu avea de luptat cu organizaţii ruseşti rivale, ca Front Otdel-ul, Sovietul gubernial şi Sovietul Chişinăului, fiindcă toate acestea dispăruseră din Basarabia.

Neputând lupta deschis, ruşii de peste Nistru au încercat să înfiinţeze organizaţii ilegale, în conspiraţie. Conducătorul principal al acestor înjghebări a fost Starîi, care ulterior a fost preşedinte al Consiliului comisarilor Republicii Autonome Sovietice Moldoveneşti dintre Nistru şi Bug, afiliată Republicii Ucrainene Sovietice, şi care în timpul luptelor fracţionare din Uniunea Sovietică a fost „lichidat".

Lupta principală, deschisă, s-a dat deci în sânul Sfatului Țării, între Fracțiunea minorităților, pe de o parte, și „Blocul Moldovenesc", pe de altă parte, în timp ce Fracțiunea țărănească a oscilat în atitudinile ei.

În fond, problema principală care despărțea aceste două tabere de deputați, fără să se fi mărturisit direct, a fost aceea a Unirii. „Blocul moldovenesc" milita în mod hotărât pentru Unire. Fracțiunea minorităților se împotrivea. De aceea, orice chestiune se punea, deseori nu ajungea la rezolvare liniștită. Se încingeau discuții violente și în cele din urmă se recurgea la procedeul trimiterii problemei ridicate, în discuții suplimentare, comisiilor speciale sau chiar a fracțiilor. Dar în comisii, minoritățile naționale, în special rușii, ucrainenii, evreii și bulgarii, organizau adevărate obstrucții ale discuțiilor.

Singurele decizii care s-au luat cu unanimitate de voturi și cu cvasiunanimitate au fost în problema independenței Republicii Moldovenești și în problema agrară. Și subliniem acest lucru : în problema agrară, în Sfatul Țării nu au fost atitudini ireconciliabile, fiindcă toată lumea din acest organ împărtășea programul agrar al socialiștilor revoluționari. În schimb, în problemele de organizare a vieții de stat, minoritățile, în speranța că rușii sovietici vor reveni în Basarabia, puneau tot felul de obstacole în calea discuțiilor și luării de decizii.

O luptă mai deschisă între tendința de unire și opoziția ei s-a dat în afară de Sfatul Țării, în presă. În legătură cu această problemă generală s-au discutat deseori în contradictoriu între presa românească din Chișinău și cea rusească, următoarele probleme :

1) Limba oficială în Republica Moldovenească ;

2) Naționalizarea instituțiilor de stat, și în genere a vieții obștești din republică ;

3) Șovinismul rusesc al rușilor și rusificaților din Basarabia ;

4) Pretențiile Ucrainei asupra Basarabiei ;

5) Raporturile dintre Rusia Sovietică și Republica Moldovenească ;

6) Pacea de la Buftea și Republica Moldovenească ;

7) Problema Unirii şi guvernul Marghiloman.

Problema naţionalizării întregii vieţi din Basarabia s-a pus fiindcă ruşii şi cei rusificaţi se opuneau din răsputeri chiar acelor măsuri, uneori prudente, de cele mai multe ori chiar timide, pe care le lua guvernul Republicii Moldoveneşti. De exemplu, în cele mai multe instituţii se folosea limba rusă şi mulţi o considerau limbă oficială, fiindcă lumea, chipurile, nu cunoştea limba moldovenească. Bazându-se pe acest fapt, reprobabil mai ales pentru salariaţii statului care lucrau în mediul moldovenesc, ruşii conchideau că limba oficială trebuie să fie cea rusească.

Într-un reportaj consacrat unei discuţii în Sfatul Ţării se remarca o apostrofare autoritară a lui Ţiganko, liderul Fracţiei ţărăneşti, adresată unui deputat moldovean din această fracţie, care îşi începuse cuvântarea într-o frumoasă limbă moldovenească arhaică. „Govorite po ruski“ — („vorbiţi rusește“) — îi spusese el vorbitorului pe un ton imperativ. A urmat o bâiguială încâlcită a bietului deputat într-o limbă rusească pocită. Din acest incident se vedea cât de colo tendinţa de a ignora limba populaţiei majoritare din Republica Moldovenească.

De aceea, ziarul *România Nouă* a consacrat câteva articole acestei probleme (dintre care două scrise de mine), arătând că limba rusească nu mai poate fi considerată ca limbă oficială obligatorie pentru alte naţionalităţi. Ea rămâne o limbă egal îndreptăţită în Basarabia, fiindcă există o minoritate de 8%, alături de alte limbi minoritare, la fel de îndreptăţite, iar funcţionarii care lucrează în mediile minoritare, trebuie să cunoască în primul rând limba moldovenească, limbă oficială a republicii şi limba minorităţii naţionale respective.

Problema învăţării unei limbi nu este nici insolubilă, nici chiar grea, când este bunăvoinţă. Exemplu ni-l poate oferi Transilvania, unde în mediile de convieţuire a mai multor grupuri etnice, cu localităţi de diferite limbi intercalate unele în altele, şi chiar cu localităţi în care se vorbesc mai multe limbi, sunt

foarte mulți bilingvi și chiar trilingvi. De fapt, și în Basarabia există oameni care cunosc cel puțin două limbi, iar deseori întâlnim și oameni care vorbesc câte trei-patru limbi.

Numai disprețul rușilor pentru naționalitățile alogene îi împiedică să le învețe. Ca exemplu de asemenea slujbaș, rusificator și disprețuitor al limbii moldovenești, *România Nouă* s-a referit la un fapt uluitor : directorul Institutului Superior Pedagogic din Chișinău, institut înființat de ruși, deci și el, directorul, rus, a afirmat, într-o convorbire cu studenții institutului, că limba moldovenească are numai vreo 200 de cuvinte ! Și asta a spus-o un șef al unei instituții de învățământ superior ! (*România Nouă*, nr. 53 din 23 martie 1918). Desigur, a fost ori o crasă ignoranță, ori, mai curând o perfidă atitudine rusească.

Într-un articol din 11 martie (*România Nouă*, nr. 43) demonstram că atâta timp cât în fruntea instituțiilor de stat stau încă vechii șefi ruși, ori chiar moldoveni rusificați, nu se poate realiza naționalizarea aparatului administrativ, mai ales că, după obiceiul rusesc foarte răspândit și puternic înrădăcinat al nepotismului, toate instituțiile administrative sunt impregnate de rudele șefilor.

Vorbeam cu indignare că sunt chiar moldoveni rusificați și fără să-l numesc, făceam aluzie în mod special la Cociorva, membru permanent, confirmat pe viață, în Comitetul administrativ gubernial, care, moldovean fiind, nu folosea niciodată limba părinților săi.

La această campanie s-a asociat și oficiosul *Sfatul Țării*, editat atunci numai în limba rusă, *România Nouă* citează în numărul 50 din 20 martie, articolul „Fala robului“ publicat în ziarul oficios. Articolul persifla pe unii moldoveni rusificați care justificau atitudinea lor prin atașamentul la marele stat rus, la marea cultură rusească etc. „Da, scria ziarul amintit, totul în Rusia era mare, numai că sufletul moldovenilor, care admirau tot ce este rusesc, era extrem de mic, era sufletul robului care se laudă cu averea și puterea stăpânului său

și nici măcar nu-i trece prin gând că el însuși are o situație de completă înjosire umană." [1]

Ziarul cerea, de altfel, ca să se procedeze la o naționalizare integrală : folosirea limbii moldovenești în Sfatul Țării, publicarea ziarului oficios în limba română (a început să fie editat abia din luna iunie), trecerea cât mai energică la naționalizarea învățământului secundar, naționalizarea instituțiilor de stat, în primul rând schimbându-li-se denumirile cu cele românești etc.

Era nevoie până și de naționalizarea aspectului capitalei republicane : străzile să-și capete denumiri românești, clădirile, parcurile, de asemenea, înlocuirea monumentelor rusești cu cele românești etc. Ca exemplu, se cita monumentul lui Alexandru I, anexatorul Basarabiei la Rusia, cu inscripția rusească : „Basarabia recunoscătoare", ceea ce jignea sentimentul național al moldovenilor basarabeni. Dimpotrivă, — spune ziarul, „Basarabia e nemulțumită că asemenea lucruri nu sunt înlăturate", cerând îndepărtarea monumentului, ceea ce s-a făcut în anul următor.

O altă problemă atacată a fost aceea a armatei moldovenești, în special, a cadrelor ofițerești, în mare parte de proveniență ruși, care s-au grăbit să se pună la adăpost, devenind dintr-o dată „ofițeri moldoveni".

În general, ziarul a adoptat ideea fostului comisar al Sfatului Țării pentru armată, V. Cijevschi, ca trupele moldovenești să fie dizolvate, fiindcă soldații, după patru ani de război și, unii, după mai mulți ani de serviciu militar, sunt sătui de cazarmă, iar la țară e nevoie de brațele lor de muncă. Nu e nevoie să se cheltuiască cu două armate, — cea română venită să restabilească ordinea și cea locală, care nu mai are nici un rost deoarece n-a fost capabilă să-și îndeplinească misiunea. Dacă ne bazăm numai pe trupele românești, de ce nu se procedează cât mai repede la proclamarea unirii, ca să fie o singură armată (*România Nouă*, nr. 43, din 11 martie).

---

[1] Nu-mi aduc aminte dacă articolul din *Sfatul Țării* a fost semnat sau nu, dar probabil a fost scris de V. Cijevski, care fiind militar, era totodată și un foarte distins publicist.

E adevărat că atâta timp cât a existat Republica Moldovenească Independentă (52 zile !), trupele moldovenești n-au fost trimise la vatră. Soldații căpătau însă concedii cu multă largheţe, iar după actul Unirii din 27 martie 1918, curând soldații armatei moldovenești au fost trimiși la vatră, iar ofițerii de origine basarabeană, precum chiar și cei de origine rusească, dacă făceau formele de încetățenire, au fost încadrați în armata română. Menționăm că această încetățenire se făcea prin simple declarații în cererea respectivă, — că se recunosc cetățeni români.

O problemă care a suscitat multă atenție a fost atitudinea intelectualilor ruși din Basarabia care nu renunțau încă la șovinismul lor rusesc. De exemplu, un inspector școlar rus, din județul Chișinău, refuza să predea arhiva inspectorului școlar („instructor") numit de Ministerul moldovenesc al Învățământului.

Un alt fapt. Intelectualii ruși din Chișinău găzduiau ofițeri ruși care nu erau basarabeni de origine și care făceau o propagandă, ba chiar și recrutări printre basarabenii voluntari, pentru armata alb-gardistă condusă de Alexeev, Kornilov și Denikin. Ziarul *România Nouă* atrăgea atenția că toți aceștia încă visează Rusia Mare, unită, indivizibilă, de la Baltica la Pacific, de la Arctica la Transcaucazia și Balcani ! În același timp, atitudinea acestui ziar, ca și ulterior al ziarului *Sfatul Țării*, ediția românească, era aceea că românii nu trebuie să se amestece în fierberea revoluționară din Rusia [1].

[1] Această propagandă a ofițerilor ruși nu s-a desfășurat numai la Chișinău, ci și în alte orașe și chiar la sate, unde învățătorii, preoții, moșierii sau arendașii ruși și rusificați îi găzduiau ca fiind „rude". Propaganda lor a avut succes printre elemente ruse sau rusificate, chiar printre moldovenii rusificați. Așa că mulți tineri, lipsiți de experiență și prea influențați de școala rusească, atrași de mirajul faptelor eroice în sprijinul „Sfintei Rusii", s-au înregistrat în mișcarea alb-gardistă, ca să termine cu un eșec lamentabil și cu distrugerea dureroasă a iluziilor lor, ca să ajungă, în cele din urmă, internați în insulele turcești din Marea Egee, să guste din plin din fructul amar al expatrierii.

În urma aprobării guvernului Averescu din 1921, ei au putut să fie repatriați în Basarabia. Citez aici câteva nume dintre foștii mei colegi de seminar : Belinski, Belodanov, doi frați Berov și

În patru numere din *România Nouă* au fost reproduse fragmente din cartea lui D. Moruzzi despre Rusia, în care se făceau caracterizări critice ale politicii ruseşti, ale spiritului rusesc impregnat de imperialism şi şovinism, dar se scotea în evidenţă şi şubrezenia „absurdului geografic" atât de gigantic al statului rus.

Tot aşa au fost publicate o serie de articole despre Rusia şi România, despre poporul rusesc şi poporul român, despre conduita armatei ruseşti în 1916—1917, întâi ţaristă, care se retrăgea mereu aproape fără lupte, descoperind flancurile armatei române, şi apoi „revoluţionară", care a părăsit în mod efectiv frontul, lăsând România sângerândă şi eroică să ţină piept, singură, ofensivei germane din luna august 1917. E adevărat, prin contraofensiva românească de la Mărăşeşti, acţiunea armatelor austro-germane s-a transformat în dezastru [1]. Şi totuşi, România încă atârnă de un fir de păr în triunghiul din Moldova, devenit triunghiul morţii, din cauza atitudinii „aliatului rus".

Până atunci ziarele ruseşti din Chişinău, care trecuseră de la optimismul cel mai tineresc la începutul revoluţiei, la pesimismul cel mai descurajator în toamnă, iar spre iarnă începuseră să ofteze, să-şi aducă aminte cu nostalgie de „marea şi generoasa literatură rusă" şi de alte calităţi ale omului rus, cu sufletul său „larg şi

---

alţii, dintre care unii şi-au pierdut viaţa în războiul civil. Oricum, cei repatriaţi, după o experienţă tristă şi-au putut face loc în societate, unii preţuind cu atât mai mult posibilităţile ce le-au fost oferite de către noua lor patrie, România (spun „patrie", fiindcă erau basarabeni, iar Basarabia făcea parte din România), încât în 1940 s-au retras în ţară şi unii încă continuă să lucreze aici ca buni cetăţeni. Însă aceia dintre foştii voluntari alb-gardişti care în 1940 au rămas în Basarabia n-au fost „uitaţi" de autorităţile sovietice şi toţi au fost deportaţi şi puşi la munci grele în locurile cele mai depărtate ale Siberiei din care nimeni nu s-a mai întors.

[1] Menţionăm că în luptele de la Mărăşeşti, artileria rusă compusă însă efectiv din contingente moldoveneşti basarabene a dat un sprijin foarte eficace contraofensivei româneşti, iar generalul rus Grigoriev, care a comandat artileria, a căzut în acele lupte şi este înmormântat în mauzoleul de la Mărăşeşti alături de generalul Ieremia Grigorescu.

atotcuprinzător", ziarele care au atacat mereu mişcarea naţională suspectând-o de „vandeism" şi „separatism", iar în perioada dintre 1—13 ianuarie chiar pe tema „vânzării" şi „înrobirii", la moşierii români, — încât deputatul Sfatului Ţării, E. Sinicliu, în calitate de preşedinte al Comitetului central al militarilor moldoveni, a trebuit să pătrundă în tipografia ziarului rus *Viaţa Basarabiei (Bessarabskaja jizni)*, să confişte şi să distrugă exemplarele care cuprindeau însemnări ce puneau în primejdie viaţa fruntaşilor moldoveni, — această presă şi-a arătat adevărata ei faţă chiar şi în luna februarie 1918, când spiritele parcă se liniştiseră şi lumea privea viitorul cu speranţe mai sănătoase.

Se vede însă că adevărul spus de ziarul *România Nouă* cu privire la imperialismul şi şovinismul rusesc le-a atins ruşilor din Chişinău coardele cele mai tăinuite ale sufletului şi ei şi-au dezvăluit, în lamentaţiile lor, cele mai intime sentimente. Ziarul *Svobodnaja Bessarabia* din 24 februarie 1918, ca o replică la campania ziarului *România Nouă*, publică un articol semnat de A. Faresov, profesor de literatură rusă şi directorul liceului real rusesc din Chişinău, articol intitulat „Conceno !"... („S-a isprăvit !"...). Din acest articol citez următoarele rânduri care prezintă esenţa conţinutului său :

„Cineva a hotărât soarta Rusiei, a vândut-o cu ridicata şi cu amănuntul. „Absurdul geografic" [1] nu mai există, spre bucuria geografilor politicieni şi politico-geografilor, şi în locul geografiei a venit *zoologia* (sublinierea noastră), ca principiu al alcătuirii unei vieţi noua, fără avânturi şi cântări sentimentale, dar cu o poftă de ură şi de minunată digestie"...

Mai departe, autorul articolului dă toată vina pe ţarism şi la sfârşit, zugrăvind în culori foarte întunecate starea sufletelor ruseşti, pune întrebarea dacă nu se poate trăi în înţelegere şi frăţie.

[1] O expresie din lucrarea lui D. Moruzzi, din care *România Nouă* publicase câteva fragmente. Ziarul rusesc se referea deci la autorul expresiei, care nu era decât un inginer modest la Căile Ferate Române, precum, evident, şi la mine, care am reprodus aceste fragmente.

La acestea i-am răspuns în ziarul *România Nouă* nr. 32, din 27 februarie, că de vină pentru starea de azi a Rusiei nu e „zoologia“ şi nici numai ţarismul. Da, vina nu este atât a poporului rus, ţinut în ignoranţă de ţarism, ci mai mult a conducătorilor intelectuali, care au aprobat în fond politica ţarismului, iar după revoluţie au continuat, prin Miliukov şi adepţii săi, aceeaşi politică de expansiune teritorială şi de nerecunoaştere a drepturilor naţionalităţilor subjugate, fie cucerite prin războaie şi crunte vărsări de sânge, fie oprimate chiar atunci când ele s-au declarat de bunăvoie sub oblăduirea Rusiei, ca de exemplu, Georgia. Iar sovietele de astăzi, — scriam, — în fond continuă politica de nesocotire a drepturilor de autodeterminare a populaţiilor naţionale ale Rusiei.

Ca exemplu elocvent că intelectualii ruşi au aprobat politica ţaristă l-am dat pe Puşkin, care în 1831, anul înăbuşirii sângeroase a răscoalei poporului polonez, prin poeziile sale şi-a exprimat satisfacţia sa de rus, de „mândrul ross“ faţă de înăbuşirea glasului „leahului trufaş“ şi se arăta foarte revoltat că „tribunii“ popoarelor europene se amestecă în această ceartă între două popoare „frăţeşti“ !

Învinovăţeam în acel articol pe ruşi pentru faptul că ei nu sunt funciarmente capabili să înţeleagă un adevăr elementar, că alături de drepturi şi libertăţi politice, alături de dreptate socială, popoarele din Rusia sunt însetate şi de drepturi şi de libertate naţională. Iată de ce un mare poet ca Puşkin dă curs manifestării unor fraze patriotarde cât mai zgomotoase în poezia : „Ce-i cu gălăgia voastră, tribuni ai popoarelor...“ şi prin aceasta rupe relaţiile sale prieteneşti cu Adam Mickievicz, care în străinătate deplângea înjosirea poporului polonez, şi exemple de acestea, scriam, se pot servi multe de tot.

Asemenea atitudini au provocat deseori „în sufletele luptătorilor pentru idealul naţional, ura contra ruşilor şi simţământul de răzbunare“.

Şi, deoarece *Svobodnaja Bessarabia* a răspuns, deformându-mi textul, am revenit asupra discuţiei în nu-

mărul 39 al *României Noi*, din 7 martie 1918, demascând procedeul ziarului rusesc, arătând ceea ce el a adăugat de la sine pentru a combate apoi ideile, cu intenția de a deruta pe cititori. În felul acesta s-a încheiat polemica, deoarece *Svobodnaja Bessarabia* nu mai avea ce răspunde la această învinovățire.

Tot acolo i-am răspuns și ziarului rusesc din Iași *Respublikaneț*, care ne acuza că înjurăm pătura intelectuală rusă, somându-l să-și demonstreze afirmația prin citate, atrăgându-i atenția că una este critica și alta este injuria, pe care rușii adeseori le confundă.

Au avut loc atunci și discuții pe tărâm internațional, diplomatic, punând sub semnul întrebării chiar existența Republicii Moldovenești Independente. În orice caz însă s-au depus insistențe pentru demolarea integrității ei teritoriale.

Sfatul Țării a trebuit să facă față unor pretenții ale Ucrainei. Din momentul când la Kiev s-a instalat un guvern condus de Golubovici, ucrainean șovin, originar din Galiția, acest guvern a pretins că întreaga Basarabie trebuie să fie încorporată în teritoriile statului ucrainean. Răspunsul a fost acela al votului unanim din Sfatul Țării în ziua de 22 ianuarie 1918, prin care se proclama Republica Moldovenească Independentă și Suverană — proclamare făcută cunoscută prin declarația din 24 ianuarie. Totuși, guvernul Golubovici n-a renunțat la pretențiile sale anexioniste. E adevărat, mai micșorate. Deși la Brest-Litovsk, Ucraina acceptase ca graniță de sud-vest Nistrul, ea ridica din nou chestiunea, în două rânduri, cu ocazia Tratativelor de la Buftea. Cum la Buftea fuseseră invitați și delegații Republicii Moldovenești, Ucraina cere delegațiilor reprezentante ale Puterilor Centrale, să dea Ucrainei teritoriile a două județe : Hotinul și Cetatea Albă.

Evident, această pretenție a fost respinsă de delegații Puterilor Centrale, mai ales că în primele zile ale lunii martie 1918, veniseră delegați reprezentând cele două județe, care au declarat în ședința Sfatului Țării *că populația acestor județe vrea să rămână ca parte alcă-*

tuitoare a Republicii Moldoveneşti şi nu vrea să fie alipită la Ucraina (România Nouă, nr. 38 din 6 martie).

Astăzi se ştie că răspunsul delegaţiilor germană şi austro-ungară a fost atunci, că din moment ce Ucraina a acceptat la Brest-Litovsk fluviul Nistru ca graniţă cu Republica Moldovenească, nu se mai revine asupra problemei. Dar după câtva timp, ucrainenii au revenit pe lângă diplomaţii Puterilor Centrale, în problema teritoriilor. Atunci, delegaţiile germană şi austro-ungară au declarat că pentru a nu complica lucrările, ei nu admit nici prezenţa delegaţiei ucrainene, dar nici prezenţa unei delegaţii a Republicii Moldoveneşti. Totodată, au comunicat delegaţiei româneşti că ei nu se vor opune unirii Republicii Moldoveneşti cu România.

Această luare de atitudine a delegaţiilor Puterilor Centrale n-a fost făcută însă publică, aşa că nu se ştia nimic despre ea ; lumea fiind nedumerită de ce delegaţia Sfatului Ţării nu mai pleacă la Buftea pentru tratative şi nici la Bucureşti pentru semnarea păcii.

Ziarul *România Nouă* a protestat şi de această dată contra pretenţiilor ucrainene printr-un articol semnat de D. Bogos, „Ce vrea Ucraina ?“ *(România Nouă,* nr. 53 din 23 martie).

O altă problemă de ordin internaţional a fost aceea a raporturilor dintre România şi Rusia, complicată şi prin problema refugiaţilor români pe teritoriul de dincolo de Nistru, în special la Odessa, Nicolaev, Ecaterinoslav, Cherson şi Crimeea.

Evident, *România Nouă* considera că Republica Moldovenească nu mai are propriu-zis nici un litigiu cu Rusia, din moment ce, prin Ucraina independentă şi suverană, era despărţită de statul rus, devenit stat sovietic.

Numai că existenţa statului ucrainean s-a dovedit foarte efemeră. La un moment dat sovieticii ocupaseră Kievul şi stabiliseră o legătură cu Odessa, unde se instalase C. Racovski, cu aşa-zisul „guvern sovietic românesc“, unde s-a produs o răscoală a *Rumcerod*-ului contra Radei ucrainene şi unde, ca urmare, Racovski devenise conducătorul unui comitet de „eliberare a Basara-

biei", iar în cele din urmă, președintele filialei din Odessa a așa-zisului „Comitet pentru problemele ruso-române", președinte al Comitetul central fiind Cicerin.

România Nouă avea o atitudine de adversitate față de Racovski, pe care îl considera ca pe un fel de aventurier „cosmopolit". Îi consacrase un articol în care prezicea că va fi exterminat în cele din urmă de prietenii săi bolșevici, ceea ce de altfel s-a și întâmplat.

Dar, principala problemă pe care o urmărea și o dezbătea ziarul *România Nouă* era aceea *a unirii tuturor românilor de la nord de Dunăre*. Din acest punct de vedere se discuta în ziar și evoluția războiului, mărturisind fățiș, — cu toate că România era practic la bunul plac al Puterilor Centrale, — că speră în victoria aliaților apuseni, nu a Triplei Alianțe, fiindcă numai în cazul acesta România va deveni întregită, reunind toate teritoriile în care populația românească era în majoritate covârșitoare.

Tot din acest punct de vedere a privit ziarul și tratativele de pace de la Buftea, încheiate cu Pacea semnată la București, de guvernul progerman al lui Al. Marghiloman.

Iar cât privește unirea Basarabiei cu România, care se impunea din ce în ce mai mult în atmosfera timpului, ziarul consemna cu atenție toate evenimentele care aprobau sau împiedicau acest deziderat și reacționa cu promptitudine, fie în sens pozitiv, fie în sens negativ, după natura evenimentului respectiv.

Iată un exemplu. Guvernul lui Petliura din Ucraina a pretins ca să participe la tratativele cu germanii de la Brest-Litovsk și germanii au admis delegații ucraineni. Dar guvernul ucrainean a propus ca și Sfatul Țării să-și trimită acolo delegații. Sfatul Țării a desemnat pentru aceste tratative pe I. Inculeț, I. Pelivan și V. Cristi. Dar delegația n-a putut pleca, fiindcă peste Nistru era o situație neclarificată. La Odessa se dădeau lupte între ucraineni și rușii bolșevici. Faptul că Sfatul Țării a cerut ajutorul armatei române era privit de către trupele rusești din stânga Nistrului ca o trădare a revolu-

ției și fruntașii basarabeni delegați la Brest-Litovsk ar fi fost arestați imediat ce ar fi trecut Nistrul, poate chiar executați.

De aceea, ei au renunțat la plecare. De altfel, despre această imposibilitate de a pleca la tratativele de la Brest-Litovsk a vorbit în Sfatul Țării D. Ciugureanu, răspunzând la o întrebare a minorității ucrainene, în ședința din 15 martie.

Ziarul *România Nouă* a înregistrat alegerea delegației de către Sfatul Țării, dar n-a insistat ca ea să plece și nici măcar n-a pus întrebarea de ce nu pleacă. De altfel, se știe că germanii au impus Rusiei bolșevice și Ucrainei naționaliste condiții de pace extrem de grele și erau de așteptat condiții la fel de grele și pentru Republica Moldovenească, dacă diplomații germani ar fi recunoscut-o în mod oficial ca stat independent și ar fi tratat-o ca atare la negocierile de pace de la Brest-Litovsk.

Când România ducea tratativele de pace cu germanii, întâi prin guvernul Averescu și apoi prin guvernul Marghiloman, ziarul *România Nouă* se ocupa mereu de condițiile economice și teritoriale, înjositoare și extrem de greu de suportat de către o țară în urma unui război pustiitor : plusul de cereale cedat Germaniei și Austro-Ungariei la prețuri stabilite de către aceste țări, petrolul și căile ferate considerate pe 30 de ani ca plată de contribuție etc. etc. S-au consemnat în ziar și acele amputări teritoriale pe care le-au impus Puterile Centrale : așa-zisele rectificări ale frontierelor din Carpați însumând mai multe zeci de mii de kilometri pătrați, foarte dureroase pentru o țară mică ; apoi, cedarea Dobrogei și a Constanței, României rămânându-i doar gurile Dunării ; instalarea germanilor în porturile dunărene etc.

Din punct de vedere moral aceste pierderi erau greu resimțite nu numai de cei din Regat sau de refugiații transilvăneni și bucovineni, ci și de către basarabeni. Poetul Nica Romanaș (pseudonimul lui I. Buzdugan) publică în *România Nouă* poezia „Carpații blestemați", în

care-şi strigă durerea sa sfâşietoare din cauza amputărilor de către germani.

În articolul „Politica germană din răsărit şi Basarabia", semnat de mine (*România Nouă*, nr. 35 din 2 martie 1918), se făcea constatarea că Puterile Centrale practică o politică de recunoaştere a independenţei diverselor state create pe ruinele fostei Rusii, fiindcă le este mai uşor să le impună condiţii economice prin care să le stoarcă toată avuţia lor.

De aceea, scriam, Republica Moldovenească nici nu trebuie să se grăbească a lua parte la negocieri de pace cu Puterile Centrale. E mai convenabil pentru tânărul stat să fie înglobat ca parte componentă teritorială a României, care va încheia pace cu aceste puteri. Fără îndoială, condiţiile de pace vor fi foarte grele, dar există speranţe că la tratativele definitive de pace, între puterile Antantei şi cele Centrale, aceste condiţii vor fi revizuite, iar România va ieşi din acest război întregită.

Încheierea acestor consideraţii a fost aceea că *Scăparea Basarabiei din ghearele germane e numai în unirea cu România*, (sublinierea mea din articol) şi ceream conducătorilor tinerei republici ca „să nu se mai lase târâţi de evenimente, ci ei singuri să creeze evenimentele, făcând paşi reali pentru unire. Aceasta e cea mai sfântă datorie a lor" !

Problema unirii se impunea cu stringenţă. Înseşi evenimentele o puneau la ordinea zilei. Idealul Unirii anima toată generaţia basarabeană a anului 1918.

A. Averescu, în *Notiţele zilnice din război* (Bucureşti, 1937, ed. a III-a, p. 309), consemnează la data de 28.II.1918:

„Seara am avut masa la Cercul Militar, la care au luat parte doi fruntaşi basarabeni, Preşedintele Republicii (Domnul Inculeţ) şi Preşedintele Consiliului de miniştri (Domnul Ciugureanu). În privinţa fruntaşilor basarabeni trebuiesc următoarele lămuriri. Acum câteva zile a venit la mine Inculeţ, preşedintele republicii, să-mi spună că Parlamentul lor (Sfatul Ţării) este aproape în unanimitate pentru unirea cu România. Când voim să venim, se va face imediat, căci ei sunt gata".

„I-am spus că trebuie mai întâi începute demersurile

necesare pentru a li se recunoaşte calitatea de stat independent, putând a dispune, cu deplină libertate, de sine însuşi."

„Pentru aceasta voi da pe de o parte instrucţiunile necesare comisarului nostru de la Chişinău (Duiliu Zamfirescu, de profesie diplomat), ceea ce am şi făcut, şi comisarul a dat instrucţiunilor guvernului cursul necesar, — adică recunoscând oficial independenţa Basarabiei — iar pe de altă parte, voi face să fie invitaţi la Buftea pentru a participa la negocierile de pace, în calitate de reprezentanţi calificaţi ai Republicii, ceea ce echivalează cu o recunoaştere de fapt a suveranităţii Basarabiei."

„Am dispus şi în această privinţă prin Argetoianu. Cei doi fruntaşi au primit invitaţia formală."

Asupra semnificaţiei acestei invitaţii „formale", despre care A. Averescu afirmă că basarabenii au primit-o, vom reveni atunci când vom discuta importanţa internaţională a actului de Unire a Basarabiei cu România.

Dar ceea ce am dorit să scot în evidenţă este că atunci delegaţii basarabeni au fost primii care au propus unirea. Convorbirea cu generalul Averescu, atunci preşedinte al Consiliului de Miniştri al României, a avut loc, după o informaţie a ziarului *România Nouă*, luni, 26 februarie, în prima zi când ei au venit de la Chişinău la Iaşi, şi în după-amiaza aceleiaşi zile au fost primiţi de către generalul Averescu la Consiliul de Miniştri. (*România Nouă*, nr. 35, din 2 martie 1918).

Dar guvernul Averescu n-a rămas la putere. Dezamăgit de condiţiile grele de pace, pe care le-au formulat germanii, după ce la prima întrevedere cu mareşalul Makensen acesta l-a asigurat pe primul-ministru al României, că Germania nu va încheia o pace vindicativă, generalul Averescu demisionează făcând loc guvernului A. Marghiloman.

Prin numirea acestui nou guvern, pentru fruntaşii politici basarabeni, cât şi pentru presa basarabeană, datele problemei unirii s-au schimbat în mod radical. Un guvern conservator al României, compus aproape exclusiv din moşieri latifundiari, în condiţiile de atunci

putea constitui într-adevăr o piedică pentru unire. Dr. P. Cazacu, în lucrarea sa *Moldova dintre Prut şi Nistru*, arată că I. Inculeţ, în preajma unirii a avut momente de ezitare, dar în urma discuţiilor cu reprezentanţii diplomatici ai aliaţilor din Apus şi cu bărbaţii politici români din opoziţie, a acceptat unirea. Dar Dr. P. Cazacu făcea abstracţie de motivele ezitării lui Inculeţ.

Preşedintele Sfatului Ţării s-a format ca luptător politic încă în grupul de la ziarul *Basarabia*, editat în 1906—1907, de către naţionalistul democrat Emanoil Gavriliţă. Concepţia politică a acestui grup, mult influenţat de prezenţa atunci la Chişinău a lui C. Stere, deşi nu era de un radicalism politic pronunţat, era totuşi însufleţită de un cald, profund şi foarte democratic unionism.

Aşa că pentru I. Inculeţ în martie 1918 nu se punea în mod principial, însăşi problema unirii. El, după cum o declarase generalul Averescu în luna februarie, era definitiv pregătit pentru unire.

Dar Inculeţ îşi punea problema oportunităţii de a proclama unirea în timpul când în România prezida un guvern conservator, deci adversar al unei reforme agrare radicale şi în genere a unor reforme sincere şi serioase pentru democratizarea vieţii politice a României şi Inculeţ însuşi îşi punea întrebarea : ce vor spune aliaţii din Apus, care după părerea sa justă, vor dicta în cele din urmă pacea.

I. Inculeţ mărturiseşte el însuşi aceste frământări ale sale în volumul *Hommage à memoire de Saint-Aulaire* (Bucureşti, 1920, imprimeria Socec), unde în „Ma première rencontre avec M. de Saint Aulaire", p. 47—48, povesteşte prima întâlnire a sa cu ministrul Franţei în România, în anul 1918.

Şi numai după ce reprezentanţii diplomatici ai Angliei, Americii şi Franţei i-au dat asigurări că aprobă unirea chiar cu guvernul Marghiloman în fruntea ţării, ezitările sale au luat sfârşit şi el a acceptat, alături de D. Ciugureanu — acesta mai decis — să procedeze la pregătirile pentru unire.

Asemenea frământări au avut atunci toți unioniștii, tot din cauza instalării unui guvern reacționar și germanofil. Și nu numai din teama că aliații apuseni n-ar recunoaște unirea înfăptuită sub un guvern germanofil. Erau și alte cauze. După venirea guvernului Marghiloman au început să activeze foarte intens marii latifundiari basarabeni, sperând că vor scăpa de expropriere și făcând peste tot o propagandă împotriva Sfatului Țării. În aspirațiile lor ei erau, evident, sprijiniți de moșierii din România.

România Nouă a sesizat această schimbare de atitudine. Iată de ce în coloanele ziarului apar articole care se ocupă de ceea ce s-a făcut în țară pentru țărani, se discută principiul autodeterminării popoarelor, lansat nu numai de revoluția rusească, ci și de președintele Statelor Unite, W. Wilson. Articolul meu „Unire sau Anexiune", analizează esența discuțiilor asupra modalității de a încorpora Basarabia în granițele statului român.

În articolul acesta publicat în numărul 44 din 13 martie al ziarului, după o scurtă trecere în revistă a situației românilor din toate provinciile românești, arătam că românii din Basarabia și-au îndreptat întotdeauna privirile spre România. Revoluția rusească le-a dat posibilitatea să încerce a ieși de sub „ocrotirea" rusească. Dar moldovenii n-au avut forțe armate sigure ca să încerce o luptă deschisă pentru desprinderea de Rusia. Trupele române sosite însă în provincie au oferit basarabenilor posibilitatea de a-și spune deschis cuvântul.

În concepția lor democratică, basarabenii își făceau planul convocării unei adunări constituante, aleasă de întreg poporul basarabean și care să proclame unirea. Același lucru se așteaptă să se facă după război, în care Aliații din Apus vor fi victorioși, și în Transilvania și Banat, deci în provinciile cotropite de unguri și în Bucovina, care a fost anexată, de aproape un secol și jumătate direct la Austria.

*

În cursul lunii martie 1918, devenea din ce în ce mai evident faptul că unirea Basarabiei cu România se im-

punea ca o singură ieşire din slăbiciunea tinerei republici moldoveneşti, dată fiind şi situaţia instabilă în estul Europei. Pătura intelectuală moldovenească îşi dădea seama din ce în ce mai mult şi mai hotărât că fără unire, soarta Basarabiei se pune sub un mare semn de întrebare.

Statul sovietic nu se închegase încă. Rusia era bântuită de un uragan social fără seamăn în istorie. „Purga" — furtuna de iarnă a stepelor ruseşti ameninţa într-atâta Basarabia, încât se cerea o hotărâre ca ea să fie plasată la adăpost. „Purga" era titlul unui cântec popular atunci în Rusia. Ce se va alege de o provincie fertilă, cu o populaţie paşnică, dacă această „purga" o va atinge cu aripile ei ucigătoare ? O va îngheţa, o va transforma într-un cimitir !

Iată de ce nu numai un cerc restrâns de moldoveni unionişti — cum afirmă lucrările autorilor sovietici, ci pături largi reprezentate în adunări cetăţeneşti, cele ale Zemstvelor democratizate, cele ale corpului didactic şi consfătuirilor largi ale unioniştilor, cuprinzând toate categoriile de cetăţeni, se pronunţă mereu pentru unire.

Adunările populare de la Bălţi, Soroca, Orhei, Chişinău, Tighina, Cahul, au cerut venirea armatei române încă din decembrie 1917, — insistând ca Sfatul Ţării să ia atitudine.

Şi Sfatul Ţării se pronunţă la 27 martie 1918. A fost o hotărâre istorică. Ea depăşeşte aparenţele create prin intervenţia brutală a Uniunii Sovietice în 1940, care concentrase la Nistru foste armate, înzecit mai puternice decât acelea de care dispunea România.

După cum Unirea celor trei principate sub Mihai Viteazul a fost o stea polară timp de peste trei secole pentru toţi românii, tot aşa, Unirea din 1918 a întregului popor românesc, inclusiv populaţia din Basarabia, va fi steaua călăuzitoare pentru acţiunile românilor în viitor, până când unirea completă nu va fi din nou refăcută.

Acesta e sensul actului din 27 martie 1918 !

VASILE HAREA

(1895—1987)

— *Născut la 13 iulie 1895*, într-o familie de țărani răzeși, în satul Susleni, din părțile Orheiului. A fost cel de-al șaptelea copil din cei 12 născuți de Maria Harea între anii 1884—1904. Dintre ei, unul a murit din pruncie și alți trei la vârste fragede, de scarlatină, iar din cei opt rămași, doar Vasile a reușit să urmeze o facultate și apoi să îmbrățișeze cariera didactică și științifică. Tatăl său, Gheorghe Harea, practica și tâmplăria, dar nu avea o anume calificare în această meserie. În mod eronat s-a scris că ar fi fost maistru tâmplar. (Vezi: Titus Raveica — „Cu Vasile Harea în lumea tainică a cărților", în *Cronica*, Iași, an. XXII, nr. 45, 6 nov. 1987.)

— *De la vârsta de 7 ani* este dat la învățătură și întreținut de către unchiul său, ieromonahul Vichentie (după numele de botez: Vasile) Harea, starețul unei mici mânăstiri aparținând de Mitropolia Chișinăului, căruia îi va păstra permanent o vie amintire și recunoștință. A fost instalat în gazdă la o familie de ruși cu întinse relații în Chișinău, pentru a deprinde bine limba rusă.

— *Între 1909—1917* urmează cele două cursuri (inferior și superior) ale Seminarului Teologic din Chișinău. La formarea sa au contribuit câțiva profesori, dintre care se detașează Constantin Popovici, nu prin ceea ce preda — liturgica și omiletica —

ci prin dragostea ce i-a insuflat-o pentru limba maternă şi pentru întregul popor român. Tot în seminar a avut ocazia să studieze o carte rară, lucrarea despre români a cercetătorului bulgar Spiridon Palauzov, care, iarăşi, a contribuit mult la dezvoltarea conştiinţei sale naţionale. Încă din ultimul an de seminar (1916) devine colaborator, iar apoi redactor al ziarului *Cuvântul Moldovenesc*, la conducerea căruia se afla Pantelimon Halippa.

— *Evenimentele revoluţionare din 1917* vor determina o cotitură în viaţa şi activitatea sa. Vasile Harea va absolvi seminarul, dar nu va îmbrăca haina preoţească, ci se va consacra definitiv mişcării naţionale a românilor din Basarabia, mişcare ce pe parcurs a devenit unionistă.

— *Între 1917—1918* devine unul dintre cei mai combativi ziarişti ai presei româneşti din Chişinău. Atât la *Cuvântul Moldovenesc* (ca redactor şi, apoi, prim-redactor), cât şi la *România Nouă* — publicaţie editată de Onisifor Ghibu, începând de la 24 ianuarie 1918, din al cărui colegiu de redacţie a făcut parte de la început — Vasile Harea va semna articole şi reportaje în care prevede ca finalitate a mişcării naţionale a românilor basarabeni — unirea cu Patria-mamă. După Actul de la 27 martie 1918, va fi redactor la oficiosul *Sfatul Ţării*, iar din toamna aceluiaşi an va deveni deputat în Sfatul Ţării şi va vota — în sesiunea din noiembrie — unirea fără condiţii.

— *În vara anului 1917* se va înscrie la Universitatea „Sf. Vladimir" din Kiev, dar nu va urma cursurile Facultăţii de Litere. Scopul înscrierii a fost obţinerea amânării încorporării în armata rusă. În vara următoare, de altfel, îşi va ridica actele. În urma celor două călătorii la Kiev, a cules însemnate date referitoare la românii din Odessa şi din Transnistria.

— *În perioada 1917—1919*, prin însăşi activitatea sa de ziarist şi apoi de „sfătulist", va cunoaşte numeroase personalităţi ce s-au perindat pe firmamentul politic şi cultural al Basarabiei acelor ani. A cunoscut îndeaproape pe Octavian Goga, Onisifor Ghibu, Alecu Mateevici, Romulus Cioflec, Pan Halippa, Ion Inculeţ, C. Stere, Ştefan Ciobanu, Anton Crihan, Gh. Năstase ş.a., cu unii dintre ei legând trainice prietenii.

— *În 1919*, se înscrie la Universitatea Mihăileană din Iaşi, la început la Facultatea de Istorie şi Litere, prezentându-se la toate examenele din primul an.

— Dar, *în 1920*, primul său studiu de amploare — „Legislația rusească în legătură cu învățământul din Basarabia" — îi va fi publicat de către Dimitrie Gusti în prestigioasa revistă pe care acesta o fondase, *Arhiva pentru studiul și reforma socială*. Eminentul profesor de sociologie și etică de la Universitatea ieșeană D. Gusti a fost transferat în același an la Universitatea din București, Vasile Harea îl urmează acolo. Un timp, a stat în gazdă la îl va convinge să se înscrie la Facultatea de Filosofie. Cum însă profesorul G. Munteanu-Murgoci, reputatul geolog. La Universitatea bucureșteană, pe lângă cursurile lui D. Gusti, va audia cu un interes deosebit prelegerile de psihologie ale profesorului I. Rădulescu-Motru.

— *În 1922*, însă, nemaiputându-se întreține în Capitală — singurele speze financiare fiind anemicele drepturi de autor primite de la diverse ziare și reviste — va reveni la Iași, unde continuă studiile până în 1924. Greutățile materiale îl determină ca între anii 1923-1926 să ocupe în câteva rânduri postul de bibliotecar la Biblioteca Centrală Universitară (care funcționa în corpul Universității).

— *Dintre studiile publicate de V. Harea între 1920-1922* menționăm: „Bazele sociale ale cooperației" — o analiză critică a lucrării cu acest titlu a economistului rus M. Tugan-Baranovski (în *Arhiva pentru studiul și reforma socială*, nr. 4, 1920); „Gândirea și formarea ei prin instrucție" (în *Școala Basarabiei*, nr. 5, 1920); „Politica școlară și pedagogia socială" (în *Școala Basarabiei*, nr. 4, 1921); „Din defectele învățământului primar din Basarabia" (în *Lamura*, nr. 3-4, București, 1921); „În jurul unificării învățământului din România întregită" (în *Lamura*, nr. 5, Buc., 1922); „Avântul învățământului superior în România întregită" (în *Școala Basarabiei*, nr. 8, 1922).

Tot în această perioadă semnează recenzii și traduceri din limba rusă în revista *Lamura* și în ziarele *Adevărul*, *Glasul Țării* și *Lumea*.

— *În 1923* publică în broșură studiul *Românii de peste Nistru*, în Colecția Biblioteca de cunoștințe folositoare (București, 1923), al cărei editor era profesorul I. Simionescu, distinsul geolog și paleontolog. Studiul este fructul cercetărilor întreprinse între 1917-1918 la Kiev, Odessa și în Transnistria. S-a bucurat de o largă apreciere.

— *Între anii 1923-24* participă la editarea ziarului *Îndrumarea*, alături de R. Cernătescu, Horia Hulubei, O. Franke, Șt. Bârsănescu ș.a. — în cadrul orientării împotriva mișcărilor legionară și cuzistă.

— *Din 1925* începe și colaborarea cu prestigioasa revistă *Viața Românească*, semnând mai ales recenzii și traduceri din limba rusă. Unele din aceste traduceri au fost mult apreciate de către Mihail Sadoveanu. Din acest an încep relațiile sale de prietenie cu Mihai Ralea, Șt. Bârsănescu, Mihail Sevastos, Gh. Năstase (cu ultimul cunoscându-se încă din Sfatul Țării).

— *În 1926* devine licențiat *Magna cum laude* în filosofie, susținând tema: „Raportul dintre judecățile și categoriile kantiene". (Mai târziu, pe când era asistent al lui Petre Andrei, profesorul i-a povestit că între el și profesorul C. Fedeleș a existat o controversă cu privire la această temă, pe care ultimul o considera numai de doctorat, nu și de licență. Petre Andrei și-a menținut părerea că tema va fi onorată cum se cuvine. Ceea ce s-a și întâmplat. De altfel, legăturile dintre Vasile Harea și Petre Andrei s-au statornicit încă de când studentul i-a prezentat profesorului un amplu referat, având ca temă școala filosofică a lui O. Külpe din Würzburg.)

— *În 1926 și prima parte a anului 1927* își continuă activitatea de bibliotecar. În revista *Lamura*, publică articolul „Rolul cultural al tinerimii basarabene" (*Lamura*, nr. 2, 1926).

— *În 1927* susține examenul de capacitate pentru specialitatea filosofie.

— *Între anii 1927 și 1929* predă filosofia la Seminarul teologic din Huși, la Liceul de fete „Elena Doamna" și apoi la Liceul de băieți „Al. I. Cuza" din aceeași localitate, fiind în ultima perioadă și director al acestuia. Îmbolnăvindu-se de pneumonie, în primăvara anului 1929 demisionează din direcție.

— *În anul 1929* se căsătorește cu profesoara de matematică Maria Andronic, fiica unui cunoscut preot basarabean, protoiereul Ioan Andronic.

— *Tot în 1929*, este numit de către Ministerul Învățământului asistent la catedra profesorului Petre Andrei, evident, în urma propunerii făcute de eminentul filosof și sociolog ieșean.

— *Între anii 1927-1930* publică studii, articole și recenzii în revista *Minerva*, condusă de P. Andrei și consacrată problemelor filozofice și de știință socială. Menționăm dintre studii: „Messia-

nismul rusesc din sec. XV și XVI" (1927) — apărut și în broșură; „Ideile gnoseologice ale lui L. N. Tolstoi" (1930) și „Metafizica lui Tolstoi" (1930).

— *În anul 1930*, susținut de D. Gusti și P. Andrei, obține o bursă de studii la Paris, unde pleacă imediat, fiind urmat, peste un an, de soția sa. La Paris, timp de aproape doi ani, V. Harea va urmări, la Sorbona și Școala Normală Superioară, cursurile sociologului Ch. Bouglé. De asemenea, se va implica în activitățile Institutului de Etnografie, condus de A. Mauss. Dar, din cauza crizei financiare și datorită faptului că bursa îi venea cu întârziere de câteva luni, va fi constrâns să se întoarcă în țară.

— *Între 1932-1936* își reia activitatea de asistent universitar, susținând la catedra lui P. Andrei seminariile: Tractatus politico-teologicus de B. Spinoza; Imm. Kant și neokantianismul; Aspectele sociale ale neokantianismului; Problema națiunii; Problema muncii în timpurile noastre.

— Concomitent cu activitatea universitară, între *1932 și 1933* va fi și profesor de pedagogie la Școala Normală „V. Lupu" din Iași, iar pentru scurt timp (iulie-decembrie 1933) și director al acestei prestigioase instituții de învățământ. În cursul directoratului său, la Școala Normală „V. Lupu" s-a înființat o fermă zootehnică și s-a repus în funcțiune brutăria, care aproviziona nu numai cantina unității, dar și internatele altor licee din Iași. În noiembrie 1933, D. Gusti, ministru al Instrucțiunii Publice, vizitând Școala Normală, scrie: „...M-a impresionat tendința de înnoire a școlii prin realizări cum ar fi, între altele, înființarea cooperativei școlare, realizare datorată distinsului meu elev, astăzi director al acestei școli." (Din Cartea de Aur, f. 67/1933)

— Tot în 1933, publică în revista din Chișinău *Viața Basarabiei* un mic studiu — dar foarte comentat în presa timpului — „Variantele poeziei — Limba noastră" (*Viața Basarabiei*, nr. 6, 1933), V. Harea fiind cel care a publicat prima variantă a capodoperei bardului basarabean Alecu Mateevici în ziarul *Cuvântul Moldovenesc*, în 1917.

— *Între anii 1934-1937*, face parte din colectivul redacțional al manualelor de pedagogie, filosofie, sociologie și datoriile învățătorului — pentru licee și școli normale, împreună cu Petre Andrei, Șt. Bârsănescu, Mihai Ralea și I. Popescu-Teiușan. V. Harea este colaborator al lui P. Andrei la elaborarea manualului de sociologie, precum și autorul singurului manual de „Datoriile în-

vățătorului" care a apărut în România. (Publicat în prima ediție în 1935, la Editura „Scrisul Românesc" din Craiova, manualul va fi reeditat de câteva ori până în 1945.)

— Tot în aceeași perioadă, va fi colaborator al profesorului Ștefan Bârsănescu la organizarea cursurilor de vară pentru învățători, în mai multe județe ale țării (Iași, Bălți, Soroca, Hotin). Parte din prelegerile susținute de V. Harea la acele cursuri, apar în cartea *Aspecte din problema muncii* (1934).

— *În anul 1936*, adresează Ministerului Instrucțiunii Publice cererea de transfer la Chișinău, cerere care îi este aprobată. Faptul a surprins pe mulți, mai ales că însuși profesorul Andrei s-a arătat afectat de plecarea principalului său colaborator de la catedră. Mobilul acestei opțiuni neașteptate a fost însă legat de tema pentru teza de doctorat, „Filosofia lui Tolstoi", pentru elaborarea căreia V. Harea avea nevoie (după cum specifică în memoriile sale) nu numai de liniștea pe care climatul universitar ieșean nu i-o putea oferi în momentul acela, dar și de vasta bibliografie pe care i-o puteau pune la dispoziție bibliotecile din Chișinău.

— *În 1938* este numit director al Liceului „A. Donici" din Chișinău, iar în anul următor — director al liceelor „A. Donici" și „B. P. Hasdeu", contopite sub același nume: „B. P. Hasdeu".

— *În perioada 1937-1940*, la Chișinău, publică (în broșuri) multe studii, conferințe — majoritatea pe tema Basarabiei ca pământ românesc. Întreține relații de prietenie cu Gala Galaction (în acea perioadă Gr. Pișculescu fiind profesor la Institutul Teologic din Chișinău), cu Ștefan Ciobanu ș.a.

— *În anul 1940*, la 28 iulie, zi de doliu pentru români, părăsește Chișinăul într-un prim refugiu. Deși lucrarea de doctorat este terminată, n-o poate susține la Iași, din pricina sfârșitului tragic al lui Petre Andrei. Se stabilește, temporar, cu familia la București, unde va fi numit profesor la Liceul „Gh. Lazăr".

— *În 1941*, după înăbușirea rebeliunii legionare, la sfatul lui Mihai Ralea, transferă susținerea tezei de doctorat la Universitatea din București.

— Publică celebrul studiu „Panslavismul, bolșevismul și România" (în *Revista Fundațiilor Regale*, București, 1941).

— După revenirea la Chișinău, *între 1941 și 1944*, din nou va fi numit director al Liceului „B. P. Hasdeu" și, fiind timp de război, va fi mobilizat pe loc.

— *În luna iunie 1942*, la Universitatea din București, susține teza „Filosofia lui Tolstoi", în fața comisiei compuse din D. Gusti, M. Ralea, Șt. Ciobanu, C. Narly și G. Brătianu, fiind declarat doctor în filosofie și litere *Magna cum laude*.

Lucrarea va fi editată, însă, mai târziu — V. Harea: „Filozofia lui Tolstoi". Ed. Casa Școalelor, București, 1944 (540 pag.).

Monumentală, această monografie filosofică a constituit, la apariție, nu numai un eveniment în viața științifică și literară a epocii, dar și în istoria gnoseologiei românești. (Cu atât mai mult este de neînțeles, chiar condamnabilă, atitudinea de indiferență a editurilor de astăzi, cărora li s-a propus reeditarea acestei lucrări.)

Despre *„Filosofia lui Tolstoi"*, lucrare unică în cultura europeană, la vremea respectivă, s-a scris puțin după 1944, în condiții de ocupație sovietică. Totuși, în revista *Ethos* (Iași-București, 1945, nr. 1-2) Șt. Bârsănescu scrie: „...Cercetând-o, lectorul rămâne nu numai cu convingerea că e cel mai bun studiu în românește asupra lui Tolstoi, dar că este una din cele mai complete lucrări ce s-au scris până astăzi despre cugetarea marelui literat rus".

Parte din tirajul cărții va fi trimis la topit, după 1945. Cartea va fi interzisă în 1952.

De-abia în 1978, Galina Oprea și Al. Oprea, în cartea *J. J. Rousseau și L. N. Tolstoi — în căutarea vârstei de aur* (Ed. Univers, Buc., 1978) — reușesc referiri la această carte de căpătâi a filosofiei monografice românești.

— *În luna aprilie 1944*, Chișinăul a fost din nou evacuat, amenințat fiind de înaintarea rapidă a armatei sovietice. După ce și-a trimis familia la București, Vasile Harea s-a preocupat intens de refugierea elevilor interni care nu aveau posibilitatea de a ajunge la părinți din cauza extinderii liniei frontului, precum și de expedierea averii materiale a Liceului „B. P. Hasdeu" în țară, iar el a părăsit Chișinăul cu ultimul tren oficial, cel al personalului căilor ferate. Elevii de la „Hasdeu" au fost plasați la licee cu internat din Buftea (majoritatea), București, Pitești și Găiești. După terminarea războiului, marea lor majoritate, peste 130, au rămas în țară, aproape toți din aceștia urmând institute de învățământ superior.

— *În perioada 1944-1946*, Vasile Harea va fi mai întâi director al Liceului „Barbu Știrbei" din Buftea, apoi profesor la Liceul „Aurel Vlaicu" din București.

— *În anul 1947*, V. Harea a fost din nou numit la Universitatea din Iași, în postul de șef de lucrări la Catedra de pedagogie, în urma unui examen de concurs, iar un an mai târziu, *în 1948*, a fost avansat conferențiar. La catedra de pedagogie, a colaborat cu mai vechiul său prieten — prof. Șt. Bârsănescu, precum și cu profesorul Vasile Pavelcu. În această perioadă, predă cursurile: Istoria pedagogiei și Legislația școlară, susținând și seminarul de Istoria pedagogiei.

— *Din anul 1949*, a fost numit profesor suplinitor de literatură rusă și obligat, totodată, să preia șefia Catedrei de slavistică, ce era vacantă încă de la epurarea profesorului Petru Caraman (1947). Numirea s-a făcut împotriva voinței sale, exprimată în fața rectorului de atunci — politrucul Jean Livescu. Neacceptând postul, ar fi fost îndepărtat pe loc din învățământul universitar, căci refuzul ar fi indispus oficialitățile P.M.R.-ului. Vasile Harea și-a îndeplinit totuși obligațiile de șef de catedră cu toată scrupulozitatea. Iar ca profesor de literatură rusă, în redactarea cursurilor, de mare ajutor i-a fost întinsa și adânca sa cultură în acest domeniu, precum și faptul că studii și eseuri privitoare la scriitorii ruși mai publicase și înainte. Oricum, această „reprofilare" a sa pe tărâm științific a determinat ca, în scurt timp, să devină cunoscut nu numai ca filosof, pedagog și sociolog, ci și ca istoric și critic literar.

— Cu toate acestea, *la sfârșitul lunii mai 1952*, în plină perioadă stalinistă, va fi alungat din Universitatea ieșeană. Acțiunea s-a înscris într-un șir de noi epurări (V. Harea, Gh. Ivănescu, Maria Celan, N. Lupu ș.a.), care au urmat epurărilor universitare din anii 1945-1947. Astăzi, datorită publicării unor documente de arhivă, cunoaștem și „capetele de acuzare" ce i s-au adus în ședința respectivă de „licențiere", la care, evident, n-a avut dreptul să participe și să se apere: „reacționarism", „naționalism exacerbat" și „activitate antisovietică". Principalii săi epuratori au fost: rectorul-politruc Jean Livescu, politrucul Leo Bartfeld și conferențiarul Gavril Istrate.

— *În vara 1952*, timp de mai multe săptămâni devine ținta anchetatorilor securiști. Locuința îi este percheziționată în două rânduri și unele manuscrise și publicații — confiscate. A fost chiar amenințat cu deportarea la Canal!

— *Din toamna anului 1952* este totuși încadrat ca lector de limba rusă la Institutul de Industrie Ușoară, ulterior fuzionat cu Institutul Politehnic Iași, unde va funcționa până în 1958.

Semnificativ este însă faptul că, deși fusese epurat din Universitate, profesorul Vasile Harea va fi urmărit, mai ales în cursul primilor ani, de însuși Comitetul Central al P.M.R., care, așa cum ne-au dezvăluit documentele de arhivă cercetate și publicate, va ordona o nouă anchetare a sa în anul 1954.

— *În anul 1958* a fost rechemat la Universitatea din Iași, dar numai în postul de conferențiar la literatura rusă.

— *În 1966* a fost pensionat pentru limită de vârstă, dar va continua activitatea științifică și într-o măsură și cea didactică — în calitate de consultant, pentru conducerea doctoratelor în literatura rusă.

— *În anul 1979*, în vârstă de 84 de ani, profesorul Vasile Harea va cere senatului Universității să fie dispensat și de această sarcină.

— *Preocupările sale științifice din 1957 încoace* s-au materializat prin studii publicate în diferite reviste, precum și prin cărți apărute în Editura Didactică și Pedagogică. Dintre acestea menționăm: „Începuturile activității literare a lui M. Șolohov" (în *Iașul literar*, nr. 10, 1957); „Pe marginea fragmentelor din volumul II al romanului *Pământ desțelenit*" (*Iașul literar*, nr. 6, 1957); „Povestirile autobiografice ale lui F. Gladkov" (*Iașul literar*, nr. 2, 1958); „L. N. Tolstoi despre poporul român" (*Iașul literar*, nr. 2, 1960); „I. Turgheniev și M. Sadoveanu" (*Iașul literar*, nr. 11, 1960); „N. A. Dobroliubov despre poporul român" (*Analele științifice ale Univ. „Al. I. Cuza"*, secția III, istorie-filologie, 1962); „Influența lui Dimitrie Cantemir asupra lui Antioh Cantemir" (*Revista de istorie și teorie literară*, București, tom 16, nr. 1, 1967); „Ch. de Montesquieu și Antioh Cantemir" (*Revista de istorie și teorie literară*, București, 1973 — un rezumat, de fapt, al unui studiu mult mai amplu) — dintre studiile publicate în reviste, iar dintre cărți — „N. A. Dobroliubov. Texte pedagogice alese" Studiu introductiv, note și comentarii de V. Harea, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1962, 441 pagini (din care 77 pagini — studiul introductiv); „N. G. Cernîșevski. Texte pedagogice alese" Studiu introductiv, note și comentarii de V. Harea, Ed. Didactică și Pedagogică, Buc., 1963, 362 pagini (din care 96 pagini — studiul introductiv).

— De menționat, cu privire la studiul „Pe marginea fragmentelor din romanul *Pământ desțelenit* „vol. II" (*Iașul literar* nr. 6, 1957), în care se ocupă de procedeele de creație și de stilistică ale lui Șolohov, că literaturologii sovietici au scris pe aceeași temă ulterior acestui studiu.

— Ultima lucrare publicată de profesorul Vasile Harea în timpul vieții reia o temă mai veche: „L. N. Tolstoi despre poporul român" (*Romanoslavica*, XX, București, 1981).

— *Între anii 1975 și 1981*, Vasile Harea și-a redactat în prima formă memoriile, pe care le-a structurat astfel: a. Autobiografie; b. Trezirea conștiinței naționale la românii din Basarabia și anii primei revoluții rusești din 1905-1907; c. Mișcarea unionistă din Basarabia în anii 1917-1918. Amintiri și comentarii.

— *În urma revizuirii efectuate între 1982 și 1985*, memoriile vor fi redactate definitiv. Astfel, numai *Basarabia pe drumul Unirii 1917-1918. Amintiri și comentarii* însumează peste 800 de pagini dactilografiate, în două volume. Câte un exemplar din fiecare a fost depus la: Arhivele Statului din Iași, Biblioteca Academiei din București și Biblioteca Centrală Universitară din București (exemplar care a ars în cursul evenimentelor din 22 decembrie 1989).

— Un important ajutor în procurarea unor documente (necesare redactării memoriilor sale) profesorul Vasile Harea l-a primit din partea d-lui dr. Vlad Bejan, fost elev al său la Liceul „B. P. Hasdeu" din Chișinău, astăzi vicepreședinte al P.U.N.R.

— *În anul 1986*, redactează ultima lucrare: „Alecu Mateevici. Viața și opera" (manuscris dactilografiat).

— *La 30 ianuarie 1987*, se stinge din viață, la Iași, în urma unei scurte dar grele suferințe, la vârsta de 91 de ani. A fost înmormântat la cimitirul „Sf. Vasile", pe Dealul Galata, unde își alesese locul de veci.

*

În afară de lucrările memorialistice amintite, de la Profesorul Vasile Harea au rămas, în manuscris, numeroase lucrări științifice. Unele pregătite pentru tipar, dar neapărute, altele — pe care nici n-ar fi putut să le publice în condițiile regimului comunist — în manuscris ograf. Unele se află la Arhivele Statului din Iași, altele în custodia fiului său — Mihail Harea.

Amintim câteva: *„D. I. Pisarev. Texte pedagogice alese.* Studiu introductiv, note și comentarii de V. Harea" (carte predată cu contract la Ed. Didactică și Pedagogică, în 1964, care între timp și-a restrâns planul editorial; un exemplar se află și la Biblioteca Centrală „M. Eminescu"; 410 pagini dactilografiate, din care 100 pagini — studiul introductiv); *„O critică a traducerii Cronicii lui Nestor"* — manuscris dactilografiat; *„Activitatea diplomatică și concepția politică a lui Antioh Cantemir"* — manuscris dactilografiat; *„Concepția monarhică la Dimitrie Cantemir și Antioh Cantemir"* — manuscris dactilografiat; *„Traducerile românești din opera lui A. Cantemir"* — manuscris dactilografiat (studiu trimis *Revistei de istorie și teorie literară*, care între timp și-a întrerupt activitatea); *„Catalogul bibliotecii lui A. Cantemir"* — manuscris dactilografiat; *„Primele trei biografii ale lui Dimitrie Contemir"* — manuscris dactilografiat; *„O nouă interpretare a scriitorului rus I. Bunin"* — manuscris dactilografiat; *„N. G. Cernîșevski și L. N. Tolstoi"* — manuscris dactilografiat; *„Întâlnirile lui I. A. Bunin cu L. N. Tolstoi"* — manuscris dactilografiat; *„Povestirile despre Vlad Țepeș"* — manuscris dactilografiat; *„Ideea de pace în opera lui L. N. Tolstoi"* — manuscris ograf; *„O legendă basarabeană despre A. S. Pușkin"* — manuscris ograf; *„Despre familia răzășească Harea"* — manuscris ograf; *„Teritoriile răpite de către Uniunea Sovietică după cel de-al doilea război mondial de la vecinii săi"* — manuscris ograf; *„Educația, învățământul și gândirea pedagogică în răsăritul Europei în orânduirea feudală"* — manuscris ograf ș.a.

*

Tot în custodia lui Mihail Harea se află și corespondența pe care profesorul și unionistul basarabean a întreținut-o cu Pan Halippa, Anton Crihan și cu alte personalități între anii 1960-1970.

*

Cu excepția unor referiri tangențiale asupra vieții și activității sale, apărute în unele cărți, ca și în recenziile din reviste privitoare la cărțile și studiile sale, despre puternica personalitate a profesorului Vasile Harea s-a scris foarte puțin. Amintim doar trei medalioane apărute în timpul vieții sale: *Vasile Harea* (în vol. Liceul Pedagogic „Vasile Lupu" din Iași, 1855-1980, apărut la

Iași în 1980) — pagini nesemnate, dar care știm că se datorează prof. Gh. Buga; *„Profesorul Vasile Harea la 85 de ani"* de Ariton Vraciu (în *Analele științifice ale Univ. „Al. I. Cuza" din Iași*, secțiunea III — literatură, 1981); *„Profesorul Vasile Harea la 90 de ani"* de Mihai Pantâru (în vol. *Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași*, 1985).

După stingerea sa din viață, au apărut: *„Cu Vasile Harea în lumea tainică a cărților"* de Titus Raveica (în *Cronica*, Iași, nr. 45, 6 nov. 1987); *„Reconstituiri. Un exilat din istorie — Vasile Harea"* de Constantin Bobeică (în *Nistru*, nr. 6, 1990, Chișinău); *„Anotimpul amintirilor. Vasile Harea, un combatant pentru cauza românismului"* de C. Bobeică (în ziarul *Moldova Suverană*, nr. 114, 31 mai 1991, Chișinău). La acestea adăugăm și prezentările făcute de dr. Vlad Bejan și Mihail Harea la fragmentele din memorii publicate în revistele ieșene *Timpul* (nr. 11, 1990) și, respectiv, *Cronica* (nr. 2 și 6, 1993).

*

Fragmente din memoriile sale au apărut în revistele: *Timpul* (Iași, nr. 11 și 12, 1990), *Nistru* (Chișinău, nr. 6, 1990), *Basarabia* (Chișinău, nr. 10, 1992), *Cronica* (Iași, nr. 2 și 6, 1993), *Convorbiri literare* (Iași, nr. 4, 1993).

*

În revista *Cronica*, în cadrul suitei de materiale ample, intitulate „Elita universitară ieșeană în anii regimului totalitarist-comunist (1950-1960)", d-l Dănuț Doboș prezintă — în nr. 22, 1992, în cadrul paragrafului „Cazul Harea" — pe baza unor documente de arhivă, condițiile în care s-a produs îndepărtarea profesorului din Universitate, în mai 1952.

ANEXE

1. În afară de cărțile și studiile menționate, profesorul Vasile Harea a publicat, în îndelungata sa activitate științifică, *numeroase recenzii* asupra unor opere filozofice, pedagogice, sociologice, de istorie literară și beletristice — unele concepute ca ade-

vărate studii critice — în revistele : *Şcoala Basarabiei, Lamura, Minerva, Viaţa Românească, Ethos, Iaşul literar.* De asemenea, a semnat medalioane şi portrete de scriitori, articole comemorative în numeroase ziare.

2. De asemenea, nu poate fi stabilit *numărul conferinţelor* pe teme ştiinţifice, literare sau politice pe care le-a ţinut, începând din anii '20, la Chişinău, Iaşi, Bucureşti şi în alte localităţi.

3. În 1937, în urma unor consfătuiri cu profesorii de filozofie din Chişinău, *la iniţiativa lui V. Harea se redactează un memoriu* adresat Ministerului Instrucţiunii Publice, în care se propune o nouă încadrare a profesorilor de filozofie din licee. Memoriul a avut şi sprijinul profesorului I. Rădulescu-Motru, consilier la minister, astfel că, în noua încadrare, profesorul de filozofie urma să predea 9 ore de filozofie şi drept, iar restul de 6 ore să fie împărţit între activităţile laboratorului de psihologie (înfiinţat atunci în toate liceele şi şcolile normale) şi controlul studiului individual al elevului.

4. Profesorul Vasile Harea a redactat şi *referate asupra unor teze de doctorat.* Au beneficiat de asemenea referate, printre alţii : Natalia Cantemir, Şt. Popa, Livia Cotorcea, Al. Zacordonet, Adriana Uliu, Leonida Teodorescu, prof. univ. Tatiana Nicolescu (pentru obţinerea titlului de doctor docent), Lidia Malita.

5. În perioada 1960-1970, profesorul V. Harea a primit invitaţii de *participare la unele congrese* ştiinţifice internaţionale, în special de slavistică (M. Britanie — Cambridge, Italia — Milano, Bologna). Evident, chiar dacă ar fi avut spezele necesare deplasării, n-ar fi putut obţine paşaportul.

6. Vasile Harea n-a fost omul de ştiinţă care să excludă orice nu avea tangenţă cu cabinetul său de lucru, cu biblioteca. I-au plăcut mult *călătoriile*, drumeţiile şi chiar ascensiunile montane. În perioada studenţiei a efectuat o croazieră pe Mediterana, vizitând Grecia şi Italia (Sicilia, Neapole). Mai târziu, în perioada studiilor la Paris, a găsit, în câteva rânduri, răgazul să viziteze, împreună cu soţia, staţiuni din Normandia, Prealpii cu Grenoble şi chiar plajele sudice de la Atlantic (Biarritz). A vizitat, de asemenea, Berlinul şi Praga. În ţară — în afară de numeroasele staţiuni balneo-climaterice vizitate, a călătorit cu pluta pe Bistriţa, a urcat masivele Rarău, Giumalău, Ceahlău, Ciucaş, a efectuat excursii pe Valea Prahovei, Valea Dâmboviţei, Valea Oltului, în Munţii Cernei şi în Apuseni. A vizitat aproape toate mânăstirile celebre din Bucovina şi din jud. Neamţ. Singur recunoştea, însă, că n-are vocaţia însemnărilor de călătorie.

7. Deşi n-a avut răgazul să devină un pasionat meloman, Vasile Harea a apreciat întotdeauna muzica bună. La Grande-Opéra din Paris l-a ascultat pe Şaliapin, iar la Ateneul bucureştean şi la Iaşi — pe Enescu, Alfred Alessandrescu, Th. Rogalski, Antonin Ciolan, Vladimir Orlov, Zenaida Pally. A fost profund impresionat de arta lui Sviatoslav Richter, în urma concertului acestuia cu sonate de Beethoven. Apoi, de fiecare dată când violo-

nistul Mihai Constantinescu (fost elev al său, la Chișinău) concerta la Iași, profesorul era prezent în sala Filarmonicii.

8. Profesorul Vasile Harea a donat, începând din 1980, numeroase volume din biblioteca sa personală atât Bibliotecii Centrale „M. Eminescu", cât și Bibliotecii Catedrei de limba și literatura rusă de la Universitatea ieșeană.

9. În numărul său din martie 1993, revista *Magazin istoric* publică o fotografie inedită: grupul tinerilor unioniști din Chișinău (1917). Vasile Harea apare în rândul de jos, încadrat de Vlad Bogos și Ion Văluță. (Întregul grup: Petre Stihi, Anton Crihan, Nicolae Grosu, Dumitru Cărăuș, Alexandru Vălean, Vlad Cazacliu, Vlad Bogos, Vasile Harea, Ion Văluță, Grigore Cazacliu.)

Data redactării: 29 iunie 1993

CUPRINS

Cuvânt înainte de Vlad Bejan — Iași 5

Partea I

Mișcarea unionistă din Basarabia în anii 1917-1918 . 13
I. Primăvara revoluției rusești 15
II. Trezirea „Viteazului din Poveste" 29
III. Cristalizări. Partidul Național-Moldovenesc — forța mobilizatoare a mișcării naționale moldovenești 59
Anexa nr. 1 109
Anexa nr. 2 113

Partea a II-a

Republica Democrată Moldovenească 117

Partea a III-a

Realizarea Unirii cu România 179
I. Zile de cumpănă — 6—13 ianuarie 1918 . . 181
II. Republica Moldovenească Independentă și Suverană 243

Vasile Harea (1895-1937) 284

Lector : IOANA CRACA
Tehnoredactor : CARMEN ILIE

Bun de tipar : 19.05.1995
Apărut 1995 ; Coli tipar 18,75

Tiparul executat sub cd. nr. 40162 la
Societatea Comercială — Editură și Imprimerie
„Porto-Franco" S.A. Galați
B-dul George Coșbuc nr. 223 A
ROMANIA

În cursul lunii martie 1918, devenea din ce în ce mai evident faptul că unirea Basarabiei cu România se impunea ca o singură ieșire din slăbiciunea tinerei republici moldovenești, dată fiind și situația instabilă în estul Europei. Pătura intelectuală moldovenească își dădea seama din ce în ce mai mult și mai hotărât că fără unire, soarta Basarabiei se pune sub un mare semn de întrebare.

Statul sovietic nu se închegase încă. Rusia era bântuită de un uragan social fără seamăn în istorie. „Purga" — furtuna de iarnă a stepelor rusești amenința într-atâta Basarabia, încât se cerea o hotărâre ca ea să fie plasată la adăpost. „Purga" era titlul unui cântec popular atunci în Rusia. Ce se va alege de o provincie fertilă, cu o populație pașnică, dacă această „purga" o va atinge cu aripile ei ucigătoare? O va îngheța, o va transforma într-un cimitir!

Iată de ce nu numai un cerc restrâns de moldoveni unioniști — cum afirmă lucrările autorilor sovietici, ci pături largi reprezentate în adunări cetățenești, cele ale Zemstvelor democratizate, cele ale corpului didactic și consfătuirilor largi ale unioniștilor, cuprinzând toate categoriile de cetățeni, se pronunță mereu pentru unire.

Adunările populare de la Bălți, Soroca, Orhei, Chișinău, Tighina, Chișinău, — Cahul au cerut venirea armatei române încă din decembrie 1917, — insistând ca Sfatul Țării să ia atitudine.

Și Sfatul Țării se pronunță la 27 martie 1918. A fost o hotărâre istorică. Ea depășește aparențele create prin intervenția brutală a Uniunii Sovietice în 1940, care concentrase la Nistru foste armate, înzecit mai puternice decât acelea de care dispunea România.

După cum Unirea celor trei principate sub Mihai Viteazul a fost o stea polară timp de peste trei secole pentru toți românii, tot așa, Unirea din 1918 a întregului popor românesc, inclusiv populația din Basarabia, va fi steaua călăuzitoare pentru acțiunile românilor în viitor, până când unirea completă nu va fi din nou refăcută.

Acesta e sensul actului din 27 martie 1918!

3800 lei
76 TL **se virează la Societatea Scriitorilor „C. Negri" Galați**
Cont 4072996062209
3876 lei **B.R.D. Galați**